

**ATATÜRK
DÖNEMİNDE
SOVYET/TÜRK
İLİŞKİLERİ
Dr. Dimitir Vandov**

İNTEGRAPH

TUR. 653

LIV.TUR. 653
04/08/2016
4230 VAN ATA

ATATÜRK DÖNEMİNDE SOVYET/TÜRK İLİŞKİLERİ

Dr. Dimitir Vandov

infoGRAPH

Herausgeber:

INFOGRAPH—Fa. Armağan Konrat

Verlag: grafische Arbeiten u. Druck und in Sprachen der Arbeitsemigranten
Neuhofstr. 19, 6000 Frankfurt a.Main 1, Telefon (0611) 59 45 23

ISBN: 3 - 92 33 27 - 05 - 6

1982 – Frankfurt a.Main / Bundesrepublik Deutschland
1. Auflage. Eine Studie von Dr. Dimitr Vandov - Ex - Botschafter /
Volksrepublik Bulgarien im Staatsdienst in Istanbul

Hist. Foto (Buchumschlag) : M. Kemal Atatürk und sowjetischer
Armeegeneral Woroschilow

Alle Rechte, insbesondere das Recht der Vervielfältigung und
Verbreitung vorbehalten. Kein Teil des Werkes darf in irgendeiner
Form (durch Fotokopie, Mikrofilm oder ein anderes Verfahren)
ohne schriftliche Genehmigung des Verlages reproduziert oder unter
Verwendung elektronischer Systeme verarbeitet, vervielfältigt oder
verbreitet werden.

Herstellung u. Vertrieb: Fa. Armağan Konrat–INFOGRAPH:
Neuhofstraße 19, 6000 Frankfurt a.Main 1,
Telefon: (0611) 59 45 23

Yayım yılı: 1982 - Frankfurt a.Main - Federal Almanya

Basım ve Dağıtım: Fa. Armağan Konrat–INFOGRAPH
Neuhofstraße 19, 6000 Frankfurt a.Main 1, Tel (0611) 59 45 23

Kapak: Belgesel Fotoğraf
M. Kemal Atatürk ve Sovyet Generali Voroşilof

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ

I BÖLÜM

Sovyet – Türk İlişkilerinin Gelişmesini Olumlu Yönde Etkileyen Koşullar ve Etkenler

1. "Genç Türkler" Hükümetinin Politikasının Hezimetini ve Osmanlı İmparatorluğunun Yıkılışı
2. Büyük Ekim Sosyalist Devriminin Türkiye Ulusal Kurtuluş Savaşına ve Sovyet—Türk İlişkilerinin Gelişmesine Etkisi
3. V.İ. Lenin ile M.K. Atatürk'ün Sovyet—Türk İlişkilerinin Kuruluşu ve Gelişmesine Katkı Payı.

II BÖLÜM

İkili Politik İlişkilerin Gelişmesi

1. 1925 Paris Anlaşması - Sovyet—Türk İlişkilerinin Gelişmesinde Temel
 - A. Paris Anlaşmasının İmzalanması
 - B. L.M. Karahan'ın Ankara Misyonu. Paris Anlaşmasının Süresinin Uzatılması
 - C. T.R. Aras'ın Moskova Ziyareti
 - Ç. M.M Litvinov'un Ankara'yı Resmen Ziyareti - Paris Anlaşmasının Süresinin Tekrar Uzatılması
2. Sovyet—Türk Dostluğunun Yeni Parlak Gösterileri
 - A. Türkiye Başbakanı İsmet İnönü'nün Moskova Ziyareti
 - B. Türkiye Cumhuriyeti'nin Onuncu Yıldönümü Törenlerine Katılan Sovyet Hükümet Heyeti.
 - C. Sovyet—Türk İlişkilerinin Bundan Böyle Gelişmesi ve Paris Anlaşmasının On Yıl Daha / 1935 - 1945 / Uzatılması

III BÖLÜM

Uluslararası İlişkiler Alanında SSCB ile Türkiye Arasındaki İşbirliği

1. Sovyet—Türk Dostluğu ve Boğazlar
2. Milletler Cemiyeti ve Sovyet—Türk Dostluğu
3. Türkiye, SSCB'nin Dış Politikasını Destekliyor

IV BÖLÜM

Ekonomik İşbirliği

1. Ticaret İlişkileri
2. SSCB'nin Türkiye'ye Ekonomik Yardımı
3. Beşyıllık Planlar ve Türkiye'deki Yankıları

V BÖLÜM

Bilimsel - Kültürel İşbirliği

1. Eğitim ve Bilim Alanında İşbirliği
2. Yazın ve Sanat Alanında İşbirliği
3. Basın ve Sovyet—Türk Dostluğu

VI BÖLÜM

Askersel ve Sportif Alanda İşbirliği

1. Askersel Alanda İşbirliği
2. Sportif Alanda Temaslar

SONUÇ

BİBLİYOGRAFYA

GİRİŞ

Sovyet-Türk ilişkilerinin gelişmesi, çağdaş insanlık tarihinin ana sorunlarından biridir. Sovyet-Türk ilişkilerinin 30'lardaki gelişmesi bu sorunun candamarıdır. Çünkü o dönemde SSCB ile Türkiye Cumhuriyeti, 1921 yılında Moskova'da, 1925 yılında Paris'te imzaladıkları anlaşmalarla, yaşamın hemen hemen tüm alanlarında çok etkin bir işbirliği yapmışlardı. Bu, dünyanın ilk sosyalist devleti ile bir burjuva cumhuriyeti arasında kurulan işbirliğiydi. Bunun için, o dönemdeki Sovyet-Türk ilişkilerinin gelişmesini incelemek yalnızca tarihsel açıdan değil, politik ve teorik açıdan da büyük bir önem taşımaktadır. Çünkü, Sovyet-Türk ilişkilerinin başarılı gelişmesi, Leninizmin temel ilkelerinden birinin doğruluğunu, barış içinde yan yana yaşama ilkesinin doğruluğunu tarihte ilk kez uygulamada kanıtlamış bulunuyor.

Sözü geçen Leninist ilke, V.İ. Lenin'in proleter devriminin dünya çapında utku kazanması teorisiyle sıkı sıkıya bağlıdır. Sosyalist devrimin ilkönceleri bir veya birkaç ülkede utku kazanma olanağını gerekçelendiren V.İ. Lenin, ilk sosyalist ülkelerle kapitalist dünya arasında bütün bir tarihsel dönem süresince barış içinde yanyana yaşama olasılığı ve zorluğunu ileri sürdü.

Barış içinde yan yana yaşama ilkesi, SSCB'nin dış politikasının temel ilkesi oldu. Bu ilke, yapıtta incelenen dönemde SSCB ile Türkiye Cumhuriyeti arasında güven ve saygınlık yaratma, birbirlerinin işlerine karışmama ve ulusal çıkarlarına hürmet etme temeline dayalı samimi bir dostluk ve yararlı bir işbirliği kurulmasına olanak sağladı.

Aynı tarihsel dönemde SSCB, Afganistan'la ve başka ülkelerle de dostça ilişkiler kurdu, ama Türkiye ile kurduğu ilişkiler en iyi ve en etkindi. Bizzat V.İ. Lenin "... Afganistan'la, hele de Türkiye ile dostluk

ilişkileri daha çok oluşup güçleniyor..."(1) dedi. İşte bundan ötürü biz, 1920'lerde ve 30'lardaki Sovyet-Türk ilişkilerinde görülen gelişmenin, Leninçi barış içinde yan yana yaşama ilkesinin doğruluğunu uygulama alanında ilk kez kanıtladığı inancındayız.

Sovyet-Türk ilişkilerinin gelişimine verdikleri önem yüzünden, birçok Sovyet ve Türk araştırmacısı bu sorun ile yakından ilgilenmiştir. Bu konu üstüne belli başlı yapıtlar Sovyet tarihçileri tarafından yazılmıştır.

Sovyet-Türk ilişkilerindeki gelişme sorunu, Türk halkının antiemperyalist ulusal kurtuluş savaşıyla / 1918 - 1922 / sıkı sıkıya bağlı olduğu için, Sovyet-Türk ilişkileri sorunu, Türk halkının ulusal kurtuluş savaşı sorunu ile birlikte incelenmiştir.

Türk halkının ulusal kurtuluş savaşını, Türk tarihçilerinden sonra en çok Sovyet tarihçileri araştırmışlardır. Sovyet tarihçileri, hem Kemalist devrimi, hem de Sovyet Türk ilişkilerinin ilk dönemdeki gelişmesini aydınlatan değerli araştırmalar yapmışlardır.

Türk Tarih Kurumunun Altıncı Kurultayına / Ankara-1961 / sunduğu raporda Sovyet Bilgini Prof. A.M. Şamsutdinov, Sovyet bilginlerinin, 1920 - 1961 yılları döneminde Türk halkının antiemperyalist ulusal kurtuluş savaşı üstüne 18 kitap ve 100'ü aşkın makale yazmış olduklarını bildiriyordu.(2). Birçok Batı Avrupalı ve Amerikalı tarihçi de bu savaş üstüne araştırmalar yapmışlardır. Ne var ki, hepsi de araştırmalarında, İtilâf Devletlerinin Türkiye'ye karşı izledikleri politikanın saldırı içerdiğini gizleme amacını gütmüştür. Ayrıca, Sovyet-Türk ilişkilerinin gelişmesi kasıtlı bir şekilde ele alınmakta ve SSCB'nin olumlu yaklaşımı çarpıtılmaya çalışılmaktadır.

Türk halkının ulusal kurtuluş savaşına ilişkin hemen hemen bütün Sovyet araştırmalarında Sovyet-Türk ilişkilerine de değinilmektedir. Buna karşın, kanımızca, Sovyet-Türk ilişkilerinin gelişmesi üstüne bugüne kadar yapılmış olan bilimsel araştırmalar ve incelemeler bu denli önemli ve önemi giderek artmakta olan bu konuyu yeterince aydınlığa kavuşturmuyor. Sovyet-Türk ilişkilerinin en canlı döneminin oluşturulan 1930'lardaki gelişmesi ayrı bir yapıtta ele alınıp incelenmemiştir.

İlk dönemlerdeki Sovyet-Türk ilişkilerini aydınlığa kavuşturmada Sovyet tarihçisi Prof. A.M. Şamsutdinov'un "Türkiye'de Ulusal Kurtu-

(1)— V.İ. Lenin, *Bütün Eserleri*, cilt 31, s.460, Moskova, 1952

(2)— "Problemi sovremennoy Turtsii" A.N.SSCB, Moskova, 1963, s.209

luş Savaşı – 1918 / 1923 " adlı yapıtının önemli ölçüde bir bilimsel katkısı olmuştur. Olayları derinlemesine inceleyen bu tarihsel araştırmada bilgin, birçok Türk, Sovyet ve Batı Avrupa kökenli kaynaktan yararlanmış ve Türk halkının antiemperyalist ulusal kurtuluş savaşını ayrıntılarıyla ve doğru olarak incelemiştir. Özellikle 1919 - 1923 yılları döneminde Sovyet–Türk ilişkilerinin kuruluşu ve gelişmesi üzerinde durmuştur. Biz, bu yapıtın giriş bölümünde Prof. A.M. Şamsutdinov'un sözü geçen araştırmasındaki verilerden yararlandık.

Yine birinci bölümü yazarken, Sovyet bilginlerinden B. Danzig'in "Türkiye", A.F. Miler'in "Türkiye'nin Kısa Tarihi", S.İ. Kuznetsova'nın "Sovyet–Türk İlişkilerinin Kuruluşu" gibi ve daha başka tutarlı yapıtlardan yararlandık.

Sovyet–Türk ilişkilerinin 30'larda gösterdiği gelişmeleri incelemekte, P. Moiseev ile Y. Rozaliev'in "Sovyet–Türk İlişkileri Tarihi" adını taşıyan araştırmadan olduğu gibi, 1968'de Moskova'da çıkan "Türkiye'nin En Yeni Tarihi" adlı yapıtlardan; 1975'de yine Moskova'da yayımlanan "Türkiye Cumhuriyeti" rehberinden, 1958'de Moskova'da çıkan yapıtımdan vb. da yararlandık.

Yeri gelmişken, yazarın, Türkiye ve Sovyet–Türk ilişkilerinin gelişimi konusunda önemli tüm Sovyet araştırmalarının yanısıra, Türk bilginlerince bu ilişkiler üstüne yazılan hemen hemen tüm yapıtları da gözönünde bulundurduğunu belirtmeliyiz. Ne yazık ki, Türk kaynaklarında da Sovyet–Türk ilişkilerinin 30'lardaki gelişmesine ilişkin araştırmalar bulamadık.

Türk araştırmalarından özellikle Ali Kemal Meram'ın "Türk–Rus İlişkileri Tarihi" adlı yapıtını belirtmek gerekir. Meram, bu ilişkilerin XV. yüzyıldan Cumhuriyetin ilânına kadarki gelişmesini ele almıştır. Bu yapıttan, birincisi, bizi ilgilendiren dönem ele alınmadığı, ikincisi de, gerçekçi olmayan ve burjuva yöntemle yazılmış olduğu için yararlanamadık. Ancak, Sovyet–Türk ilişkilerinin başlangıç döneminde gösterdiği gelişmeyi, Meram'ın bazı verileri ve değerlendirmeleri ile karşılaştırdık.

Cevdet Alsan'ın 1975 yılında çıkan "Türkiye ve SSCB Halkları Arasındaki Kardeşlik" yapıtımdan, oldukça yararlandık. Bu yapıtımda Alsan, ilk günden zamanımıza kadar Sovyet–Türk ilişkilerini ilerici açıdan ele alıyor. Bizim, üzerinde çalıştığımız döneme C. Alsan yalnızca 7–8 sayfa ayırmıştır. Burada, Sovyet–Türk ilişkilerinin 30'lu yıllarda gösterdiği gelişme sürecinde beliren temel sorunlar değerlendirilmektedir.

Yazar, Sovyet–Türk ilişkilerini şu veya bu açıdan ele alan diğer Türk yazarlarının anularına ve başka tarihsel yapıtlara da başvurmuştur. Ör-

neğin, M. Zekeriya Sertel'in "Hatırladıklarım - 1905 / 1950", Vedat Nedim Tör'ün "Yıllar Böyle Geçti", Feridun Cemal Erkin'in "Sovyet-Türk ilişkileri ve Boğazlar Sorunu", General Ali Fuat Cebesoy'un "Moskova Hatıraları - 1920 / 1922", Falih Rıfki Atay'ın "Çankaya", Prof. Yılmaz Altuğ'un "Türk Devrim Tarihi Dersleri - 1919 / 1938" vb.

Bulgar tarihçilerinin bazı araştırmalarının yanı sıra, Batı Avrupalı yazarların da çeşitli yapıt ve makalelerinden de yararlanmıştıdır. Bu çalışmada yazar, Sovyet-Türk ilişkileri konusunda Batı basınında çıkan makale ve haberleri de gözden geçirdi. Mustafa Kemal Atatürk'ün söylev ve demeçlerinin derlemesi de, Türkiye ulusal kurtuluş hareketi önderinin, Büyük Ekim Sosyalist Devrimine ve Sovyet-Türk dostluğunun önemine verdiği yüksek değerleri seçip aynen alıntılarla vermemize olanak sağladı. Bu söylev ve demeçler, M.K. Atatürk'ün, SSCB ile Türkiye arasındaki dostluğun geliştirilip pekiştirilmesi ülküsüne sonuna dek sadık kaldığını kuşku götürmez bir biçimde kanıtlamaktadır.

Her şeye karşın, bu çalışmanın esas haber kaynağı 1925 - 1940 yılları arasındaki Türk basınıdır.

Bilindiği gibi Türkiye'de basın ancak 1831'de (Avrupa'ya oranla iki yüzyıl sonra) ortaya çıkmıştır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde çok yavaş gelişti ve ancak Kemalist Türkiye'de gelişme yoluna girebildi. Bu yüzyılın 1930 yıllarında Türkiye'de hem gazetecilik tekniği, hem haber konuları, çeşitliliği ve güncelliği, gazetecilerin ve teknik kadroların yetiştirilmesi, çağdaş basım tekniği sağlanması bakımından modern anlamda bir basın oluşmuştu. Bizim yararlandığımız 30'larda çıkan başlıca Türk gazeteleri de 12 - 14, hatta 16 sayfalık, renkli ve resimli, özel çağdaş basım tekniğine ve tiraja sahip gazetelerdir. Örneğin 1938 yılında yalnız İstanbul'da, 24'ü günlük gazete olmak üzere, 364 yayın organı vardı. 1940 yılında Ankara'da 5'i günlük olmak üzere toplam 60 gazete, İstanbul'da 37'si günlük 151 gazete çıkmaktaydı.(3). Bu rakamlar, Türk basınının çok geliştiğini inandırıcı bir biçimde kanıtlamaktadır. Bu gelişmenin nedenlerini, bir yandan ulusal kurtuluş savaşı sırasında ve onu izleyen yıllarda beliren devrimci ülkülerde ve çok yönlü kalkınma çabalarında, öte yandan da M.K. Atatürk'ün basının gelişmesine karşı gösterdiği yakın ilgide aramak gerekir. M.K. Atatürk'ün etkin katkısıyla, sözü geçen dönemde Kemalist devrimi savunan, antiemperyalist eğilim taşıyan, Sovyet-Türk dostluğunun güçlendirilmesine önem veren bir burjuva-demokratik basın oluşmuştu.

(3)- "Türkiye'de; Çıkan Gazete ve Mecmualar", Ankara, 1961, s.2-3

Türk halkının ulusal kurtuluş savaşı sırasında (1918 - 1922) ve Büyük Ekim Sosyalist Devriminin etkisiyle Türkiye'de ilerici hareket büyük bir gelişme göstermişti. Bu dönemde Türkiye Komünist Partisi, Türkiye İşçi-Çiftçi Sosyalist Partisi ve Türkiye Sosyalist Partisi kuruldu. Bu örgütlerin yayın organları olan "Yeni Dünya" gazetesi, "Yeni Hayat" dergisi, "Emek" gazetesi, "İdrak" gazetesi, "Kurtuluş" dergisi, "Aydınlık" dergisi, "Orak-Çekiç" gazetesi, vb. sosyalist düşüncelerin ve Büyük Ekim Sosyalist Devrimi amaçlarının yaygınlaşması, Sovyet-Türk ilişkilerinin gelişmesi için çok çaba harcadılar.

Bu çalışmanın yazarı, günümüze yakın dönemlerin tarihini incelemede basınının en iyi kaynaklardan biri olabileceği görüşünü paylaşmaktadır. Bu nedenle, basından yararlanırken bu aynı görüşten hareket etmiştir. Uluslararası ilişkilerin gizli olmayan taraflarının, yani kamuoyuna açık yönünün araştırılması söz konusu olduğu hallerde bu yöntemin önemi çok büyüktür. Sovyet araştırmacısı A.S. Kan'ın "Uluslararası İlişkiler Tarihine Kaynak Olarak Gazete"(4) başlıklı makalesinde de aynı görüşe raslıyoruz. A.S. Kan bu makaleyi, SSCB Bilimler Akademisi'nin Tarih Enstitüsünde "Dış Politika ve Uluslararası İlişkiler Tarihi" Bölümünde (5) okunan aynı konulu rapora dayanarak yazmıştır.

Makalesinin başında A.S. Kan diyor ki: "gazete yeni ve enson tarihin araştırılmasında en önemli kaynaklardandır. Kaynak olarak da her şeyden önce sürekliliği ve haberlerinin akıcılığı ile belirgindir."

Türk basınından yararlanırken yazar, ülkedeki basının genel özelliğini ve niteliğini, her gazetenin niteliğini ve politik eğilimlerini, gerek bu gazetelerin ve gerekse onlarda çalışan gazetecilerin hükümete ve onun izlediği dış politikaya karşı olan tutumunu, basın yasaları ve sansürü, hükümet çevrelerinin her gazeteye karşı takındığı tavır da ayrı ayrı gözönünde bulundurmıştır.

Yapıtın yazarı daha önce Türk basını tarihi üzerinde araştırmada bulunduğu için 30'lardaki belli başlı Türk gazetelerini ve diğer sürekli yayınları çok daha büyük bir kolaylıkla taramıştır. Yazar, hükümetin politikasını destekleyen, Sovyet-Türk ilişkilerinin gelişimini nesnel ve doğru olarak yansıtan, bu ilişkilerin geliştirilmesi ve güçlendirilmesine katkıda bulunan yarı resmi gazeteleri ve güçlü burjuva-demokratik yayın organlarını kaynak olarak almaktadır. Bunlar, "Hakimiyeti

(4)—A.S.Kan, "Gazeta kak iztočnik po istorii mejdunarodnih otnoşenii" "Iztočnikovedenie - teoreticheskie i metodologičeskie problemi", Moskva, 1969, s. 466—467

(5)—İbid

"Milliye", "Cumhuriyet", "Akşam", "Milliyet", "Ulus", "Tan", "La Republique" gibi Türkiye'nin en büyük ve en modern günlük gazeteleridir. Adı geçen yayın organları TASS ajansının, Anadolu Ajansının ve bazı Batı ajanslarının güncel haberlerine sürekli olarak yer vermektedirler.

Yazar, bu yayın organlarını 7–8 yıllık bir süre içerisinde incelemiştir. Sovyet–Türk ilişkilerine ve SSCB'nin dış politikasına ilişkin olarak 8 bin yazıyı gözden geçirmiş, bin beşyüzünün fotokopisini yapmıştır. Bu fotokopiler yazarın kişisel arşivinde saklı bulunmaktadır.

Türk basını üzerindeki çalışmalarda yazar özellikle Sovyet–Türk ilişkileri üzerine yazılan başyazıları, dış-politika yorumlarını, güncel haber ve eleştirileri incelemiştir. Bu yapıtta yazar., gelişmekte olan Sovyet–Türk ilişkilerinin duygusal havasını ve Sovyet halkı ile Türk halkı arasındaki kardeşlik duygularını doğru olarak yansıtabilme için bazı ayrıntılara da yer vermektedir. İncelenilen yazı ve yapıtlarda, yazarlarının düşünce, duygu ve konuya yaklaşma açılarının yansıtılmasına özen gösterilmiştir. Sovyet–Türk ilişkileri hakkında önemli başyazıları, eleştiri ve siyasi yorumları yazarların kısa özgeçmişleri dipnotu olarak verilmiştir.

SSCB ve Sovyet–Türk ilişkileri hakkındaki yazıların, M.K. Atatürk, Yunus Nadi, Falih Rıfki Atay, Mahmut Saydam, Abidin Daver: Muharrem Feyzi vb. gibi Türk aydın çevrelerinin en seçkin temsilcilerince yazılmış olduğunu belirtmek gerekir.

İncelenen dönemde SSCB ile Türkiye Cumhuriyeti arasında gizli görüşmeler yapılmadığı ve gizli anlaşmalar imzalanmadığı için Sovyet–Türk ilişkilerinin araştırılmasında Türk basınından yararlanılması çok yerinde bir iş olmuştur. Sovyet–Türk dostluğu üçüncü bir devlete veya devletler gurubuna yönelik değildi. Bu dostluk barışın hizmetindeydi ve her ülke halkının çıkarlarına uygundu. Onun içindir ki, basın Sovyet–Türk ilişkilerinin gelişmesini bütünüyle ve ayrıntılarıyla yansıtıyordu.

"Sovyet–Türk İlişkilerinin Gelişmesini Olumlu Yönde Etkileyen Koşullar ve Etkenler" başlıklı Birinci Bölümde, yazar, Osmanlı İmparatorluğunun çöküş nedenlerinden başlayarak, Büyük Ekim Sosyalist Devriminin Türkiye ulusal kurtuluş hareketine bağlıyor ve Sovyet–Türk ilişkilerinin gelişmesini etkileyişine değiniyor. Türkiye ulusal kurtuluş savaşının doğuşuna, gelişmesine ve utku kazanmasına olduğu gibi, Sovyet–Türk ilişkilerinin kuruluşu ile gelişmesinde de çok büyük bir etki de bulunduğunu gösteriyor. Sözü geçen bölümün sonlarında yazar, V.İ. Lenin ile M.K. Atatürk'ün Sovyet–Türk ilişkilerinin kuruluşu ve gelişmesinde oynadıkları rolü vurguluyor. Bu arada özellikle Büyük Ekim Sosyalist Devriminden çok etkilenen M.K. Atatürk'ün, 1919'dan başla-

arak yaşamının sonuna dek Türkiye Cumhuriyet'in SSCB ile dostluk ilişkileri kurma görüşüne sıkı sıkıya bağlı kaldığını kanıtlamaktadır. Daha sonra M.K. Atatürk'ün Sovyet-Türk dostluğunu geliştirme ve güçlendirme uğrunda harcadığı çabalar ayrıntılarıyla anlatılmaktadır. Büyük Ekim Sosyalist Devrimi'nin Türkiye ulusal kurtuluş hareketi üzerinde yaptığı etki ve V.İ. Lenin ile M.K. Atatürk'ün Sovyet-Türk ilişkilerinin gelişmesinde oynadıkları rolün ışığında, bu ilişkilerin 1920'lerin ortalarına kadar gelişmesini sağlayan belli başlı ögelere de değinilmektedir.

"İkili Politik İlişkilerin Gelişmesi" başlıklı İkinci Bölümde, 1925 yılında Paris'te imzalanan Sovyet-Türk Dostluk ve Yansızlık Antlaşması'na dayanarak 30'lardaki Sovyet-Türk ilişkilerinin gelişmesi izlenmektedir. Burada, önemli tüm ikili karşılaşma ve görüşmelere değinilmektedir. Paris Antlaşmasındaki sürenin ne zaman ve nasıl uzatıldığı, yeni duruma uygun olarak bu antlaşmaya ne gibi ekler getirildiği açıklanmaktadır. İsmet İnönü'nün 1932'de Moskova'ya ve Kliment Efremoviç Vorosilof başkanlığındaki Sovyet hükümet heyetinin 1933'de Türkiye'ye yaptıkları ziyaretlerin politik değerlendirmeleri yapılmaktadır. Paris Antlaşmasındaki sürenin son kez on yıl daha (1935-1945) uzatılmasına da işaret edilmektedir.

Üçüncü Bölüm, SSCB ile Türkiye arasında uluslararası alanda yapılan işbirliğinin ele alıyor. Özellikle Boğazlar, SSCB ile Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne kabulü, silahsızlanma, 1933 yılında yapılan Londra Ekonomik Konferansı gibi konuları işliyor. Türk basınının, SSCB'nin dış politikasına ilişkin olumlu tutumuna da büyük bir yer ayırıyor. Burada sergilenen veriler, SSCB ile Türkiye'nin uluslararası ilişkilerde her zaman işbirliğini gerçekleştirdiklerini göstermekte. Montrö Konferansında Türk heyetinin, Boğazlar konusundaki SSCB'nin haklı önerilerini desteklemeyişi farklı bir tavır gösterdiği tek davranışı olmuştur.

Dördüncü Bölüm SSCB ile Türkiye arasındaki ekonomik işbirliğine ayrılmış bulunuyor. Burada iki ülke arasında imzalanmış olan ticari ve ekonomik anlaşmalar topluca ele alınıyor. SSCB ile Türkiye arasındaki mal alış veriş, SSCB'nin Türkiye'ye yaptığı ekonomik ve bilimsel yardım gözden geçiriliyor. Ekonomik alanda Türk devlet adamları ile Türk iktisatçılarınun, SSCB'nin çeşitli deneylerinden yararlanarak bunları uygulamaya alanına getirmek için gösterdikleri çabalar yansıtılıyor. İlk beş yıllık Sovyet planlarının Türkiye ekonomisine yaptığı etkiye, bu bölümde önemli bir yer ayrılmıştır. Türkiye, SSCB örneğinden çıkarak ve Sovyet uzmanlarının yardımıyla 1934 yılından sonra ekonomik gelişmeyi sağlamak amacıyla beşer yıllık iki sanayi planını da o dönemlerde hazırlamıştı.

Beşinci Bölüm SSCB ile Türkiye arasında 30'larda gerçekleştirilmiş olan bilimsel ve kültürel işbirliğini inceliyor. Burada bilim, kültür ve sanat

alanlarındaki işbirliğiyle ilgili olarak gerçekleştirilen aşamalar ele alınıyor. Türk devlet adamlarının, SSCB'nin bilim kültür, sanat alanlarındaki başarılarına gösterdikleri takdir ve bu deneylerden yararlanma istekleri somut verilerle gösteriliyor. İki ülke arasında , özellikle tarihsel araştırmalar konusunda, çok etkin bir işbirliğinin uygulandığı saptanıyor. Türk kültür çevrelerinin Rus ve Sovyet yazınına gösterdikleri büyük ilgi anlatılıyor. Yalnızca 1931–1938 yılları arasında 46 tane Rus ve Sovyet klâsik yapıtının Türkçeye çevrilip yayımlandığı belirtiliyor. Türk araştırmacıları tarafından Sovyet kültürünün gelişmesi hakkında yapılmış ilginç değerlendirmeler saptanıyor.

Altıncı Bölüm "Askersel ve Sportif Alanda İşbirliği" adını taşımakta ve sözü geçen alanlarda yapılmış olan uluslararası temasların ayrıntılı bir tarihçesi verilmekte, Türkiye'nin, SSCB'nin askersel ve sportif alanındaki deneylerinden yararlanma yolunda gösterdiği çabalara değinilmektedir. Yine bu bölümde ayrıca, askersel heyetlerin karşılıklı ziyaretlerine ilişkin haberlerin yanısıra ünlü Türk komutanlarının, Kızıl Ordu'nun askersel ve siyasal niteliği hakkında verdikleri yüksek değer hükümleri aktarılmaktadır. Kızıl Ordu'yu "dünya barışının koruyucusu", "barıştırıcı" ve "barış üreticisi" şeklinde nitelendiren birçok Türk kaynağına da yine bu bölümde işaret edilmekte.

Son bölümde yazar, incelenen dönemde, özellikle 1936 yılı ortalarına kadar SSCB ile Türkiye arasındaki ilişkilerin, iki ülkenin de halkları çıkarlarına uygun olarak geliştiğini, bu durumun Orta Doğu'da olduğu gibi, tüm dünyada da barışın korunmasına katkıda bulunduğunu göstermektedir. Sovyet–Türk dostluğundan özellikle Türkiye'nin çok yararlandığı vurgulanmaktadır.

1936 yılı ortalarından sonra SSCB ile Türkiye arasındaki olumlu ilişkilerde bir soğuma sürecinin belirdiği, bunun da Türkiye'nin emperyalist devletlerle olan bağlarının yeniden sıkılaşmaya başlamasından ileri geldiği saptanmaktadır. Türkiye'nin Batı ile ilişki ve bağlarının güçlendiğinin göstergesi olan somut kanıtlar verilmektedir. Böylelikle yazar, M.K. Atatürk'ün ölümünden sonra ve İkinci Dünya Savaşı'nın ilk döneminde başlayan Sovyet–Türk ilişkilerinin bozulmasındaki sosyal ve politik nedenleri açıklamaktadır.

1. Bölüm

SOVYET - TÜRK İLİŞKİLERİNİN GELİŞMESİNİ OLUMLU YÖNDE ETKİLEYEN KOŞULLAR VE ETKENLER

1 - "Genç Türkler" Hükümeti politikasının hezimetini ve Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışı

Enver ile Talât Paşa'nın başkanlığındaki "Genç Türkler" hükümeti 2 Ağustos 1914 günü Almanya ile gizli bir antlaşma imzaladı. Bu antlaşma gereğince Osmanlı İmparatorluğu, Almanya ile birlikte Rusya'ya karşı savaşa katılmayı yükümleniyordu.(1). Antlaşmanın imzalanmasının hemen ardından da Osmanlılar savaş için seferberlik hazırlıklarına giriştiler. Bunun yanısıra, gerçek niyetlerini gizlemek ve gerek Rusya hükümetini, gerekse dünya kamuoyunu yanıltmak amacıyla "tarafsızlık" ilân edildi, bazı diplomatik önlemler alınmaya başlandı.(2).

22 Ekim 1914'te, Türk donanması başkomutanlığına getirilmiş bulunan Alman Amiral Suşon, Enver Paşa'dan gizli bir emir aldı: "Türk donanması Karadeniz'e hakim bir duruma gelmelidir. Rus donanmasını bulup, savaş ilân etmeksizin saldırın."(3).

29 ve 30 Ekim 1914 günleri Amiral Suşon'un kumandasındaki Alman ve Türk savaş gemileri, Feodosiya, Sivastopol, Odesa, Novorussk'e saldırdılar.(4). Bu sinsice saldırıya cevap olarak Rusya, 2 Kasım 1914'te Osmanlı'lara savaş ilân etti. Böylece, Alman emperyalizminin amacı gerçekleştirilmiş oldu. Osmanlı İmparatorluğu, Almanya ve Avusturya-Macaristan'ın yanında savaşa sürüklendi, Osmanlı'lar Almanya'nın savaş

-
- 1 - A. M. Şamsutdinov, "Nassionalno osvoboditelnaya borba Turtsii" Moskva, 1966, s. 5; "Noveyşaya istoriya Turtsii", Moskva, 1968, s. 5; B. Danzig, "Turtsiya", Moskva, 1949, s. 45; A. Miller, "Kratkaya istoriya Turtsii", Moskva, 1948, s. 9.
 - 2 - A. N. SSSR, "Noveyşaya istoriya Turtsii", Moskva, 1968, s. 9.
 - 3 - B. Danzig, age. s. 46; "Noveyşaya istoriya Turtsii", s. 10; S. Velikov, "Kemalistkata revolütsiya i bılgarskata obştestvenost", Sofya, 1966, s. 10.
 - 4 - "Noveyşaya istoriya Turtsii", Moskva, 1968, s. 10; B. Danzig, age. s. 46; S. Velikov, age. , s. 10.

arabasına tamamen bağlanmış oldular.

1914'ün ilk Kasım günlerinde İngiltere ile Fransa'da Osmanlı'lara savaş ilân ettiler.(5).

Türkiye'yi bu savaşa sürüklerken, "Genç Türkler" hükümeti, pan-türkist ve panislâmist amaçlarını gerçekleştirme, Kafkasları ve Kırım'ı, hatta Volga ile Kama ırmaklarının vadilerini ele geçirme hayali peşindeydi. (6). Sultan V. Mehmet tarafından desteklenen "Genç Türkler", 11 Kasım 1914'te "cihat" açıp, dünya müslümanlarını birleştirme görevini de yüklendiler. Savaşı ateşleyen Enver Paşa, Rusların Kafkasya'dan kovulmasının bir yandan İran'ın da Rus aleyhtarı koalisyonuna girmesine, diğer yandan Çarlık Rusya'daki müslüman ahali arasında gelişmeler yol açacağını düşünüyordu.(7). İngiltere ile Fransa açısından, Osmanlı'ların Almanya ile birlikte savaşa girmesi, demek, onun bozguna uğratılarak Anadolu topraklarının yanısıra Osmanlı egemenliği altındaki Orta-Doğu topraklarının da bölüşürülmesi için elverişli bir fırsat demektir. Öyle ki, savaş ilânından birkaç gün sonra Lloyd Georges şöyle diyordu: "Türkiye ile hesaplaşmanın kader tayin edici saati gelip çatı."(8).

Savaş sırasında Türkiye, Almanya'nın gerçek "mali ve askeri boyunduruğu"(9) altına girdi. Daha savaşın ilk aylarında, saldırgan pantürkist ve panislâmist plânların suya düşeceği anlaşıldı.

Osmanlı ordusunun Kafkasya cephesindeki yenilgisi, "Genç Türkler" hükümetinin gerçekleştirilmesi olanaksız ödevler yüklendiğini göstermişti.(10).

22 Aralık 1914'ten 18 Ocak 1915'e kadar süren Sarıkamış harekâtında Türk ordusunun bozguna uğrayışı ve Rus ordusunun Batı Ermenistan'daki başarılı ilerleyişinden sonra, Şubat / Mart 1915'de Türk askerleri Malazgirt, Başkale, Çatak, Kotur, Erciş ve Van'dan çekilmiş durumdaydılar.(11). 1916'nın Ocak ayında Rus askerleri Kars ve Erzurum'a doğru taaruzla geçtiler. 5 gün süren bu harekâta Türkler 60 bini aşkın kurban verdi. Erzurum'un düşmesi Orta Anadolu'yu tehlikeye sokuyordu. 1916'nın Nisan ayında Rus orduları Trabzon'u, Temmuz ayında ise Erzincan'ı aldılar.(12).

5 - B. Danzig, *age.* s. 46.

6 - S. Velikov, *age.*, s. 10; V. Gotbil, "Taynaya diplomatiya vo vremya pervoy mirovoy voyni", Moskva, 1960, s. 41

7 - "Noveyşaya istoriya Turtsii", Moskva, 1968, s. 10

8 - L. Corc, "Reçi proizneseni za vremya voyni", Petrograd, 1916, s. 16

9 - V. İ. Lenin

10 - A. K. Meram, "Türk - Rus İlişkileri Tarihi", İstanbul, 1969, s. 212

11 - "Noveyşaya istoriya Turtsii", Moskva, 1968, s. 10

12 - Belge Yayınları, "Anadolu'nun Taksim Planı", İstanbul, s. 132; A. Miller, "Kratkaya istoriya Turtsii", Moskva, 1948, s. 159

Türk ordularının Rusya'ya karşı yaptıkları savaş harekâtı tam bir bozguna sonuçlandı. Öteki cephelerde de Osmanlı orduları ciddi ölçüde askersel ve manevi yenilgilere uğradılar. Almanlarla birlikte hazırlanmış bulunan stratejik planlara göre, Suriye—Filistin cephesindeki Osmanlı orduları Süveyş Kanalı'nı geçip Mısır üzerinden yürüyerek dünyanın bu bölgesindeki eski egemenliklerini yeniden kurmak için Kuzey Afrika'ya doğru saldırıyı sürdürüyorlardı. Ne var ki bu planlar da gerçekleştirilemedi. Alman—Türk ordularının, Mezopotamya ve Suriye—Filistin cephesinde kesin yenilgiye uğratılmasında ve bunun sonucunda Arap ülkelerinin dört yüzyıllık esaretten kurtuluşunda Arap halklarının yaptığı katkı kaydedilmeğe değerdi.(13).

Osmanlı ordularının savunma harekâtı sürdürdükleri Çanakkale ve Mezopotamya cephelerindeki durum daha olumluydu. Bu cephelerde bir yıl boyunca savunma başarıyla sürdürüldü. Bu dönemde Anafarta'lar bölgesinde bir grup tümene komuta eden M.K. Atatürk'ün bu başarıya katkısı büyüktü.(14). İngiliz / Fransız orduları, ancak Türk komutanlığı büyük miktarda askeri Mezopotamya ve Suriye/Filistin cephesine gönderdikten sonradır ki bu cephedeki saldırılarını hızlandırdılar.(15).

Osmanlı İmparatorluğu savaş sırasında 1917 yılına kadar egemenliği altında bulunan toprakların büyük bir kısmını, hemen hemen Doğu Anadolu'nun tümünü, Mezopotamya, Suriye ve Filistin'i yitirdi.(16). Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı'na dört yıllık katılımı Türk halkına büyük zararlara ve felâketlere mal oldu. Ekonomisi tamamen çöktü, askersel bakımdan tam bir bozguna uğradı. Ekonomik yaşamında olduğu gibi, ordu da ve idari yapısında da tam bir kargaşalık hüküm sürmeye başladı. Savaşın başlangıcında sancak altında toplanmış olan Türk ordusundaki 2, 850 bin askerden, savaşın sonunda ancak 560 bin asker kalmıştı.(17). Resmi veriler şunu gösteriyor: 800 bin asker öldürülmüş, ya da aldıkları yaralardan ölmüşlerdir(18); asker kaçağı sayısı 500 bini aşmıştır(19); çeşitli nedenlerden ötürü izi kaybolanların sayısı da çok kabardır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun savaştaki kesin yenilgisi apaçıktı. Talât Paşa hükümeti ve bu hükümetin izlediği Alman yanlısı politika tamamen bozguna uğradı. 9 Ekim 1918'de "Genç Türkler" hükümeti istifa etti.(20). Yöneticilerin büyük bir kısmı denizaltıyla Almanya'ya kaçtı-

13 - "Novyşaya istoriya Turtsii", Moskva, 1968, s. 12

14 - A. Miller, age. s. 160

15 - "Novyşaya istoriya Turtsii", s. 11

16 - *Ibid*, s. 12

17 - B. Danzig, "Turtsiya", s. 60

18 - S. Velikov, age., s. 25

19 - *Ibid*, s. 24

20 - *Ibid*, s. 25

lar.(21). Talât Paşa, daha hükümetinin istifasını açıklamadan önce İttihat ve Terakki Partisi'nin izlediği politikanın çöktüğünü kabul ediyor ve "Politikamız hezimete uğradı. Hiç bir şekilde iktidarı ayakta tutma olanağımız yoktur." diyordu.(21a).

14 Ekim 1918'de Mareşal Ahmet İzzet Paşa'nın başkanlığında kurulan yeni hükümet hemen ateşkes görüşmelerine başladı.

Esir alınan İngiliz generali Townsend, İngilizlerle görüşmelere aracılık ediyordu. 30 Ekim 1918'de Mondros Limanı'nda, "Agamemnon" adlı İngiliz zırhlısının güvertesinde, Antant devletleriyle Türkiye arasında, Türkiye'nin kendisini tamamen yenik kabul ettiği utanç verici antlaşma imzalandı. (22). Araştırmalar, bu antlaşmanın Türkiye'nin kesin yenilgiyi kabul etmesinden çok önceleri İngiltere tarafından hazırlanmış olduğunu ve "İtilâf Devletleri"nin bu konuda görüşünün alınmadığını göstermektedir. Sözü geçen antlaşma 25 maddeden oluşuyordu ve Türkiye'nin Antant devletleri tarafından esir edilmesini, topraklarının da genç Sovyet devletini işgale hız vermek için atlama tahtasına dönüştürmesini amaçlıyordu. Fransız gazetecisi Pertinaks, 2 Kasım 1918 günü "Eho de Paris" gazetesi sayfalarında "Rusya'ya karşı harekât için üsse sahibiz." sözlerini bir raslantı eseri olarak yazmamıştı.(23).

Ateşkes hükümlerini belirleyen Mondros Mütarekesi, Türkiye'yi Antant devletlerine kayıtsız şartsız bağımlı bir duruma sokmuştu. Antlaşma gereğince Arabistan, Mezopotamya, Suriye, Ermenistan ve kısmen de Kilikya Yöresi hemen terk edilecekti. Antant orduları İstanbul, Boğazları ve Türkiye'nin gerek gördükleri diğer bütün bölgelerini işgal etme hakkına sahiptiler. Böylelikle, İngiltere'nin dayattığı Mondros Mütarekesi, Türkiye'nin Antant devletleri tarafından sömürgeye dönüştürülmesine olanak sağlamaktaydı. Bu antlaşma gereğince müttefikler, Boğazlardan istedikleri biçimde yararlanma olanağına kavuşuyorlardı. Türk ordusu derhal dağıtılacak ve Osmanlı İmparatorluğu ile Antant letleri arasında askeri harekât 31 Ekim 1918 günü durdurulacaktı.(24).

Mütarekenin imzalanmasından hemen sonra Antant askeri birlikleri İstanbul ile Boğazları işgal ettiler. 8 Kasım 1918'de Antant orduları, petrol yatağı olan Musul vilâyetini ve Antep, Maraş Urfa, Afyonkarahisar, Eskişehir'i ele geçirerek, Anadolu—Bağdat demiryolunu, Karadeniz ve

21 - "Noveşşaya istoriya Turtsii", s. 17;

21a - *Ibid*, s. 17; B. Danzig, *age.*, s. 61

22 - A. M. Şamsutdinov, *age.*, s. 15 ; A. Miller, *age.*, s. 167; B. Danzig, *age.*, s. 58; "Noveşşaya istoriya Turtsii", s. 17

23 - B. Danzig, *age.*, s. 59

24 - A. M. Şamsutdinov, "Natsionalnaya osvoboditelnaya borba Turtsii", s. 16 / 17; Noveşşaya istoriya Turtsii", s. 17 / 18; A. Miller, *age.*, s. 166

Akdeniz'deki limanları denetimleri altına aldılar. Fransız orduları Adana bölgesine yerleştiler.(25).

Yukarıda belirtilenlerden anlaşıldığı gibi, Türkiye'nin Birinci Dünya Savaşı'na katılımı tam bir yenilgiyle ve Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşüyle sonuçlandı. Osmanlı Padişah'ı ve onun hükümeti, Batılı efendilerinin uşakları durumuna girdiler. Ülke tam bir ekonomik çöküş ve yoksulluk içine düştü.

Antant devletleri, Osmanlı devletini ortadan kaldırmayı amaçladıklarını açıkça kabul ediyorlardı. İngiltere Başbakanı Lloyd Georges, "Türkiye sahneden çekiliyor diye esef etmemize bir neden yoktur."(26) sözlerini küstahça ve içtenlikle söylüyordu.

Antant ülkeleri liderleri sevinmekte acele etmişlerdi. Türk halkı kendini yenilmiş saymıyordu. O yetenekli evladı M.K. Atatürk'ün önderliğinde emperyalist istilâcılara karşı kesin bir ölüm-kalım savaşı vermek için henüz başkaldırmaya başlamıştı. Türkiye ulusal kurtuluş hareketi başgösterdi ve Büyük Ekim Sosyalist Devrimi'nin etkisi altında ve genç Sovyet devletinin yardımıyla, ulusal bağımsızlık uğrunda haklı bir anti-emperyalist genel halk savaşını başlattı.

25 - *Tarih Mecmuası, İstanbul, 1934, cilt IV., s. 30*

26 - *"Noveşşaya istoriya Turtsii", Moskva, 1968, s. 20 / 21*

2 - Büyük Ekim Sosyalist Devrimi'nin Türkiye Ulusal Kurtuluş Savaşı'na ve Sovyet - Türk ilişkilerine etkisi

Büyük Ekim Sosyalist Devrimi'nin patlak verdiği günler Birinci Emperyalist Dünya Savaşı bütün hızıyla devam ediyordu. En büyük emperyalist devletler, birbirleriyle savaşıyor iki cepheye ayrılmıştı. Dünyayı yenebilmekten bölüşmek için amansızca savaşıyorlardı.

V. İ. Lenin'in yazdığı gibi "Bu savaş, Almanya tarafından olduğu gibi İngiliz, Fransız, İtalyan ve Amerikan kapitalistleri tarafından da emperyalist, gerici, saldırgan bir savaş olarak tamamen ortaya kondu. Şimdi bunlar ganimeti bölüşmek için Türkiye'yi, Rusya'yı, Afrika ve Polinezya sömürgelerini, Balkanları bölüşmek için aralarında kavgaya başlıyorlar" (1).

Birbirleriyle savaşıyor emperyalist devletler, dünyanın ilk sosyalist devrimini daha doğuşunda boğmak için muhtaç oldukları daha çok gücü harekete getirme olanağından yoksundular. İç düşmanlar ve karşı devrimci ögeler de bolşeviklerin yüce partisinin yönetiminde büyük kahramanlık örnekleri veren halk yığınlarının baskısına karşı koyamıyorlardı. 1917'nin Ekim'inden 1918'in Ocak ve Şubat'ına kadar devrim tüm Rusya'yı kapsamıştı. Sovyet iktidarı ülkenin dört bir yanına o kadar büyük bir hızla yayılmıştı ki V. İ. Lenin bunu, "Sovyet iktidarının utkulu marşı" (2) diye adlandırdı.

Büyük Ekim Sosyalist Devrimi, önemi ve perspektifleriyle Rusya'nın sınırlarını çok aştı. O, dünya çapında önemli, büyük bir olaydı. Dünya tarihinde yeni bir çağ, kapitalizmin yıkılışı ve yeni sosyalist toplumun kuruluş çağını açtı. Bunun içindir ki bu devrim dünyada geniş yankılar uyandırdı ve tüm ilerici insanlarca kutlandı. Büyük Ekim Sosyalist Dev-

-
- 1 - V. İ. Lenin, *Pismo kraboçim Evropi i Ameriki, Bütün Eserleri*, cilt. 37, s. 465, Moskova
 - 2 - *Partizdat, "İstiriya na VKP/b"*, Sofya, 1950, s. 260

rimi'nin doğrudan etkisi altında dünyanın çeşitli bölgelerinde devrimler ve devrimci eylemler doğdu. 1918'de Finlandiya'da işçi devrimi, 1918'de Almanya'da Kasım Devrimi, 1919'da Macaristan'da Proleter Devrim, 1919'da Bavarya'da Sovyet idaresinin kuruluşu, 1920'de Kuzey İtalya'da fabrikaların işçiler tarafından işgal edilmesi ve daha bir sıra devrimci olay.

Büyük Ekim Sosyalist Devrimi, emperyalist devletlerde sosyalist devrimler çağını açtı. Bundan başka o, sömürge ve bağımlı ülkelerde halk yığınlarının ulusal kurtuluş hareketini de büyük ölçüde etkiledi. Büyük Ekim Sosyalist Devrimi'nin etkisi altında Çin'de, 1919 yılında "4 Mayıs Hareketi" başladı. 1921'de Moğolistan'da halk devrimi utku kazandı. Endonezya, Hindistan, Mısır ve başka ülkelerde yığınsal anti-emperyalist hareket ve eylemler başladı.(2-a).

Büyük Ekim Sosyalist Devrimi sırasında ve onun utku kazanmasından hemen sonraki politik ortamda bu devrimin, komşu Türkiye'nin toplumsal ve siyasal yaşamını etkilememesi olanaksızdı. Tarihsel olguların tahlili, Büyük Ekim Sosyalist Devrimi'nin, 1919 - 1922 yıllarında Türkiye'de oluşan Kemalist devrimin gerek örgütlenmesine ve gerekse gelişmesine büyük ölçüde etki yaptığını göstermektedir.

Bu yapıtta okur, M. K. Atatürk'ün bu konudaki görüşünü öğrenecektir. Her yerde olduğu gibi, Türkiye'de de Ekim Devrimi'nin etkisi yalnızca sosyo-ekonomik ve politik ilişkiler alanında değil, kişisel düşünce alanında da kendini gösterdi.

Ekim Devrimi'nin örneği Türkiye'de halk yığınlarını ulusal kurtuluş için kesin bir ölüm-kalım savaşına itti. Türk halkının anti-emperyalist ulusal kurtuluş savaşı, Ekim Devrimi'nin etkisi altında doğup geliştirdi. O, fedakârane bir savaş ve işgalcilerin Türk topraklarından kovulması için yeni bir teşvik ve esin kaynağı oldu. Rusya'da çarlık ve pomesçik (büyük toprak sahipleri) sultanının devrilmesi, Türkiye'ye, ulusal bağımsızlığını kazanması için o ana kadar varolmayan yeni yeni olanaklar yarattı. Ekim Devrimi ile uluslararası alanda yeni bir etken belirdi. O andan sonra büyük etken olan Sovyetler Birliği artık Türkiye'nin bağımsızlığına engel olmak şöyle dursun, tam tersine Türk halkına kardeşçe el uzatıyor ve onun yürüttüğü anti-emperyalist ulusal kurtuluş savaşına yardım etmeye hazır olduğunu açıklıyordu.

"Genç Türkler" hükümetinin çıkardığı engelleri aşarak, hatta Brest-Litovsk barış antlaşmasının imzalanmasından sonra bile Türk ordusunun Kafkasya cephesinde ve Karadeniz'de Rusya'ya karşı sürdürdüğü savaşın yarattığı güçlükleri atlayarak Ekim Devrimi'nin kurtuluş ülküleri Türkiye'nin en uçra bölgelerine kadar yayılıyordu.

Rusya'da esir bulunan Türk askerleri, yani gerçeği bizzat görenler yaydılar. Sonraları da basın yaymaya başladı. Büyük Ekim Sosyalist Devrimi'nin etkisiyle Türkiye'de birçok günlük gazete ve dergi yavaş yavaş yurtsever ve burjuva - demokratik bir nitelik kazandı. En başta 2 Eylül 1918 tarihinde (8) İstanbul'da çıkan "Yeni Gün" gazetesini belirtmek yerinde olur. Bu gazete günümüzde de "Cumhuriyet" adıyla yayınlanmaktadır. O zaman "Yeni Gün" gazetesi sayfalarında, M. K. Atatürk'ün talimatıyla Sovyet Rusya ile yakınlaşma ve kardeşçe ilişkiler kurup geliştirme düşüncesi sistemli olarak propaganda edilmekteydi. Gazetenin sahibi Yunus Nadi (9), makalelerinden birinde şunları yazıyordu:

"Daha mütareke sırasında İstanbul'da dış politikamızın nasıl yön alması gerektiğini anlayanlar vardı. Onların kanısına göre dış politikamız, Kasım 1917'den beri Batı'ya karşı çıkarak Doğu Avrupa'da varlığını başarıyla sürdürmekte olan bolşevik Rusya ile anlaşmadan ibaret olmalıdır."(10).

"Yeni Gün" gazetesi, Türkiye'de Büyük Ekim Devrimi ile ilgili düşünceleri propaganda edenlerin başında gelmektedir. Bu gazete sayfalarında Yunus Nadi, Türkiye'de ilk olarak 18 Nisan 1917'de V. İ. Lenin'in Rusya'ya döndüğünü bildirdi ve Büyük Ekim Sosyalist Devrimi önderinin resmini bastı. Aynı yılın Aralık ayında da Yunus Nadi, V. İ. Lenin'e ilişkin daha başka yazılar yayınladı.

Büyük Ekim Sosyalist Devrimi ile ilgili düşüncelerin propaganda edilmesinde ve Türkiye ile Sovyet Rusya arasında dostluk ilişkilerinin kurulmasında, M. K. Atatürk'ün girişimi ile kurulan "İrade-i Milliye", "Hakimiyet-i Milliye" ve "Cumhuriyet" gibi gazeteler ile Anadolu Ajansı ve "Kadro" dergisi büyük bir rol oynadılar. "Tan", "Akşam" gibi gazeteler, "Resimli Ay" dergisi ve öteki basın organları da Ekim Devrimi düşüncelerinin yayılışına çok yardım ettiler, ama biz bu konuya ileride değine-

8 - F. S. Oral, "Türk Basın Tarihi", Ankara, s. 219

9 - Yunus Nadi: 20'lerde ve 30'larda Türkiye'nin en tanınmış toplum adamları ve gazetecilerinden biridir. "Yeni Gün" ve "Cumhuriyet" gazetelerinin kurucusudur. M. K. Atatürk'ün çok yakın dostlarından. M. K. Atatürk'ü ve onun SSCB ile kardeşçe dostluk politikasını tüm gücüyle ve açıkça destekliyordu. Uzun yıllar milletvekili ve Meclis Dışişleri Komisyonu üyesiydi. SSCB'yi bir kaç kez ziyaret etmiştir. "Yeni Gün" ve "Cumhuriyet" gazetelerinde SSCB'nin iç ve dış politikası konusunda çok sayıda olumlu başyazı yazmıştır. Yunus Nadi, Sovyet - Türk ilişkilerinin gelişmesine çok yardım etmiştir. 1880 yılında Fethiye'de doğmuştur. Gazeteciliğe 1908 yılında Ebüzziya Tevfik ile birlikte, "İkdam" gazetesinde başlamıştır. Yunus Nadi'nin gazetecilik yeteneği, ilk kez çıkarmaya başladığı "Tasviri Efkar" gazetesinde belirlemiştir

10 - P. Moiseev, Y. Rozaliev, age., s. 13

ceğiz. Burada yalnızca sözü geçen basın organlarının şu veya bu şekil altında Büyük Ekim Sosyalist Devriminin düşüncelerini propaganda ettiklerini, okurlarına SSCB'deki durum hakkında ve dünyada ilk sosyalist devletin dış politikası konusunda bilgi verdiklerini, Sovyet Rusya ile iyi komşuluk ilişkileri kurulması için mücadele ettiklerini belirtmek gerekir. Ulusal kurtuluş savaşının başlarından 30'ların sonlarına kadar, sözü geçen gazete ve dergiler, Sovyet - Türk ilişkilerinin gelişmesine değeri ölçülemeyecek kadar çok yardım ettiler.

Büyük Ekim Sosyalist Devrimi sonucunda ve onun etkisi altında 1917-1918 yıllarını izleyen dönemde Türkiye'de ilerici harekette oldukça ciddi bir canlılık ve etkinlik doğdu. Yayın organları ve örgütsel - propaganda eylemleriyle Büyük Ekim Sosyalist Devrimi'nin düşüncelerini açıklayan bazı ilerici örgütler oluşmuştu. Bu örgütler, Sovyet ülkesinin çarlık Rusya'dan tamamen başka olduğunu, yalnız Rusların Türkiye'nin sadık ve iyi komşusu ve dostu olabilecekleri ve olmaları gerektiği konusunda insanları aydınlatıyorlardı. Sözü geçen yayın organları ve örgütler Sovyet Rusya ile Türkiye arasında içten kardeşlik ilişkileri kurulması için mücadele ediyorlardı.

Bu arada en başta, Türkiye Komünist Partisi'nin (TKP) kuruluşu olgusunu belirtmemiz gerekir.

Bu, Türkiye'nin toplumsal ve siyasal yaşamında büyük bir politik olaydı. Mustafa Suphi (11) TKP'yi kurdu. 1918 sonlarında İstanbul'da gizli Marksist - komünist örgüt kuruluyor. 1919 ve 1920 yıllarında Eskişehir, Samsun, Sivas, Trabzon, Erzurum, Rize'de düzenli gizli komünist örgütler kuruldu. Bu yönde Brest-Litovsk Barış Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Rusya'dan dönen esir Türk askerlerinin rolü çok büyük-

11 - *Mustafa Suphi : TKP'nin ilk yöneticisi. 1883 yılında Trabzon vilâyetine bağlı Giresun kazasında doğmuştur. İstanbul'da hukuk öğrenimi görmüş ve Paris'te Siyasal Bilgiler Okulu'nda okumuştur. Paris'te öğrencilik yıllarında "Tanin" gazetesinin muhabiri olmuş ve böylece gazeteciliğe başlamıştır. 1911'de Paris'ten İstanbul'a dönmüş ve öğretmen olmuştur. Bu arada üç gazeteye de yazılar yazmıştır. 1914 yılında Rusya'ya gitmiş ve orada Marksist - Leninist görüşleri benimsemiştir. Rusya'da M. Suphi, Büyük Ekim Sosyalist Devrimi'nin utkusu ve TKP'nin kuruluşu için yorulmaksızın çalışmıştır. 1919'da Kırım'a, 1920'de ise Bakü'ye giderek, "Yeni Dünya", "Ahbar", "Komünist" gazetelerini çıkarmış, Marksist literatürün Türkçe çevirisini yapıp Türkiye'ye göndermiş ve böylece Büyük Ekim Sosyalist devrimi düşünüşünün Türkiye'de öğrenilmesine çok yardım etmiştir. 1920 yılında Mustafa Suphi ile arkadaşları Bakü'de 12 Marksist kitabı Türkçeye çevirmişlerdir. Mustafa Suphi, M. K. Atatürk ile mektuplaşmıştır. Mektupların-*

tü.(12). Bu komünist örgütler, özellikle TKP yayın organı "Yeni Dünya" gazetesi, Büyük Ekim Sosyalist Devrimi'nin düşüncelerinin yayılışına ve Türkiye'nin SSCB ile iyi komşuluk ve kardeşçe ilişkiler kurmasına etkin bir biçimde katkıda bulundular.

"Yeni Dünya" gazetesi, TKP'nin ünlü eylemcisi ve yetenekli gazeteci Mustafa Suphi tarafından 1917 sonlarında Moskova'da çıkarılmaya başlandı.(13).

Mustafa Suphi'nin başkanlığında "Yeni Dünya" gazetesi Büyük Ekim Sosyalist Devrimi düşüncelerinin gerçek ve ateşli yayıcısı ve Türkiye ile Sovyet Rusya arasında iyi komşuluk ilişkileri kurma savaşının öncüsüdür. Gazete, Sovyet Hükümeti'nin aldığı bir çok kararları, Sovyet yöneticilerinin yazı ve demeçlerini yayınlıyordu. Sovyet yöneticilerinin Türk halkı ile kardeşçe ilişkiler kurmayı samimiyetle istediklerini açıklıyordu. Devrimin yüce önderi V. İ. Lenin'in yaşam öyküsü ile resimlerini basıyordu. (14).

Gazete, Kızıl Ordu'nun kazandığı zaferler hakkında ayrıntılı haberler veriyordu. "Yeni Dünya" gazetesinin yaptığı geniş aydınlatıcı ve örgütleyici çalışmalar, esir Türk askerlerinin büyük bir kısmının Kızıl Ordu saflarına girmesine ve bunların genç Sovyet devletini savunma mücadelesine katılmalarına yardım etti.

O dönemde, Büyük Ekim Sosyalist Devrimi'nin düşüncelerini yayan başka bir yayın organı da "Yeni Hayat" dergisi idi. İlk sayısı 18 Mart 1922 günü (Paris Komünü günü) Ankara'da çıktı ve aynı yılın Eylül ayına kadar yayımlandı. Yani, topu topu 26 sayı çıktı. Dergide sık sık Marks, Engels ve Lenin'in yazılarından bölümler veya bütün makaleler, Büyük Ekim Sosyalist Devrimi'ne ve Sovyet Rusya'da gerçekleştirilen dönüşümleri gösteren belgeler yayımlanıyordu.

Derginin sahibi ve Yazı İşleri Müdürü Tokat mebusu Nazım Bey'di. (15).

Kısa süre yayımlanmış da olsa, "Emek" gazetesinin yaptığı propa-

dan birinde o, M. K. Atatürk'e TKP'nin ulusal kurtuluş savaşını tamamen ve kayıtsız şartsız desteklediğini, bu yönde çalışabilmek için Türkiye'de yasalara uygun olarak - açık yada gizli- örgütlerini kuracağını bildirmiştir.

28 Ocak 1921 gecesi, Baku'dan Ankara'ya, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin davetlisi olarak giderken Mustafa Suphi, eşi ve 14 arkadaşıyla birlikte Karadeniz'de, Trabzon yakınlarında kahpece öldürülmüştür. (Mete Tuncay, "Türkiye'de Sol Akımlar", Ankara, 1967, s. 100 / 105)

12 - A. M. Şamsutdinov, age., s. 153

13 - Mete Tuncay, age., s. 103

14 - S. Velikov, age., s. 29

15 - "Yeni Hayat", sayı. 3, 1 Nisan 1922

ganda çalışmalarını da belirtmek gerekir. "Emek" gazetesi, 16 Ocak 1921 tarihinde Ankara'da, TKP'nin resmi yayın organı olarak çıkmaya başladı. Gazete, genel olarak doğru ve ilkesel görüşler savundu ve yararlı işler yaptı. Gerici yayın organlarının açtığı sürekli eleştiriler ile ağır baskı altında çalışmasına karşın, gazete bazı Marksist yazılara da yer veriyordu. Örneğin, Türkiye'de ilk kez olarak Enternasyonal'in tam çevirisini, "Dünya Devrimi - Kaçınılmazlık ve Gelecek"(16) başlıklı makaleyi, "Batı'nın kanı da Doğu'nunki gibi mi akıtılıyor" başlıklı anti-emperyalist yazıyı, "Sovyet İktidarı ne demektir" gibi açıklamayı vb. makaleleri yayınladı.

1919 Şubat'ında Türkiye Sosyalist Partisi'nin kuruluşu ve 20 Eylül 1920'de (17) Türkiye İşçi - Çiftçi Sosyalist Partisi'nin kuruluşu da Büyük Ekim Sosyalist Devrimi'nin etkisi altında oldu.

Türkiye Sosyalist Partisi'nin kurucuları Hüseyin Hilmi ile Mustafa Fazıl'dır. Partinin yayın organı olan "İdrak"(18) gazetesi, ilk dönemlerinde Marksizm - Leninizm düşüncelerini propaganda etmeye belirli ölçüde katkı yaptı. Ama çok geçmeden İngiliz emperyalistleri tarafından satın alındığı anlaşılan Hüseyin Hilmi, İtilâf devletlerinin çıkarlarını savunmaya başladı. Böylece parti ve "İdrak" gazetesinin içyüzü ortaya çıktı. 1919 yılında Türkiye Sosyalist Partisi'nin 5 bin üyesi (19) olduğu halde, işçiler arasındaki etkisi gittikçe azaldı.

Türkiye İşçi - Çiftçi Sosyalist Fırkası'nın (TİÇSF) 1919 - 1920 yılları döneminde, ilerici hareketin gelişmesine olduğu gibi, Büyük Ekim Sosyalist Devrimi düşüncelerinin yayılışına da yaptığı yardım oldukça büyüktür. Bu partinin başında Doktor Şefik Hüsnü bulunuyordu. En yakın arkadaşları Ethem Nejat ile Ahmet Akif idiler.(20).

Doktor Şefik Hüsnü gençlik hareketinin aktif eylemcilerindendi. Paris'te sosyalist ülkeleri benimseyen Doktor Ş. Hüsnü Almanya'ya giderek Alman komünistleriyle sıkı bir irtibat kurmuştur. Türkiye'ye dönünce TKP saflarında çalışmaya başlamıştır. Partiye genellikle Almanya ve Avusturya - Macaristan'dan dönen Türk işçileri üyedirler. Türkiye İşçi - Çiftçi Sosyalist Partisi'nin yönetiminde bir çok işçi sendikaları kurulmuştur.

Türkiye işçi - Çiftçi Sosyalist Partisi, kuruluşundan kısa bir süre sonra yarı gizli koşullar altında çalışmış ve bu dönemde Büyük Ekim Sos-

16 - "Emek", sayı. 5

17 - Fethi Tevetoğlu, "Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetleri" Ankara, 1969, s. 82

18 - Mete Tuncay, age., s. 48

19 - A. M. Şamsutdinov, age., s. 151 / 152

20 - T. Z. Tunaya, "Türkiye'de Siyasi Partiler 1859 - 1952", İstanbul, 1952, s. 438

yalist Devrimi düşüncelerini başarılı bir şekilde propaganda etmiştir. 1920 başlarında TİÇSP açık çalışmaya başlayınca yönetim kuruluna burjuva unsurlar girdiler ve partinin politik çehresini değiştirdiler. Sonunda partinin kitleler arasındaki etkisi azaldı.(21). Parti 1925 yılına kadar varlığını sürdürdü.

TİÇSP'nin temeli ilk önce Almanya'da yüksek öğrenim gören ve orada Marksist ideolojiyi benimsemiş Türk öğrencileri tarafından 1918 yılında Almanya'da atılmıştı. O sıralarda bu örgüte Almanya'da çalışan Türk işçileri de girmişlerdi. Almanya'da TİÇSP'nin başında Hilmi Hakkı, Ethem Nejat vb. bulunuyorlardı. 1 Mayıs 1919 tarihinden itibaren onlar "Kurtuluş" (22) adlı yayın organlarını çıkarmaya başlamışlardı. Derginin Berlin'deki kurulunda sorumlu müdür olarak İhrami Nafid, ayrıca Vedat Nedim, Mümtaz Fazlı ve başkaları da çalışıyorlardı. Dergi, Almanya'da oturan Türk vatandaşları arasında Marksist - Leninist görüşleri yayıyordu Ayrıca, Türkiye'ye de gönderiliyordu.

1919'da TİÇSP üyelerinin bir kısmı, İstanbul'da gizli bir komünist örgüt kurmuşlardır. Bu girişim, Türk emekçilerinin devrimci hareketinin temellerini atmıştır.

TİÇSP, İstanbul'da sosyalist düşüncelerin yayılışında önemli bir rol oynadı ve Türkiye'de tek bir komünist partisi oluşturulmasına zemin hazırladı. Bazı Türk kaynakları daha da ileri giderek TİÇSP'nin, gizli TKP'nin açık biçimde varlığını sürdüren bir örgütü olduğunu iddia etmektedirler ve bu hususta TKP'nin 45. kuruluş yıldönümü vesilesiyle Kostoreç'te Yakup Demir'in verdiği demece dayanıyorlar. Yakup Demir, işgâl döneminde İstanbul'daki TİÇSP'nin grupları gibi, TKP'nin de bir çok müstakil grupları olduğunu belirtmiştir.(23).

TİÇSP, parti yayın organı olarak "Kurtuluş"(24) dergisini çıkarmıştır. Daha sonra parti, "Aydınlık" ve "Orak Çekiç"(25) dergilerini de çıkarmıştır. "Kurtuluş" dergisinin birinci sayısı Parti'nin kuruluş günü olan 20. 9. 1919 tarihinde İstanbul'da çıkmıştır. (26). 1920 Şubat'ına kadar toplam 5 sayı çıktıktan sonra yayınına son verilmiştir.

"Kurtuluş" açık çıkan ilk aylık sosyalist dergidir. Yazı işleri müdürü Mehmet Selâhattin'dir. Yazarları da: Şefik Hüsnü, Falih Rıfkı, Ali Cevdet, Ethem Nejat, Namık İsmail vb.dir.

TİÇSP olduğu gibi, onun yayın organı olan "Kurtuluş" dergisi de

21 - A. M. Şamsutdinov, age., s. 152

22 - F. Tevetoğlu, age., s. 82 / 84

23 - Ibid.

24 - A. M. Şamsutdinov, age., s. 152

25 - F. Tevetoğlu, age., s. 91

26 - F. Tevetoğlu, age., s. 86

Büyük Ekim Sosyalist Devrimi'nin düşüncelerinden esinlenerek Rus işçilerinin devrimci başarılarını ve sosyalist görüşleri cesaretle savunuyor ve Türkiye halkı ile Sovyet Rusya halkları arasında dostluk kurmak için mücadele ediyorlardı.

"Kurtuluş" dergisinin son sayısında, Azerbaycan Cumhuriyeti ilâni vesilesiyle İstanbul'da düzenlenen törende TİÇSP adına konuşan Rasim Bey'in verdiği demeç yayımlanmıştır. Çok ateşli olan demeç, Büyük Ekim Sosyalist Devrimi'nin ve sosyalist ülkelerin açık bir savunusuydu. Bu demecin "Kurtuluş" dergisinde yayınlanması derginin kapatılmasına neden olmuştur.(27).

"Kurtuluş" dergisinin kapatılmasından sonra 1 Haziran 1921 tarihinde İstanbul'da "Aydınlık" adlı edebiyat dergisi, TİÇSP'nin resmi yayın organı olarak çıkmaya başlamıştır. Büyük Ekim Sosyalist Devrimi'nin düşüncelerinin yayılışında olduğu gibi, Türkiye ile Sovyet Rusya arasındaki dostluk ilişkilerinin kuruluşunda da derginin büyük hizmeti olmuştur. "Aydınlık" dergisinin yayınlanmasına Nazım Hikmet de aktif olarak katılmıştır. Dergi, Büyük Ekim Sosyalist Devrimi'nin yıldönümlerinde ve 1 Mayıs günlerinde özel sayılar yayınlıyordu.

1925 yılının Mart ayında Türkiye'de gerici çevreler TKP eylemcilerinin bir çoğunu tutsak etmişlerdir. "Aydınlık" dergisi kapatılmış, Nazım Hikmet illegal eyleme geçmiştir.(28).

21 Ocak 1925 tarihinde İstanbul'da, yine TİÇSP'nin yayın organı olarak "Orak Çekiç" gazetesi çıkmıştır.(29). Gazetenin adı altında "İşçi ve köylülerin haftalık, politik yayın organı" sözleri yazılmıştır. Gazete, devamlı olarak sosyalist görüşlerin propagandasını yapmış ve Sovyet - Türk ilişkilerinin gelişmesi için savaş vermiştir.

Büyük Ekim Sosyalist Devrimi düşüncelerinin, Anadolu'da çıkmaya başlayan bir çok yeni gazetenin ülküsel açıdan biçimlenmesini de etkiledikleri gerçeğini belirtmemiz gerek. Örneğin Afyonkarahisar'da çıkan "Öğüt" gazetesi, Ekim Devrimi'nin kahramanlıklarını alkışlayan ve ülkülerini öven yazılar yayınlamıştır. Kastamonu'da çıkan "Açık Söz" gazetesi, Ekim Devrimi'ne ayırdığı bir makalede, Türklerin, Rus Devrimi önünde saygıyla başeğdiklerini ve Rus halkının dalgalandırdığı kızıl bayrağın kutsal bir güneş gibi tüm insanlığı aydınlatacağını (30) yazıyordu. Samsun'da çıkan "Hilâl" gazetesi ise Ekim Devrimi'nin önderi V. İ. Lenin'in insanlığın bir övüncesi, güneşi ve onuru olduğunu yazıyor ve yenilmezliğine dikkati çekiyordu.

Bursa'da çıkan "Yoldaş" ile Eskişehir'de çıkan "İşçi" gazeteleri de

27 - "Kurtuluş", sayı 5, Şubat 1920

28 - A. Babaev, "Nazım Hikmet", Moskova, 1957

29 - F. Tevetoğlu, age., s. 97

30 - K. Üst, "Anatoliyskaya peçat", Tiflis, s. 80

Sovyet Rusya üzerine olumlu yazılar yayınlamışlar ve Büyük Ekim Sosyalist Devrimi'nin düşüncelerini propaganda etmişlerdir.

Büyük Ekim Sosyalist Devrimi'nin ve Kızıl Ordu'nun müdahalecilere ve beyaz Ruslara karşı kazandığı başarıların etkisiyle Türkiye'de çete hareketi, kendiliğinden gelme ve örgütsüz bir hareketten giderek istilâcılara karşı koyma gücüne sahip, örgütlü bir harekete dönüşmüştür. Politik devrimci bir örgüt olarak 1920'nin Mayıs ayında (31) oluşturulan "Yeşil Ordu"nun yönetimindeki çete birlikleri işgâl ordularına da büyük darbeler indirmeyi başarmışlardır.

"Yeşil Ordu"nun programında yer alan temel düşünceler şunlardır: Emperyalizm ile, ülke içindeki ajanlarıyla savaşmak, devlet düzeninin demokratikleştirilmesini sağlamak, toprak reformu ve öteki reformları yapmak, Kızıl Ordu ile ittifak anlaşması imzalamaktır.(32).

30 Ağustos 1920 tarihinde Eskişehir'de "Yeşil Ordu"nun günlük politik yayın organı "Seyyareyi Yeni Dünya" gazetesi çıkmaya başlamıştır. Gazetenin kurucusu Çerkez Ethem'dir.

Yayın hayatının başlarında gazete, Büyük Ekim Sosyalist Devrimi'nin düşüncelerini yaydı, halktan yana durum aldı, hem soyguncu Batılı emperyalistlere ve hem de Türk derebeyliğine karşı, halkın politik ve sosyal hakları uğruna, enternasyonal proletarya dayanışması vb. uğruna savaşmıştır.

Bu bölümde sergilenen veriler, Türkiye'nin ileri doğru politik gelişmesini Büyük Ekim Sosyalist Devrimi'nin çok etkilemiş olduğunu göstermektedir. Büyük Ekim Sosyalist Devrimi, çarlık Rusya ile Osmanlı İmparatorluğu arasında uzun yıllar süren düşmanlığın ortadan kaldırılmasına ve Sovyet Rusya ile Kemalist Türkiye arasında dostluk ilişkilerinin kurulmasına yardım eden güçlü bir etkidir.

Büyük Ekim Sosyalist Devrimi, bir çok Türk gazetesi ve dergisi tarafından geniş ölçüde yansıtılmıştır. Bu gazete ve dergiler, sosyalist görüşleri propaganda ettiler ve Sovyet Rusya ile Türkiye arasında iyi komşuluk ilişkileri kurulması için savaş verdiler.

31 - "Noveyşaya istoriya Turtsii", Moskva, s. 34

32 - A. M. Şamsutdinov, age., s. 142

3 - V. İ. Lenin ile M. K. Atatürk'ün Türk - Sovyet ilişkilerinin kuruluşu ve gelişmesine katkı payı

Türk halkının ulusal kurtuluş hareketi daha doğuş döneminde iken, genç Sovyet devleti, baskı altında bulunan halkların, yağmacı emperyalistlere karşı ve hakça ilkeler temeli üzerinde barışçı bir dünya kurma uğruna verdikleri savaşı desteklemeyi gerektiren Lenin ilkelerine uyarak harekete geçmiş ve haklı antiemperyalist ve ulusal kurtuluş savaşında yardımcı olmak için Anadolu yöneticileriyle temas kurma girişiminde bulunmuş, bu uğurda çaba harcamıştır.

Eldede bulunan verilerin ve belgelerin irdelemesi, Lenin tarafından yönetilen genç Sovyet devletinin, ilk önce Türk ulusal kurtuluş hareketiyle, biraz sonra da M.K.Atatürk hükümetiyle temas kurmak için harcadığı ardıcıl çabaların, o zamanın gereklerinden, askersel-stratejik ve politik nedenlerden ileri gelmediğini göstermektedir. Veriler ve belgeler, Türkiye'nin o zaman içinde bulunduğu son derece ağır koşullarda Sovyet yöneticilerinin Türk halkına içtenlikle yardım etme niyetlerini, Sovyetler Birliği halkları ile komşu Türkiye halkı arasında kardeşçe ilişkilerin kurulmasına olanak sağlayacak koşullar yaratma isteklerini göstermektedir. Sovyetler Birliği'nin Türk halkına uzattığı el, güvençle ve içtenlikle uzatılan bir eldi.

1919 sonlarında Sovyet Rusya hükümetinin talimatıyla Kafkasya orduları komutanı Şalva Eliava (1) gizlice İstanbul'a gitmiştir. Eliava, gizli "M-M"—"Milli Mücadele" grubuyla bağ kurmak ve Osmanlı başkentindeki durumu öğrenmekle görevliydi. Eliava, M.K.Atatürk taraftarları ve ülkü arkadaşlarıyla temas kurarak, Sovyet hükümetinin Türkiye'nin ulu-

1 - A. F. Cebesoy, "Moskova Hatıraları", İstanbul, 1955, s. 60; Prof. Dr. Y. Altuğ, "Türk Devrim Tarihi Dersleri" İstanbul, 1975, s. 79; C. Alsan, "Türk Sovyet Halklarının kardeşliği" İstanbul, 1976, s.21

sal çıkarlarına saygı duyduğunu, ve en yakın bir süre içinde çıkar gözetmeyen askersel, mali yardım göstermeye hazır olduğunu bildirmiştir.(2)

1919 sonlarında Berlin'de, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin (Bolşevikler) bir temsilcisi "Genç Türkler" hükümetinin eski generallerinden Enver Paşa ve Cemal Paşa ile karşılaşmış ve onları, Türkiye ulusal kurtuluş hareketiyle bağ kurmada ve iki ülke arasındaki dostluk ilişkilerini geliştirmede yararlı olabilecekleri umuduyla Moskova'ya göndermiştir.(3). Adı geçen generaller gerçekten de Sovyet hükümet temsilcileriyle görüşmeler yapmışlar, M. K. Atatürk'le mektuplar teati etmişlerdir.(4). Ne var ki Sovyet Rusya'ya karşı içten duygular beslemedikleri ve Sovyet hükümetinin güvenini kazanamadıkları için hemen hemen hiç bir yardımda bulunamamışlardır. M. K. Atatürk de onlara güven göstermemiştir.

1918 Kasım sonlarında M. K. Atatürk İstanbul'a dönmüştür. İstanbul'dan uzaklaştırılmasını amaçlayan bir kaç öneriyi ustaca geri çeviren M. K. Atatürk, durumu daha iyi öğrenebilmek ve Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın başına geçecek grubu hazırlamak için başkentte daha fazla kalma emeli peşindedir. İstanbul'da kaldığı tam altı ay boyunca o, her gün ulusal kurtuluş savaşının hazırlık işleriyle meşgul olmuştur. Türk araştırmacıların kanısına göre M. K. Atatürk'ün yaşamındaki bu altı ay çok verimlidir.(5). Şişli'deki evini o, tamamen ulusal kurtuluş savaşının hazırlık karargâhına dönüştürmüştür.(6).

Tam bu sıralarda M. K. Atatürk'ün güç ve etkisini kavrayan İngiliz'ler kendisiyle bağ kurma ve istilâcı planlarını gerçekleştirme yolunda ondan yararlanma çabası peşindedirler.(7).

Bu arada Sovyet hükümeti, M. K. Atatürk'ün aracılığıyla Türk halkının ulusal kurtuluş savaşına yardım etmek ve iki ülke arasındaki dostluk ilişkilerinin temellerini atmak için kendisiyle bağ kurma yollarını arıyordu. Bu amaçla Sovyet Albayı İlâçev (8) İstanbul'a gitmiş, M. K. Atatürk'le ilişki kurmuştur. Hemen hemen aynı zamanda Sovyet devleti, Balıkesir'de bulunan Kazım Özalp Paşa ile de temas kurmuştur.(9).

2 - A. F. Cebesoy, *age.*, s. 60; *Cevdet Alsan, age.*, s. 21

3 - A. F. Cebesoy, *age.*, s. 60 - 61

4 - A. F. Cebesoy, *age.*, s. 50 - 58

5 - F. R. Atay, "Çankaya", *İstanbul, 1969, s. 153*

6 - *Bu ev şimdi Atatürk müzesidir.*

7 - F. R. Atay, *age.*, s. 160 - 161

8 - *Cevdet Alsan, age.*, s. 21

9 - *İbid - Kazım Özalp Paşa 1880 yılında doğmuştur. M. K. Atatürk'ün en sadık arkadaşlarından. 1925 yılında Balıkesir'den delege seçilmiş ve on yıl boyunca Meclis yönetiminde çalışmıştır. Türkiye'nin çağdaş tarihinde, ulusal kurtuluş savaşının ünlü bir eri ve büyük bir reformcu olarak tanınmaktadır.*

19 Mayıs 1919 günü M. K. Atatürk Samsun'a gelmiştir. Birkaç gün sonra ise, Albay Budyoni yönetimindeki Sovyet Heyeti ile görüşmek üzere Havza'ya hareket etmiştir.(10). Albay Budyoni ile M. K. Atatürk arasındaki görüşmeler gizli olduğu için Samsun'da değil de Havza'da, her iki heyetin de kaldığı "Ali Baba" otelinde yapılmıştır.(11).

Türk tarihçileri Albay Budyoni ile M. K. Atatürk arasındaki görüşme-ye haklı olarak büyük bir önem vermektedirler. Esas itibarıyla bu, M. K. Atatürk'ün, Sovyet devletin sorumlu bir temsilcisiyle ilk görüşmesidir. Sözü geçen görüşmede iki devlet arasında işbirliği ve Türk ordusuna askerel yardım yapılması konuları ilk kez somut olarak konuşulmuştur. Öyle ki bu görüşmeler ulusal kurtuluş savaşı arifesinde yapılmıştır.

Heyetler, iki ülke arasında samimi ilişkiler kurmak ve güven sağlamak için birbirlerine güvence vermiştir. Bundan sonra Sovyet devletin Türk halkına yapacağı yardımın koşulları görüşülmüştür. Albay Budyoni, Sovyet devletin yapacağı yardımın kardeşçe bir yardım olduğu, İtilâf devletlerine karşı ortak savaş dışında hiç bir politik koşula bağlı bulunmadığı konusunda M. K. Atatürk'e güvence vermiştir. Sovyet Rusya'nın Türkiye'ye yapacağı yardımın Türkiye'yi, kapitalist sistemi sosyalist sistemle değiştirme zorunluğunda bırakmadığı gerçeği açıkça görülmüştür.(12).

Görüşmeler sırasında Albay Budyoni şunları söylemiştir: "Biz Sovyet delegasyonu olarak size, gerekli tüm eksiklerinizi Sovyet hükümetinin vermeğe hazır bulunduğunu bildirmekle görevliyiz..... Sovyetler, bütün imkânlarıyla yanınızda olmaya kararlıdır. Hükümetim, bu ulusal ihtilâlinizde ve emperyalistlere karşı sürdürülecek savaşta, gereken her yardımı yapacak, para, silâh, cephane, gerekirse deniz gücü ve çeşitli malzeme verecektir."(13).

Albay Budyoni ile görüşmelerinden Samsun'a memnun dönen M. K. Atatürk, Sovyet devletin şahsında emperyalist istilâçılara karşı başarılı savaş için gerekli yardımı esirgemeyecek gerçek bir müttefike sahip olduğuna inanmıştı.(14).

V. İ. Lenin tarafından hazırlanıp Sovyet hükümetince kabul edilen ve Sovyet dış politikası ile Sovyet Rusya'nın esir halklara karşı tutumu açısından çok büyük bir önem taşıyan belgelerin ilânından ve Sovyet hükümet temsilcileri ile M. K. Atatürk arasında yapılan ilk gayri resmi temaslardan sonra, Sovyet Rusya ile Türkiye arasında diplomatik ilişkiler

10 - S. N. Tansu, "İki Devrin Perde Arkası", İstanbul, 1964, s. 238-242

11 - Cevdet Alsan, age., s. 21

12 - A. K. Meram, "Türk - Rus İlişkilerinin Tarihi", İstanbul, 1963, s. 238

13 - İbid

14 - İbid

kurmak ve işbirliği yapmak üzere iki hükümet arasında resmi görüşmele-
re başlanması için gerekli elverişli ortam artık oluşmuş bulunuyordu.

23 Nisan 1920 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Ankara'da top-
lanarak Türkiye'de tek yasal iktidarı ilân etmişti. M. K. Atatürk'ün baş-
kanlığında bir hükümet kurulmuştu. Bundan üç gün sonra, 26 Nisan
1920 (15) tarihinde dış yardım arayan M. K. Atatürk, yetkili bir temsil-
cisiyle Moskova'ya, Halk Komiserleri Şurası Başkanı V. İ. Lenin'e bir
mektup göndermiş ve SRFSC ile Türkiye arasında diplomatik ilişkiler
kurulması ve emperyalizme karşı birlikte savaşma isteğini bildirmiştir.
Aynı mektupta M. K. Atatürk, Sovyet Rusya'nın istilâcılara karşı savaş-
ta (16) devrimci Türkiye'ye silâh, cephane ve yiyecek yardımı yapmak
için V. İ. Lenin'e ricada bulunmuştur. M. K. Atatürk'ün mektubu aynen
şöyledir.:

"Sayın Başkan;

... Rus bolşevikleriyle bütün çalışmalarımızı ve askeri harekâtımızı bir-
leştirme zorunluğunu kabul etmekteyiz. Bolşeviklerin emperyalist hükü-
metlere karşı savaşmak ve bütün mazlum ulusları emperyalistlerin hege-
monyasından kurtarmayı amaç edinmiş olduklarına inanıyoruz.

Ayrıca ülkemizi işgal eden emperyalist kuvvetleri saf dışı bırakmak
ve emperyalizme karşı girişilen genel savaşı sürdürebilmek amacıyla yurt
içindeki gücümüzü arttırmak için, Sovyetler Birliği'nin, bize ilk önce,
5 milyon altın lira vermesini, yapılacak görüşmelerde tutar sayısı karar-
laştırılacak silah, cephane ve bunlardan başka askeri teknik malzeme ve
tıbbi malzeme ile birliklerimizin ihtiyacını karşılamak gıda maddesi sağ-
lanmasını istemekteyiz.

Saygı ve selamlarımızla samimi duygularımızı lütfen kabul buyurunuz
efendim."(17).

M. K. Atatürk'ün bu tarihsel mektubunun metni, onun, Türkiye'nin
kurtuluşunun Sovyet Rusya ile ittifaka bağlı olduğuna, ancak dünyada
ilk Sovyet devletinin Türk halkına kardeş yardım eli uzatabileceğine inan-
dığını açıkça göstermektedir.

Sözü geçen mektupta M. K. Atatürk, Türkiye dış politikasının temel
ilkelerini ve Türkiye'nin istilâcılara karşı Sovyet Rusya ile birlikte savaş-
maya hazır olduğunu açıklıyor.(18).

Kötü ulaştırma koşullarından ötürü M. K. Atatürk'ün mektubu, Mos-
kova'ya yazılış tarihinden bir ay sonra varmıştır. V. İ. Lenin'in talimatı
ile RSFSC Dışişleri Komiseri G. V. Çiçerin 2 Haziran 1920 tarihinde M.

15 - P. Moiseev, Y. Rozaliev, age., s. 17

16 - İbid

17 - A. K. Meram, age., s. 242

18 - S. İ. Kuznetsova, "Ustanovlenie sovetско - turetskih otnoşenii"
Moskova, 1961, s. 15 - 16

K. Atatürk'ün mektubunu yanıtlamıştır. Çektiği telgrafta G. V. Çiçerin, M. K. Atatürk'e Sovyet hükümetinin, M. K. Atatürk'ün mektubunda belirtildiği gibi, Türkiye Millet Meclisi'nin arzusuna uygun olarak, iki ülke arasında diplomatik ilişkiler kurulmasını önerdiğini bildirmiştir. G. V. Çiçerin'in telgrafında şunları okuyoruz: "Sovyet hükümeti, tüm halklara kendi kaderlerini tayin etmek hakkını tanıma ilkesine kesinlikle bağlı kalarak, dünyadaki tüm halklara dost elini uzatmaktadır. Sovyet hükümeti, Türk halkının bağımsızlığı uğruna verdiği savaşımı büyük bir ilgi ile izlemektedir. Ve Türkiye için bu güçlüklerle dolu günlerde, Türk halkı ile Rus halkını birbirine bağlayacak dostluğun sağlam temellerini atılmaktan mutluluk duymaktadır."(19).

G. V. Çiçerin'in, M. K. Atatürk'e telgrafı Türkiye'de büyük bir coşku ve memnurlukla karşılanmıştır. Telgrafa cevaben M. K. Atatürk, Sovyet hükümetine ikinci bir mektup yazmıştır. Mektupta şunları okuyoruz:

"... Rus halkı yalnız kendi zincirlerini kırıp atmakla kalmamış, iki yıldan beri, bütün dünyanın kurtulması ve zulmün dünya yüzünden kalkması için görülmemiş bir mücadele örneği vermiştir.

İnsanlığın kurtulması uğruna Rus ulusunun katlandığı büyük fedakârlıktan dolayı Türk ulusunun duyduğu büyük hayranlığı size bildirmek bana büyük kıvanç veriyor.

Avrupalı emperyalistlerin hedefi olan İslâm dünyasını yüzyıllar boyunca savunmuş olan ulusumuz, şimdi, insanlığın kurtuluşu yolunda mücadeleye girişmiş olan Rus ulusunun bu uğurdaki meşakkatlerinin değerini takdir etmektedir.

Ben - ki benim fikirlerim bütün arkadaşlarımca paylaşılmaktadır - bir yandan Batı'nın işçi sınıfı, öteyandan Asya ve Afrika'nın köleleştirilmiş halkları, uluslararası sermayenin kendilerini yıkmak ve efendilerine büyük çıkarlar sağlamak için köle durumuna getirmek istediğini anladığı ve sömürge politikasının işlediği suç dünya işçilerince kavrandığı gün burjuvazinin kuvveti sona erecektir. Ben, buna inanıyorum.

Sovyet Sosyalist Şuralar Birliği hükümetinin Avrupa işçileri üzerindeki yüksek manevi otoritesi ve gerekse İslâm dünyasının Türklere karşı duyduğu sevgi ve güven, iki devlet arasındaki işbirliğinin, Batı emperyalistlerine bilerek yada bilmeyerek tahammül edenleri birleştirmeye yetecektir ümidindeyim.

Saygılarımın kabulünü rica ederim sayın Komiser."(20)

M. K. Atatürk ile V. İ. Lenin arasında teati edilen mektuplar iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesinde büyük rol oynadılar. Bu arada Sovyet Rusya, Türk ordusunun muhtaç olduğu yardımı göndermeye başlamıştır. Gerek M. K. Atatürk'ün Albay Budyoni ile yaptığı görüşmelerde, ge-

19 - P. Moiseev, Y. Rozaliev, *age.*, s. 18

20 - A. K. Meram, *age.*, s. 263

rekse Halil Kut Paşa'nın Moskova ziyaretinde, daha sonra 1920'nin Mart ayı sonunda Sovyet hükümetinin Türk ordusuna 1 milyon altın lira, 60 bin tüfek, her tüfek için 3'er bin kurşun, 112 top, 10 ağır top ve başka askeri malzeme (21) göndermesi konusunda anlaşmaya varılmıştı. Sözü geçen silahların büyük bir kısmı hemen gönderilmişti.

Sovyet hükümetinin yardımını değerlendiren M. K. Atatürk, 1920 Aralık'ında V. İ. Lenin'e çektiği telgrafta, verilen yardımdan ötürü içten şükranlarını sunmuştur.(22).

Hükümetler düzeyinde resmi görüşmeler için artık tüm olanaklar meydandadır. İki aylık bir yolculuktan sonra Dışişleri Bakanı Bekir Sami'nin yönetimindeki Türk heyeti 19 Temmuz 1920 tarihinde Moskova'ya varmıştır. Heyete, kurmay albaylarından Yusuf Kemal, İbrahim Tali ve Osman Bey giriyorlardı. (22 a). Bu heyet 24 Temmuz günü önce G. V. Çiçerin, sonra da Dışişleri Komiser Yardımcısı L. M. Karahan tarafından kabul edilmişti.(23).

M. K. Atatürk'ün görüşmelerin hızla yapılması talimatlarına karşın daha başlangıçta güçlükler belirmiştir.

Bunun nedenlerinden biri taraflar arasında Ermenistan'ın sınırları ile ilgili ciddi münakaşaların varoluşu, diğeri ise Bekir Sami'nin sağ eğilimli oluşudur. Bekir Sami'nin ricası üzerine 14 Ağustos günü V. İ. Lenin, Türk heyetini kabul etmiş ve Sovyet hükümetinin ana ilkelerinden birinin esaret ve baskı altında bulunan halklara yardım etmek olduğu konusunda Türk heyetini temin etmiştir.(24). V. İ. Lenin, Sovyet Cumhuriyeti çerçevelerinde Başkır, Kırgız ve Türkistan özerk cumhuriyetlerinin kurulmasının, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce memnurlukla karşılanacağı güvenini belirtmiştir.(25).

Bekir Sami, V. İ. Lenin'le görüşmesinden duygulanmış ve iyi izlenimler edinmiştir. Ankara'ya yazdığı raporunda Lenin'in çok cesur ve açık kalpli bir kişi olduğunu, Türklere ve müslüman halklara karşı iyi niyet sahibi bir kişi olduğu düşüncesini belirtmiştir.(26).

Görüşmelerin yapıldığı askersel - stratejik ve politik durum çok karmaşık ve ağırdı. Bu yüzden görüşmeler de oldukça güçlü. V. İ. Lenin ile M. K. Atatürk görüşmelerin seyrini yakından izliyorlar ve onların daha çabuk ve başarıyla sonuçlandırılmasına yardım ediyorlardı.

21 - H. İ. Dinamo, "Kutsal İsyân" c. VIII, s. 262; C. Alsan, age., s. 24

22 - İstoriya na diplomatsiyata, Sofya, 1967, c. 3, s. 257

22a - S. İ. Kuznetsova, age., s. 20

23 - İbid

24 - A. M. Şamsutdinov, "Lenin et la Turquie", Revue Etude Balkanique, 1, 1970

25 - S. İ. Kuznetsova, age., s. 21

26 - İbid

Görüşmeler sonrasında başgösteren güçlülere karşı M. K. Atatürk, Ruaların iyi niyet sahibi olduklarına ve Sovyet - Türk ilişkilerinin gelişmesi için iyi bir geleceğin bulunduğuna inanmıştı. M. K. Atatürk kimi yandaşları ve mebuslar arasında Sovyet Rusya'ya karşı beliren itimat-sızlığı ortadan kaldırmak için çok gayret sarfetmiştir. Büyük Millet Meclisi'nde M. K. Atatürk her zaman mebusları, Sovyet Rusya'nın Türkiye'ye karşı içtenliğine inandırmaya çalışmıştır. Büyük Millet Meclisi'nde 8 Temmuz günü yaptığı konuşmada şunları söylemiştir:

"Efendiler, bir de bolşevikler aleminden bahsolundu. Yine diğer zamanlarda da bahsolunmuştur ki biz bolşevikleri aramış ve bulmuşuzdur ve en son temasımız az çok maddi ve kat'i bir şekle girmiştir. Resmen Sovyet Cumhuriyeti ile muhabere edilmiştir. Pekâlâ cereyan eden muhabere muhteviyatını biliyorsunuz. Sovyet Cumhuriyeti bizim muhtaç olabileceğimiz maddi muavenetin hepsini vadetmiştir. Silah, top, para vadetmiştir. (Bravo sesleri, alkışlar). Eğer şimdiye kadar maddi olan bu muavenetlerinden istifade edememiş isek o kabahat ne bizde ve ne de Sovyet Cumhuriyeti'ndedir. Belki son günlerde Kafkasya'da vukua gelen su-itefahumat neticesidir. Bu suitefahumatın tamamıyla önüne geçilmek üzere bulunuluyor efendim."(27).

Yedi maddeden oluşan Sovyet - Türk anlaşması 24 Ağustos 1920'de hazırıldı ve heyetin yöneticilerince parafe edilmişti. Ne var ki taraflar arasındaki başlıca Ermenistan'ın sınırları ile ilgili tartışmalardan ötürü imzalanamamıştı.(28). Bu konuda G. V. Çiçerin'den mektuplar alan M. K. Atatürk, Millet Meclisi'nde yaptığı konuşmalarından birinde şöyle demişti: "...ve bu izahata nazaran herhalde bizim Ermenilere daha ziyade taarruz etmemizi Rus Hükümeti Cumhuriyesi arzu etmiyordu, muvafık görmüyordu..."(29).

Ermenistan'ın sınırları ve Ermenistan, Azerbaycan ve Türkiye arasındaki ilişkilerin kurulup gelişmesi çok ciddi bir sorundu. Bu, V. İ. Lenin'i devamlı olarak meşgul ediyordu. V. İ. Lenin Ermenistan, Azerbaycan ve Türkiye halkları arasında kardeşçe ilişkilerin kurulmasını her zaman öğütlemiş, bunda direnmiştir.

V. İ. Lenin, Ermeni Askeri Devrim Komitesi Başkanı Kasyan'a çektiği 2.12.1920 tarihli telgrafında şöyle yazıyordu: "Şahsınızda, emperyalizmin esaretinden kurtulan emekçi Sovyet Ermenistanı'nı kutluyorum. Ermenistan, Türkiye ve Azerbaycan emekçileri arasında kardeşçe dayanışma kurmak için bütün gayretleri göstereceğinden kuşku duymu-

27 - M. K. Atatürk, "Söylev ve Demeçleri", c. I, s. 83

28 - A. M. Şamsutdinov, "Lenin et la Turquie"; S. İ. Kuznetsova, age., s. 21

29 - M. K. Atatürk, age., c. I, s. 94

yorum."(30).

Moskova'daki görüşmeler sırasında ortaya çıkan güçlükler karşın her iki komisyonun Sovyet Rusya ile Türkiye arasındaki Dostluk Antlaşmasının metnini hazırlayıp parafe etmiş olması, iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesine doğru atılan önemli bir adımdı.

Görüşmeler sırasında iki heyetçe oluşturulan askersel komisyon, antlaşmanın parafe edilmesinden sonra Sovyet Rusya'dan istediği silahlarla ilgili olarak Türk tarafının hazırladığı cetvel üzerindeki çalışmalarını bildirdi. Bu cetvelde Türkiye'nin Sovyet Rusya'dan şu askersel yardımı istediği belirtiliyordu: 200 bin tüfek, 5 milyon mermi, 75 bin gülle, 350-400 top, yedek parçalarıyla birlikte ve her bir makineli tüfek için 15'er bin mermi olmak üzere 500 makineli tüfek, 200 portatif telefon cihazı, her biri 200 - 500 kilometrelik ses erimi gücünde 5 radyo istasyonu, 200 uçak, 100 kamyon, 40 otomobil, 100 bin askeri donatacak kadar giyecek, benzin ve başka cephane.(31).

O anda Sovyet Rusya'nın içinde bulunduğu silah yetersizliğine karşın yukarıda sözü geçen silahın ilk partisi hemen Moskova ve Rostov'dan yüklenip Türkiye'ye gönderilmiştir. Heyet üyelerinden Osman Bey, heyetle birlikte Türkiye'ye hareket etmeyip, silahın gönderilmesinde hazır bulunmak üzere kalmıştır.(32).

Görüşmelerde Sovyet Rusya'nın Türkiye'ye 5 milyon altın ruble tutarında mali yardım yapması kararlaştırılmıştır. Bunun 1 milyonu, Eylül ayında Anadolu'ya dönen Yusuf Kemal ile Türkiye'ye gönderilmiştir.(33). 1920 yılının Eylül ayında Türk hükümetinin ve askeri komutanlığın temsilcilerine Erzurum'da 200,6 kilogram altın teslim edilmiştir.

Moskova'daki ilk görüşmelerden sonra RSFSC ile Kemalist hükümet arasında diplomatik ilişki kurulmuştur. Ülkeler büyükelçi teati etmişlerdir. M. K. Atatürk, büyükelçi olarak Moskova'ya Ali Fuat Cebesoy Paşa'yı göndermiştir.(21 Kasım 1920).(35). RSFSC de Ankara'ya büyükelçisini ve diplomatik misyonunu göndermiştir.(Ekim 1920).(36).

Türkiye'nin Sovyet Rusya ile temaslarından rahatsız olan İtilâf devletleri, iki ülke arasındaki yakınlaşmayı önleme eylemlerini etkinleştir-

30 - V. İ. Lenin, c. 31, s. 409

31 - A. F. Cebesoy, age., s. 78 - 79; S. İ Kuznetsova, age., s. 22

32 - İbid, Bundan önce, 1920 yazında G. K. Orconikidze'nin aracılığı ile Türkiye'ye 6 bin tüfek, 5 milyon fişek, 17.600 mermi teslim edilmiştir.

33 - A. F. Cebesoy, age., s. 82

34 - S. İ. Kuznetsova, age., s. 22

35 - A. F. Cebesoy, age., s. 7

36 - A. M. Şamsutdinov, "Natsionalnayaboditelnaya borba v Turtsii" Moskva, 1966, s. 192

mişlerdir. "Daily Herald" gazetesinin 13 Ekim tarihli sayısında açıklan-
dığı gibi, İtilâf devletlerinin diplomatik temsilcileri bir plan hazırlamış-
lardır. Bu planda şunları okuyoruz:

"Kemal'i tanımalı, Ermenistan'da yaptığı masrafları tazmin etmeliyiz. O zaman Kemal, Baku'dan kızıkları kovmaya razı olacaktır. Müslümanla-
ra yapılacak bir çağrı ve düzenlenecek bir suikastla Azerbaycan Sovyet
Hükümeti'ni devirebiliriz. Ve o durumda, İtilâf devletlerinin gizli deste-
ğine sahip olacak olan Kemal, dindaşlarını kurtarmak için savaşa girebi-
lir ve bu arada petrole de sahip olabilir."(37).

İtilâf devletlerinin niyetleri, Kafkasya'da gerçekten savaş tehlikesi ya-
ratmıştı. V. İ. Lenin'in yaptığı değerlendirmeye göre bu tehlike, ancak
21 Mart 1921 tarihinden sonra, yani Sovyet — Türk Dostluk ve Kardeş-
lik Anlaşması'nın imzalanmasından sonra ortadan kaldırılmıştır. Ne var
ki daha anlaşmanın imzalanmasından önce, Sovyet iktidarının Azerbay-
can, Ermenistan ve Gürcistan'da tamamen yerleşmesinden sonra, 22 A-
ralık 1920 tarihinde V. İ. Lenin şöyle demektedir: "Bundan başka Afga-
nistan ve özellikle Türkiye ile dostluk ilişkilerinin gittikçe daha çok o-
luşup sağlamlaştıklarını belirtmemiz gerekir."(38).

Lenin politikasının doğruluğu, genç Kızıl Ordu'nun gücü, M. K. Ata-
türk ve Türk halkının Sovyet Rusya'ya karşı savaşmak istememesi saye-
sinde İtilâf devletlerinin Kafkasya'daki planları suya düşmüştür. M. K.
Atatürk ile Türk halkı artık Sovyet Rusya'nın Türkiye ile samimi olarak
dostluk ilişkileri kurmak istediğine inanmışlardı. Sovyet Rusya ile Tür-
kiye'nin düşmanlarının aynı olduğunu iyi anlamışlardı. Onlar, ortak düş-
manın ve benzer askersel sorunların iki halkı birbirine yaklaştırdığına Sovyet
Rusya ile Türkiye arasındaki dostluğu güçlendirdiğini görmüşlerdi.(39).

Bu durum içinde Sovyet Rusya hükümeti ile Türkiye hükümeti, iki
devlet arasında dostluk anlaşmasını imzalamakla görevli heyetlerinin Mos-
kova'da yapılacak ikinci toplantılarını hazırladılar. Her iki hükümet, bu
kez yapılacak görüşmelere, haklı olarak iyimser bir gözle bakıyorlardı.
Bu iyimserliğin tamamen reel bir dayanağı vardı. 1921 yılı başlarında
Sovyet Rusya, istilâcılarla savaşı tam bir utku ile sona erdirmişti. Diplo-
matik alanda genç Sovyet devletinin bir sıra başarısı artık ortadaydı. Po-
lonya ile görüşmeler, İngiltere ile ticaret anlaşması üstüne görüşmeler ba-
şarıyla bir sonuca bağlanmak üzereydi. Sovyet ülkesinin güçlenmesi, Türk
hükümetinin, RSFSC ile ilişkilerini sağlamlaştırma isteğini artırıyordu.
"Hakimiyet-i Milliye" gazetesi muhabirine 6 Şubat 1921'de verdiği be-
yanatta M. K. Atatürk şunları söylüyordu:

Ruslarla mevcut dostluğumuz daima hüsnühalde devam etmektedir.

37 - S. İ. Kunetsova, age., s. 26

38 - V. İ. Lenin, c. 31, s. 460

39 - M. Turhan Tan, "Atatürk", İstanbul, 1974, s. 87

Moskova'da in'ikad etmek üzere olan konferansta hazır bulunacak heyet-i Murahhasamız, tahminime göre Moskova'ya vasıl olmak üzeredir. Bu konferansta bütün Kafkas mesailini millet ve memleketimizin menafine mutabık bir surette hall-i kat'ie iktiran ettirebileceğimizi ve Rus Sovyet Cumhuriyeti ile Türkiye arasında mevcut muhadeneti maddi esaslarla tarsin edeceğimizi kavıyyen ümit ediyorum."(40).

"Hakimiyet-i Milliye" gazetesine verdiği bu beyanattan bir ay önce, 3 Ocak 1921 tarihinde Meclis'te yaptığı konuşmalardan birinde M. K. Atatürk, Sovyet - Türk ilişkilerini savunarak şöyle diyordu:

"Biz, Rus Bolşevik Hükümeti'nin bize karşı olan hissiyatına emniyet ve itimat etmek isteriz. Bu emniyet ve itimadımız hayalâta, zanniyata ve güzel sözlere aldanmaya muallâk değildir. Tamamen maddiyata istinat etmektedir. Fakat bunun ne olacağını izah etmeyeceğim. Yalnız tekrar ediyorum ki lâfa değil maddiyata istinat ediyoruz. Onun için samimiyetine itimat ederiz."(41).

M. K. Atatürk'ün bu konuşması, Millet Meclisi'nde, Sovyet Rusya'nın Türkiye'ye karşı içtenliğinden kuşku belirten Erzurum mebusu Hüseyin Avni Bey'e cevap olarak yapılmıştır.(42). Yukarıda, M. K. Atatürk'ün konuşmasından yapılan alıntı, Sovyet Rusya'nın Türkiye'ye karşı izlediği dostluk politikasına içten inandığını göstermektedir. O buna, V. İ. Lenin'in ve partisinin içtenliğini iyi anladığı için, ayrıca da Türkiye'nin artık Sovyet Rusya'dan silah, cephane ve para almaya başladığı için inanıyordu.

Bu aşamada RSFSC ile Türkiye arasındaki ilişkileri niteleyen, V. İ. Lenin ile M. K. Atatürk arasındaki bağları gösteren, bunların Sovyet - Türk ilişkilerinin sağlaşmasına nasıl etki gösterdiklerini açıklayan çok önemli belgelerden biri de iki yöneticinin Sovyet Dağıstan'ının ilânı ile ilgili birbirlerine gönderdikleri mesajlardır. Sovyet - Türk ilişkilerine değinerek bu mesajlarında M. K. Atatürk, ancak Sovyet Rusya ile Türkiye arasında sıkı bir işbirliğinin arzu edilen hedeflere varılmasına olanak sağlayacağına inancını belirtmiştir. V. İ. Lenin'in başkanlığında Sovyet hükümetinin Doğu'da olduğu gibi tüm dünyada da izlediği, uzağı gören, makul politikaya duyduğu derin şükranları bildirmiştir.(43).

M. K. Atatürk'ün mesajına cevaben V. İ. Lenin şunları yazmıştır:

"Küçük milliyetlere karşı aldığımız önlemlerin sizce doğru yorumlandığını saptamaktan ve ülkenizce iyi ilişkiler kurulmasına ve karşılıklı güven yaratılmasına elverişli bir biçimde karşılandığını görmekten sevinç

40 - M. K. Atatürk, age., c. III, s. 20 - 21

41 - M. K. Atatürk, age., c. I, s. 135 - 136

42 - Ibid, s. 144 - 146

43 - P. Moiseev, Y. Rozaliev, age., s. 19

duyuyorum. Haberinize bir kez daha şükranlarımızı belirtmeme, ayrıca bağımsızlık uğruna ve ülkelerinin kalkınması için sarsılmaz bir enerji ile savaşan Türk halkına ve hükümetine en içten dileklerimi sunmama müsaade edin."(44).

Büyük Ekim Sosyalist Devrimi önderi ile Türkiye ulusal kurtuluş hareketi önderi arasında güven ve saygınlık ortamı yaratıldıktan sonra, 1921 yılının Şubat'ında Sovyet Rusya ile dostluk anlaşması imzalamak için ikinci Türk heyeti Moskova'ya gitmiştir. Bu heyete Ulusal Ekonomi Bakanı Yusuf Kemal Bey başkanlık etmiştir. Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Ali Fuat Cebesoy da heyete üye olarak katılmıştır. Çalışmalar karşılıklı güven ve saygı havası içinde geçmiştir.(45).

Konferansın seyrine olduğu gibi varılan sonuçlarda da V. İ. Lenin'in katkısı çok büyük olmuştur.

Politik görüşmelere koşut olarak asker uzmanlar Türk tarafının sunduğu yeni bir askersel yardım listesini incelemiştir. Bu listede şu istekler yer alıyordu: 100 bin tüfek ve her biri için 10'ar bin fişek, 600 makineli tüfek ve herbiri için 100'er bin mermi, 100 dağ topu, 20 bataryaya, 24 uçak.

16 Mart 1921'de Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti ile Türkiye arasında Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması imzalanmıştır. Bunda taraflar, halklar arasındaki kardeşlik ilkelerine ve halkların kendi kaderlerini kendilerinin belirleme hakkına saygı göstererek, emperyalizme karşı savaşta aralarındaki kardeşçe dayanışmayı ve iki halktan birine çıkarılan her türlü güçlüğü öteki halkın durumunu da ağırlaştırdığı gerçeğini gözönünde bulundurarak iki ülkenin karşılıklı çıkarları temeli üzerinde samimi ve sürekli ilişkiler ve sarsılmaz bir dostluk kurma isteğinden heyecanlanarak aralarında dostluk ve kardeşlik anlaşmasını imzalamaya kararlı olduklarını vurgulamışlardır.(46).

Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması'nın imzalanması her iki ülke için, özellikle Türkiye için çok büyük önem taşıyan bir olaydı. Topraklarında hâlâ istilacıların dış biledikleri ve Türkiye'nin en yakın bir zamanda ortadan kaldırılacağını iddia ettikleri zamanlarda, Türk halkı için kader belirleyici o günlerde, ülkenin büyük bir askersel, maddesel ve siyasal yardıma gereksinimi vardı. Başka bir deyişle o anda güvenilir bir müttefik ve içten bir komşu bulmak Türkiye için bir ölüm kalım sorunuuydu. İşte o kara günlerde genç Sovyet devletinin kişiliğinde Türkiye böyle bir müttefik ve komşuyu bulmuştu. Bu anlaşma genç Kemalist devletin uluslararası durumunu oldukça güçlendirdi. Tarihsel gelişmesinde Türkiye ilk

44 - *Ibid*

45 - A. M. Şamsutdinov, "Lenin et Turquie", *Revue Etude Balkanique* 1, 1970

46 - P. Moiseev, Y. Rozaliev, *age.*, s. 22

kez büyük bir devletle, Türk halkının ulusal çıkarlarına saygı gösterilen bir antlaşma imzalamıştı. Antlaşma, Türkiye'nin ulusal kurtuluş hareketini güçlendirdi ve daha çok canlandırdı ve böylece de Türk halkının kurtuluş savaşının utkuyla sonuçlandırılmasına olanak sağladı.

Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması, iki ülke arasındaki toprak sorunlarını çözdü, ticaret gemilerinin Boğazlardan serbestçe geçişini sağladı, iki ülke arasında Birinci Dünya Savaşı'ndan kalma esir askerler sorununu çözümlendi. Bu anlaşma gereğince, Sovyet Rusya, Türkiye'nin çarlık Rusya hükümetine olan mali borçlarından vazgeçti. Anlaşmanın 7. maddesi ile Sovyet Rusya, Türk halkını, halkın kendi istediği yönetim biçimiyle özgür ve bağımsız görme dileğini törenle ilân etti.

Moskova'da Sovyet ve Türk heyetleri arasındaki görüşmelerin yapıldığı günlerde, 28 Şubat 1921 tarihinde Moskova İşçi ve Köylü Mebusları Sovyeti'nin oturumunda yaptığı konuşmada V. İ. Lenin, bu görüşmeleri değerlendirirken şunları söylüyordu:

" Türk işçi ve köylüleri çağdaş halkların vahşete karşı koymalarının gözönünde bulundurulması gereken bir şey olduğunu kanıtlamayı başardılar. Emperyalist devletlerin Türkiye'yi mahkum ettikleri yağmacılık, en güçlü emperyalist devletleri çekilmeye mecbur eden bir direnişe yol açtı. Bunun içindir ki Türk hükümetiyle yaptığımız bu anlaşmaları büyük bir başarı olarak değerlendiriyoruz. Biz, hiç bir kurnazlığı kendimize hedef almadık. Bu görüşmelerin çok mütevazı bir çerçeve içinde geçeceğini biliyoruz ama görüşmeler, bir çok büyük engellere karşın, tüm halkların işçi ve köylü emekçi kitleleri arasındaki yakınlaşmanın ileri doğru adım attığı gerçeğiyle önem kazanmaktadır ve bunu katlandığımız güçlükleri değerlendirirken unutmamalıyız."(47).

V. İ Lenin emperyalist devletlerin, Sovyet Rusya ile Türkiye arasında antlaşma imzalanmasını önlemek için her çeşit gayreti gösterdikleri olgusunu gözönünde bulundurarak, görüşmelerden elde edilen sonuçlara yüksek bir değer biçmiştir. Bu gayretlerinde emperyalist devletlerin yardımına Türkiye içinde bazı düşünsel dostları da koşmuştur. Düşmanların çabalarına ve tüm engellere karşın Sovyet Rusya ile Türkiye anlaşmaya vardı; içtenlik dolu ve sürekli bir dostluğun temellerini atan antlaşmayı imzalamayı başardılar. Bununla ilgili olarak V. İ. Lenin şunları söylüyor: " Bu olguyu özellikle selamlamamız gerek. Çünkü bizlerle Türk hükümet heyeti arasında yapılan görüşmelere karşı doğrudan doğruya yöneltilmiş engeller çoktu. Şimdi, burada anlaşmaya varma olanağına sahip olduğumuz zaman, çok güçlü bir yakınlaşmanın ve dostluğun temellerinin atılacağına derinden derine inanıyorum. Kuşku yok, bu yakınlaşma ile dostluk diplomatik kurnazlıklar sayesinde değil - bu açıdan düşman-

larımız bizden çok daha güçlüdür ve biz bunu kabul etmekten çekinmiyoruz - son yıllarda her iki ülkenin de emperyalist devletlerden görülmemiş ve duyulmamış derecede çok çektikleri için sağlanacaktır."(48).

İmzalanan Dostluk ve Kardeşlik Antlaşmasına, Türkiye'de de büyük değer verildi. Halk onu ümit ve sevinçle karşıladı. Kemalist Türkiye'nin hemen hemen tüm aydınları ve ahalisi antlaşmayı selamladı. Türk basını 21 ilâ 26 Mart 1921 günlerinde bu konuyla ilgili haber ve yazılara bol bol yer ayırdı. "Hakimiyet-i Milliye" gazetesi 21 Mart tarihinde bir haber verdi(49), 23 Mart tarihinde de antlaşmanın tam metnini yayınladı ve ayrıca da yorumunu yaptı.(50). Kısaca basın, Sovyet - Türk Dostluk ve Kardeşlik Antlaşmasının uluslararası ilişkilerde Kemalist Türkiye'nin saygınlığını artırdığını ve Türkiye'yi içinde bulunduğu tecritten kurtardığını belirtti.

27 Haziran 1921'de verdiği bir demeçte M. K. Atatürk, 16 Mart 1921 tarihli antlaşmayı, her iki halka birbirlerini daha iyi tanımalarına, böylelikle gerçek bir dostluğun temellerini atmalarına olanak sağlayan bir belge olarak değerlendirmiştir. Ayrıca, bu antlaşmanın anti-emperyalist bir içeriğe sahip olduğunu ve Türk halkının ulusal bağımsızlığını garanti altına aldığını da belirtmiştir.(51).

İki komisyonun imzaladığı ek anlaşma gereğince Sovyetler Birliği, Türkiye'ye 10 milyon altın ruble tutarında karşılıksız yardım yapıyordu. (52). Bu arada Türk tarafı silah, cephane ve diğer araç ve gereçlerden oluşan askersel yardım gereksinimlerini yeni bir liste halinde Sovyet tarafına sunmuştur.

Sovyet - Türk Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması'nın imzalanmasından sonra 13 Ekim 1921 günü Kars'ta Türkiye ile Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan Sovyet Cumhuriyetleri arasında benzer anlaşmalar imzalandı.

18 Ekim 1921'de Ankara'da M. K. Atatürk, Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti diplomatik misyonu binasının bayrağını çekerek şunları söyledi:

"Sefir Hazretleri;

Bugün bize meserretli bir bayram yaşattığınızdan dolayı Büyük Millet Meclisi ve Hükümeti ve şahsım namına teşekkür ederim. Bu bayram gününün benim için mes'ut bir ciheti daha vardık ki o da müstakil Azerbaycan Şura Hükümeti'nin sancağını çekmek şerefini bana bahsetmiş

48 - V. I Lenin, age., c. 32, s. 124

49 - "Hakimiyeti Milliye", 21 Mart 1921

50 - "Hakimiyeti Milliye", 23 Mart 1921

51 - P. Moiseev, Y. Rozaliev, age., s. 23

52 - A. M. Şamsutdinov, "Lenin et la Turquie"

olmasıdır."(53).

2 Ocak 1922 tarihinde Frunze, Ankara'da, Ukrayna Sosyalist Cumhuriyeti ile Türkiye arasında benzer kardeşlik ve dostluk antlaşması imzalandı. Bütün bu anlaşmalar Kemalist Türkiye'nin uluslararası otoritesini daha çok artırdı ve istilâcıları hezimete uğratmasına yardım etti. Sözü geçen anlaşmaların imzalanmasından sonra, genç Sovyet devletinin ciddi ekonomik güçlüklerine karşın Sovyetler'in Türkiye'ye askersel, maddesel ve mali yardımı arttı. Yalnızca Frunze'nin Ankara ziyareti sırasında Sovyet hükümeti Türk halkına cephane ve mermi tüketimi için ham madde fabrikasının donatısını, ana babaları cephede şehit düşen çocuklara yetimhane yapılması için önemli miktarda bir para verdi.

Frunze'nin Ankara ziyareti hem Türk halkına, hem de M. K. Atatürke çok büyük bir etki yaptı. Basın, özellikle "Hakimiyet-i Milliye"(54), "Yeni Dünya", "Varlık" gibi gazeteler, Frunze'nin ziyaretini geniş olarak yansıttı ve onun Sovyet Rusya ile Türkiye arasındaki dostluğun sağlanmasına yaptığı katkıyı ve kişisel niteliklerini büyük bir takdirle belirttiler.

20 Aralık 1921'de M. K. Atatürk, Frunze'yi kabul etti. Selamlama demeçlerinden sonra tam bir içtenlik havası içinde dostça görüştüler. Frunze'nin demecini yanıtlarken M. K. Atatürk şunları söyledi:

"Ukrayna hükümetinin fevkalâde sefirini ve şeci (yiğit, yürekli) Kızıl Ordu'nun şanlı ve kahraman başkumandanını hâr bir meserretle kabul eder ve dost Ukrayna milletini bir çok defalar muzafferiyete sevkeden kıymetli askerlerini onun şahsında selamlarım.

Hürriyetini, istiklâlini ve hakkı hayatını zulme karşı müdafaa edenlerin davası olan mukaddes ve muhik davamıza, Sovyet Ukrayna'nın gösterdiği alâka ve muhabbetten dolayı Türkiye halkı ve Türkiye Büyük Millet Meclisi namına teşekkür ederim.

Emperyalizmin en şedit taaruzlarına hedef olan Türkiyeliler Karadeniz'in öbür tarafında aynı ihtirasata karşı mücadele eden milletler bulunduğunu bilirlerdi. Aynı halde bulunmuş olmaktan mütehasıl hissiyattır ki Ukrayna'nın müttefiki olan Rus Şuralar İttihadı ile Türkiye arasında kavi bir dostluk tesisine hizmet etmiştir. Son derece çetin fakat o nisbette şanlı fedakârlıklar mukabilinde kendi mukadderatına sahip olmak hakkını ihraz etmiş olan Rusya ve Ukrayna gibi Türkiye dahi hepimizin kaviyen kani olduğumuz veçhile toprağını ecnebi istilâsından tahliste, istiklâli tam ve kâmilini aleme tanıttırmakta gecikmeyecektir.

.....
Sefir hazretleri, memleketimiz arasında siyasi, iktisadi ve harsi sahalarda derhal en sıkı revabıtın ihdasından ibaret olan vazifenizin hayyizi

53 - M. K. Atatürk, "Söylev ve Demeçleri", c. II, s. 20

54 - "Hakimiyeti Milliye", 2L, 22 Aralık 1921

fi'le is'alinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin uhdesine düşen herşeyi yapacağına emin olabilirsiniz. Her ne olursa olsun ve her ne yapılsa yapılınsu bu revabıt hiç bir zaman gevşemeyecektir."(55).

M. K. Atatürk'le görüşmesinden sonra Frunze'ye, Türkiye Millet Meclisi kürsüsünden Türk halkına bir selâmlama konuşması yapma olanağı verildi. Frunze'nin Millet Meclisi'nde verdiği demeç, hem mebuslarda, hem tüm Türk halkında büyük ilgi yarattı.(56). Bu demecinde Frunze, Sovyet Rusya'nın tarihi ile devrimci Türkiye'nin tarihi arasında birbirine benzer çok ortak yanlar olduğuna dikkati çekti ve Ukrayna hükümeti-nin, Rus - Türk Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması'nı selamladığını bildirdi. Türk - Ukrayna Antlaşmasının imzalanmasından sonra iki ülke arasındaki ekonomik işbirliğinin geliştirilmesi gerektiği kanısını açıkladı.

M. K. Atatürk, Frunze'nin Millet Meclisi'ndeki demecini çok değerli bulduğunu açıkladıktan sonra, iki halk arasındaki politik ve ekonomik bağları güçlendirecek bir dostluk anlaşmasının imzalanması için Ukrayna Sosyalist Cumhuriyeti hükümetinin, en büyük siyaset adamlarından biri olan, Kızıl Ordu'nun da en yiğit komutanlarından biri bulunan Frunze'yi seçtiğinden dolayı Millet Meclisinin derin şükranlarını belirtti.(57).

Türkiye Dışişleri Bakanı'nın M. V. Frunze onuruna 30 Aralık 1921'de verdiği ziyafette M. K. Atatürk, Sovyetler Birliği halkları hakkındaki iyi duygularını ve M. V. Frunze'den ve imzalanan Türk - Ukrayna Antlaşmasından duyduğu memnunluğu bir kez daha belirtti. M. K. Atatürk o çok önemli demecine şöyle başladı:

"Türkiye ve Türkiye halkı istiklâlini ve mevcudiyetini imhaya matuf elim darebat karşısında kaldığı gün, dünyayı beşeriyette hiç bir noktai istinada sahip bulunmuyordu. Yalnız ve ancak kalp ve vicdanındaki azmü imana güvenerek ya istiklâline sahip ve hâkim olarak yaşamağa veyahut ölmeğe karar verdi. Bu kararın icabı tabiisi olmak üzere el'an devam etmekte bulunan mücahedei milliyesine başladı.

Bu sırada idi ki milletler arasında kendisiyle hemhudut olabilecek bir milletin mevcut olup olmadığını tetkik etti ve bunun neticesi olmak üzere Rus milletin kendisine karşı hakikaten tabii ve samimi bir dost olabileceğini anladı. Çok geçmeksizin Rus milleti ve Rusya Şuralar hükümetiyle Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti arasında tabiaten mevcut olan münasebatı samimiyeyi resmen ifade için bir ahitname yapıldı.

Artık iki millet arasındaki samimiyet bütün dünyaca malum olmuştu. Rusya Şuralar Hükümeti bu samimiyeti her veçhile ve her fırsattan istifade ile teyide çalıştı. Biz de aynı temayülü vicdani ile bu teması her vakit kabul eyledik. Kafkasya cumhuriyetleriyle yapılmış olan muahede

55 - M. K. Atatürk, "Söylev ve Demeçleri", c. II, s. 22 - 23

56 - "Hakimiyeti Milliye", 25, 26 Aralık 1921

57 - M. V. Frunze Derlemesi, Moskova, 1951, s. 255

bu ahitnameyi bir kat daha teyit ve tarsin etti."(58).

Bu demecinde M. K. Atatürk, Ukrayna Sovyet Cumhuriyeti ile imzalanılan Dostluk Antlaşması'nın önemine büyük değer verdiğini söyledi ve M. V. Frunze'nin misyonunun başarıyla sonuçlanmasına candan teşekkür etti. M. K. Atatürk demecini şu sözlerle bağladı:

"Bütün zulüm dünyasına karşı harekette pişva (önder) olan Rus milletinin şeref ve kadrini kemali takdir ile tezkâr eylerim. Yaşasın Rus milleti ve Rus Şuralar Hükümeti. Yaşasın Ukrayna ordusunun başkumandanı, arkadaşımız kahraman Frunze !"(59).

3 Ocak 1922 tarihinde Ukrayna temsilcisi M. V. Frunze'nin verdiği resmi kabulde M. K. Atatürk de hazır bulundu. Kabul sırasında M. V. Frunze ile M. K. Atatürk içten bir hava içinde görüşmeler yaptılar ve Sovyet halkları ile Türkiye halkı arasındaki dostluk üstüne demeciler verdiler. Bir müddet önce imzalanan Ukrayna - Türkiye anlaşmasının önemine değinen M. K. Atatürk, bu anlaşmanın, özellikle Rusya ile Türkiye arasındaki büyük ve içtenlikle dolu dostluğun bir kez daha doğrulanmasına neden olduğu için büyük önem taşıdığını belirtti.(60). Demecin sonunda M. K. Atatürk şöyle dedi:

"Frunze yoldaşımıza gerek akdettiği ahitnameden dolayı ve gerek milletinin hakkımızda mütehalhi bulunduğu hissiyatı uhuvvetkâraneyi samimi, vicdani, açık bir ifade ile beyan etmiş olduğundan dolayı çok teşekkür ederim ve bütün Türkiye halkının dahi derin ve samimi muhabbetini, hiç bir hadisenin tebdil edemeyeceği itimadı müteakabilini kendi milletine de is'al etmesini sureti mahsusada rica ederim. Türkiye - Ukrayna ahitnamesiyle iki memleket arasında takviye edilmiş olan muhabbet daimidir. Bunun devamı yalnız iki memleket için değil, bütün mazlum milletler için pek hayırlı neticeler verecektir."(61).

Yukarıda sergilenenlerden ve M. V. Frunze'nin Ankara'yı ziyareti ile ilgili olarak Türkiye basınında çıkan yazılardan görüldüğü üzere, bu ziyaret ve Ukrayna - Türk Antlaşmasının imzalanması bir bayram, hızla güçlenen samimi bir Türk - Sovyet dostluğu gösterisine dönüşmüştür. Bu büyük başarının elde edilmesinde kuşku yok ki Sovyet Hükümeti'nin ve M. V. Frunze'nin katkı payı büyüktür. M. K. Atatürk'ün de katkı payını belirtmek gerekir. M. K. Atatürk, M. V. Frunze'nin misyonuna ve kişiliğine büyük bir ilgi gösterdi ve Sovyet - Türk ilişkilerinin bundan böyle gelişip güçlenmesi için bu misyonun çalışmaları ve başarıları üstüne Türk halkına sürekli olarak bilgi vermesi isteğiyle Türk basınına talimat verdi. 20 Aralık 1921'de M. V. Frunze'nin demecine karşılık M. K. Atatürk

58 - M. K. Atatürk, "Söylev ve Demeçleri", c. II, s. 24 - 25

59 - *Ibid*, s. 26

60 - *Ibid*

61 - *Ibid*, s. 29

şunları belirtti:

"Selamınızı ve haklarında takdiratı sitayişkâranenizi kendilerine (Türk milletine) derhal tebliğ edeceğim. Türkiye ordusu askerleri ve zabitan ve kumandanları namına genç ve namağlup Kızıl Ordu'yu, cesur askerlerini, kıymetli zabitlerini ve gayri kabili mukavemet bir azimle mütehalli büyük amirlerini şahsınızda bir defa daha selamlarım."(62).

Türkiye'nin o kara günlerinde Sovyet hükümetinin Ankara'ya M. V. Frunze'yi göndererek Türkiye'ye gösterdiği desteğe M. K. Atatürk'ün ne ölçüde değer verdiği, Birlik Merkez Yürütme Komitesi Başkanı M. İ. Kalinin ile Ukrayna Birlik Merkez Yürütme Komitesi Başkanı G. İ. Petrovski'ye çektiği telgraftan da belli olmaktadır, Sözü geçen telgrafta M. K. Atatürk, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin M. V. Frunze'nin demecini dinlemekten mutluluk duyduğu ve Sovyet Hükümeti'nin bu büyük siyaset adamını ve başkumandanını Sakarya Muharebesi arifesinde Ankara'ya gönderdiğinden çok memnun kaldığını bildiriyordu.(63).

Sovyet Rusya ile Türkiye arasında karşılıklı politik ilişkilerin ve kardeşçe duyguların sağlamlaşmasıyla Türkiye'nin uluslararası durumu da sağlamlaştı. Sovyetler Birliği, o sıralardaki olanakları çok sınırlı olduğu halde, Türkiye'nin muhtaç olduğu silahları, savaş teknolojisini, cephane, mermi ve paraları göndermeyi sürdürdü. Sovyet Rusya'nın Türk halkına ve Türk ordusuna verdiği askersel, maddesel, siyasal ve tinsel (manevi) yardım, onların gücüne güç kattı ve onlarda istilâcılara karşı savaşta yakında utku kazanılacağı inancını pekiştirdi; bu uğurda onları etkiledi. Gerçekten de Sovyet Rusya'nın yaptığı yardımın ve Türk halkının gösterdiği kahramanlık ve mertliğin somut askersel - politik sonuçları gecikmedi.

1921 Eylül'ünde Türk ordusu, Sakarya'da istilâcıları büyük bir yenilgiye uğrattı.(64). Böylece Türk ordusuna Eskişehir - İzmir'e doğru ilerleme olanağını ve İzmir'e girme olanağını açtı. 9 Eylül 1922'de Türk ordusu İzmir'e girdi (65) ve istilâcıları tam bir yenilgiye uğrattı.

İstilâcıların Sakarya'da yenilgisinden hemen sonra İtilâf devletleri arasındaki tezatlar arttı. Türkiye'nin uluslararası otoritesi ise arttı. Bu çarpışmadan sonra Fransa ile İtalya hükümetleri, Türkiye ile savaşı sürdürmenin yararsız olacağını anladılar. 1921 Ağustos'unda İtalyan'lar askerlerini Anadolu'dan geri çektiler. 20 Ekim 1921'de ise Ankara'da, Fransa ile Türkiye arasında anlaşma imzalandı. Bu anlaşma ile Fransa, M. K. Atatürk hükümetini tanıdı ve askerlerini Kilikya'dan geri çekti.(66).

62 - *Ibid*, s. 23

63 - *S. İ Kuznetsova, age., s. 73*

64 - *Kemal Atatürk, "İzbrannie reçi i viskazivaniya", Moskva, 1966, s. 156 - 166*

65 - *A. M. Şamsutdinov, age., s. 276*

66 - *Ibid*, s. 277

19 Eylül 1921'de Millet Meclisi'nde Sakarya Meydan Muharebesi ile ilgili olarak verdiği demeçte, Türk - Sovyet ilişkilerine değinen M. K. Atatürk şunları söyledi:

"Biz Rusya ile dostuz. Çünkü Rusya herkesten evvel bizim hukuk-u milliyemizi tanıdı ve ona riayet etti (alkışlar). Bu şart dahilinde bugün olduğu gibi yarın da ve daima Rusya, Türkiye'nin dostluğundan emin olabılır."(67).

Sakarya'daki utkudan sonra Sovyet Rusya ile Türkiye arasındaki mücadele dostluğu daha da güçlendi. Her iki hükümet, iki ülke arasındaki ilişkilerin ileri doğru daha da geliştirilmesi için gerekli ilgiyi gösterdiler. 1 Mart 1922'de Meclisi'in üçüncü toplantısının açılışında M. K. Atatürk, Türk - Sovyet ilişkilerinde görülen gelişmeyi bir kez daha gözden geçirecek ve değerlendirecek şunları belirtti:

"Rus Şurular Cumhuriyeti ile mevcut münasebat ve revabit-ı hasenemiz, bu geçirdiğimiz sene zarfında en mükemmel surette inkişafında devam etmiştir (alkışlar). 16 Mart'ta Moskova'da bir muahadenet muahedenamesi akdettik. Bu muahede ile emperyalizmin savlet-i ihtiraskâranesine hedef olan iki devlet arasında avamil-i tabiiyeden mütehasıl tesanüt, bir şekli hukuki ile de tesbit edilmiş oldu. Yakında umur-u iktisadiye ve ticariye ile şehbenderlik mesailini tanzim edecek olan mukavelâtın da akdi musammemdir.

Türkiye - Rusya muahedesi, Rusya'nın müttefiki olan diğer devletlerle yaptığımız mes'ut muahedatın birincisidir.

Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan Sovyet cumhuriyetleriyle Moskova Muahedenamesi esasları dairesinde Kars'ta 13 Teşrinievvel tarihli muahedenameyi akdettik. Bu muahede ile şarkta hukuki bir şekil alan vaziyet-i fiiliyemiz de Sevr Muahedenamesi'nin gayri kabil-i tatbik olduğunu gösteren vakayiden biridir (şiddetli alkışlar).

Ermeni meselesi denilen ve Ermeni milletinin menafii hakikiyesinden ziyade cihan kapitalistlerinin menafii iktisadiyesine göre halledilmek istenilen mesele Kars Muahedesi ile en doğru suret-i hallini buldu (alkışlar). Asırlardan beri dostane yaşayan iki çalışkan halkın revabit-ı hasenesi maalmemnuniye tekrar teessüs etti.

Ukrayna Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti ile de 2 Kânunsani'de Ankara'da, yine Moskova Muahedenamesi esasatı dairesinde bir muahede akdettik. Bu muahedenameyi akdetmek üzere şehrimize gelen fevkalâde muarahhas ve kıymettar asker Frunze Yoldaş'ın pek samimi ve dostane etvar ve ef'aliyle aramızda ne kadar iyi tesirat ve hatırat bırakmış olduğunu zikretmek isterim (alkışlar).

Kars Muahedenamsi ahkâmına tevfikân tarafeyn-i âkidin arasında ti-

cari ve iktisadi münasebatın tanzimi ve bir konsolosluk mukavelenamesi akdi için Tiflis'e bir heyet-i Murahhasa gönderdik. Bu heyet elyevm Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan cumhuriyetlerinin Murahhaslarıyla müzakerattadır. Tarafeynin menafine muvafik mukarrerat ittihaz edilerek müzakeratın yakında hüsnü hitama ermesi me'muldür.

Rusya Şuralar Cumhuriyeti'nin kıymetli mümessili olarak Ankara'da bulunan Aralof Yoldaş'ın (alkışlar) Büyük Millet Meclisi'ne hitaben gönderdiği mektup münderecatında memleketimiz hakkında beslediği hâr ve samimi hissiyata muttali oldunuz.

Azerbaycan Sovyet Cumhuriyeti'nin sevimli mümessili İbrahim Abilof Bey'i ise (alkışlar), geçen yazdan beri Ankara'da aramızda görmekle mahzuzuz. Rusya Sovyet Cumhuriyeti'ne müttefik devletlerden Buhara Halk Sovyet Cumhuriyeti de Ankara'ya kaasitler göndererek mevcut tevabit-ı muhadenetin (alkışlar) şeklen de tesbitini arzu etmiş ve bu arzunun ifasına tarafımızdan meserretle şıtap olunmuştur."(68).

Sovyet - Türk ilişkilerinin gelişmesine verilen bu büyük değer, Türk halkının ulusal kurtuluş savaşını canlandırıyor ve Türk ordusunu da yüreklendiriyordu. Sakarya utkusundan sonra Türk ordusu stratejik, tinsel ve siyasal bakımdan düşman ordularına oranla birçok üstünlüklere sahip oldu. Türk ordusu artık genel bir savaşa ve istilâcılara son darbeyi indirmeye hazırды. İzmir'e doğru saldırı hareketini sürdürdü. Düşman ordularını savaş yeteneğini büyük ölçüde yitirerek, tam bir panik içinde kaçmaya başladı. (69). 6 Eylül 1922'de Yunan ordularının büyük bir kısmı İngiliz ve İtalyan gemileriyle çekilmeye başladı.(69). 9 Eylül 1922 tarihinde Türk ordusu İzmir'e ayak basarak şehri Yunan işgalcilerinden kurtardı. 16 Eylül 1922 tarihinde İngiliz filosunun bayrağı altında asker ve göçmen dolu son Yunan gemileri de Çeşme'yi terkettiler. Ertesi günü Türk ordusu Bandırma'ya girdi.

22 gün süren son çarpışmalarda Türk ordusu Yunan ordusundan 40 bin asker, 284 top, 4 bini aşkın makineli tüfek, 15 uçak ve büyük miktarda cephane ve silah aldı. Yunan ordusunun kaybı ölü ve esir olarak 75 bini bulmuştu. (70).

18 Eylül 1922 tarihine kadar Türk ordusu Yunanistan ile İngiltere'nin istilâci ordularını Anadolu'dan kovdu. Tam ve kesin bir utku elde edildi. Bu olgu, V. İ. Lenin'in, "Doğu'da halkların devrimci hareketi, ancak Sovyet Rusya'nın uluslararası emperyalizme karşı yürüttüğü devrimci savaşı ile doğrudan bir bağı olduğu takdirde utku kazanabilir"(71), diye yaptığı öngörüyü doğruladı.

68 - M. K. Atatürk, "Söylev ve Demeçleri", c. I, s. 232 - 233

69 - A. M. Şamsutdinov, age., s. 276

70 - İbid

71 - V. İ. Lenin, age., c. 30, s. 132 - 133

İstilâcıların Anadolu'dan kovulması, Türkiye için utanç verici Sevri Barış Anlaşması'na son verdi. 11 Ekim 1922 tarihinde Mondros Ateşkes Anlaşması imzalandı.

Türk halkı büyük zaferin sevinci içinde bayram ediyordu. Bu sevinç günlerinde samimi dostluğundan ötürü, yaptığı askersel, siyasal, madde-sel ve tinsel yardımdan ötürü Sovyet Rusya'ya gönül borcunu da dile getiriyordu. Düşman üzerinde kazanılan utkuyu değerlendirirken M. K. Atatürk yeni Türkiye'nin bu zaferi, Rusya'nın desteği olmasaydı, belki çok daha büyük fedakârlıklarla kazanılabileceği, belki de tamamen ola-nak dışı kalabileceğini belirtmiştir. Ayrıca Rusya'nın Türkiye'ye madde-sel ve tinsel yardımda bulunduğunu, Türk milletinin bu yardımı unut-masının utanç verici olacağını sözlerine eklemiştir.(72).

Türk halkının istilâcılar üzerinde kazandığı askersel ve stratejik utku politik yandan da tanınmalı ve siyasal bir biçim almalıydı. Bu yoldaki zafer için savaş Lozan Konferansı'nda yapıldı. Bilindiği gibi bu konfe-rans çalışmalarını 20 Kasım 1922 tarihinden 24 Temmuz 1923 tarihine kadar aralıksız sürdürdü.

İstilâcıların temsilcileriyle bu ağır diplomatik savaşta Türkiye yalnız değildi. Sovyet Rusya ve genç Sovyet diplomasisi burada da Türk halkı-na çok önemli bir yardımda bulundu. Sovyet Rusya'nın ancak Boğazlar konusu görüşülürken konferansa katılması için direnen İtilâf devletleri-nin gösterdiği büyük çabalar hiç de rastlantı değildi. Bununla ilgili ola-rak konferansa katılan Türk heyeti üyelerinden biri, 3 Aralık 1922 günü Amerikan "Şikago Tribün" gazetesi muhbirine İsmet Paşa adına verdi-ği beyanatta, konferansa Türklerin neredeyse gözlemci olarak katılacak-larını, Boğazlar konusunda Rusların aktif bir taarruza geçeceklerini söy-ledi.(73).

Sovyet heyetinin Lozan Konferansı'nda Boğazlar konusundaki tutu-mu ve görüşünü V. İ. Lenin, 27 Ekim 1922'de "Observer" ve "Manches-ter Guardian" gazeteleri muhbirine verdiği beyanatta açıkladı. Bu be-yanatında V. İ. Lenin, Boğazlar sorununun çözüme bağlanmasına ilişkin Rus programını şöyle açıkladı:

"Birincisi Türkiye'nin ulusal istekleri tatmin edilmeli..... İkincisi, programımız Boğazların savaş ve barış günlerinde tüm askersel gemilere kapatılmasını önermektedir..... Üçüncüsü, Boğazlara ilişkin programımızda ticaret gemilerinin geçişine tam bir serbestlik tanınmaktadır."(74).

Sovyet hükümetinin bu sorunlar ile ilgili politikasını V. İ. Lenin işte böyle çizdi. Bu, Türk halkının çıkarlarına uygun bir politikaydı. V. İ. Lenin ve ülkesi, Türkiye'nin Boğazlar'a egemen olmasında direniyorlar-

72 - "Mejdunarodnaya jizn", 1960, No. 8, s. 115

73 - İstorii diplomatsii, c. III, s. 216

74 - V. İ. Lenin, age., c. 30, s. 384 - 385

di. Boğazlar konusundaki bu Lenin politikası ve Sovyet heyetinin Lozan Konferansı'nda Türkiye'ye gösterdiği yardım, Sovyet - Türk ilişkilerini daha da güçlendirdi ve iki halk arasındaki güveni artırdı. Türkiye hükümeti ve halkı V. İ. Lenin'e ve Sovyet hükümetine minnettardılar. O sıralarda Türk basınında bu minnettarlığı belirten yankılar çoktu. (75).

Sovyet - Türk ilişkileri gittikçe daha yeni ve daha güçlü bir belirginlik kazanıyordu. İki ülke arasındaki ilişkiler gittikçe daha samimi oluyordu. 1 Mart 1923 tarihinde, Meclis'in Dördüncü Dönem Toplantısı'nın açılışında M. K. Atatürk, Sovyet - Türk ilişkilerinin gelişmesine bir kez daha değinerek şöyle değerlendiriyordu:

"Rus Şuralar Cumhuriyeti ile Moskova Muahedesi ahkâmı dairesinde münasebat-ı samimiyemizi tarsin etmek ve her iki milletin kavanin-i mevcudesini telifen münasebat-ı iktisadiyemizi ileri götürmek hususları şark-taki siyasetimizin temelidir (hay hay sesleri). Rus Şuralar Hükümetiyle Moskova Muahedesi ahkâmına tevfikân tarafeyn arasında ticari ve iktisadi münasebatın tanzimi ve bir konsolosluk mukavelanamesi akdi zımında merkez-i hükümetimizde tarafeyn murahhaslarından mürekkep konferans, müzakeratına devam etmektedir.

İki milletin menafiini mecz ve telif ederek müzakeratın hüsnü hitama ermesi me'muldür. Komşularımız Kafkas cumhuriyetlerine gelince:

Malumunuz olduğu üzere Kars Muahedesi ile aramızda mevcut münasebat-ı dostane-i hemcivari tarsin ve takviye edilmiştir ve yine Kars Muahedesi ahkâmına tevfikân Tiflis'e izam eylediğimiz heyeti murahhasa Kafkas cumhuriyetleriyle konsolosluk, müzaheret-i adliye, posta ve telgraf, şimendifer mukavelât müzakeratını hüsnü suretle hitama erdirerek akd-ü imza etmiş ve berayi tasdik işbu mukavelât Meclis-i alinize arz kılınmıştır. Aynı zamanda Tiflis'te Rus Şuralar Cumhuriyeti ile posta ve telgraf ve şimendifer mukavelâtı akd-ü imza olunmuştur. Muhterem komşularımız olan Kafkas cumhuriyetleriyle ve onların müttefiki olan Rus Şuralar Cumhuriyeti ile münasebat-ı hemcivari ve dostanemizi bu suretle mukavelâta raptederek tahtı intizama almak bizim için mucib-i memnuniyettir." (76).

Lozan Barış Antlaşması gereğince Türkiye tam bir politik özgürlüğe kavuştu. Ne var ki ekonomi bakımından büyük ölçüde Batı emperyalist devletlerine bağımlı kalyordu. Öyle ki antlaşmanın imza tarihini izleyen beş yıl boyunca yabancı sermaye Türkiye'de kalmalıydı, ülkenin gümrükleri Batı devletlerinin mallarına açık bırakılmalıydı. Bunlar Lozan Antlaşmasının emriydi. Bu koşullar, Türkiye'de hem ulusal sanayiini geliştirilmesine, hem de ekonomik istikrarın sağlanmasına engel oluyordu. Kısaca, Kemalist burjuvazinin kendi dış ticaret ve sanayi politikası-

75 - "Yeni Gün", 29 Ekim 1922; "Öğüt", Aralık 1922

76 - M. K. Atatürk, "Söylev ve Demeçleri", c. I, s. 301 - 302

nı izlemesine olanak verilmiyordu. 1929 yılında Türkiye ekonomisinin kilit noktaları hemen hemen tümüyle emperyalist tekellerin ellerindeydi. Demiryolu ulaşımı, liman tesisleri, taşkömürü, bakır ve başka maden ocakları, sinai işletmelerin bir kısmı, köy ekonomisinin önemli dalları onların ellerindeydi.(77).

Lozan Antlaşmasında, Türkiye açısından bir sıra olumsuz maddeler yer aldığı halde, onun imzalanması Türkiye için tarihsel bir utkuydu. Türk halkının istilâcılara karşı kazandığı askersel utkuları pekiştiren önemli bir siyasal zaferdi. Bu antlaşmanın sağladığı en önemli sonuçlar şunlardır: Bu antlaşmayla esas itibariyle Türk devletinin bağımsızlığı tanındı, Türkiye'nin Boğazlar üzerindeki egemenliği kabul edildi ve Türkiye'nin ekonomik ve politik gelişmesi için gerekli koşullar yaratıldı. Lozan Konferansı'ndaki politik zaferden bir kaç ay sonra, 29 Ekim 1923'te Türkiye Cumhuriyeti ilân edildi.(78).

Kuşkusuz İtilâfçı emperyalistler Lozan Konferansı sonuçlarından ve Türkiye'nin bağımsız bir şekilde gelişmesi için elverişli ufukların belirmesinden memnun değillerdi.

Batı basını, Türkiye'ye karşı saldırılarını sürdürüyordu. Gerek Türkiye, gerekse dünya kamuoyuna, Türkiye bağımsız bir devlet olma niyetlerinden vazgeçmedikçe ekonomik gelişmeye kavuşamayacağı, Kemalist hükümetin hezimete uğrayacağı ve böylece "Genç Türkler" in yeniden iktidara geçme olanağının belireceği görüşünü aşılama çalışıyordu(79).

İngiliz "The Economist" dergisi daha ileri giderek yabancı devletlere olan mali borçlarıyla ve izlemeye başladığı ulusal bağımsızlık politikası ile Türkiye'nin kendi ekonomisini geliştiremeyeceğini, bunun ise eninde sonunda politik iktidarın sonu demek olduğunu iddia ediyordu. Dergi, Türkiye'nin mali ve teknik yardıma muhtaç olduğunu ve bunun için "her şeyden önce Cumhuriyet yönetiminin mutlu yalnızlık ve zorunlu bağımsızlık emellerinden vazgeçmesi gerektiğini"(80) açıkça yazdı.

Uluslararası ve iç gerici güçler, M. K. Atatürk'ün uğrunda güçlü bir eylemlerle savaştığı ulusal bağımsızlıktan Türkiye'yi yoksun etmek ve Sovyet - Türk ilişkilerinin ileri doğru daha da gelişmesini engellemek istiyor- du. Rusların içtenliğine ve Sovyet Rusya ile Türkiye'nin emperyalistlere karşı yürüttükleri ortak savaşın doğruluğuna inanan; Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile dostluğunun Türk devleti için çok yararlı olduğunu iyi anlayan M. K. Atatürk, 1922 yılı başlarında söylediği demeçlerden birinde,

77 - Ş. S. Aydemir, "İnkılâp ve Kadro", rapor, Ankara, 15 Ocak 1951; "Noveyşaya istoriya Turtsii", s. 68

78 - M. Gökman, "50 Yılın Tutanağı (1923 - 1973)", İstanbul, 1973, s. 10

79 - "The Economist", 7 Eylül 1923

80 - "The Economist", 11 Nisan 1925

Sovyet Rusya ile dostluğun, dış politikasının mihenk taşı olduğunu belirtmiştir (81). Dahası var. M. K. Atatürk, bu dostluğu Türk halkı arasında yaygınlaştırmak için çabalarını artırdı. Bu düşüncesini gerçekleştirmek için o, kitle iletişim araçlarından ustaca yararlanıyordu. Büyük devlet adamı olarak M. K. Atatürk, basının, yalnız aydınlatıcı olarak değil, örgütleyici bir güç olarak da önemini çok iyi anlıyordu. İşleri çok olduğu halde, gene de basına zaman ayırıyordu. Gerçekte 1919 yılından başlayarak yaşamının sonun kadar ülkenin belli başlı politik yayın organlarını şahsen yönetti. Basınla, en büyük gazetecilerle ve basınla ilişkisi olan siyaset adamlarıyla dolaysız çalışmak M. K. Atatürk'ün en çok sevdiği işlerden biriydi. Daha sonra göreceğimiz gibi, M. K. Atatürk, "Büyük basın"a görevler veriyor ve bu basının Sovyet - Türk dostluğunu popülarize etmesini, bu dostluğun içten, yararlı ve çıkar gözetmez niteliğinin açıklanmasını istiyordu.

M. K. Atatürk basını şu şekilde tanımlıyordu: " Basın milletin müşterek sesidir, başlıbaşına bir kuvvet, bir okul, bir öncüdür."(82).

M. K. Atatürk'te gazetecilik yetenekleri belirlenişi, onun yayın organlarına en çok gereksinim duyduğu zamana, yani ulusal kurtuluş savaşı başarılarına rastlar. O, Sivas'a vardıkdan ve ulusal kurtuluş hareketinin başına geçtikten sonra, 14 Eylül 1919 tarihinde "İrade-i Milliye"(83) gazetesini çıkarmaya başladı. Gazetenin ilk başyazarı Selahattin Bey idi. Daha sonra ise Halis Turgut oldu. Ama aslında gazeteyi M. K. Atatürk yönetiyordu. İmzasını atmadan yazılar yazıyor veya gazetenin başyazarlarını dikte ediyordu.(84). Ulusal kurtuluş savaşının önderi bu gazetede bir çok direktif ve halka çağrı yayınladı.

18 Aralık 1919 tarihinde, M. K. Atatürk Ankara'ya hareket ederken gazete yazıhanesini de Ankara'ya götürmek istemiş ise de ulusal kurtuluş hareketinin Sivas'taki etkin eylemcileri, gazeteyi vilâyetlerinin gereksinimi için Sivas'ta bırakmasını rica etmişlerdir. "İrade-i Milliye" gazetesini 1922 yılına kadar çıkıktı. Gazete, ulusal kurtuluş hareketini ve Sovyet - Türk dostluğunu devamlı olarak savundu. Sovyet Rusya ile ilgili sık sık olumlu yazılara yer ayırdı.

Ankara'ya varır varmaz M. K. Atatürk, ulusal kurtuluş hareketinin yayın organı olarak "Hakimiyeti Milliye" adlı ikinci bir gazete kurdu.

"Hakimiyeti Milliye" gazetesinin ilk sayısı 10 Ocak 1925'de (85) çıktı. M. K. Atatürk, başyazar olarak dostlarından, yedek subay Recep Züh-

81 - P. Moiseev, Y. Rozaliev, age., s. 35

82 - F. S. Oral, "Türk Basın Tarihi, 1919 - 1965", c. II, Ankara, s. 72

83 - Ibid

84 - E. B. Şapolyo, "Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü ile Basın", Ankara, 1969, s. 192

85 - "Hakimiyeti Milliye", 10 Ocak 1920; Şapolyo, age., s. 193

tü Soyak'ı atadı.

"Hakimiyeti Milliye" gazetesinin program makalesi, M. K. Atatürk'ün diktesi ile yazıldı. Bu makalede gazetenin politik çizgisi ve Kemalist devrimin hedefleri belirlendi. Gazetenin, Anadolu halkının temsilcisi olacağı ve Türk halkının ulusal bütünlüğü ve bağımsızlığını korumak için savaşacağı açıklandı.(86).

Başlangıçta "Hakimiyeti Milliye" gazetesi teknik bakımdan çok zayıftı. Öyleyken, M. K. Atatürk tarafından verilen görevleri başarıyla yerine getiriyor, ulusal kurtuluş savaşı sırasında önemli ölçüde örgütleyici ve aydınlatıcı rol oynuyordu. M. K. Atatürk'ün düşüncelerini ve talimatlarını başarıyla yayıyordu.(87). Cumhuriyet'in ilânından sonra M. K. Atatürk, "Hakimiyeti Milliye" gazetesinin gereken düzeye çıkarılabilmesi için, yani hem yeni görevlerini yerine getirebilmesi için, hem de Cumhuriyet Halk Partisi'nin yayın organı ve yarı resmi bir gazete olarak gereksinimleri karşılayabilecek bir duruma getirilmesi için çok çaba gösterdi. M. K. Atatürk gazeteyi iyileştirebilmek için yakın dostları olan ünlü gazetecileri sık sık evinde topluyor, onlarla gazeteyi geliştirecek önlemleri görüşüyordu.(88). Hatta bu dönemde M. K. Atatürk, Falih Rıfkı Atay, Yakup Kadri, Zekeriya Sertel ve Mehmet Kemal gibi ünlü gazetecilerden oluşan bir komisyon kurmuş ve bunu "Hakimiyeti Milliye" gazetesinin iyileştirilmesi için öneri hazırlamakla görevlendirmiştir. Sözü geçen komisyonun hazırladığı raporu, M. K. Atatürk'ün evinde komisyon üyeleri birlikte gözden geçirdiler.(89).

28 Kasım 1934 tarihinde "Hakimiyeti Milliye" gazetesi "Ulus" adını aldı (90) ve bu ad altında 1971'e kadar yayımını sürdürdü.

1930 - 1950 yılları döneminde "Ulus" gazetesinin başyazarı olarak, M. K. Atatürk'ün en yakın dostlarından biri olan Falih Rıfkı Atay (91) çalıştı. Atay yetenekli bir burjuva gazetecisiydi. SSCB'yi bir kaç kez ziyaret etti ve Sovyetler Birliği ile Türkiye arasında sıkı dostluk ilişkileri kurulması düşüncesinin açık yandaşydı. İleride göreceğimiz gibi, bu i-nancına gazeteci olarak yaratıcılığının büyük bir kısmını verdi.

"Hakimiyeti Milliye" gazetesi kuruluşundan, M. K. Atatürk'ün ölü-

86 - "Hakimiyeti Milliye", 10 Ocak 1919

87 - M. Z. Sertel, "Hatırladıklarım 1905 - 1950", İstanbul, 1968, s. 109

88 - İbid, s. 109 - 115

89 - M. Kemal, "Atatürk'ün Gazeteciliği", "Politika", 5 Şubat 1977; M. Z. Sertel, age., s. 110

90 - "Ulus", 28 Kasım 1934

91 - Falih Rıfkı Atay 1894'de İstanbul'da doğmuştur. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesini bitirmiştir. 1913 yılında "Tanin" gazetesini çıkarmaya başlamıştır. Birinci Dünya Savaşında Suriye'de yedek subay olarak bulunmuştur. Bundan sonra Ankara'

müne kadar Sovyet Rusya ile Türkiye arasında samimi ve iyi komşuluk ilişkilerinin kurulması gereğini savundu. Hemen hemen her gün Sovyetler Birliği'nin iç ve dış politikasına ilişkin olumlu yazılar basıyordu. Sovyet düşmanlarına karşı susmuyordu. Faşist Almanya'nın, Sovyet Aleyhtarını askersel blok kurma çabalarını ve SSCB'ye karşı savaş hazırlıklarını lanetliyordu.

Kanımızca Sovyet - Türk dostluğunun gelişmesi ve güçlendirilmesine, iki ülke halkları arasında ilişkilerin iyileştirilmesine bu yayın organının yardımı büyük olmuştur. "Hakimiyeti Milliye" gazetesinin sayfalarında sık sık Sovyet - Türk dostluğuna ve Sovyetler Birliği'ne ait bir değil, bir kaç yazı çıkıyordu.

6 Nisan 1920 tarihinde M. K. Atatürk, Anadolu Ajansı'nı kurdu ve onu Türkiye'nin sesini tüm dünyaya duyurmakla görevlendirdi.(92). Ulusal kurtuluş savaşı önderinin amacı, ulusal kurtuluş savaşının haklı düşüncelerini yaymak, emperyalistlerin Türkiye'ye karşı yağmacı düşünce ve planlarını açığa vurmak ve kurulmuş olan yeni Türk devletini kabul ettirmektir.(93).

Anadolu Ajansı kısa bir sürede gelişti. 20'lerde ve 30'larda en fazla TASS Ajansı ile işbirliği içinde çalıştı. İkili ilişkiler konusunda olduğu gibi Sovyetler Birliği'nin dış ve iç politikası ile ilgili konularda da TASS Ajansından çok haberler aldı ve bunları günlük Türk gazetelerine ve öteki yayın kurumlarına verdi. TASS Ajansı da Anadolu Ajansı'ndan haberler alıp Sovyet basınına veriyordu.

Sovyet - Türk ilişkilerinin genişlemesi ve güçlenmesinde Anadolu Ajansı'nın da büyük payı vardır. M. K. Atatürk bu devlet ajansını Sovyet-Türk dostluğunu geliştirme çalışmalarına en geniş şekilde yardım etmesi için, Sovyetler Birliği'nin tüm başarılarını bütün ayrıntılarıyla Türk kamuoyuna duyurması için özel olarak uyarıyordu.

Kuruluşundan (7 Mayıs 1924) (94) günümüze kadar en ciddi burjuva

ya yerleşerek "Ulus" gazetesinin başyazarı olmuştur.

CHP'nin gerici politik çizgisinin güçlenmesiyle F. R. Atay ile Parti Merkez Yönetim Kurulu arasındaki ilişkiler bozulmuş ve neticede 1950 yılında F. R. Atay gazeteden ayrılmıştır. F. R. Atay, Türkiye'de günlük basının gelişmesine de katkısı büyük olan yetenekli ve çalışkan bir gazeteci idi. Sovyet - Türk ilişkilerinin gelişmesine katkısı da büyüktür.

Falih Rıfki Atay 1971 yılının Mart ayında ölmüştür. (F. S. Oral, age., s. 303)

92 - "Anadolu Ajansı (1920 - 1970)", Ankara, 1970, s. 1

93 - *Ibid*

94 - E. B. Şapolyo, age., s. 228

eğilimli Türk gazetesi olan "Cumhuriyet" in yayın hayatına atılmasında (95) M. K. Atatürk'ün büyük rolü vardır. 1924 - 1938 yılları döneminde "Cumhuriyet" gazetesi, Sovyetler Birliği halkları ile Türkiye halkı arasındaki dostluğu genişletme ve güçlendirme görüşünün savunucusuydu.

Cumhuriyet'in ilânından sonra M. K. Atatürk, İstanbul'da bir kaç büyük günlük gazete çıkarılmayı ve onlardan, hükümetin yarı resmi yayın organları olarak yararlanmayı ve bu gazetelerle İstanbul'daki gerici basına darbe indirmeyi tasarlıyordu.(96). Yakın arkadaşlarından Yunus Nadi de onun bu düşüncesini benimsiyordu. 1918'de Ankara'da kurduğu "Yeni Gazete"nin merkezini İstanbul'a aktarmayı ve gazetesine de yeni politik sisteme ve politik havaya uygun olarak "Cumhuriyet" adını vermesi kabul etmişti. Kuşku yok, bu olay, basit bir merkez ve gazete adı değiştirmekten öte bir anlam taşıyordu. Artık yeni siyasal gereksinimlere uygun çağdaş bir gazetenin çıkarılması sözkonusuydu. "Cumhuriyet" gazetesi, 12 - 14 sayfalı, bol ve çeşitli haberler veren, Sovyet - Türk dostluğunu açıkça savunan büyük bir günlük gazeteye dönüştü. Hemen hemen her gün Sovyet - Türk dostluğunun gereğini açıklayan, Sovyetler Birliği'ndeki gelişmeleri yansıtın yazılara yer veriyordu.

İncelediğimiz dönemde gazete, Kemalist hükümeti ve onun yaptığı reformları destekliyordu. Yayın hayatının daha ilk günlerinden başlayarak "Cumhuriyet" gazetesi eski kalınlara karşı savaş açmıştı ve Atatürk'ün yenilikçi ve ilerici görüşlerini savunuyordu.

Çoğu zaman M. K. Atatürk'ün dikte ettiği başyazıları yayınlıyordu "Cumhuriyet" gazetesi. Yunus Nadi de sürekli olarak özlü başmakaleler ve başka yazılar yazıyordu. SSCB ve Sovyet - Türk dostluğuna ilişkin olarak Yunus Nadi'nin yazıları okurları çok etkiliyor ve Sovyet - Türk ilişkilerinin sağlanmasına yardım ediyordu.

6 Temmuz 1925 tarihinde İstanbul'da "La Republique" gazetesi çıkmaya başladı.(97). Bu gazete "Cumhuriyet" gazetesinin Fransızca çıkan küçük bir eşidir. Gazetenin program makalesinden (98) anlaşıldığına göre Yunus Nadi, bu gazete ile Türkiye'deki yabancı temsilcilere ve yabancılara, Kemalist hükümetin izlediği iç ve dış politika üstüne bilgi verme-

95 - *Olaylara gerçekçi yaklaşımı ve burjuva - demokratik eğiliminden ötürü "Cumhuriyet" gazetesi günümüzde de gerici Türk basınının sözlü saldırılarına hedef olmaktadır. Örneğin, "Orta Doğu" gazetesi 17, 18 ve 19 Kasım 1976 tarihli sayılarında "Cumhuriyet" e karşı seri yazılar yayınladı. 19 Mart 1977'de bir grup gerici genç, "Cumhuriyet" gazetesi Yazışmaları Müdürü Oktay Kurtböke'yi dövmeye girişimine kalkışmıştır. ("Orta Doğu" gazetesi, 17, 18, 19 Kasım 1976; "Cumhuriyet" gazetesi, 20, 21 Mart 1977)*

96 - M. Z. Sertel, age., s. 122

97 - "La République", 6 Temmuz 1925

98 - *İbid*

yi kolaylaştırma, uluslararası kamuoyunu Türkiye'nin barışçı dış politikası hakkında aydınlatma amacını gütmektedir.

Yunus Nadi, "La Republique" gazetesi sayfalarında da Sovyet - Türk işbirliğine ve SSCB'nin dış politikasına ilişkin çeşitli yazılara yer veriyordu. Örneğin, gazetenin 24 Aralık 1925 tarihli sayısında, Paris'te imzalanan Sovyet - Türk Antlaşması vesilesiyle Sovyet - Türk ilişkileri üstüne mükemmel bir başmakale yayınlandı(99).

M. K. Atatürk'ün direnişi ve yardımı ile 1928'den beri İstanbul'da çıkan "Akşam" gazetesi, Osmanlı İmparatorlunun eski başkentinde büyüklük ve politik önemi bakımından ikinci gazete olmuştu. Bu gazete Kemalist hükümeti ve M. K. Atatürk'ün reformlarını kıskançlıkla destekliyordu.

"Akşam" gazetesi incelenen dönemde günlük bir politika gazetesi olarak çıkıyordu. Her zaman halktan ve Kemalist devrimden yanaydı. Hükümetin dış politik çizgisini destekliyordu ve Sovyet - Türk ilişkilerine ve Sovyetler Birliği'ne ilişkin yazılara sistemli olarak yer veriyordu. Gazetenin başyazarı Necmettin Sadak (100) bu konuları bir çok başmakalesinde işlemiştir.

Akşam gazetesi sayfalarında Ali Kılıç imzasıyla (101) yada Necmettin Sadak adıyla M. K. Atatürk'ün yazdığı başmakaleler sık sık görülmüyordu.

Gazeteci ve yazar Vâlâ Nurettin (Va-Nu) de "Akşam" gazetesinde etkin bir biçimde çalışıyordu. Gazete sayfalarında Nazım Hikmet'in yazılarına da yer veriliyordu.

13 Mart 1926 tarihinde M. K. Atatürk'ün girişimi üzerine İstanbul'da "Milliyet" adıyla büyük bir günlük politika gazetesi daha çıkmaya başladı. Bu gazetenin kurucusu M. K. Atatürk'ün kişisel dostu, Siirt Mebusu Mahmut Saydam'dı. "Milliyet" gazetesinin ilk döneminde M. Saydam

99 - *Ibid*, 24 Aralık 1925

100 - *Necmettin Sadak, 1890 yılında Isparta'da doğmuştur. Galatasaray Lisesi'ni bitirmiş ve Lion Üniversitesi'nde öğrenimine devam etmiştir. Türkiye'ye döndükten sonra İstanbul Üniversitesi'nde sosyoloji profesörü olmuştur. Daha sonra III. Büyük Millet Meclisi'ne Sivas'tan milletvekili seçilmiştir. Bir kaç yıl sonra da Dışişleri Bakanlığı'na getirilmiştir. N. Sadak, "Akşam" gazetesinin gerçek kurucusudur ve uzun yıllar bu gazetenin başyazarı olarak çalışmıştır. N. Sadak dostu M. K. Atatürk'ün ısrarıyla gazeteyi ulusal - yurtsever bir konumda yayınlamış ve onunla Sovyet - Türk ilişkilerini sağlamlaştırmak için aktif bir propaganda yapmıştır. N. Sadak büyük bir örgütleme ve yazma yeteneğine sahipti. 1955'de vefat etmiştir.*

101 - *M. Z. Sertel, age., s. 129; Mehmet Kemal, "Atatürk'ün Gazeteciliği", "Politika", 5 Şubat 1977*

aynı zamanda Yazı İşleri Müdürü görevini de yükledi. Gazetenin ilk sayısından itibaren M. K. Atatürk'ün Birinci Dünya Savaşı'na ilişkin anılar dizisi yayınlanmaya başlandı. Bu dizi haftalarca devam etti. Bunu M. K. Atatürk, Falih Rıfki Atay'a dikte ediyordu. Dizi okurların çok ilgisini çekti ve "Milliyet" gazetesine çok okur kazandırdı.

Tüm yayın hayatı boyunca "Milliyet" gazetesi M. K. Atatürk ve Kemalist devrime bağlı kaldı ve Sovyet - Türk ilişkileri üstüne bir çok yazı yayınladı.

22 Nisan 1935 tarihinde "Milliyet" gazetesi artık "Tan" adı altında çıkmaya başladı. Sahipleri Zekeriya Sertel ile Halil Lütfü idi. Bu tarihten sonra gazete düşünsel açıdan bir ilerleyiş gösterdi. M. K. Atatürk'ün reformlarını daha büyük bir kesinlikle savunmaya başladı.(102). SSCB ve Türk - Sovyet ilişkileri konulu olumlu yazıların sayısı çoğaldı. 1935 - 1938 yılları döneminde "Tan" gazetesi, Sovyet - Türk dostluğunu en iyi propaganda eden gazetelerden biriydi. Zekeriya Sertel, "Tan" gazetesinin ödevlerini şöyle tanımlıyordu: "Sovyet dostluğu ve faşizm düşmanlığı."(103) "Tan" gazetesinin M. K. Atatürk'le ilişkileri çok sağlamdı.

1932 yılının Ocak ayında Ankara'da "Kadro" dergisi çıkmaya başladı. Bu dergi 1934 yılı sonuna kadar yayın yaşamını sürdürdü. Üç yıl boyunca 46 - 96 sayfa olarak çıkan bu aylık dergi "Kadro hareketi"nin düşünsel yayın organıydı. Sözü geçen dönemde "Kadro" Türkiye'de en ciddi dergiydi. Bu dergi de M. K. Atatürk'ün girişimiyle çıkmıştı. Derginin sahibi Yakup Kadri Karaosmanoğlu, M. K. Atatürk'ün yakın arkadaşıydı. Müdür de Vedat Nedim Tör'dü. Şevket Süreyya Aydemir, İsmail Hüsrev Tökün, Falih Rıfki Atay, Burhan Asaf Belge, Mümtaz Ziya, Tahir Hayrettin, Nurullah Esat gibi tanınmış gazeteci ve toplum adamları derginin başlıca yazarlarıydılar.

"Kadro" dergisi başlıca ekonomik sorunları ele alıyordu. Fakat "Yazın", "Sanat", "Eleştiri" ve daha başka konularla da uğraşıyordu. "Kadro" dergisi dikkatle irdelendiğinde, onun oportünist mevzilerde olduğu görülür. Öyle iken M. K. Atatürk'ün buyurusu ile dergide Sovyet - Türk ilişkilerinin gelişmesine yardım eden yazılar da basılıyordu.

Görüldüğü gibi M. K. Atatürk başlıca günlük siyasi gazetelerin yönetime yakından ilgileniyor ve cumhuriyet basınının gelişmesine büyük ölçüde yardım ediyordu. En güncel politik sorunlar üstüne yazıları kendisi yazıyor yada dikte ediyordu. Büyük Türk yazarı Mehmet Kemal, M. K. Atatürk'ün gazetecilik çalışmalarını şöyle değerlendiriyor:

"Atatürk'ün bir de makale merakı vardır. Gazetelerde hoşlanmadığı bir yazı çıktı mı, hemen ona bir cevap yazar, yakınlarından birinin imzası ile gazetesinde yayınlattırır. Örneğin Kılıç Ali imzası ile Akşam ga-

102 - M. Z. Sertel, age., s. 209 - 215

103 - *Ibid*, s. 216

zetesinde bir makale gördünüz mü, bilirdiniz ki bunu Atatürk kaleme almış ve yayınlamıştır. Onun için Kılıç Ali'nin makalesine hiç bir yazar cevap vermez, onunla tartışmak cesaretini gösteremezdi.

Ayrıca Atatürk'ün başyazarları da vardı. Yunus Nadi, Asım Us bunlardandı. Kamuoyuna fikirlerini söylemek istediğinde bunlardan birini çağırır, fikirlerini söyler, bu yolda bir yazı isterdi. Daha olmazsa, bazı düşüncelerini dikte eder, onların imzası ile yayınlattırdı.

Hatay sorunu döneminde İstanbul'da Asım Us'un yayımladığı Vakit gazetesinde beş makale çıkmıştır. Anılarında kendi imzası ile bu beş makalenin Atatürk tarafından yazılmış olduğunu Asım Us açıkça söyler.

Atatürk'ün resmi yazarları arasında Falih Rıfkı Atay, Siirtli Mahmut, İsmail Müştak Mayakan da vardır." (104).

Araştırmalarda görüldüğü üzere M. K. Atatürk, Sovyet - Türk ilişkilerinin gelişmesi üstüne gazetecilere sık sık bilgi veriyordu, onların bu konuda ne gibi yazılar yazmaları gerektiğini söylüyordu, Sovyet - Türk ilişkilerini bozmak için uğraşan İngiliz ve Fransız propagandasına nasıl yanıt vermeleri gerektiğini gösteriyordu. Bu soruna değinen Zekeriya Sertel, gözden geçirilmekte olan dönemde düşmanın çabalarına karşın Türk basını sayfalarında Sovyet - Türk ilişkilerinin gelişmesi ve iki ülke halkları arasında dostluğun güçlendirilmesi yararına yazıların ağır bastığını açıklamaktadır. İşte Z. Sertel'in yazdıkları:

"Her yıl 1921 Sovyet - Türk Dostluk Antlaşması ve Büyük Ekim Devrimi'nin yıldönümü münasebetiyle Sovyetler lehine yazı yazmak basında bir gelenek haline gelmişti. Basın Yayın Genel Müdürlüğü bir iki gün önce bütün başyazarlara bu tarihleri hatırlattırdı. Atatürk, Sovyet dostluğuna büyük önem verirdi. Bu dostluğa herhangi bir gölge düşmemesine dikkat ederdi. Sık sık basına Türk - Sovyet dostluğu konusunda yazılar yazmak için direktifler verirdi." (105).

Yukarıda sergilenen verilerden de görüldüğü gibi Büyük Ekim Sosyalist Devrimi'nin önderi V. İ. Lenin ile Türkiye ulusal kurtuluş hareketi önderi M. K. Atatürk, Sovyet - Türk ilişkilerinin kurulmasında, geliştirilmesinde ve güçlendirilmesinde çok büyük bir rol oynamışlardır.

Büyük Ekim Sosyalist Devrimi'nin utkusundan hemen sonra V. İ. Lenin'in adı Türkiye'de büyük bir ün kazandı. Rus işçi ve köylülerinin utkusundan sonra Türkiye, Sovyet Rusya'nın şahsında bir düşman değil, her an Türkiye'ye yardıma koşmağa hazır olan barışsever ve dost bir ülke gördü. İşte bunun için, V. İ. Lenin, Türkiye'de ün ve saygınlık kazandı. Türk işçi ve köylüleri, ileri görüşlü Türk kamuoyu, Büyük Ekim Sosyalist Devrimi'nin önderine, baskı altındaki halkların babası adını verdiler. Gazetelerde V. İ. Lenin hakkında, "Lenin - insanlığın onuru", "Le-

104 - M. Kemal, "Atatürk'ün Gazeteciliği", "Politika", 5 Şubat 1977

105 - M. Z. Sertel, age., s. 216

nin - Bütün insanların güneşi ve onuru", "Lenin yenilmezdir" (106) gibi başlıklar belirdi.

Türk halkı, V. İ. Lenin'in demokratik ve devrimci düşüncelerini kısa bir zamanda en iyi anladı. Onun Türkiye ile ilgili samimi ve olumlu davranışına inandı.

V. İ. Lenin, M. K. Atatürk'ün sosyalist olmadığını çok iyi anlıyordu. Öyleyken, Sovyet Rusya'nın Türkiye ile gerçekten dostça ilişkiler kurması, ulusal kurtuluş savaşında Türkiye'ye yardım etmesi gereklidir düşüncesinde kesin ve kararlıydı. İşte bunun için V. İ. Lenin, Sovyet Rusya'nın Türkiye Büyükelçisi S. İ. Aralov'la Türkiye'ye hareketinden önce yaptığı görüşmede ona şu düşüncesini söylüyor:

"Mustafa Kemal Paşa tabii ki sosyalist değildir. Ama görülüyor ki iyi bir teşkilâtçı, kabiliyetli bir lider, milli burjuva ihtilâlini idare ediyor, ilerici, akıllı bir devlet adamı. Bizim sosyalist inkilâbımızın önemini anlamış olup Sovyet Rusya'ya karşı olumlu davranıyor. O, istilâcılara karşı bir kurtuluş savaşı yapıyor. Emperyalistlerin gururunu kıracağına, padişahı da yardımcılarıyla birlikte silip süpüreceğine inanıyorum. Halkın ona inandığını söylüyorlar. Ona, yani Türk halkına yardım etmemiz gerekir. İşte, sizin işiniz budur. Türk hükümetine, Türk halkına saygı gösteriniz. Büyüklük taslamayınız. Onların işlerine karışmayınız..... Kendimiz fakir olduğumuz halde Türkiye'ye maddi yardımda bulunabiliriz. Bunu yapmamız gereklidir. Moral yardımı, yakınlık dostluk, üç kat değerli olan bir yardımdır..... En önemlisi halka saygı göstermektir..... Ne gibi yardımlarda bulunabileceğimizi bildirelim; en kuvvetli ihtimalle silah yardımında bulunacağız. Gerekirse başka şeyler de veririz."(107).

V. İ. Lenin, Sovyet insanların Türk halkına karşı içtenlikle davranmalarını ve saygı göstermelerini ısrarla istiyordu. Bu tutumu ile o, Türk emekçilerine ve ileri görüşlü Türk aydınlarına daha fazla yakınlaşıyordu. Ocak 1924'de V. İ. Lenin'in ölüm haberi Türkiye'de büyük bir üzüntü yarattı. Bütün ülkeyi bir matem havası kapladı. Sovyet Rusya'nın Ankara Büyükelçiliği'ne yüzlerce başsağlığı telgrafı gönderildi. Meclis'in 24 Ocak tarihli oturumunda, "İleri" gazetesinden Celâl Nuri (mebus), oturumda hazır bulunanlarca onaylanan beyanatında, Türk halkının, V. İ. Lenin'in ölüm haberini çok büyük bir üzüntü içinde öğrendiğini, V. İ. Lenin'in ölümünün yalnız Rusya için değil, tüm dünya için büyük bir kayıp olduğunu, bu ölümün, Meclis'in tüm üyelerini de çok sarstığını belirtmiş, Türkiye'nin her taraftan kuşatılmış olduğu, bir çıkmaz içinde bulunduğu ulusal kurtuluş savaşı yıllarında, V. İ. Lenin'in ve dünya emperyalizmine karşı savaşan hükümetinin Türkiye'ye maddesel ve tinsel yardıma koştuğunu anımsatmıştır. C. Nuri, içten saygı gösterilen Leni-

106 - "Hilâl", No. 38, 1920

107 - S. İ. Aralov, "Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Hatıraları", s. 37

n'in en ağır ve tehlikeli günlerde Türk halkına yardım elini uzattığını, mektup ve telgraflarla onu esinlediğini, utkuya inanç aşıladığını belirttikten sonra, V. İ. Lenin'in, Rus çarlığını kökten yıkan ve dünya emperyalizminin saldırısına karşı koyan Rus devriminin en önde gelen, büyük eylemcilerinden biri olduğunu söylemiştir. Beyanatında, bundan sonra C. Nuri, V. İ. Lenin'in ölümüyle insanlığın, dünya çapında bir dehadan yoksun bırakıldığını belirtmiştir. Meclisin ayağa kalkarak saygı duruşu yapmasını ve Rus hükümetine taziyelerini bildiren bir telgraf çekerek V. İ. Lenin'in anısına saygı göstermesini önermiştir. Meclis, C. Nuri'nin önerisini oybirliği ile kabul etmiştir. (108).

O sıralarda İzmir'de bulunan M. K. Atatürk, M. İ. Kalinin'e bir başsağlığı telgrafı çekti. Başbakan İsmet İnönü ise Dışişleri Halk Komiseri-ne en içten taziyelerini ileten bir telgraf çekmiştir. (109).

M. K. Atatürk'ün yakın arkadaşı, gazeteci Falih Rifkî Atay, ulusal kurtuluş savaşına ilişkin anılarında, İstanbul'da Lenin anıtının yükseltil-mesi önerisinde bulunmak arzusunda olduğunu yazdı. (110).

İncelenen dönemde Türk basını her yıl V. İ. Lenin'in ölüm gününün yıldönümünde, Büyük Ekim Sosyalist Devrimi önderi üstüne bir çok ya-zılar yayımlıyorlar. Bu, Türk halkının V. İ. Lenin'in dehası ve davasına duyduğu minnettarlığı gösteren başlıbaşına bir olgudur. Bu yazıların bir kısmı Türk gazetecilerinden, bir kısmı da TASS ajansından sağlanmakta-dır. 24 Şubat 1934 tarihinde Türk basını, V. İ. Lenin'in naaşının mum-yalaştırılıp korunmasına ilişkin Sovyet bilginleri Profesör Norobien ile Profesör Zborski'nin buluşları üstüne yazılar yayınladılar. (111). Bu olay ile ilgili olarak gazeteler, V. İ. Lenin'in ve V. İ. Lenin anıtının resim-lerini de bastılar. (112).

1936'da İspanya olayları sırasında Türk basını, Lenin adını olduğu gi-bi, onun düşüncelerini de geniş ölçüde ele aldı. Örneğin bir çok gazete 9 Aralık 1936 tarihinde, Barcelona Birleşik Sosyalist Partisi'nin (113) Merkez Yönetim Kurulu'nun bulunduğu Barcelona'nın "Kolon" otelin-deki Lenin'in büyük resmini yayınladı.

21 Ocak 1937 tarihinde "Tan" gazetesi, birinci sayfasında, "Büyük devrimci Lenin'in" (114) ölümünün 13. yıldönümünün Sovyetler Birli-ğinde kutlanışını yansıtan bir habere yer verdi ve bu vesileyle Sovyet Başkonsolosluğu'nun kapalı olacağını, bayrağın yarıya indirileceğini

108 - P. Moiseev, Y. Rozaliev, age., s. 38

109 - İbid

110 - P. Paruşev, "M. K. Atatürk", Sofya, 1973, s. 136

111 - "Hakimiyeti Milliye", 24 Şubat 1934

112 - "Cumhuriyet", 24 Şubat 1934

113 - "Tan", 9 Aralık 1936

114 - "Tan", 21 Ocak 1937

bildirdi.

13 Haziran 1937'de Türk basını, V. İ. Lenin'in kızkardeşi Mariya Ulyanovanın ölümüne ilişkin haberi yayınladı ve onun yaşamı ve çalışmalarını üstüne ayrıntılı bilgi verdi.(115).

Bir yıl sonra "Resimli Ay" dergisi, V. İ. Lenin'in yaşam öyküsüne ait uzun bir yazı ile Moskova'daki anıtkabrinin resmini bastı.(116).

Ele alınan dönemde, tüm engellere, güçlüklerle karşın, Lenin'in düşünceleri Türkiye'ye geliyor ve büyük bir yönetici kesimi de kapsayan geniş halk kitlelerini etkiliyordu. Lenin siyaseti, Sovyet - Türk ilişkilerinin gelişmesinde çok büyük bir rol oynadı.

Bu bölümde incelenen veriler, M. K. Atatürk'ün, 1919 yılından başlanarak yaşamının sonuna kadar, SSCB ile ilişkilerinde samimi olduğunu, onun, Sovyet - Türk dostluğunun geliştirilip pekiştirilmesini içten istediğini ve bunu gerçekleştirmek için güç ve olanaklarını esirgemediğini apaçık olarak göstermektedir. M. K. Atatürk, çarlığın ortadan kaldırılıp Büyük Ekim Sosyalist Devrimi'nin utku kazanmasından sonra, Türkiye için en doğru yolun Sovyetler Birliği ile dostluk ilişkileri kurmak olduğuna kesinlikle inanmıştı.(117).

Yaşama gözlerini yummadan bir gün önce, ölüm döşeğinde, M. K. Atatürk en yakın arkadaşlarına ve bakanlara, bir vasiyet gibi çınlayan şu sözleri söyledi:

"Sovyetler Birliği'ne karşı asla bir saldırı politikası gütmeyeceksiniz. Doğrudan doğruya yada dolaylı olarak Sovyetlere yönelmiş herhangi bir antlaşmaya girmeyecek ve böyle bir antlaşmaya imza koymayacaksınız."(118).

M. K. Atatürk'ün ölüm döşeğini çevreleyenler arasında o zamanın Başbakanı Celâl Bayar'la Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras da bulunuyordu. Burada verilen bilginin esas kaynağını onlar vermişlerdir.(119).

Araştırmalar, M. K. Atatürk'ün, Sovyet - Türk ilişkilerinin geliştirilmesi savaşında çok ciddi bir direnişle karşı karşıya geldiğini göstermektedir. Meclis'te olduğu gibi Bakanlar Kurulunda da Sovyet - Türk ilişkilerinin gelişmesine karşı olanlar vardı. Bu eğilimler 1936 sonlarında, özellikle 1937 ve 1938 yıllarında güçlenmişlerdir.

M. K. Atatürk'ün hastalanması, Sovyet - Türk dostluğunun düşmanlarını cesaretlendirdi. Türkiye'nin Batıya yönelme politikası giderek güçlendi.(120).

115 - "Tan", "Cumhuriyet", 13 Haziran 1937

116 - "Resimli Ay", No. 38, Temmuz 1938, s. 13 - 16

117 - M. Z. Sertel, age., s. 217

118 - *Ibid*

119 - *Ibid*

120 - Bu soruna yapının son bölümünde ayrıntılarıyla değineceğiz.

M. K. Atatürk 10 Kasım 1938 günü gözlerini yaşama yumdu. Türk halkı bu haberi çok büyük bir acı, üzüntüyle karşıladı. Sovyetler Birliği halklarının da üzüntüsü büyüktü. Sovyetlerin kitle haberleşme araçları, M. K. Atatürk'ün ölümü vesilesiyle Sovyet insanların duyduğu acıyı geniş ölçüde yansıttılar.

SSCB Devlet Başkanı M. İ. Kalinin, Meclise çektiği, heyecanlı başsağlığı dileme telgrafında, SSCB Yüksek Konseyi adına en samimi taziyelerini sundu.(121). Dışişleri Komiseri M. Litvinov da Türk meslektaşı T. R. Aras'a bir başsağlığı telgrafı çekti.(122). SSCB Başbakanı, büyük kayıpla ilgili taziyelerini meslektaşı Celal Bayar'a sundu.(123).

TASS Ajansı, M. K. Atatürk'ün ölüm haberi vesilesiyle Türk halkının önderine, emperyalizme karşı bir savaşçı ve Türk - Sovyet dostluğunun kurucusu olarak çok büyük bir değer verdi.(124).

M. K. Atatürk'ün defin merasimine sovyet Hükümeti, Dışişleri Komiser Yardımcısı Potyomkin, Karadeniz Filosu Komutanı Amiral Yumaşev, SSCB'nin Ankara Büyükelçisi Teretiev'den oluşan bir heyet gönderdi. Heyet, Türkiye'ye bir Sovyet savaş gemisiyle vardı.(125).

11 Kasım 1938 tarihinde İsmet İnönü Cumhurbaşkanı seçildi. O, Türkiye'nin faşist Almanya ile ilişkilerini güçlendirdi, Boğazları Alman savaş gemilerine açtı, Almanya'ya hammaddeler sağladı. Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne saldırısının arifesinde ise Almanya ile dostluk ve saldırmazlık anlaşması imzaladı.(127).

Türkiye için utanç verici Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra aslında Osmanlı İmparatorluğu ortadan kalktı. Türk topraklarının en önemli bölgelerini emperyalist orduları işgal ettiler. Halk yığınları yoksulluk içine düşmüş, ümitsizliğe kapılmıştı. Türkiye'de tam bir ekonomik, politik ve tinsel çöküntü hakimdi. Bu durum içinde Büyük Ekim Sosyalist Devrimi'nin düşünceleri ve artık Sovyet Rusya'nın varlığı, Türk halkının biricik ümit kapısı ve dayanak noktası idi. Tüm bunlar, Büyük Ekim Sosyalist Devrimi düşüncelerinin, demokratik eğilimli Türk aydınlarını, kent ve köy emekçilerinin büyük bir kısmını hızla etkilemesine elverişli koşullar yarattı.

Türk işçi ve köylüleri emperyalizmden ve derebeylikten kurtuluş yo-

121 - "Tan", 12 Kasım 1938

122 - *Ibid*

123 - "Cumhuriyet", 12 Kasım 1938

124 - *Ibid*

125 - "Cumhuriyet", 16 Kasım 1938

126 - "Cumhuriyet", 12 Kasım 1938

127 - K. Poznanskaya, "Staraya i novaya turtsiya", Moskva, 1974, s.64

lunu, anti - emperyalist ulusal kurtuluş savaşından ve dünyanın ilk sosyalist devleti Sovyet Rusya ile güvenceli ve kardeşçe ilişkiler kurmaktan geçtiğini anladılar. Türkiye'de onur sahibi herkes, emperyalizmin hem Türkiye'ye, hem de Sovyet Rusya'ya düşman olduğunu kavradılar. Bir çok demokratik örgüt ve yayın organı bu görüş ve düşünceleri savundular ve yaydılar. Ekim Devriminin düşünceleri, Türkiye açısından çok çekici ve etkileyiciydi. Öyle ki bu görüşler burjuva basınına bile girdiler. 21 Haziran 1922 tarihinde Bakanlar Kurulunun bu sorunu ele alması ve Türkiye'de komünizmi propaganda etmeyi yasaklamaya karar vermesi, yeni düşüncelerin halk kitleleri üzerindeki etkisinin büyük boyutlara vardığını kanıtlamaktadır.

Ulusal kurtuluş hareketi önderlerinin, sonraları ise Türkiye Cumhuriyeti yönetmenlerinin bir kısmının da Büyük Ekim Sosyalist Devriminin etkisi altında kaldığı ve düşüncelerini tamamen benimsemedikleri halde, düşünsel ve insancıl nedenlerden ötürü bolşeviklerin Türkiye'nin sadık müttefiki olabildiklerini ve olmaları gerektiğini derinden derine kabul ettikleri olgusu özellikle çok önemlidir.

Burada en başta Türk halkının ulusal kurtuluş savaşı önderi M. K. Atatürk'ü göstermek gerek. M. K. Atatürk için ister Türkiye'yi istilâcılardan kurtarma savaşında olsun, isterse yeni ve barışçı bir Türkiye Cumhuriyeti kurma çabalarında olsun, her iki halde de onun için Büyük Ekim Sosyalist Devrimi canlı bir örnek, bir dayanaktır.

O, daha 23 Temmuz 1919 tarihinde Erzurum Kurultay'ında verdiği demeçte, uluslararası durumu ve memleket koşullarını değerlendirerek şöyle diyordu:

"İstiklâli millilerini tehlikede gören ve her taraftan istilâya maruz kalan Rus milleti, bu tahakkümü umumiyeye karşı bütün efradı milletinin kudreti müşterekesiyle çarpışıp ve umumun malumu olduğu veçhile bu kuvvet kendi memleketleri dahilinde galebe çalmış ve kendi üzerine muşallat olan milletleri de daire-i nüfuz ve sirayetne almakta bulunmuştur.

Şimali Kafkas, Azerbaycan ve Gürcistan birbirleriyle ittihat ederek mevcuduyetii milliyeleri aleyhine yürümek isteyen Denikin ordusunu harben tazyik ve Karadeniz sahiline sürmüştür."(128).

14 Ağustos 1920 günü Meclis'te verdiği bir demeçte M. K. Atatürk, Büyük Ekim Sosyalist Devrimine karşı tutumunu daha belirli bir biçimde açıklayarak şunları söylüyordu:

"Cümnenizin malumudur ki Harb-i Umuminin son senelerinde Rusya dahilinde infilâk eden inkılâp, insanların ekseriyet-i mutlakasını teşkil eden fakir halk içinde, bilhassa bu halkın en çok mihnet ve meşaka ve ıstıraba maruz kalmış olan amele sınıfı içinde, eskiden beri mevcut olan

sosyalistlik makasid-i hakikiyesini ve gayatını ilân etti. Daha vazih, daha şedit ve daha bariz bir surette ilân etti. Ve umum beşeriyetin emperyalist ve kapitalist idarelerin tahakküm ve tagallüb-ü zalimanesinden kurtulmasını bir hedef ittihaz etti. Bittabii bu hedefe vasi olabilmek için mücadeleyi esas ittihaz etti ve son ameli noktası da bu gayeye bütün beşeriyeti iştirak ettirmek için teşebbüs alması idi... Ruslar, memleketlerinin gayet vasi olmasına ve bir çok avamil ve şerait-i tabiiyeyi haiz bulunmasına istinaden bütün dünyanın emperyalistlerine karşı ilan-ı husumet ve ilan-ı harb etmekten çekinmediler. Harp emperyalistleri de bütün kuvvetlerini, bütün kudretlerini, bütün vesaitini kendi aleyhlerine istimal ettikleri halde yaptıkları harekât-ı inkılâbî bugüne kadar kemali muvaffakiyetle yaşatmaya muktedir oldular. Bolşeviklerin bilhassa son günlerde Lehistan dahilinde tevali eden muvaffakiyeti ve muzafferiyatı cidden inkılâplarının pek mesut, pek parlak ve pek mühim bir neticesidir... Bolşevizmin bizim dahi mevcudiyetimize kastetmiş olan müşterek düşman aleyhinde, bugün ihraz etmiş olduğu zafer bizim için de şayan-ı teşekkür bir neticedir."(129).

Aynı demecinde M. K. Atatürk, emperyalizmin Doğu'yu tamamen egemenliği altına alma denemelerini kınadıktan sonra şu sonuca varıyor:

"... Bolşevik Cumhuriyeti, hem kendi hayat ve mevcudiyetlerinin ehemmiyetini taz'ifetmek, hem de İtilâf devletlerinin pençe-i zulmünden kurtuldukları takdirde, alemşümül olan inkılâbın istisali gayatı için kendilerine en kuvvetli, en kudretli bir muavin ve müzahir olacak milletimizin dest-i vifak ve ittihadını tutmak için teşebbüsât-ı fiiliyede bulunmuştur. Yaptığı teşebbüs, onuncu ve on birinci ordularını doğrudan doğruya Kafkasya'ya, Şark cephesine tahsis etmek oldu. Bu ordular, bizim delâletimiz, tesirimiz ve hizmetimiz sayesinde suhuletle Şimali Kafkasya'ya geçtiler ve Azerbaycan'a dahil oldular ve Azerbaycanlılar da gelen orduları kemali sükunetle kabul ettiler. Bu ordular bir taraftan Ermenistan ve Gürcistan hudutlarında lazım gelen tedabiri ve vaziyeti askeriye aldılar. Diğer taraftan da maddeten bizimle tesis-i irtibata tevessül ettiler..." (130).

M. K. Atatürk'ün demeçlerinden yapılan bu uzun alıntılar ve buna benzer onun başka söylev ve beyanatları olduğu gibi, Türkiye ulusal kurtuluş savaşının önderi, sonraları ise Türkiye Cumhurbaşkanı olarak tüm eylemleri, Büyük Ekim Sosyalist Devrimi düşüncelerinin onu kuvvetle etkilediğini, bilimsel sosyalizmin görüşlerini benimsemediği halde, bir yurtsever ve bir burjuva demokrati olarak, Büyük Ekim Sosyalist Devrimi'nin dünya çapındaki önemini, Doğu'nun emperyalist baskıdan kurtu-

129 - M. K. Atatürk, "Söylev ve Demeçleri", c. I, s. 104

130 - *Ibid*

luşunda onun rolünü iyi anladığını açık seçik göstermektedirler. Ulusal kurtuluş savaşı günlerinde M. K. Atatürk, Türkiye'nin yaptığı anti - emperyalist savaşın kaderini, bolşeviklerin yaptığı anti - emperyalist savaşın kaderiyle doğrudan doğruya bağladı. Bolşevikler, emperyalist devletleri yenilgiye uğratmadan, Türk halkının ulusal kurtuluşunu sağlayamayacağını açıkça anladı. İşte bu nedenle o, Sovyet Rusya ile dostça ilişkiler ve sıkı işbirliği kurulmasını içten istiyordu. Bu düşüncesini gerçekleştirmek için M. K. Atatürk çok uğraştı.

Yapıtın ilerideki bölümlerinde yapılan açıklamalarda görüleceği gibi, 1917 yılından başlayarak M. K. Atatürk'ün ölüm tarihi olan 10.XI.1938 gününe kadar Türk basınının, Ekim devriminin yıldönümlerini hem özel olarak, hem de bir çok yazılar yazarak yansıtmış olması bile, Büyük Ekim Sosyalist Devrimi'nin, Türkiye ulusal kurtuluş hareketini büyük ölçüde etkilediğini, Türkiye ile Sovyet Rusya arasında dostluk ilişkilerinin kurulmasında olumlu ve güçlü bir etken rolü oynadığını göstermektedir. "Cumhuriyet", "Hakimiyet-i Milliye", "Akşam" gibi otorite sahibi büyük gazeteler, bu şanlı yıldönümlerinde bir çok başmakale yayınlıyorlardı.

Kuşku yok, dünyamızı sarsan ve tüm dünyanın gelişmesini etkileyen devrim, o zamanlar Sovyet Rusya'nın kaderine benzer bir kadere sahip olan komşu Türkiye'nin toplumsal ve siyasal yaşamının gelişmesini etkilememesi düşünülemezdi.

Bu bölümün son sayfalarındaki veriler, Sovyet - Türk ilişkilerinin kuruluşu ve gelişmesine V. İ. Lenin ile M. K. Atatürk'ün yaptıkları katkının çok büyük olduğunu gösterdi.

II. BÖLÜM

İKİLİ POLİTİK İLİŞKİLERİN GELİŞMESİ

I - 1925 PARİS ANLAŞMASI SOVYET – TÜRK İLİŞKİLERİNİN GELİŞMESİNDE TEMEL

A - Paris Anlaşmasının imzalanması

1925 yılında Türkiye, iç ve dış nitelikte büyük güçlüklerle karşı karşıya idi. Şubat ayında İngiliz'ler, Kürt Şah Said'in karşı - devrim isyanını örgütlemişlerdi. Ülkede politik durum çok kötüleşiyordu. 21 Şubat günü İsmet İnönü, iznini yarıda keserek acele Ankara'ya döndü ve M. K. Atatürk'le görüştüktan sonra, ayaklanmayı bastırmak için, Kürtlerin yaşadığı bölgelere hareket etti. Genç, Muş, Ardahan, Dersim, Diyarbakır, Mardin, Urfa, Van, Sair vb. kentlerde bir aylık süre için sıkıyönetim ilân edildi. (1). Bu iç politik olaylar, Musul üzerine yapılan tartışmalar yüzünden İngiltere ile Türkiye arasındaki ilişkilerin kötüleştiği bir anda İngilizler tarafından kasten kısıktılmıştı. Öte yandan, 1925 sonlarında Batı emperyalistleri ilişkilerin ileri doğru daha da iyileşmesini önlemek amacıyla yeni bir kısıktırma girişimi yaptılar ve Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye saldırmak için Türk - Sovyet sınırına ordu yığıdığı yalanını yaydılar (2). Bir müddet sonra da emperyalistler, SSCB'nin Türkiye'ye karşı İtalya ile gizli bir askersel anlaşma imzaladığı uydurmasını ortaya attı-

-
- 1 - *İstanbul'da İngiliz diplomatinin 25 Şubat 1925 tarihli 154 numaralı mektubu.*
 - 2 - *"Novyşaya istoriya Turtsii", s. 101*

lar (3). Bu iftira, Güney Doğu Anadolu'yu almak amacıyla İtalya'nın, Türkiye'ye karşı giriştiği yeni bir saldırı hazırlığına dayanıyordu.(4).

Türk basınına da sızan emperyalistlerin bu yalanlarını, Sovyet hükümeti, TASS Ajansı aracılığıyla yayınladığı bildiride yalanlanmış ve iftiraların oyunlarını bozmuştu (5).

Türkiye'nin bu çok ağır koşullarında, yeniden bir emperyalist savaş tehlikesiyle karşı karşıya olduğu bir anda, SSCB ona tekrar kardeşçe el uzattı. 17 Aralık 1925 tarihinde Paris'te SSCB ile Türkiye arasında Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması imzalandı (6).

Bu anlaşmanın SSCB Dışişleri Komiseri G. V. Çiçerin ile Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü Aras tarafından imzalanması Sovyet - Türk ilişkilerini kötüleştirmek için ellerinden gelen herşeyi yapan emperyalistlere indirilen büyük bir darbeydi. Bu anlaşmada taraflar, birbirlerine hertürlü saldırıdan kaçınmayı ve ortaya çıkan tartışmalı bütün sorunları görüşmelerle yada Milletler Cemiyeti'nin aracılığıyla çözüme bağlamayı yükümlendiklerini ilân ediyorlardı.

Anlaşmada, anlaşmayı imzalayan taraflardan birine başka bir devlet -yada devletler- silahlı saldırıda bulunduğu takdirde, anlaşmayı imzalayan öteki devletin tarafsızlık ilân etmesi öngörülmektedir. Taraflar, anlaşmayı imzalayan devletlerden birine karşı yönelik -üçüncü ülkelerle anlaşmalara katılmama yükümlülüğünü kabul etmektedirler.

SSCB ile Türkiye arasındaki Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşmasını, her iki ülkenin halkları geniş ölçüde onaylamıştır. Bu anlaşma, İngiliz ve İtalyan emperyalistlerinin, Türkiye'ye yönelik yeni provokasyon ve askerî saldırı denemelerine karşı mücadelede Türkiye'nin uluslararası durumunu sağlamlaştıran çok güçlü bir etkendi. Aynı zamanda bu belge, Sovyet - Türk ilişkilerini güçlendiriyor ve iki ülke arasındaki bağların ileri doğru her yönlüce gelişmesini sağlam bir temele oturtuyordu.

Türk basını, anlaşmanın önemini halka anlatmak için geniş bir kampanya açtı. 23 Aralık 1925 tarihinde büyük günlük gazetelerin hemen hepsi anlaşmanın tam metnini bastılar. (7). Ertesi günü de kimi gazeteler bu konu üstüne başyazılar yazdılar.

24 Aralık 1925 günü Yunus Nadi, "Cumhuriyet" ve "La Republique" gazetelerine yazdığı başyazılarda, SSCB ile Türkiye arasında Dostluk ve

3 - "La Republique", 23 Aralık 1925

4 - "Turetskaya respublika", s. 241

5 - "Hakimiyeti Milliye", 23 Aralık 1925

6 - "Dokumenti vneşniy politiki SSSR", c. VIII, Moskova, 1963, s. 739 - 741; "Cumhuriyet", 23 Kasım 1925; "La Republique", 23 Aralık 1925

7 - "Cumhuriyet", 23 Aralık 1925; "La Republique", 23 Aralık 1925; "Hakimiyeti Milliye", 23 Aralık 1925

Tarafsızlık Anlaşmasının imzalanmasını Türk halkının büyük bir memnuniyet ve coşkunlukla karşıladığını belirtiyordu. Yunus Nadi bu yazısında "Nuvo Mond" ve başka bazı Batı gazetelerinin, Sovyetler Birliği'nin, İtalya ve Türkiye'ye yönelik askersel bir anlaşma imzaladığı yolundaki yalanının maskesini düşürüyordu. Yazar, okurlarına, SSCB'nin Türkiye ile ilişkilerinde tamamen samimi olduğunu vurgulayarak, SSCB'nin Marksizm ilkelerini ayaklar altında çiğneyip bir burjuva devletiyle saldırı için birlik anlaşması imzalamasının olanak dışı bulunduğunu açıklıyordu. Yazar, yeni imzalanan bu Sovyet - Türk anlaşmasının, emperyalistlerin uydurularını tümenden yalanladığını büyük bir iç rahatlığı ile belirtiyordu. Yunus Nadi bu yazısında, okurlarına, Paris'te imzalanan anlaşmanın Türkiye için çok büyük önem taşıdığını, bunun, SSCB ile Türkiye arasında 16 Mart 1921 tarihli Antlaşma ile kurulan dostluk ve kardeşlik ilişkilerinin devamını sağladığını belirterek şöyle devam ediyordu: "Sağlam bir temele ve karşılıklı saygı duygularına oturtulan Türk - Rus dostluğu git-tikçe güçlenip pekişmekte, değer kazanmaktadır." (8). Yazının sonlarına doğru Yunus Nadi, Sovyet - Türk Dostluk ve Tarafsızlık Anlaşmasının Avrupa'ya yönelik olduğu yolundaki Batı propagandasınca ileri sürülen iddiaların temelden yoksun olduklarını yazıyordu.

1925 yılı Aralık ayının son günlerinde Batı Avrupa basını, Sovyet - Türk Dostluk ve Tarafsızlık Anlaşması konusunu devamlı olarak ele almıştır. Düşman, Sovyet - Türk anlaşmasının başka ülkelere karşı olduğunu ve pek büyük bir önem de taşımadığı kanısını yaymaya çalışmıştır. 28 Aralık 1925 tarihinde Yunus Nadi, "Cumhuriyet" ve "La Republique" gazetelerinde yayınladığı "Moskova ile Anlaşma ve Avrupa "(9) başlıklı başyazıda, Paris'te imzalanan Sovyet - Türk Anlaşmasının, Batı'nın çok dikkatini çektiğini, Batı basınının bu olaya çok yer ayırdığını, anlaşmanın önemini küçültmeye ve içeriğini tahrif etmeye uğraştığını belirttikten sonra, ılımlı ve dengeli olarak bilinen "Le Temp" gibi bir gazetenin bile, Paris anlaşmasına karşı yazılar yazdığına dikkati çekiyordu.

25 Aralık 1925 tarihinde Türk basını da imzalanan Sovyet - Türk anlaşmasının yabancı ülkelerde olduğu gibi, anlaşmaya taraf olan ülkelere de uyardığı yankıları ele alarak konuya çok yer ayırmıştı.(10). Aynı yılın 30 Aralık günü çıkan Türk gazeteleri, Almanya'nın bu sorun ile ilgili görüşünü açıklayan "Wolfbüro" nun bildirisini basmışlardı. Almanya'nın tutumu da öteki batı ülkelerinin tutumundan farklı değildi.(11).

Yeni Sovyet - Türk anlaşması, Sovyet - Türk ilişkilerinin ileri doğru

8 - "La Republique", 24 Aralık 1925

9 - "La Republique", 28 Aralık 1925

10 - "Cumhuriyet", "Akşam", 25 Aralık 1925

11 - "La Republique", 30 Aralık 1925

tüm yönleriyle gelişmesini garanti altına alıyordu.

Dahası var. Bu anlaşma, yalnızca iki ülke arasındaki ilişkileri düzenleyen bir belge olma çerçevesini aşıyordu. Çünkü o, ayrıca uluslararası uygulamaya yansızlık ve saldırmazlık için ikili anlaşmalar sistemini getiriyor ve bütün Orta Doğu'da barışın sağlanmasına yardım ediyordu.(12).

İkili ilişkilerin gelişimi alanında Paris anlaşmasının verdiği sonuçlar çok geçmeden belirmeğe başladılar. 19 Nisan 1926 günü Ankara'da Sovyet Büyükelçiliği'nin yeni binası açıldı. Bu vesileyle düzenlenen törende Sovyetlerin Ankara Büyükelçisi Suriç ile Türkiye Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras birer demeç verdiler. Her iki demeçte de iki halkın birbirine karşı duyduğu derin saygı vurgulanıyor ve imzalanan dostluk ve tarafsızlık anlaşmasının ruhuna sadık kalınarak, her iki ülkenin de aralarındaki ilişkileri geliştirmeye kararlılığı dile getiriliyordu. Türk basını, Büyükelçi Suriç ile bakan T. R. Aras'ın demeçlerini yayımlayarak bu olayı geniş ölçüde yansıttı. Gerek 16 Mart 1921 tarihli Moskova Anlaşması ile, gerekse 13 Ekim 1921 tarihli Kars Anlaşması ile kararlaştırılan iki ülke arasındaki sınırların belirlenmesine ilişkin Sovyet - Türk Genel Protokolü 31 Mayıs 1926 günü imzalandı. 1927'nin Haziran'ında sınır boyu sularından ortaklaşa yararlanma anlaşması yapıldı ve Aras Irmağında Sadržar su barajı kurulmak için bir protokol imzalandı.(13).

Meclisin 1 Kasım 1926 tarihli toplantısında, Paris'te imzalanan Dostluk ve Tarafsızlık anlaşmasına ve genellikle Sovyet - Türk ilişkilerine değinen M. K. Atatürk şunları söylüyordu:

"Rusya ile münesebatımız, tasdikinize iktiran eden emniyet ve bitaraflık muahedesiyle tesbit edilen esaslar üzerinde halisane ve samimane-dir. Tahdid-i hudut, bermutad müsait bir hava içinde neticelendi. İkamet ve ticaret muahedesi müzakeratı da çok ilerledi."(14).

Paris anlaşmasına dayanarak ve bu anlaşma ruhunda 1926 yılının Kasım ayında Odesa'da SSCB Dışişleri Komiseri G. V. Çiçerin ile Türkiye Dışişleri Bakanı T. R. Aras arasında görüşmeler yapıldı. Bu görüşmeler, barışın Ortadoğu'da güclendirilmesi açısından olduğu gibi, Sovyet - Türk ilişkilerinin derinleştirilmesi açısından da büyük önem taşıyorlardı.

Sovyet - Türk ilişkilerinin gelişmesinde Odesa görüşmelerinin önemli bir rol oynadığını belirtmek gerekir. Bunlarda Sovyet ile Türk hükümetleri arasında sıkı temas kurmak ve karşılıklı haber alışverişi yapmak için bir anlaşma imzalanmıştır. G. V. Çiçerin ile T. R. Aras arasında yakın bir bağ kurulmuştur.(14-a). Görüşmelerden sonra yayınlanan bildiriye taraflar, hükümetlerinin 1928 Anlaşmasında yer alan ilkelere bağlılıkla-

12 - P. Moiseev, Y. Rozaliev, age., s. 39

13 - "Noveşşaya istoriya Turtsii", s. 102

14 - Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. I, s. 348

14a- "İstoriya na diplomatsiya" c. III, s. 842

rını ve aralarında şimdiye dek izledikleri politikayı bundan böyle de sürdüreceklerini bir kez daha açıklamışlardır.(15).

Paris Anlaşmasının imzalanmasından sonra SSCB ile Türkiye arasında ilişkilerdeki elverişli başarılı gelişme, Batı emperyalist devletlerini ciddi bir şekilde rahatsız etmişti. Çünkü bu anlaşma, onların Türkiye, Orta ve Uzak Doğu'ya ilişkin yeni saldırganlık planlarına ciddi bir engel oluştuyordu. İngiliz ve İtalyan basını, sık sık "Asya tehlikesi" haberini uyduyor ve SSCB'nin himayesinde "Asya Birliği" oluşturulduğu söylentisini maksatlı olarak yayıyordu. Sovyet ve Türk basını emperyalistlerin bu uydurmalarını resmen yalanlamışlardır. Böyle bir durumda Yunus Nadi, yazdığı bir başyazıda SSCB'nin Milletler Cemiyeti'ne girmesinin zorunluğunu gerekçelendirerek öne sürmüştür. Yazar, Avrupa'da bir Sovyet aleyhtarı blok oluşturulduğuna dikkati çektikten sonra, barışın güçlendirilmesi yararına SSCB'nin Milletler Cemiyeti'ndeki yasal yerini almasının gerektiğini yazmıştır.(16).

15 - "Türk Dış Politikası (1919 - 1973)", Ankara, 1974, s. 84; "Noveşşaya istoriya Turtsii", s. 102; P. Moiseev, Y. Rozaliev, age., s. 39

16 - "La Republique", "La Russi dans la societe des Nasions", 11 Mart 1927

Ç - M. M. Litvinov'un Ankara'yı resmen ziyareti ve Paris Anlaşmasının süresinin tekrar uzatılması

30'ların öngünlerinde, 17 Aralık 1929 tarihinde Ankara'da, 1925 yılında Paris'te SSCB ile Türkiye Cumhuriyeti arasında imzalanan Dostluk ve Tarafsızlık Anlaşmasının süresini uzatan özel bir protokol imzalanmıştır.(17). Bu protokolün imzalanması, iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesinde çok önemli bir olaydır. Sovyetler adına L. M. Karahan'ın Ankara ziyareti, gerçek bir törene, Sovyet - Türk dostluğunun bir bayramına dönüşmüştür. L. M. Karahan'ın Ankara ziyareti ve Türk devlet adamlarıyla görüşmeleri, Sovyet - Türk ilişkilerinin gelişmesine yeni ve itici bir güç katmıştır.

SSCB ve Türkiye basını L. M. Karahan'ın Ankara ziyaretini ve protokolün imzalanmasını bir çok haber, yorum ve başyazı ile yansıtmıştır. (18).

Türk basını bu olayla ilgili haberleri 6 Aralık 1929 tarihinden beri vermektedir. O gün hemen hemen bütün Türk gazeteleri, SSCB Dışişleri Komiseri M. M. Litvinov'un, L. M. Karahan'ın "Türkiye ile sarsılmaz dostluğa ilişkin duygularımızı bir kez daha dile getirmek için"(19) Ankara'ya hareket edeceği yolundaki beyanatını yansıtmıştır.

10 Aralık 1929 tarihinde bütün Türk basını, L. M. Karahan'ın 12 Aralık günü İstanbul'a geleceğini, ertesi günü Ankara'yı ziyaret edeceğini bildirmiştir.(20). 11 ve 12 Aralık günleri basın, L. M. Karahan'ın nasıl karşılanacağını ayrıntılarıyla vermiş (21), ertesi günü gazetelerin hepsi de

17 - "Cumhuriyet", "Hakimiyeti Milliye", "La Republique", "Akşam" 18 Aralık 1929

18 - İbid

19 - "Hakimiyeti Milliye", "Cumhuriyet", "La Republique", "Milliyet", 6 Aralık 1929

20 - İbid, 10 Aralık 1929

21 - İbid, 12 Aralık 1929

birinci sayfalarında Sovyet Dışişleri Komiseri Yardımcısı L. M. Karahan'ın İstanbul'a vardığını, aynı akşam Ankara'ya hareket ettiğini bildirmişler, resmi karşılığı ayrıntılarıyla yansıtmışlardır. SSCB temsilcisinin Türk topraklarında içtenlikle karşılandığı belirtilmiştir.

13 Aralık 1929 tarihinde L. M. Karahan trenle Ankara'ya gitmiştir. İstasyon'da onu, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi ve başka sorumlu devlet adamı törenle karşılamıştır. Askeri bir müfreze selam vermiş, askeri bando "Enternasyonal" marşını çalmıştır.

Ertesi günü basın, L. M. Karahan'ın "Ankara'da muhteşem bir şekilde" (22) karşılandığını yazmıştır. Gazetelerin hepsi Sovyet - Türk dostluğu üstüne haberlere ve başyazılara çok yer ayırmıştır. Haber ve yorumlarda, "Türk - Rus dostluğunun mahiyeti - Tarihin cereyanından doğan bu dostluğun tarihi manası, hususile tarihi bir vazifesi vardır ! Bu alefâde bir dostluktan daha başka, daha yüksek bir şeydir"(23) gibi ilginç başlıklar kullanılmıştır.

Ankara'da L. M. Karahan'ı Türkiye Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, Türkiye Başbakanı İsmet İnönü, Millet Meclisi Başkanı Kazım Paşa, Siirt Milletvekili Mahmut Saydam ve başkaları kabul etmiştir.(24). Görüşmeler sırasında önemli politik sorunlar ele alınmıştır.

16 Aralık günü Cumhurbaşkanı M. K. Atatürk de L. M. Karahan'ı kabul etmiştir. İki buçuk saat kadar süren görüşme içtenlik havası içinde geçmiştir.(25). L. M. Karahan, M. K. Atatürk'e Sovyet hükümeti adına çok değerli bir hediye sunmuştur.

17 Aralık 1929 tarihinde Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşmasının yürürlük süresini uzatma protokolü L. M. Karahan ile T. R. Aras tarafından imzalanmıştır. Protokol üç maddeden oluşmaktadır. Bu protokolün birinci maddesine göre, 1925'te imzalanan anlaşmanın süresi iki yıl uzatılmıştır. Ancak, taraflardan biri anlaşmaya son vermek isterse, anlaşma süresi sona ermeden altı ay önce, bu isteğini karşı tarafa haber verme gereği konuşmuştur. Tarafların hiç biri böyle bir istekte bulunmadığı zaman anlaşmanın süresi kendiliğinden bir yıl daha uzatılmaktadır.

Protokolün ikinci maddesinde sunları okuyoruz: Akidlerden herbiri diğer tarafa iblâğ etmeksizin işbu tarafın kara veya denizden doğrudan doğruya komşuluğunda bulunan devletlerle siyasi mukaveleler akdine matuf müzakerelere girişmemeyi ve bu kabil mukaveleleri ancak mevzu-

-
- 22 - "Cumhuriyet", "Akşam", "Hakimiyeti Milliye", 14 Aralık 1929
23 - "Cumhuriyet", 14 Aralık 1929
24 - "Akşam", "Cumhuriyet", "Hakimiyeti Milliye", 14 Aralık 1929
25 - "Cumhuriyet", "Hakimiyeti Milliye", "La Republique", 17 Aralık 1929

u bahs tarafın muvaffakati ile akdetmeyi taahhüt eder"(26). Aslında bu madde protokolün en önemli kısmını oluşturmaktadır.

Protokolün imzalanmasından sonra L. M. Karahan Türk gazetecileri-ne verdiği beyanatta, Ankara'da kendisine gösterilen çok samimi ve dost-ça kabule şükranlarını dile getirmiş ve imzalanan protokole çok büyük bir değer verdikten sonra, onun Sovyet - Türk dostluğunu daha da güç-lendireceğini söylemiştir.(27).

Türk hükümeti, Ankara'da konuk bulunduğu sırada L. M. Karahan'a çok önem verdiğini ve saygı hisleri beslediğini, düzenlediği bir sıra resmi kabullerde belirtmiştir. Yüksek konuk onuruna Başbakan İsmet İnönü (28), Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras (29), Dışişleri Bakan yardımcı Numan Rifat, Meclis'te Dış Politika Komisyonu üyesi Siirt Mil-letvekili Mahmut Saydam tarafından resmi kabuller verilmiştir. Sovyet Elçiliğinde verilen resmi kabulde en ünlü Türk devlet adamları hazır bu- lunmuştur.(30). Bu kabullerin hepsinde taraflar, içtenlik dolu demeç-ler söylemişlerdir. 13 Aralık 1929 tarihindeki resmi kabulde söylediği demeçte T. R. Aras, Sovyet hükümetinin temsilcisini aralarında görmek-ten duyduğu memnunluğu belirttikten sonra, Sovyet - Türk dostluğunun daha Türk hükümetinin kuruluşu sırasında doğduğunu, bu hükümetin Sovyetler Birliği ile dostluğa her zaman bağlı kalacağını vurgulamıştır. O ayrıca, devrimci Rusya'ya karşı hislerinin daha başlangıçtan beri sami-mi ve dostça olduğunu belirtmiş ve Türk tarafının, Sovyet insanların da Türkiye'ye karşı aynı samimi ve dostça hisler beslediklerine inandığı-nı sözlerine eklemiştir. Demecin sonunda Türkiye Dışişleri Bakanı, "Bu dostluğun bizim için çok kıymetli olduğunu tekrar etmekle bilhassa zev-kiyap oluyorum"(31) demiştir.

Protokol imzalandıktan sonra Türk basını, bu anlaşmada hiç bir gizli madde bulunmadığına dikkati çekmiştir.(32). Ankara Protokolünün im-zalanması vesilesiyle Sovyet devlet yöneticileri ile Türk devlet yönetici-leri arasındaki kutlama telgraflarının tam metinleri yayınlanmıştır.(33). Bu telgraflar, büyük bir içtenlik ve dostluk duyguları ile kaleme alınmıştır.

5 Ocak 1930 tarihinde aynı vesileyle M. İ. Kalinin ile M. K. Atatürk birbirlerine gönderdikleri kutlama telgraflarında, Ankara'da imzalanan protokolden olduğu gibi, Sovyet - Türk ilişkilerinin gelişmesinden de

26 - "Cumhuriyet", "Milliyet", "Hakimiyeti Milliye", 18 Aralık 1929

27 - "Cumhuriyet", "Hakimiyeti Milliye", 18 Aralık 1929

28 - "Cumhuriyet", "Hakimiyeti Milliye", 15 Aralık 1929

29 - *Ibid*, 14 Aralık 1929

30 - "Cumhuriyet", "Hakimiyeti Milliye", 16 Aralık 1929

31 - "Cumhuriyet", 14 Aralık 1929

32 - "Cumhuriyet" 17 Aralık 1929

33 - "Akşam", "Cumhuriyet", "Hakimiyeti Milliye", 21 Aralık 1929

memnuluk belirtilmiştir.(34).

L. M. Karahan, 1930 yılında Moskova'yı ziyaret etmek için Tevfik R. Aras'ı Sovyet Hükümeti adına davet etmiştir. T. R. Aras daveti kabul etmiştir.(35).

20 Aralık 1929 tarihinde L. M. Karahan sevgi gösterileri ve askeri törenle İstanbul'dan ayrılmış ve yurduna hareket etmiştir.(36).

25 Aralık 1929 günü Sivastopol'a varan L. M. Karahan, basın temsilcilerine Ankara görüşmeleri üstüne verdiği beyanatta, Türkiye'ye "Sovyet Rusya'nın en büyük dostu" gözüyle baktığını belirtmiş ve Ankara'da imzalanan protokolü, Sovyet - Türk ilişkilerini daha da geliştirme yolunda atılan yeni bir adım olarak nitelemiştir.(37).

Tanınmış Türk toplum adamı ve gazeteci Yunus Nadi, L. M. Karahan'ın Ankara ziyareti üzerine "Cumhuriyet" gazetesinde, Türk - Sovyet ilişkilerinin gelişmesi üstüne bir başyazı yayınladı. Burada yazar, ikili ilişkilerin durumunu çok olumlu bulduğunu belirttiikten sonra, daha Türkiye'de ulusal kurtuluş savaşı başlamadan önce, yani Büyük Ekim Sosyalist Devrimi'nin başlangıç döneminde, devrimci Rusya'daki olayları Türk halkının heyecan ve ümitle izlediğini, onun başarısını samimiyetle ve yüreктen istediğini anlatıyor. Bundan sonra yazar, Rusya'daki devrimin başarısını şöyle açıklıyor: Rusya'da devrim üstün geldi, çünkü onun davası haklı idi, çünkü onlar, Rusya'ya karşı haksız olarak harp açan emperyalizme karşı savaşıyorlardı.

Daha sonra Yunus Nadi, Türk halkının, varolma hakkını savunmak ve kendi devletini kurmak için ulusal kurtuluş savaşına başladığı zaman, "Bütün dünya içinde ilk olarak Rusya'dan bravo sesleri işittik ve alabildiğine memnun dost yüzler gördük. Dünya içinde yanyana durmuş iki komşu devlet, bütün dünyaya karşı inkılâplarında yekdiğerinin ellerini samimiyetle ve hürmetle sıktılar... Biz milli istiklâl cidalimizde bizi devlet olarak tanıyan ilk muahedeyi Şuralar Rusya'sı ile akdettik. Şuralar Rusya'sı kendisini devlet olarak kabul eden ilk harici muahedesini Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile imzaladı. Bu bir temel midir, yoksa bir şahika mı ? Eğer o bir temel ise Himalaya dağlarının mesnedi kadar sağlamdır. Eğer o, bir şahika ise şüphe yok ki Gavrısanka tepelerinden daha yüksektir." Yazısını şu sözlerle bağlamıştır Yunus Nadi: "Aziz misafirimiz Karahan'ın şahsında komşu, dost ve inkılâpçı Rusya'yı selamlanz."(38).

34 - "Milliyet", "Cumhuriyet", "Hakimiyeti Milliye" 6 Ocak 1930

35 - "Akşam", 21 Aralık 1929; "Cumhuriyet", 20 Aralık 1929

36 - "Cumhuriyet", "Hakimiyeti Milliye" 21 Aralık 1929

37 - "Cumhuriyet", "La Republique", 26 Aralık 1929

38 - Yunus Nadi, "M. Karahan'ın Ziyareti Münasebetiyle", "Cumhuriyet", 14 Aralık 1929

"Hakimiyet-i Milliye" gazetesinden Mahmut Saydam da (39), L. M. Karahan'ın Ankara ziyareti sırasında Sovyet - Türk dostluğu üstüne bir başyazı yazmıştır.

Birinci yazısında Mahmut Saydam, Sovyet - Türk dostluğunun gücünü ve içtenliğini belirttiikten ve bu dostluğun Türk halkının en karanlık ve ağır günlerinde başladığını anımsattıktan sonra, "Artık Rus - Türk dostluğu tarihi bir anane haline geliyor" diye yazmıştır. Sovyet - Türk dostluğunun uluslararası önemine de değinen Mahmut Saydam, "Fakat bugün en ziyade görmek istemeyenlerin nazarında sabit oldu ki Türk - Rus dostluğu, yalnız iki memleketin değil, büyük sulh idealinin istikrarında da büyük bir amil olmuştur" (40) diyor.

İkinci başyazısında Mahmut Saydam, Sovyet - Türk dostluğunun en belirli iki özelliğine değiniyor. İki devlet arasındaki bu dostluğun birinci özelliği olarak, onun tamamen samimiyete dayanmasını, hiç bir devlete karşı olmamasını, gizli amaçlar gütmemesini gösteriyor. Yazar, bu dostluğun ikinci özelliği olarak da onun, yalnızca iki ülkenin devlet yöneticilerinin isteğine değil, halkların samimi dostluk duyguları temeline oturmuş olmasını gösteriyor.(41).

"Sulh İçin" başlıklı üçüncü başyazısında Mahmut Saydam, Türk halkının, Rus halkının kendisine karşı beslediği iyi ve samimi hisleri bildiğini, ancak şimdi, Sovyet hükümetinin temsilcisi L. M. Karahan'ın söylediği söz ve yaptıklarıyla. Rusların, Türklere beslediği samimi ve candan duygulara bir kez daha inandığını yazıyordu. Bundan sonra yazar, imzalanan protokolün ikinci maddesini, Sovyet - Türk ilişkilerinin dostça bir hava içinde ve barışçı bir şekilde gelişmesini güvence altına alan bir belge olarak nitelemektedir. Yazının sonunda Mahmut Saydam, Sovyet -

39 - Mahmut Saydam, 20'lerde ve 30'larda en tanınmış Türk toplum adamları ve gazetecilerdendir. Uzun yıllar Siirt vilâyetinin milletvekillerinden, Meclisin dışpolitika komisyonu üyelerinden ve "Hakimiyeti Milliye" gazetesinin başyazarlarından, M. K. Atatürk'ün en yakın dost ve savaş arkadaşlarından biridir. Gazeteci, milletvekili ve Atatürk'ün sadık dostu olarak Türkiye dışpolitikasının oluşturulmasında önemli bir rol oynamıştır. Bir burjuva - demokrat görüşlüdür, Kemalist' tir. SSCB ile Sovyet - Türk dostluğuna karşı tutumu çok iyidir. O, SSCB ve Sovyet - Türk dostluğu üstüne pek çok başmakale ve başka yazılar yazmıştır. Sovyet - Türk ilişkilerinin güçlendirilmesine yaptığı katkı payı oldukça büyüktür. Sovyet - Türk dostluğunun her ili halkın, özellikle Türk halkının yararına olduğuna inanmıştır.

40 - Mahmut Saydam, "Misafirimiz İçin", "Hakimiyeti Milliye", 15 Aralık 1929

41 - Mahmut Saydam, "Samimi Dostluk", "Hakimiyeti Milliye" 15 Aralık 1929

Türk ilişkilerinin güçlendirilmesinin, Avrupa barışının sağlanmasına da yararı olacak önemli bir etken olduğunu belirtmektedir.(42).

Tanınan ve sayılan bilim ve toplum adamı Profesör Zeki Mesut Alsan (43) da o zaman Sovyet - Türk dostluğu hakkında bir başyazı yazmıştır.

Zeki Mesut Alsan, bu başyazıda, gittikçe gelişmekte olan Sovyet - Türk ilişkilerinin en fazla uluslararası çaptaki önemini inceleyerek, geçmişte Osmanlı İmparatorluğu ile Çarlık Rusya arasındaki düşmanlığın hem iki ülke halklarına büyük zararlar getirdiğine, hem de Batılı emperyalistlere güç verdiğine işaret etmektedir. Sovyet Rusya ile Türkiye halklarının, aralarındaki dostluğun gücüne ve içtenliğine güvenle baktıkları ve iki ülke arasındaki ilişkilerin iyi yönde gelişmesine sevindikleri halde, dünyada bencilliğin ve emperyalizmin hâlâ ortadan kalkmadığının, iki halk arasındaki dostluk ilişkilerinin elverişli yönde gelişmesinden memnun olmayan kişiler bulunduğunun hatırdan çıkarılmamasını istemektedir. Türkiye'nin dış siyasetinde, halklar arasında sürekli ve kalıcı bir barışın kurulmasından başka hiç bir politik hedefi olmadığını yazan Z. M. Alsan, Türk tarafının, Rusya'nın da aynı dış siyaset amacını izlediğine inandığını belirtmektedir.(44).

Sovyet basını da L. M. Karahan'ın Ankara ziyaretini Sovyet kamuoyuna ayrıntılarıyla bildiriyor, Türk hükümeti ile Türk kamuoyunun, Ankara'daki Sovyet temsilcisine yakın bir ilgi gösterdiklerine dair haberler veriyordu. L. M. Karahan ile T. R. Aras'ın imzaladıkları protokolün, Sovyet - Türk ilişkilerinin bundan böyle gelişmesine çok katkıda bulunacağını belirtiyordu. Sovyet basını, protokolün imzalanmasından ve Sovyetler Birliği ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki ilişkilerin olumlu yönde gelişmesinden Sovyet halkının duyduğu büyük memnurluğu da dile getirmekteydi.(45).

42 - Mahmut Saydam, "Sulh İçin", "Hakimiyeti Milliye", 19 Aralık 1929

43 - Zeki Mesut Alsan 1889'da Aydın'da doğmuştur. 1913 yılında Paris'te Siyasal Bilgileri bitirmiş, 1918'de Galatasaray Lisesi Müdür Yardımcısı olmuştur. 1926'da profesör ve Ankara Siyasal Bilgiler Okulu Müdürü olmuş, Edirne ve Diyarbakır'dan milletvekili seçilmiştir. Kemalist Türkiye'nin politik yaşamına etkin bir biçimde katılmış, siyasal bilgilerin gelişmesine yardım etmiştir. Bütün Avrupa ve Amerika devletlerini ziyaret etmiş, Sovyet Rusya'ya bir kaç kez gitmiştir. Bir çok uluslararası politik toplantıya ve konferansa katılmıştır. Yazınsal ve bilimsel yapıtlar yazmıştır. Sovyet - Türk dostluğu yanlısıdır ve bu konuda birçok yazı yazmıştır. (Kim Kimdir Ansiklopedisi, s. 56)

44 - Alsan, "Türk - Rus Dostluğu", "Hakimiyeti Milliye", 24 Aralık 1929

45 - "İzvestiya", 14 - 18 Aralık 1929

L. M. Karahan'ın Ankara ziyareti ve 17 Aralık 1929 tarihinde Ankara Protokolünün imzalanması, iki halk arasındaki dostluk duygularının yeni ve büyük bir belirtisiydi. İki hükümetin, Sovyet - Türk ilişkilerini bundan sonra daha da geliştirme, iki komşu ülkeyi birbirine karşı kıskırtma, onları birbirinden uzaklaştırma amacı peşinde olan emperyalistlerce yalanan kıskırtıcı iftiralara ve yalanlara katiiyen kulak asmama kararlılığı özellikle vurgulanmıştır. L. M. Karahan'ın Ankara ziyareti sonucunda, Sovyet halkı ile Türk halkı arasında, Sovyet Rusya ile Türkiye arasında amansız anti-emperyalist savaş günlerinde doğan dostluk gittikçe gelişmektedir.

Anlaşma süresinin uzatılmasına ilişkin L. M. Karahan ile T. R. Aras'ın imzaladıkları Protokol, 19 Şubat 1930 tarihinde Büyük Millet Meclisi tarafından tasdik edilmiştir.(46). Protokol, Sovyetler Birliği'nde de, Moskova'da büyük bir törenle 29 Temmuz 1930 günü onaylanmıştır.

Sovyet - Türk dostluğunu geliştirme isteğine uygun olarak, Meclis'in 10. yıldönümünde, 24 Nisan 1930 tarihinde "İzvestiya" gazetesi, Sovyet-Türk ilişkilerinin gelişmesi üstüne önemli bir yazı yayınladı. Türk basını bu yazıya büyük değer verdi ve onu geniş ölçüde yansıttı.(47). Aynı yıldönümü münasebetiyle Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) Merkez Yürütme Komitesi Başkanı M. İ. Kalinin, M. K. Atatürk'e içten bir kutlama telgrafi çekmiştir.(48).

46 - "Cumhuriyet", 20 Şubat 1930

47 - "Cumhuriyet", 27 Nisan 1930

48 - "Milliyet", "Cumhuriyet", "Hakimiyeti Milliye", 29 Nisan 1930

C - Tevfik Rüştü Aras'ın Moskova Ziyareti

28 Temmuz 1930 tarihinde Türkiye Dışişleri Bakanı T. R. Aras, SSCB Dışişleri Komiserliğine yeni tayin edilen M. M. Litvinov'a, bu sorumlu ve yüksek göreve seçilmesi vesilesiyle bir kutlama telgrafı çekmiştir.(49). İki ay sonra T. R. Aras, Moskova'yı resmen ziyaret etmiştir. Sovyet ülkesinde konuk bulunduğu müddetçe Türkiye Dışişleri Bakanına, Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Hüseyin Ragıp Bey, "Hakimiyet-i Milliye" gazetesi başyazarı Falih Rıfkı Atay ve Nuri bey eşlik etmişlerdir.(50). Heyet Odesa, Leningrad, Soçi ve Batum'u ziyaret etmiştir.(51).

Resmi belgeler ve basında çıkan çıkan yazılar, her iki tarafın da T. R. Aras'ın Moskova'yı ziyaret edişine büyük bir önem verdiklerini göstermektedir. Türkiye Dışişleri Bakanı, Moskova'ya 23 Eylül 1930 günü, "Çiçerin" Sovyet gemisiyle hareket etmiştir.(52). Rus karasularında Türkiye Dışişleri Bakanını Sovyet savaş gemileri karşılamış, Odesa'ya kadar ona eşlik etmişlerdir. 24 Eylül günü, T. R. Aras, Odesa'da törenle karşılanmıştır. Ertesi günü Moskova'ya varmış, birkaç günlük Moskova ziyareti sırasında Başbakan, Dışişleri Komiseri M. M. Litvinov ve yardımcısı L. M. Karahan tarafından kabul edilmiştir. Soçi'de SSCB Merkez Yürütme Komitesi Başkanı M. İ. Kalinin, T. R. Aras'ı kabul etmiştir.(53). T. R. Aras onuruna, Savunma Komiseri K. İ. Vorosilov da dahil olmak üzere, bir çok sorumlu devlet adamı kabul törenleri düzenlemiştir.(54). Bu kabullerde önemli ve içten gelen demeçler verilmiştir. Bu demeçler göstermektedir ki her iki taraf da Sovyet Rusya ile Türkiye arasında, emperyalizme karşı verilen savaşta doğmuş olan dostluğun başarıyla gelişmesinden memnunluk duymaktadır, aralarında artık pekişmiş olan beraberli-

49 - "Cumhuriyet", "Milliyet", 30 Temmuz 1930

50 - "Cumhuriyet", 27 Eylül 1930

51 - "Cumhuriyet", 29 Eylül 1930

52 - "Hakimiyeti Milliye", 24 Eylül 1930

53 - "Hakimiyeti Milliye", "Cumhuriyet", 8 Ekim 1930

54 - "Cumhuriyet", "Hakimiyeti Milliye", 29 Eylül 1930

ğın dünya barışının korunması yararına güçlü bir etkene dönüştüğünü görmekten gurur duymaktadır.(55).

Demeçlerinden birinde T. R. Aras şunları söylemiştir: "Gene cihan siyasetinin inkişafından mütevellit bütün müşkülât arasında gerek sizin, gerekse bizim sarsılmaz dostluğumuza sadık kaldığımız unutulabilir mi ? Türkiye ile Sovyet Rusya arasında mevcut sıkı münasebetlerin derin manası hiç şüphesiz bu münasebetlerin sulh ve umumi sükun için bir kefil olduğudur." (56).

Politik demeçlerinde her iki taraf da Sovyetler Birliği ile Türkiye arasında, uluslararası ilişkilerde olduğu gibi, ikili ilişkilerde de hiç bir anlaşmazlığın bulunmadığını memnurlukla belirtmişlerdir.

Bir taraftan Dışişleri Komiseri M. M. Litvinov ve yardımcısı L. M. Karahan ile öteki taraftan Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı T. R. Aras ve Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Hüseyin Ragıp Bey arasında yapılan görüşmelerde, iki tarafı da ilgilendiren tüm dış politik sorunlar ve ikili ilişkilerin bazı sorunları ele alındı. Bu görüşmeler dostluk ve yaratıcılık havasında geçti.

T. R. Aras'ın Moskova ziyareti ve yapılan görüşmeler konusunda yayınlanan resmi bildiriye, heyet üyelerinin adları verildikten sonra, heyetlerin bazı uluslararası sorunları ele aldıkları ve aralarındaki görüş birliğini saptamaktan memnurluk duydukları açıklanmaktaydı. "Türk - Sovyet dostluğunun Türkiye ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler İttihadı arasındaki münasebat itibariyle şimdi her zamandan ziyade en kuvvetli bir sulh amili olduğu" belirtilmekteydi. Bildiriye ayrıca şu saptamayı da okuyoruz:

"İki memleket arasındaki iyi anlaşmaya en ufak hail teşkil edebilecek hiç bir mes'ele mevcut olmadığını ve bilâkis münasebetlerin gittikçe daha yakın ve dostane bir mahiyet iktisap etmekte olduğunu ve iki devletin işbu münasebeti daha sıkı ve samimi bir hale ifrağ etmeyi vazife edindiklerini tasdikte ittifak etmişlerdir."(57).

Ziyareti sırasında T. R. Aras, Türkiye hükümeti adına M. M. Litvinov'u Ankara'yı resmen ziyarete davet etmiştir. Sovyet Komiseri bu daveti kabul etmiştir.(58).

SSCB'de konuk bulunduğu sırada T. R. Aras ve yanındakiler bir çok Sovyet sınai tesisini gezmişler, Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin kuruluşu ile ilgili bilgi edinmişlerdir.(59).

Sovyet insanları T. R. Aras'ı törenle uğurlamışlardır. "Ajaristan" adlı

55 - "Cumhuriyet", "Milliyet", 26 Eylül 1930

56 - "Hakimiyeti Milliye", 27 Eylül 1930

57 - "Cumhuriyet" 3 Ekim 1930; P. Moiseev, age., s. 40

58 - "Cumhuriyet", 27 Eylül 1930

59 - "Hakimiyeti Milliye" 8 Ekim 1930

yeni Sovyet gemisi, T. R. Aras'ı Türkiye'ye gotürmüştür.(60).

Hem Sovyet, hem Türk basını, T. R. Aras'ın Moskova ziyaretini yakından izlemişlerdir. Türk gazeteleri, T. R. Aras'ın İstanbul'a varır varmaz, 7 Ekim günü gazetecilere verdiği beyanata geniş yer ayırmışlardır. Basın mensubuna verdiği beyanatında Türkiye Dışişleri Bakanı, SSCB'den çok memnun döndüğünü, Sovyet halkının Türkiye Cumhuriyetine, Türk halkına, M. K. Atatürk'e gösterdikleri dostluk duygularından mütehasıs olduğunu söylemiştir. Bu duygulara hem devlet yöneticilerinde, hem tüm Sovyet insanlarında tanık olduğunu belirterek şunları söylemiştir: "Her yerde başta hükümet ricali olmak üzere halk tarafından hüsnü kabul gördüm. Her yerde Gazi ve Gazi Türkiye'si alkışlandı. Sovyetlerin büyük idare adamları ile temas etmek fırsatını buldum. Neşredilen resmi tebliğ bu temasların samimi ve hakiki ifadesidir..... Hülâsa Rusya'da fevkalâde kalbi dostluk tezahürlerine şahit oldum.

Dokuz sene evvel Moskova ve Sovyet Rusya'nın bir çok yerlerini görmüştüm. Dört sene evvel de yalnız Odesa'yı ziyaret etmiştim. Bu defaki seyahatimde Rusya'da gerek sanayi sahasında ve gerek diğer hususatta göze çarpacak mühim farklar ve terakkiler gördüm. Ruslar çok çalışıyorlar."(61).

8 Ekim 1930 tarihinde "Hakimiyet-i Milliye" gazetesi başyazısını Sovyet - Türk ilişkilerine ve T. R. Aras'ın Moskova ziyaretine ayırmıştır. Bu başyazıda, Türkiye'nin iki ülke arasındaki dostluğa çok önem verdiği, bu nedenle de T. R. Aras'ın Moskova ziyareti'nin büyük önem taşıdığı kanısında olduğu belirtilmektedir. Batı basınının kamuoyuna, Türkiye'nin SSCB'ye karşı tutumunu, izlediği politikayı değiştireceği yolunda boşuna telkinlerde bulunduğu anlatılmaktadır. Bu şekilde propagandayı yayanlara, iki ülke arasındaki dostluğun bir rastlantı eseri kurulmadığı, onun iyi niyet sonucunda doğup tarihsel zorunluluk koşullarında geliştirildiğini anımsatmaktadır. Bu yazıdan hemen sonra "İzvestiya" gazetesinin bir yazısından alıntı yapılmaktadır. T. R. Aras'ın Moskova ziyareti nedeniyle Sovyet - Türk ilişkilerini ele alan "İzvestiya" gazetesinin bu yazısında, Sovyet - Türk dostluğunun tarihsel kökleri açıklanıyor, sarsılmazlığının nedenleri gösteriliyordu.(62).

T. R. Aras'ın SSCB ziyareti sırasında Türkiye Bakanlar Kurulu istifaya etmiş ve İsmet İnönü yeni Bakanlar Kurulunu oluşturmuştu. Bu hükümette de Dışişleri Bakanlığı T. R. Aras'a verilmişti. Sovyet basını yeni Bakanlar Kurulunu selamlamıştı. "İzvestiya" gazetesi, Türkiye'nin yeni Bakanlar Kurulu üstüne bir başyazı yayınlamıştı. Bunda, T. R. Aras'ın Dışişleri Bakanı olarak görevini sürdüreceğinden duyulan memnurluk

60 - "Hakimiyeti Milliye" 8 Ekim 1930

61 - "Milliyet", "Cumhuriyet", "Hakimiyeti Milliye", 8 Ekim 1930

62 - "Hakimiyeti Milliye", "Ankara - Moskova", 8 Ekim 1930

belirtiliyordu.(63). Bu yazı, Türk basınına da yansımıştı.(64).

SSCB'yi ziyareti sırasında T. R. Aras'a eşlik eden "Hakimiyet-i Milliye" gazetesi başyazarı Falih Rıfkı Atay, Türkiye'ye bakanla birlikte dönmemişti. O, Sovyetler Birliği'ne ilişkin büyük bir röportaj yazma hazırlıklarını tamamlamak, araştırmalarda bulunmak üzere on gün daha Sovyetler Birliği'nde kalmıştı.(65).

13 Kasım 1930 tarihinden başlayarak gazete "Yeni Rusya" başlıklı röportajı her gün birinci sayfasında yayınlamaya başlamıştır. F. R. Atay büyük bir ustalikle, Türkiye'de ilk kez kamuoyuna SSCB'deki durumu ve sosyalist toplumun kuruluşunu ayrıntılarıyla anlatmıştır. Yeri gelmişken belirtelim ki genç Sovyet devletinin toplumsal, politik ve ekonomik yaşamının gelişmesini genellikle ve görel olarak doğru değerlendirmiştir.

Röportajının başında Falih Rıfkı Atay, SSCB ile Türkiye arasındaki ilişkilerin bozulacağı umudu içinde olanların yanlışlıklarını belirttiikten sonra, Büyük Ekim Sosyalist Devrimi ile Kemalist devrim arasında bir karşılaştırma yapmaktadır.(66). Bundan sonra yazar, SSCB'deki politik düzen üzerinde duruyor ve Sovyetler Birliği'ne hareket etmeden önce "Rusya'da özel organların" ülkedeki gerçek durumu öğrenmesine olanak sağlamayacakları, Sovyet vatandaşları ile görüşme olanağına kavuşturulmayacağı vb. yolunda bazı Türk toplum adamlarınca kendisine yapılan telkinleri yalanlıyordu.(67).

Yazar şöyle diyordu :

"Yazılarımda kendi gördüklerimi, bana söylediklerini ve okuduklarımı birbirinden ayırmak yolunu tuttum. En doğrusu bu olduğunu zannediyorum. Ben Rusya'ya bilhassa kendi görüşümüzle baktım. Bu, Avrupa'lı görüşünden büsbütün başkadır: Rusya'da birçok teşebbüsler vardır ki bunları öğrenmek ancak Türk inkılâpçıları için faydalı olabilir..... Ruslar büyük halk yığını içine komünizm gibi yepyeni bir müesseseyi yerleştirmeye çalışıyorlar."(68).

Röportajına devam eden F. R. Atay, Sovyet hükümetinin T. R. Aras'a gösterdiği büyük konukseverliğe çok önem veriyor. Moskova'da gördüklerini, SSCB'nin kültürel ve sosyal yaşamından edindiği izlenimleri anlatıyor. Özellikle, Sovyet hükümetinin, Sovyet toplumunda sosyal adalet sağlama amacıyla yaptığı çalışmalarını, bu yolda ulaştığı başarıları, Yeni Ekonomik Politika'nın (NEP) rolü ve önemi gibi sorunları açık-

63 - "İzvestiya", 28 Eylül 1930

64 - "Cumhuriyet" 30 Eylül 1930

65 - "Hakimiyeti Milliye" 8 Ekim 1930

66 - "Hakimiyeti Milliye", "Yeni Rusya" 13 Kasım 1930

67 - *Ibid*

68 - *Ibid*

lamaya çalışmaktadır.(69).

Röportajının bir bölümünde F. R. Atay, Komünist Partisinin rolüne, gençlerle çalışmalarına değinerek, Partinin bazı örgütsel sorunlarını ele alıyor(70). İşçilerin ve köylülerin durumunu, halkın kültürel düzeyinin yükseltilmesi için Partinin harcadığı çabaları gözden geçiriyor. O, şimdi yönetimin kadınlara, işçilere ve köylülere karşı tutumunun, çarlık hükümetinin halka karşı tutumundan köklü bir şekilde farklı olduğu üzerine okurların dikkatini çekiyor.(71). Komünist Partisi yöneticilerinin ülkücü ve akıllı kişiler olduklarını vurguluyor.(72).

Röportajının öteki bölümlerinde F. R. Atay, SSCB'de sanayi gelişimi sorunlarına ve daha başka önemli konulara değiniyor.

F. R. Atay'ın röportajında bazı önemsiz konular tam bir açıklığa kavuşturulmamış ise de röportaj genellikle gerçekçi bir kalemle yazılmış olup Türk halkının, Sovyetler Birliği'ni daha yakından tanınmasına, Türk halkı ile Sovyet halkının daha da yakınlaşmasına, Sovyet deneyiminin Türkiye'de öğrenilip benimsenmesine katkıda bulunmuştur.

Türk kamuoyu Falih Rıfkı Atay'ın röportajını çok büyük bir ilgi ile izlemiştir. Gazetenin 17 Aralık 1930 tarihli sayısında "Bir Komünist" başlığı altında çıkan F. R. Atay'ın şu yazısı da bunu kanıtlamaktadır:

"Ben komünist olmuşum ! Çünkü Eskişehir'de bir komünist yakalanmış; kendisini kurtarmak için 'Falih Rıfkı Beyin yazılarını okudum da dayanamadım, komünist oldum' demiş.

Ben henüz birkaçını yazdığım Rusya mektuplarında komşu ihtilâlin bize yarayacak terbiye ve ihtilâl metotlarından ve buhranlarından yan yana bahsetmişim..... Benim Moskova'da hayret ettiğim, hasret ettiğim ve tanıtmak istediğim şey, rus inkılâpçıların büyük ve geri halk yığınlarını gözle görülür bir hızla yukarı kaldırmak, imkânsızlıklar içinde memleketin inkişaf tedbirlerini bulmak ve yaptırmak, hars ve nefis sanatları, terbiye ocağı yapmak için buldukları usullerdir. Moskova inkılâpçıları bizim komünist taslakları gibi ayaktakımı değil, kafa takımıdır."(73).

F. R. Atay'ın röportajına gösterilen ilgi çok büyük olduğu için o, onu geliştirip genişleterek ayrı bir kitap halinde çıkarmayı düşünmüştür. "Yeni Rusya" adındaki bu kitap 1932 yılı Ocak ayının ilk yarısında İstanbul'da çıkmıştır. "Yeni Rusya" kitabı, Türk kamuoyunu çok etkilemiştir. 11 Ocak 1932 tarihinde Yunus Nadi "Cumhuriyet gazetesinin birinci sayfasında "Yeni bir eser - Yeni Rusya" başlıklı bir eleştirisini yayınladı.

69 - "Hakimiyeti Milliye", 16 Kasım 1930

70 - "Hakimiyeti Milliye" 19 Kasım 1930

71 - *Ibid*

72 - *Ibid*

73 - F. R. Atay, "Bir Komünist", "Cumhuriyet", 17 Aralık 1930

mıştır. Bu eleştirisinde Yunus Nadi, "Yeni Rusya yazarının iki esas so-
ruya yetkili bir biçimde ve tam olarak yanıt verdiği dikkati çekmek-
tedir. Yeni Rusya nasıldır ve nasıl çalışıyor ? Yunus Nadi, kitabın başka
çok daha değerli bir yanı olduğunu da belirtmiştir - Falih Rıfki Atay'ın,
SSCB'de çalışma usullerini öğrenerek, Türkiye'nin gelişmesini engelleyen
görüşlerle mukayese etmesi sözkonusudur. Kitap yazarı Sovyet gerçeği-
ni öğrenirken Yeni Türkiye'yi düşündüğünü, çünkü SSCB ile Türkiye ara-
sında çok ortak şeyler var olduğu sonucuna varmıştır eleştiri yazarı. Her
iki ülke de devrimlerini koruma çabasındadır. Yeni Rusya komünist top-
lumu kurma yolunda çalışmaktadır. Yeni Türkiye Avrupalılaştırma temeli
üzerinde gelişmektedir. Ama her iki ülke de sosyal yaşamı kurmadaki de-
ğişik hedeflere karşın, çalışmalarda benzer ilerici yöntemlerden yararlan-
ılması için araştırmalar yapılabilir ve deneme değiş tokuşu gerçekleştirilebilir.
Eleştiri yazarının kanısına göre Falih Rıfki Atay, "Yeni Rusya"
kitabıyla bunu kanıtlamıştır. Ve Yunus Nadi'nin kanısına göre, bu eser-
in en değerli yönlerinden biri de budur.

Eleştirisinde Yunus Nadi şunları özellikle belirtmektedir: "Falih Rıf-
kı yeni kitabında haklı olarak diyor ki: 'Son tarihlerinin her sahifesin-
de birbirlerinin bahsi geçen Ruslarla Türklerin tanışmaları lâzımdır. Os-
manlı İmparatorluğu Rusya yüzünden battı ve battığı zaman bile kom-
şusunun ne olduğundan haberi yoktu.'"(74).

Yunus Nadi, "Yeni Rusya" yazarının, bolşevikleşmesi gerektiği anla-
mına gelmeden Türkiye'nin Sovyetler Birliği'ndeki çalışma yöntemlerin-
den yararlanabileceği iddialarını doğru olarak nitelemiştir.(75).

Yunus Nadi, bu 150 milyonluk devletin hızla ve büyük ölçüde yeni
bir toplumu başarıyla kurduğu, yığınların yaşam düzeyini iyileştirdiği
için Rusların çalışma yöntemlerinin derinden derine öğrenilmesi gerek-
tiği yolunda F. R. Atay'ın sonuçlarına çok büyük değer vermektedir. Bu
kalkınmanın, düşman propagandasının iddia ettiği gibi yalnızca GePeO'
nun baskısı sayesinde elde edilmediği ortadadır. Çalışmaların iyi örgüt-
lenmesi, halkça benimsenen ve yeni yaşamın kuruluşuna halkı seferber
eden beş yıllık planlardan müteşekkil sağlam planlama sistemi kuşkusuz
büyük rol oynamaktadır. Yunus Nadi'nin belirttiği gibi, bunun Türkiye
için önemi büyüktür. Falih Rıfki Atay'ın eserini de zaten bunun için o
kadar yüksek değerlendirmiştir. Yunus Nadi'nin fikrine göre, F. R. Atay
"Yeni Rusya" eserini "utku kazanan devrimin geliştirilmiş bir tezi" o-
larak önermiştir.(76).

Yunus Nadi eleştirisinde, Falih Rıfki Atay'ın SSCB'de kültürel alan-

74 - Yunus Nadi, "Yeni Bir Eser - Yeni Rusya", "Cumhuriyet", 11 Ocak 1932

75 - *Ibid*

76 - *Ibid*

daki çok yönlü gelişmenin ekonomik alandaki çok yönlü gelişmeye de yardımda bulunduğu yolundaki araştırmaları ve iddialarına büyük değer vermiştir.

T. R. Aras'ın 1930 yılında Moskova'yı resmen ziyareti, SSCB ile Türkiye arasında sağlamlaşan dostluğun yeni bir belirtisiydi. Bunda taraflar, aralarındaki ilişkilerin her zamankinden daha iyi olduğunu bir kez daha saptadılar. Ve Sovyet - Türk dostluğunun dünya barışını sağlamlaştırma da güçlü bir etkene dönüştüğünü gördüler.

T. R. Aras'ın Moskova'yı resmen ziyareti Sovyet insanlarına, Türk halkına, M. K. Atatürk'e, Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı besledikleri en içten duyguları bir kez daha açığa vurma olanağı sağlamıştır.

Türkiye Cumhurbaşkanı M. K. Atatürk, Türk halkının temsilcisi T. R. Aras'ın Moskova'da karşılanışından çok duygulanmıştır. 1 Kasım 1930 tarihinde Millet Meclisi'nin dördüncü toplantısının açılışında verdiği demeçte, Sovyet - Türk ilişkilerine değinerek şunları söylemiştir:

"Hariciye vekilimizin, büyük komşumuz ve dostumuz Sovyet Rusya'ya olan ziyaretlerinde gördüğü samimi kabul bizi mütehassis eyledi (alkışlar). İki memleket münasebetlerinin sağlamlığı bu vesile ile de tezahür etmiş oldu; bu cidden memnuniyeti mucip bir hadisedir."(77).

1935 Mart'ında Sovyetlerin Kurultayında söylediği dış politika konusundaki demeçte V. Molotov da T. R. Aras'ın Moskova ziyaretinden elde edilen sonuçlardan memnunluk belirtmiştir. L. M. Karahan'ın Ankara ziyaretinde olduğu gibi, T. R. Aras'ın Moskova ziyaretinin de Sovyet - Türk politik ve ekonomik ilişkilerinin gelişmesine katkıda bulduklarını belirtmiştir.

3 - V. İ. Lenin ile M. K. Atatürk'ün Türk - Sovyet ilişkilerinin kuruluşu ve gelişmesine katkı payı

L. M. Karahan'ın Ankara ve T. R. Aras'ın Moskova ziyaretleri, Sovyet - Türk ilişkilerinin normal ve gittikçe yükselerek gelişmesi için gereken koşulları yaratmıştır. 1930 yılının Aralık ayında SSCB ile Türkiye, her iki ülkenin savaş gemilerinin Sovyet ve Türk limanlarını resmi ve gayri resmi ziyaretlerini düzenleyen bir protokol imzalamışlardır.(79). 7 Mart 1931 tarihinde (80) iki hükümet temsilcileri - Türkiye Dışişleri Bakanı T. R. Aras ile SSCB'nin Türkiye Büyükelçisi M. Suriç - Ankara'da, 1929 yılında imzalanan Paris Anlaşmasının ikinci maddesine ek olarak bir "Süre Uzatma Protokolü" imzaladılar.(81). Ashında bu, SSCB ile Türkiye arasında bir askeri - deniz anlaşmasıdır. Bu anlaşma her iki ülkeyi, 6 ay önce karşı tarafa haber vermeden Karadeniz'de yada ona yakın denizlerde silahlı kuvvetlerini artırmamakla yükümlü tutmaktadır. Bu anlaşma, SSCB ile Türkiye'nin Orta Doğu'daki barış mücadelesine yaptığı yeni bir katkı olmuştur.(82).

Türk halkı, anlaşmanın imzalanmasını memnunlukla karşılamıştır. Bu olay Türk basını tarafından da geniş ölçüde yansıtılmıştır. En ünlü Türk gazetecileri ve toplum adamları, Sovyet - Türk ilişkilerinin gelişmesine ve iki ülkenin yaptığı Orta Doğu'da barışı perçinleştirmeye yönelik katkıya bir çok başyazı ve politik yorumla katılmışlardır. "Cumhuriyet" gazetesinin 14 Mart 1931 tarihli sayısında Yunus Nadi'nin başyazısı özellikle belirtilmeye değer türdendir. Bu yazısında Yunus Nadi, Sovyet - Türk ilişkilerinin 1920'den bu yana gelişimini ele almış ve bu ilişkilerin, kuruluş anından beri samimi ve yararlı olduğu üzerine dikkati çekmiştir.

78 - "Cumhuriyet", 12 Mart 1931

79 - "Noveysşaya istoriya Turtsii", s. 130

80 - "Milliyet", "Cumhuriyet", 9 Mart 1931

81 - "Noveysşaya istoriya Turtsii", s. 130

82 - Moiseev, Y. Rozaliev, age., s. 40

"O vakit, bu vakit komşumuz Sovyetler Rusya'sı ile münasebetlerimiz daima daha samimi ve daha ciddi olarak yürüyüp geliyor. İki komşu memleketin dostluklarını bağlayan kuvvetli zincire bir kaç gün evvel yeni bir halka daha ilâve olundu: Bahri itilâf."(83). Yazısına devamla Y. Nadi, okurlara, 1929 Protokolüne uyularak T. R. Aras ile M. Suriç'in bir askeri deniz kuvvetleri protokolü imzaladıklarını açıklamış ve anlaşmanın içeriğini, her iki ülke ve dünya barışı için önemini açıklığa kavuşturmuştur. İmzalanan belgenin, iki ülkenin izledikleri barışçı politikaya tamamen uygun olup, Sovyet -Türk ilişkilerinin ileri doğru gelişmesine katkıda bulunacağını belirtmiştir.(84).

İkili deniz kuvvetleri anlaşmasının imzalanmasına Muharrem Feyzi de uzun bir yorum ile ışık tutmuştur. M. Feyzi bu belgenin uluslararası çaptaki önemini etraflıca açıklamıştır. İmzalanan anlaşmanın, Sovyet -Türk ilişkilerinin gelişiminde çok önemli bir belge olduğu sonucuna varmıştır.(85).

Anadolu Ajansı'nın Atina'dan gelen 10 Mart 1931 tarihli bir haberinden görüldüğü gibi, Yunanistan, SSCB ile Türkiye arasında imzalanan anlaşmadan memnuluk duymuştur ve bunu selamlamıştır. Yunanlılar, bu belgenin, Karadeniz'de deniz kuvvetleri harcamalarının azalmasına ve askersel rekabetin hafiflemesine katkıda bulunacağı görüşünü ileri sürmektedirler.(86).

26 Ekim 1931 - 1 Kasım 1931 döneminde (87) Sovyet hükümeti SSCB Dışişleri Komiseri M. M. Litvinov'u, Türkiye'ye resmi ziyarete göndermiştir. M. M. Litvinov'un bu ziyareti, Türk devlet adamlarıyla görüşmeleri ve imzalanan yeni protokol, başarıyla gelişmekte olan Sovyet - Türk dostluğunun yeni ve parlak bir belirtisi oldu. M. M. Litvinov'un resmi ziyaretini hem Sovyet, hem Türk basını geniş ölçüde yansıtmışlardır. Türk basını özellikle Sovyet - Türk ilişkilerinin önem ve gücünü gösteren yazı, belge ve resimlere geniş yer vermiştir.

M. M. Litvinov'un Türkiye'yi ziyaretine ilişkin ilk haber Türkiye'de, 16 Ağustos 1931 günü çıkan hemen hemen tüm günlük gazetelerde, Sovyetlerin Ankara Büyükelçisinin M. K. Atatürk'ü Yalova'da ziyaretine dair haberlerle birlikte belirlemiştir. Sovyet Büyükelçisi Suriç'in, SSCB'den bir müddet önce döndüğü ve ikili ilişkiler konusunda hükümetinin yeni

83 - Yunus Nadi, "Komşumuz Rusya ile Deniz Kuvvetleri Üzerinde Son İtilâf", "Cumhuriyet", 14 Mart 1931

84 - İbid

85 - Muharrem Feyzi, "Türk ve Rus Donanmaları", "Cumhuriyet" 11 Mart 1931

86 - "Cumhuriyet", 11 Mart 1931

87 - "Akşam", "Cumhuriyet", 26 Ekim 1931; "Cumhuriyet" 4 Kasım 1931

talimatlarını getirdiğinden ötürü M. K. Atatürk tarafından kabul edileceğini bildiren basın şunları yazmıştır:

"M. Suriç dün Yalova'ya gitmiştir. Suriç Yoldaşın bugün Reiscumhur Hazretleri tarafından kabul edilerek son seyahatinden avdeti dolayısıyla kendilerine arzi tazimat ve Rus ricali hükümetinin selamlarını ıblâğ edeceği haber alınmıştır..... Haber aldığımızı göre M. Suriç iki memleket arasındaki münasebata ait yeni talimatlarla gelmiştir. Teşrinievvel ortalarına doğru da Rus Hariciye Nazırı M. Litvinov'un memleketimize gelerek memleketimiz ricali ile temasta bulunacağı haber alınmıştır"(88).

15 Ekim günü gazetelerin hemen hepsi birinci sayfalarında iri puntolu harflerle 26 Ekim 1931 tarihinde M. M. Litvinov'un İstanbul'a geleceğini ve aynı günü Ankara'ya hareket edeceğini bildirmiştir.(89).

M. M. Litvinov'un ziyaretiyle ilgili olarak "İzvestiya" gazetesi, Sovyet - Türk ilişkilerinin gelişmesi üstüne bir yazı yayınlamıştır. Bu yazıda emperyalist devletlerin engel olma ve güçlükler yaratma çabalarına karşın 10 yıl önce kurulan Sovyet - Türk ilişkilerinin bütün sınavları başarı ile verdikleri ve olumlu yönde geliştikleri belirtilmiştir.(90).

25 Ekim'de "Cumhuriyet" gazetesi birinci sayfasında, M. M. Litvinov'un Türkiye ziyaretiyle ayırdığı büyük bir yazıda, Sovyet Dışişleri Komiseri M. M. Litvinov'un yaşamına ve politik çalışmalarına büyük bir değer vermektedir. M. M. Litvinov'un büyük ve değerli kişisel nitelikleri ve genellikle Sovyet hükümetinin dış politikasının gerçekleştirilmesindeki hizmetleri üzerine okurlarını aydınlatıyordu. Bu yazıda M. M. Litvinov'un isim yapmış ve kendisini kabul ettirmiş bir SSCB Dışişleri Bakanı olduğunu, Batılı diplomatların ona saygı duyduklarını okuyoruz. Burada M. M. Litvinov'un Sovyet - Türk ilişkilerinin gelişimine yaptığı katkı da belirtilmektedir. Yazıda "Cihan siyasetinde her an türlü türlü tebeddülât ve tahavvülât vardır. Fakat bu alemde değişmeyen ve daima sabit kalan bir şey varsa, o da Türkiye - Sovyet dostluğu ve teşriki mesaisidir" denildikten sonra "Litvinov Yoldaş'ın bu seyahati Türkiye - Sovyet münasebatı tarihinin parak bir safhasını tetviç etmektedir"(91) sonucuna varılmaktadır. M. M. Litvinov'un çalışma odasında çekilmiş büyük boy resmi de basılmıştır.(92).

26 Ekim günü hemen hemen günlük bütün büyük Türk gazeteleri birinci sayfalarında, iri puntolu harflerle "Bugün Litvinov Yoldaş geliyor" haberini vermişlerdir.(93). "Cumhuriyet" gazetesi, M. M. Litvinov ile

88 - "Cumhuriyet", 16 Ağustos 1931

89 - "Hakimiyeti Milliye", "Akşam", "Cumhuriyet", 15 Ekim 1931

90 - "İzvestiya" gazetesi, 23 Ekim 1931

91 - "Cumhuriyet", 25 Ekim 1931

92 - *Ibid*

93 - "Akşam", "Hakimiyeti Milliye", 26 Ekim 1931

T. R. Aras'ın resimlerini iki ülkenin ulusal bayrakları fonunda yayınlamıştır.(94).

"Cumhuriyet" gazetesi 26 Ekim tarihli sayısında Sovyet Dışişleri Komiseri "Litvinov Yoldaş" üstüne ikinci bir yazı yayınlamıştır. Bunda, M. M. Litvinov'un Türkiye'yi ziyareti, Sovyet - Türk ilişkilerinin gelişiminde ileri doğru atılmış önemli bir adım olarak değerlendirildikten sonra bunun iki ülke halkları arasında ilerideki yakınlaşmaya yardım edeceği vurgulanmaktadır. Yazıda, "İki komşu devlet arasındaki münasebetin müstesna bir samimiyeti haiz olduğuna yeni bir delil lazımsa o da bu kıymetli ziyarettir."denmektedir.(95). Burada yeniden M. M. Litvinov'un Dışişleri Bakanı olarak üstün niteliklerine, Sovyet hükümetinin temsilcisi olarak çeşitli uluslararası konferanslardaki rolüne okurların (96) dikkati çekilmektedir.

26 Ekim günü M. M. Litvinov İstanbul'a, 27 Ekim günü de Ankara'ya varmış, burada törenlerle ve içtenlikle karşılanmıştır.

Aynı gün M. M. Litvinov'u arka arkaya Türkiye Dışişleri Bakanı T. R. Aras, Türkiye Başbakanı İsmet İnönü, Türkiye Cumhurbaşkanı M. K. Atatürk kabul etmişlerdir. T. R. Aras, M. M. Litvinov önemli siyasal demeciler vermişlerdir. İki dışişleri bakanı, hükümetlerinin, iki ülke arasındaki politik bağları ileride daha çok geliştirme kararlılığını dile getirmişlerdir. Dahası var. T. R. Aras'ın sözlerine göre Türkiye ile SSCB halkları arasındaki bağları ve dostluğu daha da sağlamlaştıracak ekonomik işbirliğinin iki ülke arasında etkinleştirilmesinde ısrar edilmiştir.(97).

Ekim ayında Ankara'da yapılan Sovyet - Türk görüşmeleri, her iki ülkenin, siyasi ilişkilerle koşut olarak, ekonomik bağlarını da genişletme ve derinleştirme istediğini göstermiştir. Ankara'daki basın toplantısında verdiği beyanatta M. M. Litvinov, Sovyet - Türk dostluğunun bundan böyle gelişme ufuklarını çizmiş ve ekonomik işbirliği şekillerini genişletme hazırlığını belirtmiştir.(98).

30 Ekim akşamı M. M. Litvinov, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun 8'inci yıldönümü vesilesiyle Türk hükümetince düzenlenen balonun kıymetli konuğu olarak hazır bulunmaktadır.(99) M. M. Litvinov'un Türkiye başkentini ziyaretinin Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıldönümü törenlerine rastlamasının, görüşmelere hem daha törensel bir hava, hem de içtenlik kazandırmış olduğunu belirtmek yerinde olur.

SSCB Dışişleri Komiseri M. M. Litvinov'un Türkiye ziyareti çok ya-

94 - "Cumhuriyet" 26 Ekim 1931

95 - "Cumhuriyet", 26 Ekim 1931

96 - *Ibid*

97 - "Cumhuriyet", "Hakimiyeti Milliyet", 28 Ekim 1931

98 - P. Moiseev, Y. Rozaliev, *dge.*, s. 40

99 - "Cumhuriyet, 31 Ekim 1931

rarlı olmuştur. O zaman, Türkiye başkentinde çok önemli görüşmeler yapılmış, iki tarafça istenen sonuçlara varılmıştır. Bu sonuçlar, 31 Ekim 1931 tarihinde yayınlanan resmi bildiri de şöyle özetlenmiştir:

"Bir taraftan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri İttihadı Hariciye Komiseri M. M. Litvinov ile diğer taraftan Türkiye Cumhuriyeti Başvekili İsmet Paşa ve Hariciye Vekili Tefrik Rüşti Aras Bey arasında gayet samimi mükâlemeler cereyan etmiştir. Sovyet İttihadının Türkiye'deki sefiri M. Suriç ile Türkiye'nin Moskova sefiri Hüseyin Ragıp Bey'in de iştirak ettikleri bu konuşmalarda iki memleket münasebatına taalluk eden meseleler üzerinde müdavelei efkar edilmiştir. Bu muhavereler sayesinde evvelâ bundan 10 sene evvel tahtim edilen (mühürlenilen) Türk - Sovyet dostluğunun istinat ettiği temellerin sağlamlığı ve saniyen şimdiki Türk - Rus iktisadi münasebatının arz ve irae ettiği büyük inkişaf imkanları bir kere daha sabit olmuştur. Sulhun muhafazasını ve iki memleket arasında mevcut samimi ve sıkı münasebetlerin idamesini istihdaf eden bu mülâkatlar esnasında tarafeynin en tam ve mutlak fikir mutabakatı müşahede olunmuştur.

M. Litvinov Sovyetler hükümeti ittihadı namına bundan bir müddet evvel M. Suriç tarafından Moskova'yı ziyaret etmesi için İsmet Paşa'ya yapılan daveti tekrar eylemiş ve bu davet müşarünileyh tarafından büyük bir mahzuziyetle kabul edilmiştir.

Yukarki semeredar temasların en mes'ut neticelerinden biri Paris'te 17 Kânunevvel 1925 tarihinde imzalanan dostluk ve bitaraflık muahedesinin ve buna merbut olan aynı tarihli üç protokolü ve Ankara'da imzalanan temdit protokolünü ve keza Ankara'da imzalanan 7 Mart 1931 tarihli bahri protokolün mer'iyet müddetlerinin temdidi olmuştur"(100).

İki ülke heyetleri arasında yapılan görüşmeler sonucunda iki maddelik bir protokol imzalandı. Protokolün birinci maddesi şudur:

"Paris'te 17 Kânunevvel 1925'te akdolanun dostluk ve bitaraflık muahedesini ve aynı tarihli müzeyyel üç protokol ile Ankara'da imzalanan 17 Kânunevvel 1929 tarihli temdit protokolü ve 7 Mart 1931 tarihli bahriye protokolünün meriyeti inkıza tarihlerinden itibaren beş sene müddetle temdit olunmuşlardır. Mahaza âkit taraflardan biri, beş senelik müddetin hitamından altı ay evvel muahedeye nihayet vermek arzusundan diğer tarafı haberdar etmezse yukarıda zikredilen muahede ve protokoller yeniden bir sene müddetle kendiliğinden tecdit edilmiş addolunacaklardır."(101).

Protokolü iki Dışişleri Bakanları - M. M. Litvinov ile T. R. Aras - imzalamışlardır.(102).

100 - "Cumhuriyet", 31 Ekim 1931

101 - "Cumhuriyet" 31 Ekim 1931

102 - "Akşam", "Cumhuriyet", 1 Kasım 1931

M. M. Litvinov'un Türkiye ziyareti, SSCB ile Türkiye arasında gelişmekte olan iyi komşuluk ve dostluk ilişkilerinin yeni bir göstergisiydi. İki ülkenin basını bu olaya çok büyük bir ilgi göstermiştir. Türk gazeteleri her gün birinci sayfalarında ziyaretin seyrini ve görüşmeleri geniş ölçüde yansıtmışlardır. M. M. Litvinov'un M. K. Atatürk ile görüşmelerini basın, birinci sayfanın tamamını kapsayan iri puntolu harflerle bildirmiştir.(103).

Sözü geçen ziyaret her iki ülke için somut sonuçlar vermiştir. İki ülke için çok önemli bir protokol imzalanmıştır. İki ülke arasındaki ekonomik işbirliğinin ilerideki gelişme ufukları çizilmiştir. Bir çok uluslararası sorun da görüşülmüştür.

Türk devlet adamları ile görüşmeleri sırasında M. M. Litvinov, İsmet İnönü'nün Moskova'ya yapacağı ziyaretin hazırlık işlerini de gözden geçirmiştir. Bütün bunlar, Sovyet - Türk ilişkilerinin gelişmesine yeni bir katkı daha yapmıştır.

M. M. Litvinov'un Ankara ziyaretinin sonuçlarını ve ziyaret sırasında yapılan görüşmelerin değerlendirmesini yapan M. K. Atatürk, Meclisin 1 Kasım 1931 toplantısında şunları söylemiştir:

"Büyük dostumuz Sovyet Rusya'nın muhterem Hariciye Komiserini Ankara'da kabul etmekle memnun olduk. İki memleketin tecrübe geçirmiş dostça münasebetlerini aynı kuvvet ve samimiyetle idame etmek tarafeynin büyük menfaat ve halis arzularının icabatından olduğu bu vesile ile de izhar ve tebarüz ettirilmiştir."(104).

103 - "Cumhuriyet", "Milliyet", 27 Kasım 1931

104 - "Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri", c. I, s. 371

2 - Sovyet - Türk Dostluğunun yeni parlak gösterileri

A - Türkiye Başbakanı İsmet İnönü'nün Moskova ziyareti

Türkiye Başbakanı İsmet İnönü, Sovyet hükümetinin resmi davetlisi olarak 25 Nisan 1932'den 10 Mayıs 1932'ye kadar SSCB'yi resmen ziyaret etmiştir. Bu ziyarete her iki hükümet de büyük bir politik önem vermişlerdir. Ziyaretin hazırlığı ile ilgili olarak, 1932 Şubat'ı ortalarında Türkiye Dışişleri Bakanı T. R. Aras, Moskova'yı gayriresmi ziyaret ederek Sovyet yöneticileri ile görüş alışverişinde bulunmuştur.(1).

İsmet İnönü'nün SSCB'ye hareketinden önce Türkiye basını, yapılacak ziyarete üzerine okurların dikkatini defalarca çekmiştir. Başbakanı, çok sayıda gazeteci, iktisatçı ve uzmandan oluşacak büyük bir heyetin eşlik edeceğini özellikle belirtmiştir.(2).

16 Nisan tarihinde gazeteler, İsmet İnönü'nün başkanlığındaki heyetin bileşimini açıklamışlardır. 30'u aşkın kişiden oluşan heyete tanınmış politika ve toplum adamları, iktisatçı ve gazeteciler katılmaktadır(3). Heyete katılan uzmanlardan kimilerinin SSCB'de araştırmalar yapacakları, kimilerinin ise, hükümet heyeti yurda döndükten sonra da oradaki çalışmalarını sürdürecekleri bildirilmektedir(4). Heyet genişliği ve bileşimi, Türk hükümetinin, İsmet İnönü'nün SSCB'ye yaptığı ziyarete büyük bir politik ve ekonomik önem verdiği görüşünü doğrulamaktadır. Aslında bu heyet, barış ortamında ve artık iki ülke arasındaki iyi ilişkiler durumunda geniş çapta görüşmeler yapmak ve Sovyet - Türk ilişkilerini her yönüyle geliştirmek ve buna yeni bir hız vermek amacı ile SSCB'ye giden ilk büyük Türk heyeti oluyordu.

Türk gazeteleri bire dek birinci sayfalarında, iri puntolu harflerle 23

1 - *Cumhuriyet*, 18 Şubat 1932

2 - *"Akşam"*, 13 Nisan 1932

3 - *"Cumhuriyet"* 24 Şubat 1932; *"Akşam"* 15 Nisan 1932

4 - *Ibid*

Nisan 1932 günü İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı M. K. Atatürk eşliğinde tren istasyonuna kadar gidip Ankara'dan İstanbul'a hareket edeceği ni, 24 Nisan günü de İstanbul'dan "Gruziya" Sovyet gemisi ile SSCB'ye doğru yola çıkacağını bildiriyorlardı.(5). Gazetelerin hemen hemen hepsi de birinci sayfalarında V. Molotov ile İ. İnönü'nün resimlerini, iki ülkenin bayraklarını, 1921'den başlayıp İsmet İnönü'nün SSCB'ye yapacağı resmi ziyaretle daha da gelişecek SSCB ile Türkiye arasındaki dostluğu güneş ışınlarıyla yansıtan haritaları yayınlıyorlardı.(6).

"Cumhuriyet" gazetesi birinci sayfasında, büyük harflerle şunları yazıyordu:

"Osmanlı imparatorluğu Rusya ile ilk temasından itibaren çarpışmıştı. Yeni Türkiye ilk temasından itibaren yeni Rusya ile dost olmuştur. Şüphe yok ki bu dostluk başlı başına tarihi bir hadise sayılacak kadar büyük ve manalıdır. Ondandır ki İsmet Paşa'nın komşu ve dost memlekete seyahati de büyük tarihe parlak bir lâhika teşkil ediyor"(7).

"Cumhuriyet" gazetesi, İsmet İnönü'nün SSCB'ye hareketiyle ilgili olarak yayınladığı resimlerin üzerinde okurlarına şunu hatırlatmaktadır: "Yeni Türkiye'yi siyasi ve milli bir mevcudiyet olarak ilk kabul eden devlet bugünkü dost Rusya'dır !"(8).

SSCB'ye hareket etmeden önce İsmet İnönü, basın mensuplarına şu beyanatı veriyordu:

"Rusya'ya seyahatte dost Sovyetler'e milli Türkiye'nin muhabbetli selamlarını götürceğim. Senelerden beri ciddi tecrübelerden geçmiş olan iki memleket dostluğunun esası Bolşevik Rusya ile milliyetçi Türkiye'nin yüksek menfaatları arasındaki ahenk ve münasebetin ve büyük inkılâplar geçirmiş iki memleket evlatlarında birbirinin sözüne ve niyeti-ne itimadın mevcudiyetidir.

Dostlarımız ile yakından temas ve tanışma fırsatından ben ve arkadaşlarım çok memnun olacağız. Sürur (sevinç) ve memnuniyetle yola çıkıyorum."(9).

26 Nisan 1932 sabahı İsmet İnönü, heyetle birlikte Odesa'ya varıyor. Burada Sovyet Hükümet üyeleri, tanınmış Sovyet toplum adamları ve kalabalık bir Odesalı topluluğu tarafından törenle karşılanıyor. Limanda İ. İnönü'yü 20 adet top atışı ile selamlıyorlar. Basın temsilcilerine verdiği beyanatta İsmet İnönü, "Türkiye'den Sovyet Rusya'ya selam ve muhabbet getirdim" diyor,(10).

5 - "Milliyet", "Cumhuriyet", "Akşam", 24 Nisan 1932

6 - "Cumhuriyet", 24 Nisan 1932

7 - *İbid*

8 - *İbid*

9 - "Cumhuriyet" 25 Nisan 1932

10 - "Cumhuriyet", "Milliyet", 27 Nisan 1932

Türk heyeti hemen hemen bütün günü Odesa'da geçirmiş, bazı ilginç snai tesislerini gezmiştir. Heyete eşlik eden gazeteciler basın merkezini ziyaret etmişler, içten kabul görmüşlerdir.(11). Akşamleyin Şehir Meclisi Yürütme Komitesi Başkanı Pakhamov, heyet onuruna bir ziyafet vermiş, kendisi ve İsmet İnönü bu ziyafette birer demec söylemişlerdir. Demecinde, Odesa'da gösterilen hüsnükabule candan teşekkürlerini sunan İsmet İnönü şunları belirtmiştir: "Odesa'da geçirdiğimiz teknil bir gün komşu ve dost memleketin bütün dünyada tanınan eşsiz misafirperverliğinin kalplerimizde silinmez hatıralarını kaydetmiştir."(12). İsmet İnönü demecinde Türkiye ile SSCB'nin hem karadan, hem denizden komşu olduklarını, Karadenizin onları ayırmayıp, bilakis birleştirdiğini söylemiştir.(13). Orada Sovyet - Türk ilişkilerinin bir irdelemesini yapan İsmet İnönü şunları söylemiştir:

"Fihakika her iki memlekette yıkılmış bulunan eski rejimlerin anlaşmazlığı yerine bugün iki taraf münasebatına hakim olan sarsılmaz dostluk mukadderatlarını ele almış bulunan milletlerin arzularını tahakkuk ettirmeyi yegâne şiar edinen hükümetlerimizin işbaşına gelmesiyle teesüs etmiştir.

Denilebilir ki bu dostluk herhangi bir tertibin tercümesi değil, milletlerimizin sinesinde karşılıklı menfaatlerimizin ve hadiselerin icabından doğan cereyan ve arzuların tabii bir ifadesidir.

On ikinci yaşını yaşayan münasebatımızın müsbet mahiyeti artık umimiyetle müsellemler bir vak'a olmuştur. Bu hayırlı vak'anın iki taraf rejim ve menfaatlerine şimdiye kadar olduğu gibi daima en uygun bir halde idame ve inkişafına ihtimam etmek, hükümetlerimiz için vazife olduğu nisbette zevkli bir faaliyet teşkil eder.

Bu vadide iki memleketin mes'ul ricali arasında mes'ut bir itiyat haline gelen temasların faydaları mücerreptir. İşte bu kanaatlerdir ki dost Sovyet hükümet ve halkına Mustafa Kemal Türkiye'sinin selam ve muhabbetlerini getirmekle bahtiyarım."(14).

28 Nisan sabahı İsmet İnönü başkanlığındaki heyet özel bir trenle Moskova'ya gitmiştir. Moskova'da çok törenselsel bir hava içinde ve içtenlikle karşılanmıştır.(15).

Sovyet gazetelerinin hepsi de Sovyet - Türk dostluğuna, Cumhuriyetçi ve Kemalist Türkiye'nin savaş sonrası yıllarda ulaştığı başarılar ve Başbakan İsmet İnönü önderliğinde Moskova'ya varmış bulunan Türk

11 - "Cumhuriyet" 28 Nisan 1932

12 - *Ibid*

13 - *Ibid*

14 - "Cumhuriyet", 28 Nisan 1932

15 - "Hakimiyeti Milliye", "Cumhuriyet", "Akşam", "Milliyet" 29 Nisan 1932

heyeti hakkında çeşitli yazılar yayınlamışlardır.(16).

29 Nisan günü Moskova'da, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı İsmet İnönü'yu SSCB Devlet Başkanı M. İ. Kalinin, Başbakan V. Molotov ve Dışişleri Bakanı M. M. Litvinov kabul etmişlerdir. İki dost ülke temsilcileri arasında iş üstüne yapılan görüşmeler içtenlik havası içinde geçmiştir.(17).

Türk gazeteleri Y. V. Stalin'in İsmet İnönü ile görüştüğünü ve 6 Mayıs günü ikisinin tiyatrodaki bir locada oturduklarını büyük bir memnurlukla bildirmişlerdir.(18).

Türk heyeti onuruna Başbakan V. Molotov, Dışişleri Bakanı M. M. Litvinov, Silahlı Kuvvetler Bakanı K. İ. Vorosilov, Ticaret Odası, Moskova Belediye Başkanı Bulganin ve başkaları tarafından törensel kabul edilmiştir.

29 Nisan tarihinde Türk heyeti onuruna V. Molotov tarafından verilen resmi ziyafette, V. Molotov'un demecini yanıtlayan İsmet İnönü, Türk heyetinin çok muhteşem bir şekilde karşılanışına bir kez daha teşekkür ettikten sonra şunları söylemiştir:

"Güzel hükümet merkezini ve yüksek meziyetlere malik milletlerle meskun bulunan geniş memleketinizin bazı ehemmiyetli merkezlerini ziyarete gelmek ve sizlere Türk milleti tarafından samimi bir kardeş selamı getirmekle memnun bulunuyoruz.

Son iki sene zarfında kendisiyle karşılıklı ve samimi dostluğumuz git-tikçe daha sağlamlaşan Sovyetler İttihadı milletinin ve zımamdarlarının müşterek azim ve iradesiyle muhtelif sahalarda vücuda getirilmiş olan muhteşem eserleri çok yakından müşahade ve takdir hususunda yeni bir fırsat elde edebilmek ayrıca memnuniyetimizi mucip olmuştur.

Filhakika memleketlerimizin tesis ettiği yeni rejimlerle birlikte doğan bu dostluk, bu muazzam eserlerle yaşıttır ve işte bundan dolayıdır ki bu dostluk tarihi bir mahiyet kazanmaktadır.

Bu dostluk haklarını tanıttırmak, hayatlarını yeni esaslara göre tanzim etmek arzu ve menfaatlerine uygun olan idare tarzını kabul etmek ve dünyada lâıyk oldukları mevkii ele geçirmek uğrunda milletlerimizin giriştikleri kahramanca mücadelelerden doğmuştur."(19).

Demecine devamla İsmet İnönü, 1925 yılında imzalanan Paris Anlaşmasına bazı yeni maddelerin eklenmesine ve bu anlaşmanın süresinin hükümet temasları ve görüşmeleri sonucunda uzatılmasına yüksek bir değer biçmiştir.

Moskova'ya varır varmaz Türk heyeti gruplara ayrılmış, her grup ilgi-

16 - *Ibid*

17 - "Cumhuriyet", "Milliyet" 30 Nisan 1932

18 - "Cumhuriyet", 8 Mayıs 1932

19 - "Cumhuriyet", 30 Nisan 1932

li daireleri dolaşmaya, çözümlenmesi gereken sorunları araştırmaya koyulmuştur. Sanayiciler ve iktisatçılar grubunu Dış Ticaret Bakanlığı, Ağır Sanayi Bakanlığı ve Hafif Sanayi Bakanlığı yöneticileri kabul etmiştir.(20).

Gazeteciler ve edebiyatçılar grubunu "İzvestiya" gazetesine davet etmişlerdir.(21).

İsmet İnönü ve başında bulunduğu heyet onuruna Moskova ve Lenin-grad'ta özel at yarışları düzenlenmiştir.(22). 29 Nisan akşamı Bolşoy Tiyatro'da özel bir konser verilmiştir. Konserin başında orkestra Türk milli marşını çalmıştır.(30). 3 Mayıs'ta "Dinamo" stadyumunda, konukların özellikle dikkatini çeken spor oyunları gösterilmiştir.(24). 1 Mayıs günü Türk hükümet heyeti Kızıl Meydandaki törende hazır bulunmuştur. İsmet İnönü, Sovyet devlet ve Parti yöneticileriyle birlikte tribünde yer almıştır.

1 Mayıs törenleri heyet üyelerinin dikkatini çekmiştir. SSCB silahlı kuvvetleri resmi geçidinden, meydanı dolduran gözleri sevinç dolu, ellerinde pankartlar, slogan ve çiçeklerle Sovyet Parti ve Devlet yöneticilerini içtenlikle selamlayan vatandaşlardan hayranlık duymuşlardır. Slogan ve pankartlarda SSCB'nin Birinci Beş Yıllık Plan döneminde ulaştığı başarılar yansıtılmıştır. Diagramlar ise SSCB'nin her yöndeki gelişmesini öngören ve İkinci Beş Yıllık Olanda yer alan rakam ve verileri simgeleştirmiştir.(25).

1 Mayıs törenlerine katılışından duyduğu memnunluğu İsmet İnönü, 2 Mayıs'ta, Moskova Ticaret Odasının, Türk heyeti onuruna verdiği ziyafette verdiği demeçte belirtmiştir. Bu demecinde İsmet İnönü, Sovyet insanlarınca gösterilen konukseverliğe içten şükranlarını bir kez daha belirttiikten sonra Sovyet - Türk ilişkilerine değinmiş ve "İstikbalde dostluğumuz daha ziyade kuvvetlenecek ve dostluğumuzun zeval bulacağını zan ve umut edenler hayal inkisarına uğrayacaklardır"(26) demiştir. Aynı demecinde İsmet İnönü, SSCB ile Türkiye arasındaki ekonomik ilişkilerin sıkılaşması zorunluğundan ve bu yöndeki olanaklardan söz etmiştir.

Türk gazeteleri, İsmet İnönü'nün 1 Mayıs törenlerine katılışı da dahil SSCB'deki bütün görüşmeleri bir çok yazı ve resimlerle yansıtmıştır. Resimlerde İsmet İnönü ve Türk heyetinin öteki üyeleri Sovyet devlet ve

20 - "Akşam", "Cumhuriyet", 30 Nisan 1932; "Cumhuriyet" 1 Mayıs 1932

21 - "Cumhuriyet", 30 Nisan 1932

22 - "Milliyet", "Cumhuriyet", 1 Mayıs 1932

23 - *Ibid*

24 - "Cumhuriyet", 4 Mayıs 1932

25 - "Cumhuriyet", "Akşam" 2 Mayıs 1932

26 - "Akşam", "Cumhuriyet", 4 Mayıs 1932

Parti yöneticileriyle birlikte görülmektedir.(27).

SSCB ile Türkiye devlet yöneticileri arasında yapılan bu görüşmelerden ve SSCB'nin Türkiye'ye 8 milyon dolarlık bir kredi vermesine ilişkin anlaşma imzalandıktan sonra, TASS Ajansı 9 Mayıs'ta iki heyetçe kabul edilen resmi bildirinin metnini yayınladı. Bu bildiride, Türkiye Başbakanı İsmet İnönü ve Türkiye Dışişleri Bakanı T. R. Aras'ın ziyareti sırasında Moskova'da Sovyet hükümetinin en yetkili temsilcileriyle görüşmeler yapıldığı, bu görüşmelerin dostluk havası içinde geçtiği ve bunlarda hem bütün ikili ilişkilerin, hem de her iki ülkeyi ilgilendiren bazı uluslararası sorunların ele alındığı açıklanıyordu.

Heyetler ikili ilişkilerin olumlu bir şekilde geliştiğini saptamışlardır. Ortak barışın korunması yolundaki çabalarının iyi sonuç verdiğini de saptamışlardır. Her iki taraf da ikili ilişkileri, yalnızca ulaşılan düzeyde korumakla yetinmeyip, SSCB ile Türkiye arasındaki dostluğun iki hal-kın ve dünya barışının yararına geliştirilip pekiştirilmesi gerektiği sonucuna vardıklarını bildiriyorlardı.

Bu bildiride, görüşmeler sırasında heyetlerin ekonomik sorunları özelikle vurguladıkları, iki ülke arasındaki ekonomik işbirliğinin genişletilmesine kararlılıkları açıklanıyordu. Bu amaçla Sovyetler Birliği'nin, Türkiye Cumhuriyeti'ne 20 yıllık vadeyle 8 milyon dolarlık bir kredi açtığı, bunun karşılığında Türkiye'den ithalat yapacağı açıklanıyordu. Bu kredi, SSCB'den Türk sanayiine gerekli makinaların sağlanması için veriliyordu.

Bildirin sonunda heyetler, iki ülke arasında kültür ve bilim alanlarında da işbirliğine hız verilmesinin yararlı olacağı görüşünü belirtiyorlardı.(28).

Türk gazeteleri görüşmelerin sonucunu ve bildirin metnini şu başlık altında vermişlerdi: "Ruslarla yaptığımız itilâf. İki devlet arasındaki teşriki mesainin genişletilmesine karar verildi."(29).

Gerek Moskova'daki yabancı gazeteciler ve diplomatlar, gerekse tüm Batı dünyası, İsmet İnönü'nün SSCB ziyaretini ve Sovyet hükümetiyle görüşmelerini çok büyük çok büyük bir ilgi ile izlemişlerdi. Bu nedenle Türkiye Dışişleri Bakanı T. R. Aras, 7 Mayıs 1932 tarihinde Moskova'daki Türk elçiliğinde yabancı gazeteciler için bir basın toplantısı düzenlemiştir. Batılı gazetecilerin sorularını yanıtlayan T. R. Aras, görüşmelerle ilgili tüm ayrıntıları, İsmet İnönü'nün Leningrad'ta verdiği demeçte bulabileceklerini söylemiş, Türk heyetinin Sovyet hükümetiyle gizli görüşmelerde bulunmadığını, SSCB ile Türkiye'nin birbirine gizli anlaşmalarla bağlı olmadığını açıklamıştır. Aynı zamanda, iki ülke arasındaki

27 - "Milliyet", 5 Mayıs 1932; "Cumhuriyet", 5, 6, 7, 8 Mayıs 1932

28 - "Cumhuriyet", 9 Mayıs 1932; "Pravda", 8 Mayıs 1932

29 - "Cumhuriyet", "Milliyet", 9 Mayıs 1932

doğrudan doğruya temasların ileride de devam edeceğini, 8 milyonluk kredinin Türk heyetine saptandığını, SSCB'nin fazla kredi vermeye hazır olduğunu sözlerine eklemiştir. T. R. Aras, bu açıklamasında Türkiye'nin, Bulgaristan ve Yunanistan ile birlikte bir askersel blok hazırladığına dair söylenti ve iddiaları da yalanlamıştır. Batı basını mensupları önünde T. R. Aras, Sovyet insanların kendilerine gösterdikleri içtenliğe, dostluk duygularına hayran kaldığını söylemiş ve Türk heyetinin, SSCB'de ileri doğru çok büyük bir hamle yaptığını ve her yönde bir gelişme sağlandığını yakından gördüğünü belirtmiştir. Sonunda Dışişleri Bakanı, Türk heyetinin, SSCB'ye yaptığı bu ziyaret sırasında çözümlenemeyecek yükümlü olduğu bütün sorunları çözdüğünü, ödevini yerine getirdiğini sözlerine eklemiştir. (30).

Leningrad ve Harkov'u ziyaretten sonra İsmet İnönü başkanlığındaki heyet Sivastopol'a varmış ve oradan "Gruzia" gemisiyle 10 Mayıs'ta İstanbul'a hareket etmiştir. İsmet İnönü'yü Sovyet insanları büyük bir içtenlik ve saygı gösterileriyle uğurlamışlardır. İstanbul limanında heyeti ünlü Türk toplum adamları, gazeteciler, vatandaşlar karşılamışlardır. İstanbul'da İsmet İnönü, Türk basın temsilcilerine beyanatta bulunarak, SSCB'den çok memnun döndüğünü söylemiştir. İsmet İnönü'nün bu beyanati, gazetelerin birinci sayfalarında, iri puntolu harflerle verilmiştir. Gazeteler ayrıca, SSCB'nin Türk heyetine 10 traktör, 2 kamyon ve bir otobüs hediye ettiğini belirtmiştir. İsmet İnönü'ye özel olarak, Moskova'da izlediği at yarışlarında birinciliği kazanan "Vihr" (Kasırga) adlı yarış atı hediye edilmiştir. (31).

İsmet İnönü'ye eşlik edenlerin bir kısmı - daha fazla iktisatçı uzmanlar - araştırmalarını tamamlamak üzere daha on gün Moskova'da kalmışlardır. (32). İsmet İnönü'nün daveti üzerine, generallerden oluşan bir Sovyet askeri heyeti de kendisiyle birlikte İstanbul'a gelmişlerdir. (33).

İsmet İnönü gerek SSCB'de konuk bulunduğu müddetçe ve gerekse yurda döndükten sonra Türk basını bir süre bütün dikkatleri bu olay etrafında toplamıştı. Ziyaret süresince basın, görüşmelerde ele alınan sorunları ve Sovyet insanların Türk halkının temsilcilerine gösterilen konukseverliği ayrıntılarıyla yansıtmış, İsmet İnönü'nün bu ziyaretinin, Sovyet - Türk ilişkilerinin bundan öte pekiştirilmesine katkıda bulunacağını açıkça gösteren veriler üzerinde durmuştur. Moskova görüşmelerinde tarafların, iki ülke arasındaki ekonomik ve kültürel işbirliğinin hızla geliştirilmesinin zorunlu olduğu görüşünde birleştiklerini açıkça vurgulamıştır.

30 - "Cumhuriyet", "Akşam", 9 Mayıs 1932

31 - "Akşam", 9 Mayıs 1932; "Cumhuriyet", 11 Mayıs 1932

32 - "Cumhuriyet", 9 Mayıs 1932; "Cumhuriyet" 11 Mayıs 1932

33 - "Cumhuriyet", "Akşam", 11 Mayıs 1932

Heyet yurda döndükten sonra gazeteler, özellikle SSCB ziyaretine katılan gazeteciler, yazar ve toplum adamları, Sovyet - Türk dostluğu ve SSCB'ndeki gelişme üstüne bir çok başyazı, politik yorum ve daha başka yazılar yayınladılar. Burada o yazılardan bazıları üzerine dikkati çekmekte yarar vardır.

"Akşam" gazetesini, 13 Mayıs'tan 28 Mayıs'a kadar yazar ve gazeteci Valâ Nurettin Bey'in (Va - Nu) (34), SSCB üstüne kaleme aldığı yazı dizisini yayınlamıştır.

Valâ Nurettin'in yazılarında, SSCB'de sosyalist toplumun kuruluşu ve gelişimiyle ilgili hemen hemen tüm sorunlar ele alınmıştır. Yazar, Komünist Partisi'nin tarihini ve rolünü, III. Enternasyonal'in rolünü, sosyalist toplumda halkın durumunu, SSCB'de adalet, özgürlük ve inşaat sorunlarını gözden geçirmiştir.(35).

Sovyet toplumunun gelişmesine ilişkin kimi sorunları doğru değerlendirememesine karşın Valâ Nurettin, Türk vatandaşlarına Sovyet geçişini tanıtmada genellikle olumlu bir rol oynamıştır. Valâ Nurettin'in yazılarına yanıt olarak gazeteye çok okur mektubunun gelmiş olması bir raslantı değildir. Gazete sayfalarında yayınlanan bir okur mektubunda, yazar komünist propaganda yapmakla suçlanmıştır. Mektubu yazan, Valâ Nurettin'e, SSCB'den o kadar çok hoşlandığı için Türkiye'yi terk edip SSCB'ye yerleşmesi gerektiğini söylemiştir.(36).

Aynı yılın Haziran ayında Valâ Nurettin, "Akşam" gazetesinde Rusçadan ve Sovyet yazarlarından bizzat Türkçeye çevirdiği öyküleri de yayınlamıştır.(37).

Moskova dönüşü Valâ Nurettin basın mensuplarına şu beyanatta bu-

34 - Valâ Nureddin (Va-Nu) 1901 yılında İstanbul'da doğmuştur. Galatasaray Lisesi'ni bitirdikten sonra Viyana'da Ticaret Akademisi'nde öğrenimini sürdürmüş ve 1925 yılında Moskova Üniversite'sini bitirmiştir. İstanbul Ticaret Okulu'nda öğretmenlik yapmış, 1926'dan sonra, önceleri "Akşam", sonraları "Haber" ve "Cumhuriyet" gazetelerinde çalışmıştır. Bu arada yazarlığını da sürdürmüş, çeviriler yapmıştır. Fransızca'yı ve Rusçayı çok iyi bilen Va-Nu başlıca Rus klâsik eserleri ve öyküleri çevirmiştir. Hemen hemen tüm Avrupa ülkelerini ve Asya ve Afrika'da da bazı ülkeleri ziyaret etmiştir. Yüksek bir kültüre sahip olan Va-Nu'nun SSCB'ye karşı tutumu çok iyidir. SSCB ve Sovyet - Türk ilişkilerine ait bir sıra olumlu yazı yazmıştır. 30 Eylül 1936 tarihinde "Tan" gazetesinde çıkan bir yazıdan, kentte kendisini çok yorgun hissettiğini, tarımla meşgul olmak üzere eşiyile birlikte köye gittiğini öğreniyoruz. (Kim Kimdir Ansiklopedisi, s. 664).

35 - "Akşam", 13 - 28 Mayıs 1932

36 - İbid

37 - "Akşam" 18 Haziran 1932

lunmuştur:

"Yedi senedir görmediğim Sovyet memleketlerini bu seferki seyahatimizde tanınmayacak kadar değişmiş buldum. Her cihetteki terakkiler şayanı hayrettir. İsmet Paşa böyle kıymetli bir komşu ile inkılâpçı Türkiye'nin dostluğunu sarsılmaz esaslar üzerine kuvvetlendirmekle siyasetimizdeki isabeti bir kere daha göstermiştir.(38).

"Cumhuriyet" gazetesi, 5 Mayıs tarihinde İstanbul milletvekillerinden Alaattin Cemil'in "Moskova'ya Doğru" başlıklı yazısını yayınlamıştır. A. Cemil aslında, İsmet İnönü başkanlığındaki heyetin yolculuğunu dile getirmiştir. "Gruzia" gemisinde heyete gösterilen konuksevelliğe değinen A. Cemil şunları yazmıştır: "Daha vapur limana yanaşırken gerek iskelede ve gerek diğer büyük binalarda Türkçe, "Safa geldiniz. Türkiye Başvekilini selamlarız" yazılarını okuyorduk. Şehrin içi, sokaklar kamilen Türk bayraklarıyla ve bu yazılarla dolu idi." Odesa'da, heyetin bir fabrikayı gezdikten sonra, Gazeteciler Kulübü'ne ve Odesa Genel Kütüphanesine yaptıkları ziyaretleri anlatarak şunları yazmıştır: "Yarım milyon kitabı olan bu kütüphane yalnız bu sen devletin gönderdiği seksen bin neşriyat almıştır. Kadın, erkek okuyucuları oldukça çoktur. Kütüphaneye mülhak bir kısımda çok eski Türkçe eserlere tesadüf ettik".

Odesa'da seyrettikleri bale temsili için "Hatıralarını halâa muhafaza ediyoruz. Dün gece Odesa'nın yeni yetişmiş sanatçılarının bütün meharet ve zerafetlerini cidden yüksek bulduk" sözlerini kaydetmiştir. Ertesi gün Kiev'e giden heyeti, Kiev yöneticileri ve kamuoyu içtenlikle karşılamıştır. Burada kaldığı kısa sürede Türk heyeti iki muhteşem müzeyi ziyaret etmiştir.

A. Cemil'in, heyetin İstanbul'dan Kiev'e kadar yolculuğunda SSCB'de gördüklerini içtenlikle ve doğru bir biçimde yansıttığı göze çarpmaktadır. O, Sovyet insanların Türk heyetini her yerde içtenlikle karşıladığına tanık olduğunu vurgulamıştır.(39).

6 Mayıs günü, "Cumhuriyet" gazetesi, Yunus Nadi'nin bir başyazısını yayınlamıştır. Bu yazı da SSCB'deki gelişme ile ilgili ayrıntılı bilgi vermiştir. Okuyoruz: "Nazari olarak Rusya'nın kendi başına bir alem sayılacak kadar büyük, ama pek büyük bir memleket olduğunu hepimiz biliriz. Fakat bizzat kendi tecrübemle sabit bir hakikattir ki komşu memleketin bu büyüklüğünü iyiden iyiye hissetmek için zaman zaman onun içinde bulunmak lazımdır. Ancak o vakittir ki Rusya'nın hakikaten başlıbaşına bir alem denilecek kadar büyük bir memleket olduğu yakından ve yakinen hiss olunur ve adeta gözle görülür. 150 milyon kişiden fazla nü-

38 - "Cumhuriyet", 11 Mayıs 1932

39 - Alaattin Cemil, "Moskova'ya Doğru", "Cumhuriyet", 5 Mayıs 1932

fusu olan bu diyar, şimdi içinde gittiğimiz Karadeniz'den buzlu Şimal denizlerine ve Baltık'tan Vladivostok'ta Büyük Okyanus'a kadar uzanır bir kıt'adır."(40).

Yunus Nadi, "Cumhuriyet" gazetesinin 9 Mayıs tarihli sayısında Moskova'da 1 Mayıs törenlerinden, TASS Ajansı yöneticilerinin heyet onuruna verdikleri kabulden edindiği izlemleri anlattıktan sonra, Türk heyetinin toplu olarak Moskova Ticaret Odası'na yaptığı ziyareti ve burada Türk konuklar onuruna verilen ziyafeti ayrıntılarıyla anlatmıştır. İki tarafın çok önemli demeçlerine, özellikle İsmet İnönü'nün demecine dikkati çekerek, İnönü'nün Sovyet - Türk ilişkilerinin gelişimine verdiği yüksek değeri belirtmiştir.

Yunus Nadi, İsmet İnönü'nün demecinin çok açık ve içtenlik dolu olduğuna dikkati çekerek, SSCB'de uzman iktisatçılarla görüşme olanağına kavuştuğundan ötürü Başbakanın memnunluk belirttiğini yazmış, şunları eklemiştir: "Rus - Türk dostluğunu beğenmeyen, istemeyen ve çekemeyen bazı harici gözler ise bu dostluğun bir gün inhilâl edebileceğine kuvvetli ümitlerle zahip olmuşlar ve hatta belki de bu vadede ellerinden gelebildiği kadar çalışmaktan da hali kalmamışlardır. İsmet Paşa böyle işlerde zaman faktörünün ne kıymetli bir mevkii olduğuna işaret ederek dedi ki: "On iki senelik tecrübe bütün o ümitleri ve çalışmalarını boşa çıkarmış, Türk - Rus dostluğu bu tecrübeden muzaffer çıkmış, ilk saffet ve samimiyetini aynen muhafaza ederek ve bu yolda belki daha da ziyade kuvvetlenerek devam etmiştir"... "Dostlar arasında dürüst hareketlerin dostluğu ancak artırabileceğine şüphe yoktur" diye yazan Yunus Nadi, "Türkiye Başvekili, Rus dostlarımızın da bize karşı aynı his ve fikirle hareket edeceklerinde şüphesi bulunmadığını söylemiştir" diyerek bitirmiştir başyazısını.(41).

9 Mayıs tarihli "Cumhuriyet" gazetesinin birinci sayfasında İstanbul milletvekillerinden Alâattin Cemil'in "Rusya'yı Bir Cümle İle Tarif: Yepyeni Bir Alem"(42) başlıklı yazı da yer almıştır. Başlığın hemen altında büyük harflerle "Günde 2.000.000 basan gazeteler, 100.000 talebeli dairelünunlar var" yazılmıştır.

Yazısının başında A. Celil, Türk heyetinin SSCB'de nasıl karşılandığını, ne gibi görüşmeler yapıldığını, hangi resmi kabullere katıldığını belirterek, 1 Mayıs törenlerinden, 1 Mayıs bayramına çok büyük bir önem verip eğlenen Moskova vatandaşlarından edindiği izlenimleri belirtmiş-

40 - Yunus Nadi, "İstanbul'dan Odesa'ya", Cumhuriyet", 6 Mayıs 1932

41 - Yunus Nadi, "Moskova Ticaret Odası'nda", "Cumhuriyet", 9 Mayıs 1932.

42 - Alâattin Cemil, "Rusya'yı Bir Cümle İle Tarif", "Cumhuriyet", 9 Mayıs 1932

tir. Büyük konukseverliğe ve Sovyet insanların samimiyetine değinen A. Celil, "Emperyalizmi memleketlerinden kovmuş bu iki milletin ne kadar birbirini tanımaya ve dost yaşamaya muhtaç olduğunu anlamak için yalnız biraz tarihten ve biraz da coğrafyadan anlamak kafi gelecektir" kanısına varmıştır.

Yazısına devamla A. Celil, SSCB'de basın nasıl örgütlenmiş olduğunu, halka ne kadar yakın olduğunu verilerle göstermiş, geçmişle karşılaştırmalar yapmış, Sovyet iktidarının basını ne kadar çok geliştirmiş olduğunu kanıtlamıştır. SSCB'nin ekonomik kalkınmasını anlatan yazar, şöyle devam etmiştir: "Bu mektubumda beş senelik plandan bahsetmeye imkân yoktur. Yalnız yeni Rusya'nın nasıl çalıştığını göstermek için bir kaç şey anlatayım. "Stalin" otomobil fabrikasını gezdik. Avrupa'nın en büyük fabrikalarından bir olan Stalin fabrikası 16.000 amele çalıştırıyor. Günde şimdilik 2,5 tonluk 60 kamyon ve otobüs yapıyor. Amelenin 3.500'ü kadındır. Fabrikanın temeli Çarlık zamanında atılmıştır. Bugünkü muazzam fabrikayı da tamamen Sovyet hükümeti yapmıştır."(43).

İçî sınıfının durumuna, eğitim sistemine, SSCB'de eğitimin gelişmesine değinen yazar, Sovyet yönetiminin bu konuda ulaştığı başarılarından duyulan hayranlığı belirtmiştir. Sovyet insanların bilincindeki değişikliği ve gelişmeyi yansıtmış, toplu çalışmaya çabucak alıştıklarını, üretim araçlarının kamulaştırılmasından memnurluk duyduklarını vurgulamış, sosyalist sistemin üstünlüklerini kısaca açıklamıştır.

Alâattin Cemil'in yazısı Sovyet insanlarına ve Sovyetlerdeki gerçeklere iyi niyetle bakan bir gözle yazılmış olup Türk halkının, Sovyet ülkesini tanımasına, Sovyet halkına karşı daha dost duygular beslemesine yardımcı olmuştur.

10 Mayıs tarihli sayısında "Cumhuriyet" gazetesi, Yunus Nadi'nin "Cihan Politikasında Rusya Faktörü" başlıklı bir yazısını yayınlamıştır. V. İ. Lenin'in Anıtkabirinden izlediği 1 Mayıs törenlerinden edindiği izlenimleri canlandıran yazısına bağlarken Yunus Nadi, özellikle geçit resmi konusuna değinmiş, "O gün Lenin'in mezarı önünde ve bu mezar etrafında toplanan yeni Rusya erkânıyla yüzbinlerce temaşacıyı selamlayarak bütün sınıflara mensup lâakal 60 bin kişilik bir kuvvet geçti" diye yazmış, SSCB'nin iyi örgütlenmiş, disiplinli bir orduya sahip olduğunu belirtmiştir. Yunus Nadi'ye göre, Sovyet ordusu, 20 milyon dolayında Kızıl Orduluyu birleştiriyormuş. Yazar şu soruyu soruyor: "Yeni Rusya bu kuvvetle ne yapmak istiyor veya isteyebilir ? Bu sorunun cevabını burada pek açık veriyorlar: Rusya'nın maksadı kendisini emniyet ve kat'iyetle müdafaaya hazır ve muktadir bulundurmaktan başka bir şey

43 - Alâattin Cemil, "Rusya'yı Bir Cümle ile Tarif: Yepyeni Bir Alem", "Cumhuriyet", 9 Mayıs 1932

değildir. 1 Mayısın büyük geçit resmine mukaddeme olarak Harbiye Komiseri Vorosilov Yoldaş, hoparlörlerle hertarafa aksettirilen büyük bir nutuk söylemişti. Orada silahların terk ve tahdidi mes'elesini de mevzuu bahsederek: "Eğer diğer dünya memleketleri silahlarını terkketmeyi kabul ediyorlarsa bizim de aynı şeyi yapmağa hazır bulunduğumuzu ilân ettik ve hatta bu hususta cümlesinden ileri giderek teslihatın umumen terk ve tatilini teklif ettik. Başkaları silahlarını terketmezlerse Rusya herhal ve ihtimale karşı hazır bulunmakta mazurdur. Bu itibar ile Kızıl Ordu sulhü ihlâl eden değil, ikmal ve temin eden ordudur." dedi. Burada herkesin vuzuh ve sarahatle söylediği söz budur ve bu söz hakikaten samimidir. İnkilâpçı Rusya yeni dahil olduğu rejimin bilhassa iktisadi ve harsi tatbikatında büyük planlar mikyasında muazzam mesai sarfetmektedir. Bu mesaiyi herhangi harici bir harp vukuatı ile ihlâl etmek istemez ve istemiyor."(44).

Yunus Nadi sözü geçen bu yazısında, SSCB'de beş yıllık planlarla yapıcı bir emek sarfedildiğini, devrimci Rusya'nın barışsever bir ülke olduğunu, ancak ona saldırıldığı takdirde durumun kökten değişeceğini, bundan ötürü SSCB'nin savaş hazırlığını gerekli düzeyde bulundurduğunu yazmıştır.

11 Mayıs'tan 19 Mayıs'a kadar Yunus Nadi, "Cumhuriyet" gazetesinde, "İsmet Paşa'nın Rusya Seyahati ve Neticeleri" başlığı altında yayınladığı yazılar, İsmet İnönü'nün SSCB ziyaretinden elde edilen sonuçları, bu ziyaretenin Sovyet - Türk ilişkilerinin bundan böyle gelişmesine yaptığı katkı payını sorumlu Türk toplum adamlarının nasıl değerlendirdiklerini gösteren önemli belgelerdir. Aynı zamanda da tanınmış Türk toplum adamlarının Sovyet gerçeğini nasıl kabul ettiklerini ve bunu Türk kamuoyuna nasıl sunduklarını da göstermektedir.

Yunus Nadi'nin, "İsmet Paşa'nın Rusya Seyahati ve Neticeleri" başlıklı yazı dizisinin ilk yazısı, "İki Dost Memleketin Yekdiğerine İtimat ve Emniyet Vermede Bu Kadar İleri Gitmiş Olması Daima Görülmeyen Nadir Bir hadisedir"(45) başlığı altında çıkmıştır. Yunus Nadi, Başbakanla birlikte SSCB'de birçok yeri gezme, bir çok kişi ile karşılaşıp görüşme olanağına kavuştuğunu belirttikten sonra şunları yazmıştır: "Cumhuriyet Türkiye'sinin Başvekili İsmet Paşa'nın komşu ve dost yeni Rusya'yı ziyareti her cihetle ve bilhassa dostluklarını en kara günlerde bağlayan iki komşu memleket için fevkalâde ehemmiyetli bir hadise olmuş ve dostlarımızın bu seyahat etrafında ve İsmet Paşa'nın şahsiyetinde Tür-

44 - Yunus Nadi, "Cihan Politikasında Rusya Faktörü", "Cumhuriyet" 10 Mayıs 1932

45 - Yunus Nadi, "İki dost memleketin yekdiğerine itimat ve emniyet vermekte bu kadar ileri gitmiş olması daima görülmeyen nadir bir hadisedir", "Cumhuriyet", 11 Mayıs 1932

kiye'ye karşı itina ve ihtimamı en son ve en yüksek samimiyet derecelerine çıkarmış olmaları ise kalplerimizde cidden unutulmaz tatlı hatıralar bırakmıştır."

SSCB'ye hareket etmeden önce heyet üyelerinin Rusların konukseverliğini bildiklerini belirten Yunus Nadi, ziyaret sırasında gördükleri konukseverliğe hayran kaldıklarını aynı yazısında şu sözlerle dile getirmiştir: "Bir hafta, on günlük müddetin her anı yeni ve yüksek bir dostluğun tecellisine sahne oldu ve orada her teveccüh ettiğimiz sahada bütün dost kalpler yeni Türkiye'nin mümessillerini deraguş etmeğe açık bulundu."

İki ülke ve halk arasındaki karşılıklı saygı, itimat duygularının nedenlerini "İnkılâp dava ve kavgaları içinde dost olmuş iki inkılâpçı milletin dostluğu işte bundan dolayı başka hiç bir zamanın ve hiç bir zeminin bu yoldaki tezahürlerine benzemeyecek ve hatta kıyas bile caiz olmayacak ulvi tecelliler gösterebiliyor" diye açıklamıştır.

Yunus Nadi, İsmet İnönü başkanlığındaki heyetin yeni Rusya'ya yaptığı ziyaretin, iki ülkenin birbirini tanımmasına daha büyük olanaklar sağladığını, iki halkın birbirine daha yakın dostluk duyguları beslemesine yol açtığını şöyle dile getirmiştir: "Yeni Türkiye Başvekilinin yeni Rusya'ya seyahati bu coşkun dostluk tezahürleri içinde iki milletin yekdiğerini daha da iyi tanınması itibarıyla de kıymet ve ehemmiyetini artırmış bir hadisedir..... Yeni Rusya kendi inkılâbını bir sürü savlete karşı muvaffakiyetle müdafaa ettikten sonra şimdi yeni hayatını tanzim için tarihin belki hiç kaydetmediği çok muazzam bir mesai devresi içinde bulunuyor."

Yunus Nadi'nin bu diziden ikinci yazısı, "Bolşevik Rusya Korkunç Bir Alem Değildir" başlığı altında çıkmış ve İsmet İnönü'nün Moskova'daki ziyafetlerden birinde söylediği şu sözlerle başlamıştır: "Bir kaç yüz kişilik bir ziyafette Başvekilimiz İsmet Paşa: "Fiilen sabit olmuş bir hakikattir ki bolşevik Rusya ile nasyonalist Türkiye pekala dost olarak yaşayabilirler ve yürüeyebilirler." demişti de bu söz şiddetli alkış tufanları ile karşılaşmıştı."(46).

Yazar, İsmet İnönü'nün rejimler arasında düşünce farklılıkların SSCB ile Türkiye arasındaki iyi komşuluk ve dostluk ilişkilerinin sağlanmasına engel olamayacakları yolundaki görüşünü belirtmiş ve SSCB ile Türkiye'nin en yakın tarihleri, Sovyet - Türk ilişkilerinin gelişimi temeli üzerinde, değişik toplumsal ve politik düzenlere sahip oldukları halde, SSCB ile Türkiye arasındaki dostluk ilişkilerini ileride de gelişmeye devam edebileceklerini kanıtlamıştır. Dahası var. "Cidden dostlarımız olan komşularımız ilim ve fen temeline dayanan çok güzel çalışma usulleri tatbik ediyorlar ve bu usullerden az zamanda çok büyük neticeler çıkar-

muşlardır ve daha büyüklerini çıkarmak azim ve kanaatiyle yollarına devam ediyorlar. Faraza zirai sahada, sınai sahada en rasyonel çalışma yolları nedir, onları araştırmışlar, bulmuşlar, üzerinde yürüyorlar. Bütün bu çalışmalarda üzerinde durulan temel ilim ve fendir. Bu hakikati öğrenmek ve eğer elimizden gelebilirse ve gelebildiği kadar o yolda yürümeğe çalışmak elbet bizim için de kârlı bir hareket tarzıdır."(47).

"İsmet Paşa'nın Rusya Seyahati ve Neticeleri" yazı dizisinin üçüncü yazısı "Yanıbaşımızda Yeni Bir Amerika Vücut Buluyor" başlığı altında çıkmıştır. Yunus Nadi yazısına "Rusya hakkında şimdiye kadar bütün dünyada neşrolunan kitapların pek çoğu yeni Rusya aleyhine propaganda maksadını istihdaf edegelmiş olduğundan bu memleket hakkında dünyanın malumatı daha ziyade bir takım yalan yanlış mübalağalardan teşekkül etmiş bulunmaktadır."(48) sözleriyle başlayarak SSCB'nin düşmanlarının, Sovyet gerçeğini bilmeden, tanımadan kasten yalan ve iftiralar yaydıklarına dikkat çekmiştir. Yazarı belirttiği gibi, bu durum SSSCB'ye, ekonomisini görülmemiş derecede hızlı tempolarla geliştirmesine, onu ekonomik ve politik yönden güçlü bir devlet haline gelmesine engel olamamaktadır. "İhtilâlcî Rusya ihtilâl senelerini yaşayıp geçerek bilhassa 926'dan beri muntazam bir faaliyet devresine dahil olmuştur.....Geniş ve zengin Rusya'nın bütün servet menbaları umumun menfaatine olmak üzere devlet elinde işleyen muazzam bir sermaye teşkil ediyor."(49). Yunus Nadi, ekonomik gelişmesi yönünden SSCB'nin Amerika'ya ve öteki güçlü devletlere benzediği sonucuna varmış, başlığın hemen altına, "Komşu ve dost memleket ve milleti iyi tanımaklığımız lazımdır" diye yazmıştır.

"Yeni Rusya'nın Zimamdarlarıyla Yakından Temas" başlıklı yazısında ise Yunus Nadi, Y. V. Stalin, M. İ. Kalinin, V. M. Molotov, M. M. Litvinov, L. M. Karahan vb. devlet adamlarının kişisel yetenekleri ve bunların ülkenin toplumsal - politik yaşamındaki rolü, otoritesi ve etki gücü konusunda kısaca bilgi verdikten sonra, devrim savaşından başarıyla geçmiş ve yeni Sovyet Rusya'nın kaderini başarıyla yöneten büyük çapta devlet yöneticileri olduklarını belirtmiştir.

Yunus Nadi, Sovyet yöneticileri hakkında her yerde "yoldaş" sözcüğünü kullanmış, hepsinin de Türkiye'ye ve Türk halkına karşı en iyi niyet beslediklerini, M. K. Atatürk ile İsmet İnönü'ye derin bir saygı duyduklarını belirtmiş ve şunları yazmıştır: "Stalin Yoldaş'ın en ziyade hayret ve takdir ile gördüğü işlerden biri milliyetçi Gazi Mustafa Kemal Türkiye'sinin teminine muvaffak olduğu maddi ve manevi zaferlerdir... İki memleket arasındaki büyük dostluğun manevi kıymetini ölçmek için

47 - *İbid*

48 - "Cumhuriyet", 13 Mayıs 1932

49 - "Cumhuriyet", 13 Mayıs 1932

en hakiki miyar. Bu kadar takdir ettiği yeni Türkiye'nin en selahiyettar mümessillerinden biri olan İsmet Paşa'yı görmekle Stalin Yoldaş'ın has-saten mütehasis ve pek ziyade memnun kalmış bulunduğunu söyleme-ye hacet bile yoktur."(50).

Yazısında Yunus Nadi, V. İ. Lenin'in kişiliği ve yaratıcılığına çok bü-yük değer vermiş ve Türk devlet adamlarının, yeni Rusya yöneticileriyle daha sıkı temaslarnın yararlı olacağı görüşünü savunmuştur. Yazı: "Bu makalede yeni Rusya zımamdarlarından bazılarının portlerini çizmekle İsmet Paşa'nın Rusya seyahatindeki ehemmiyeti belki biraz daha iyi tes-barüz ettirmiş olacağımızı zannediyoruz."(51) sözleriyle sona ermiştir.

Yunus Nadi'nin aynı diziden kalan yazıları, "Rusya Tarafından Bize Açılan Kredi Mes'elesi", "Beş Senelik Plan" ve "Kızıl Ordu" başlıkları altında yayınlanmıştır. Bu yazılara yapıtın bundan sonraki bölümlerin-de yeri gelince değineceğiz.

Benzer nitelik ve tonda bu gibi yazıları büyük gazetelerin hepsi yaz-dı. En çok ilgi çekici yazıları ise İsmet İnönü başkanlığındaki heyette bulunan "Hakimiyeti Milliye" gazetesinin başyazarı Falih Rıfkı ile Mah-mut Saydam yazmıştır.

Moskova dönüşünden hemen sonra Falih Rıfkı Atay, basın mensupla-rına verdiği beyanatta, SSCB'de edindiği izlenimleri şöyle anlatmıştır:

"Yeni Rusya, Herkül'ün imtihanlarını vermektedir. Benim 1930'da ve şimdi, Moskova seyahatlerinden aldığım başlıca ders, bir milletin ka-fa, bazı ve kalp kuvveti birleştirildiği ve hepsi hiç bir taraftan enerji sız-dırmaz bir plan içine sokulduğu vakit dört senenin ne uzun zaman oldu-ğudur.

Yeni Rusya'nın davası dünyadır. Bizim davamız Türkiye'dir. Burada onunla ayrılr görünürken, bir başka davada onunla birleşiyoruz: Halk yığınlarımızı bir kaç hamlede yeni zamana erıştirmek.

Moskova, yeni bir insanın ve yeni ekonominin bir kaç hamlede inşası için ihtilâlcı ve ilmi metodlar bulmuş ve tecrübe etmiştir. Bizim de inşaa etmek istediğimiz yeni bir Türkiye insanı, bizim de inşaa etmek istediği-miz yeni bir Türkiye ekonomisi vardır. Komşu ihtilâlin tecrübelerinden en çok istifade edecek olanların başında biz geliriz."(52).

İsmet İnönü heyetiyle birlikte Moskova'ya ziyaret eden Selim Rağp Bey izlenimlerini şöyle özetlemiştir:

"Türk - Sovyet dostluğunu perçinleyen Moskova - Leningrad seyaha-ti, Türk harici siyasetinin şayanı memnuniyet tezahür safhalarından biri-dir. Bu vaka Başvekil İsmet Paşa'nın beynelmilel sahada ve beynelmilel

50 - Yunus Nadi, "Yeni Rusya'nın Zımamdarlarıyla Yakından Temas", "Cumhuriyet", 15 Mayıs 1932

51 - *Ibid*

52 - "Cumhuriyet", 11 Mayıs 1932

hadiseler karşısındaki isabetli görüşünü bir defa daha teyit etmiştir. İlk defa ziyaret ettiğim Sovyet Rusya'nın çalışan ve çalışmak aşkıyla çırpınan halkını Türk milletine sarsılmayacak bir bağla bağlayan bu tarihi hadiseyi alkışlıyorum." (53).

Yalnız yazar Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun (54) Moskova'dan döndükten sonra "Kadro" dergisinde "Ankara, Moskova, Roma" başlığı altında yazdığı büyük röportaj olumsuz bir yazıydı. Bu röportaj büyük ölçüde anti-sovyetik bir nitelik taşıyordu ve Sovyet - Türk ilişkilerinin gelişmesine katkıda bulunmuyordu. (55).

15 Mayıs günü İsmet İnönü, iktidarda bulunan Cumhuriyet Halk Partisi yönetim kurulu önünde konuşarak Moskova'da yapılan Sovyet - Türk görüşmeleri konusunda parti grubuna rapor vermiştir. Bununla ilgili olarak Parti Başkan Yardımcısı Cemil Bey Anadolu Ajansına beyanatta bulunarak şunları söylemiştir:

"İsmet Paşa Sovyet İttihadı memleketlerine seyahati hakkında Fırka Grubuna mufassal malumat vermiştir. Sovyet memleketlerinin hali hakkında müteferrik ve mütemadi temaslarının intibalarını açık bir surette hikaye eden İsmet Paşanın müşahadeleri, büyük bir insan kütesinin yeni bir cemiyet vücuda getirmek için uğraştığı müşkilatı, katlandığı fedakarlıkları aynı zamanda eserler ve terakkiler tahakkuk ettirmekte katettikleri büyük mesafeleri gözönünde canlandırmıştır.

Dahili ve harici sulh arzusunda samimi olarak pek ziyade çalışmak

53 - *Ibid*

54 - *Yakup Kadri Karaosmanoğlu 1889'da Kahire'de doğmuş, 1974 yılında Ankara'da ölmüştür. 30'ların, 40'ların en seçkin Türk toplum adamlarından, yazar ve gazetecilerinden biriydi. Mebustu. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. 1915'te "Peyami", 1916'da "İkdam" gazetelerinde ve "Umut" dergisinde gazetecilik ve yazarlık alanındaki çalışmalarına başladı. Ulusal Kurtuluş Savaşı'na başlar başlamaz Anadolu'ya geçerek Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın zaferi için çalıştı. Bu sırada M. K. Atatürk ile dost oldu. Cumhuriyetin ilanından hemen sonra Karaosmanoğlu, Mardin vilâyetinden milletvekili seçildi. "Hakimiyeti Milliye" gazetesine yazılar yazdı. 1932 yılında "Kadro" dergisini kurdu. 1932'nin Mayıs'ında ve Sovyet Yazarları Kurultayı'nın konuğu olarak 1934 yılının Ağustos'unda Moskova'yı ziyaret etti. Sovyet Yazarları Kurultayı'ndan dönünce "Kadro" dergisinde Rus ve Sovyet yazınına ilişkin olumlu yazılar yayınladı. Yakup Kadri, Sovyet - Türk ilişkilerinin gelişmesinden yanaydı. Ama bazı yazılarında Sovyet aleyhtarlığı sezilmektedir.. (Kim Kimdir Ansiklpedisi, s. 381).*

55 - *Yakup Kadri, "Ankara - Moskova - Roma", "Kadro", No. 6, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16.*

manzarası bu müşahadelere tebarüz etmektedir. Dost memlekette ilim ve fenne, güzel sanatlara itibar ve meclubiyeti İsmet Paşa bilhassa zikretmiştir."(56).

CHP Parti Grubu, İsmet İnönü'nün sözlerini ve görüşmelere verdiği değeri memnunlukla ve alkışlarla karşılamıştır. "Milli mücadelenin bida-yetinden beri iki taraf memleketlerinin yekdiğerini dost ve lazım telakki etmeleri ne kadar ciddi ve samimi olduğunun bir daha tezahür etmesinden Fırka Grubu pek memnun olmuştur."(57).

Sonunda şunu belirtmemiz gerekir - İsmet İnönü'nün Moskova ziyareti ve Sovyet yöneticileriyle görüşmeleri şu nedenlerden ötürü Sovyet-Türk ilişkilerinin gelişiminde ileri doğru atılan önemli bir adımdır:

a) Moskova görüşmeleri sonucunda iki ülke arasında nitel açıdan yeni bir ekonomik işbirliğine ilişkin anlaşma imzalanmıştır. SSCB Türkiye'ye uluslararası ilişkilerde benzeri olmayan Türkiye için elverişli koşullarla 8 milyon dolarlık bir kredi vermiştir. Faizsiz krediyi Türkiye, yerli mallarıyla 20 yıllık bir dönem içinde ödeyecekti. Kredi, başka amaçlarla değil de, Türkiye'nin ulusal sanayiini güçlendiren yeni Türk fabrikalarına makine ve donatım sağlanması için verilmişti. İki ülke yöneticileri, bu görüşmelerde SSCB ile Türkiye arasında sürekli işbirliğinin kurulmasını ve Sovyetlerin Türkiye'ye uzman göndererek yardım sağlamasını kararlaştırmışlardır.

b) İki heyet kültürel işbirliğini etkinleştirici önlemleri gözden geçirip saptamışlardır.

c) Heyetler, belli başlı uluslararası politik sorunlar konusunda görüş birliğini memnunlukla belirtmişlerdir.

ç) Taraflar ikili ilişkilerde daha sıkı bir politik işbirliği yapmak istediklerini belirtmişlerdir. İki ülkenin sosyal sistemlerinin değişik oluşunun, ikili ilişkilerin gelişmesine engel olamayacağı kabul edilmiştir.

d) İsmet İnönü'nün Moskova ziyareti, her iki halkın daha sıkı politik ve ekonomik yakınlaşma arzusunun parlak bir göstergesiydi.

e) İsmet İnönü'nün SSCB ziyaretine ilişkin olarak Türkiye'deki kitle haberleşme araçları yararlı iş yapmış ve Sovyet gerçeğinin Türk halkına tanıtılmasına katkıda bulunmuşlardır.

B) Türkiye Cumhuriyeti'nin onuncu yıldönümü törenlerine katılan SSCB hükümet heyeti

1933 yılında 26 Ekim'den(58), 9 Kasım'a kadar(59) SSCB Savunma ve Askeri-Deniz Kuvvetleri Komiseri general K. E. Vorosilov'un başkanlığında büyük bir Sovyet hükümet heyeti Türkiye'yi resmen ziyaret etmiştir. Bu heyetin yalnızca bileşimi bile, Sovyet hükümetinin bu ziyarete, Sovyet - Türk ilişkilerinin geliştirilmesi yolunda büyük bir politik misyon gözüyle baktığını göstermektedir. Bu heyete, Dışişleri Komiser Yardımcısı L. M. Karahan, Eğitim Komiseri Bubnov, Eğitim Komiser Yardımcısı Krijanovski, SSCB Süvari Kuvvetleri Komutanı ve Devrim Komuta Konseyi Üyesi Budyoni, Dışişleri ve Savunma komiserliklerinin başka temsilcileri girmekteydi. Heyete "İzvestiya" ve "Pravda" gazetelerinden Razevski ile İsakov(60) gibi yetenekli yüksek gazeteciler de eşlik etmişlerdir.

İlk önceleri heyete SSCB Bakanlar Kurulu Başkanı V. M. Molotov'un başkanlık etmesi planlanmıştı, fakat onun hastalanmasıyla bu gerçekleştirilememişti. Hatta bu vesileyle 25 Ekim günü V. M. Molotov ile İsmet İnönü arasında karşılıklı samimi telgraflar alınıp verilmişti.(61).

Sovyet hükümeti heyeti Türkiye'yi hem Türkiye Başbakanı İsmet İnönü'nün SSCB ziyaretine karşılık olarak, hem de Türkiye'de Cumhuriyetin kuruluşunun 10. yıldönümünde yapılacak törenlerde hazır bulunmak için ziyaret etmişti.(62).

23 Ekim 1933 tarihinde Türk "İzmir" gemisi Rostov'a hareket etmiş-

58 - "Milliyet", "Cumhuriyet", "Akşam", "Hakimiyeti Milliye", 26 Ekim 1933

59 - "Hakimiyeti Milliye", "Cumhuriyet", 9 Kasım 1933

60 - "Hakimiyeti Milliye", 25 Ekim 1933

61 - "Hakimiyeti Milliye", 26 Ekim 1933

62 - TASS, "Hakimiyeti Milliye", 25 Ekim 1933

ti. SSCB delegelerini karşılamak için Rostov'a giden Muzaffer Paşa yönetimindeki heyet, geminin güvertesinde bulunuyordu.(63).

26 Ekim günü Sovyet delegelerini İstanbul'da, ertesi günü ise Ankara'da Türk hükümet adamları ile kamuoyu temsilcileri törenlerle karşılamıştı.(64). Bu Sovyet ve Türk bayraklarıyla, çiçek demetleriyle, Sovyet - Türk dostluğunu haykıran slogan ve pankartlarla açıklanan büyük bir sevinçle düzenlenmiş bir karşılamaydı. Sovyet heyetinin İstanbul'a ve Ankara'ya varışı ve törenlerle karşılanması Türk basını tarafından geniş olarak yansıtılmıştır. En büyük otorite sahibi Türk gazetecileri bu olay üstüne bir dizi çok önemli başyazı yazdılar. Bu arada Sovyet hükümet heyetinin resimleri de çok basıldı.

"Büyük Dostlara Selam"(65) başlıklı başyazısında "Hakimiyeti Milliye" gazetesi başyazarı şunları yazmıştır:

"Bu sabah Mustafa Kemal'in şehrine ayak basan ihtilâl kahramanlarını selamlarız. Bu selam, Türk milletinin yüreğinden gelmektedir.

Mustafa Kemal'in arkadaşı İsmet Paşa, Moskova'ya gittiği zaman orada, Türk dostluğunun Leninizm ananelerinden biri olduğunu gördü. Büyük ihtilal şefi İstalin'in arkadaşları, burada, Sovyet dostluğunun Kemalizm davası içine kök salmış olduğunu göreceklidir. Bu dostluk, Lenin ve Mustafa Kemal tarafından kurulmuştur ve Sovyetler İttihadı ile Türk milleti tarafından, iki büyük reisin bütün eserleri kadar benimsenmiştir.

İkisini de bütün dünya inkâr ve tecrit ederken, Leninizm ve Kemalizm birbirlerine inandılar ve mefkure mücadelesinin yılmaz, yıkılmaz, yenilmez ve düşürülmez irade ve iman ateşi içinde kaynaştılar. Moskova'nın onuncu yıldönümü bayramı bizim de bayramımızdı. Ankara'nın onuncu yıl dönümü bayramının İstalin'in memleketinde de aynı his ile karşılandığından eminiz."(66).

Aynı gün Sovyet konuklarına Yunus Nadi de bir başyazı adanmış ve bunda şunları yazmıştır: "Başında komşu ve dost Rusya'nın en ileri devlet adamları bulunan bir Rus misafirler heyeti dün şehrimize gelerek akşam da devlet merkezimiz olan Ankara'ya hareket ettiler. Bizzat kendileri görmüş oldukları veçhile komşu ve dost memleketin bu mümessillerini ilk temaslarından itibaren Türk milleti kalpten gelen en samimi heyecanlarla karşılamış ve alkışlamıştır. Kendilerine temin ederiz ki memleketimizin neresine gitseler Türk halkından hep böyle bir samimi kucaklama ile karşılaşacaklardır. Bunda şaşılacak hiçbir cihet yoktur. Yeni

63 - "Cumhuriyet", "Hakimiyeti Milliye", 23 Ekim 1933

64 - "Hakimiyeti Milliye", 27 - 28 Ekim 1933

65 - Falih Rıfkı Atay. "Büyük Dostlara Selam", "Hakimiyeti Milliye" 27 Ekim 1933

66 - *Ibid*

Türkiye ile yeni Rusya yeni tarihlerinin daha başlangıcında iken ve daha her iki taraf karşılarna çıkan binbir müşkülü yenerek yeni hayatlarını kurarlarken yekdiğerini çok iyi anlamışlar ve hakiki bir dostluğun asla yıkılmaz çok sağlam temellerini kurmuşlardır."(67).

Yunus Nadi'nin bu yazısı büyük bir açık kalplilikle ve içtenlikle yazılmıştır. Böyle bir belgeyi ancak Sovyet - Türk dostluğuna kalpten inanmış biri yazabilir.

28 Ekim günü Falih Rıfki Atay, "Hakimiyeti Milliye" gazetesinde değerli Sovyet konuklarına ve Sovyet - Türk dostluğuna ayrılmış ikinci bir başyazı daha yazmıştır. Burada Türk hükümeti ile Ankaralıların, Sovyet heyetini büyük bir coşku ile karşıladıklarını anlatan F. R. Atay, bu karşılaşmayı şöyle canlandırıyor: "Cumhuriyet Bayramına iki gün varken, dün sabahtan gecenin geç saatlerine kadar Ankara'yı bir şenlik havası sardı. Bu sıcaklık ancak en yakın hısımlarına kavuşan bir aile ocağının havasında bulunabilir." Verdiği bir habere de şu başlığı atmıştı: "Halk, Misafirleri Sovyetler Birliğine Karşı Beslenen Sevgi Duygularıyla Karşıladı. Büyük Gazi, Heyeti Yanında Üç Saat Alkoydu"(68). 27 Ekim akşamı Sovyet heyeti onuruna verilen ziyafette İsmet İnönü'nün demecinden şu sözleri de büyük harflerle vermiştir:

"Ziyaretiniz, şanlı bir mazi karşısında ve istikbale olan imanımız önünde hepimizin mütehassis bulunduğu bir ana tesadüf ediyor. Türk - Sovyet dostluğunun güzel mazisi ve onu bekleyen güzel istikbalin önünde de aynı veçhile mütehassis bulunduğumuzu size söylemekten daha güzel bir dostluk delili verebilir miyim?"(69).

Aynı ziyafette Sovyetler Heyeti başkanı K. E. Vorosilov ile İsmet İnönü, her iki ülkenin Sovyet - Türk dostluğu ve işbirliğini daha da geliştirme kararlılığını açıklayan uzun ve önemli politik demeçler vermişlerdir. Bütün Türk gazeteleri bu demeçleri yayınlamışlardır.(70).

Türkiye'nin kitlese yayım araçları, M. K. Atatürk'ün Sovyet heyetini Ankara'ya varır varmaz hemen kabul etmesi ve "Misafirleri üç saat alkoymuş" olması olayı üzerine halkoyunun dikkatini çekmiştir. Ayrıca görüşmelerin içtenlik havası içinde geçtiğini belirtmişlerdir.(71).

Sovyet - Türk ilişkileri tarihinin o unutulmaz günlerinde, Türkiye Cumhuriyeti'nin 10. yıldönümü nedeniyle Sovyet basını da bir sıra yazı yayınlamıştır. "Zarubejom" dergisi " Türkiye'de On Sene Cumhuriyet "

67 - Yunus Nadi, "Çok Kıymetli Rus Misafirlerimiz", "Cumhuriyet" 27 Ekim 1933

68 - F. Rıfki Atay, "Hakimiyeti Milliye", 28 Ekim 1933

69 - "Milliyet", "Akşam", "Hakimiyeti Milliye", "Cumhuriyet", 28 Ekim 1933

70 - İbid

71 - "Cumhuriyet", "Milliyet", 28 Ekim 1933

başlıklı yazısında okurlarına, Türk halkının ulusal kurtuluş savaşını anlatmış, ulusal kurtuluş savaşı önderi M. K. Atatürk ve yakın arkadaşı İsmet İnönü'yü tanıtmıştır.

"İzvestiya" gazetesi de Türkiye Cumhuriyetinin onuncu yıldönümü ve Sovyet - Türk dostluğu üstüne bir yazı yayınlamıştır. Bu yazıda, Türkiye Cumhuriyetinin 10. yıldönümünün SSCB için de bir bayram olduğuna işaret ediliyordu.(72).

29 Ekim günü Sovyet Heyeti, Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşunun 10. yıldönümünde Türk hükümetinin düzenlediği törende hazır bulunmuştur. Türk devlet adamlarının ve şahsen M. K. Atatürk'ün, SSCB'nin temsilcilerine gösterdikleri saygı, resmi tribünde onlara ayrılan yerlerden de bellidir. Burada K. E. Voroşilov, M. K. Atatürk ile konuşuyor, Sovyet heyetinin öteki üyeleri de en seçkin Türk devlet adamları yanında yer alıyorlar. Türk basınında çıkan yüzlerce resim bu olguyu belgelemiştir.(73).

Cumhuriyet'in 10. yıldönümü törenlerinden sonra, 1 Kasım günü Sovyet Heyeti, Büyük Millet Meclisi'nin kutlamaları kabul etmek için yaptığı törensel toplantıya katılmıştır.(74).

Sovyet heyeti, Türkiye'de konuk bulunduğu sırada dost Türkiye'nin önemli bir çok kentini gezmiş ve ülkenin politik ve ekonomik gelişmesini yakından izlemiştir. Sovyet heyetinin İstanbul'a varışı üzerine Yunus Nadi, "Cumhuriyet" gazetesinin birinci sayfasında "Rus Misafirlerimiz Tekrar Şehrimizde" başlığı altında bir yazı yayınlayarak şunları belirtmiştir: "Aziz misafirlerimizi bugün İstanbul'da ikinci defa selamlamakla bahtiyar olacağız. Komşu ve dost memleketin mümessilleri aramızda ancak bir kaç gün daha kalabilecek, ondan sonra artık memleketlerine döneceklerdir. Kendilerinin memleketimizden pek iyi hatıralar götürmelerini ve bu mes'ut ziyaretin iki millet arasındaki dostluk bağlarını daha ziyade kuvvetlendirmiş olmasını hem ümit , hem temenni ederiz.

Her iki inkılapçı memleketin bütün dünya ile boğuştuıkları en kara günlerinde aktolunmuş Türk - Rus dostluğu esasen kuvvetlidir ve ilk aktolunduğu günden bugüne kadar daima kuvvetlenerek devam etmiştir." (75).

Yunus Nadi, aynı yazıda, general Voroşilov'un başkanlığındaki Sovyet hükümet heyetinin Türkiye ziyaretinin büyük politik önemine değinerek, bu ziyaretin Sovyet - Türk dostluğunun bundan böyle gelişme-

72 - "İzvestiya", 28 Ekim 1933

73 - "Cumhuriyet", "Hakimiyeti Milliye", "Akşam", "Milliyet", 30 Ekim 1933

74 - "Hakimiyeti Milliye", "Cumhuriyet", 2 Kasım 1933

75 - Yunus Nadi, "Rus Misafirlerimiz Tekrar Şehrimizde", "Cumhuriyet", 7 Kasım 1933

sine büyük katkıda bulunacağı inancını açıklamıştır.

Sovyet heyeti İstanbul'da kentin bellibaşlı yerlerini gezmiş ve tarihsel anıtları, müzeleri, İstanbul Ticaret Odasını ziyaret etmiştir.(76). Bu arada Türk ordusunun ünlü komutanlarıyla da görüşmeler yapmıştır. T. R. Aras, 8 Kasım akşamı Sovyet konukları onuruna Dolmabahçe sarayında büyük bir ziyafet vermiştir.

Ziyafette hazır bulunan "Cumhuriyet" gazetesi yazarı "Sulh Ne İyi Şey" başlığı ile yayınladığı makalede şunları yazıyordu: "Milyonlar sarfıyla bu sarayı yaptıran Osmanlı hanedanına mensup padişahlarla asırlarca gözlerini İstanbul'a dikmiş, senelerce ve senelerce bu sarayda oturmayı kurmuş olan Rus Çarları nerede ? Hepsi de mezarlarından başlarını kaldırsalar, Dolmabahçe sarayının o meşhur muahede salonunun azametli kubbesi altında, iki millet ricalinin beraberce dostane şampanya içtiklerini, enternasyonal ve istiklâl marşlarını müteakbil bir hürmetle dinlediklerini görerek şaşırıp kahırlardı."(77). Yazısının sonunda yazar diyor ki: "... kendi kendime: "Sulh ne iyi şey" dedim. Ne yazık ki dünyanın bu köşesinde asırlık düşmanlar dostlar olmuşken öbür köşesinde yeni yeni harpler hazırlanıyor."

9 Kasım akşamı Sovyet heyeti, "İzmir" gemisi güvertesinde en muntazam bir şekilde uğurlanarak yurda hareket etmiştir.(78).

Gemiden Sovyet heyeti başkanı K. E. Vorşilov, Türkiye Başbakanı İsmet İnönü'ye bir telgraf çekerek şunları bildirmiştir: "Memleketinizden ayrılırken Türkiye hükümeti ve Türk halkı tarafından gösterilen müstesna derecede samimi kabulden dolayı minnettarlığımızı gerek kendi namıma ve gerek bütün murahtaslar namına, aziz Başvekil, size arz etmek isterim. Aynı zamanda bizim de bayramımız olan cumhuriyetin onuncu yıl dönümü büyük şenliklerinde bulunmakla hahtıyız."(79).

Telgrafın sonunda Vorşilov şunları söylemiştir: "Memleketimize Türk - Sovyet dostluğunun metaneti hakkında kati bir kanaatle dönüyoruz..."

Odesa'ya kadar Sovyet hükümet heyetine, saygıdeğer general İzzettin Paşa'nın önderliğinde bir Türk heyeti eşlik etmiştir. Odesa'da Sovyet hükümeti, Türkiye'den dönmekte olan heyetin törenle karşılanmasını örgütlemiştir. "İzmir" gemisini açık denizde 5 Sovyet uçağı karşılamıştır. Odesa limanında ihtiram kıtası ve askeri bando ile Sovyet hükümet temsilcileri ve 200 bini aşkın vatandaş topluluğu karşılamaya gelmiştir. Liman ve Odesa sokakları Sovyet ve Türk bayrakları, Türkçe ve Rusça olmak üzere Sovyet - Türk dostluğunu simgeleyen sloganlar ve pankartlar

76 - "Hakimiyeti Milliye", 7 Kasım 1933

77 - "Sulh Ne İyi Şey", "Cumhuriyet", 9 Kasım 1933

78 - *Ibid*

79 - "Hakimiyeti Milliye", 11 Kasım 1933

la süslenmiştir. İzzettin Paşa başkanlığındaki Türk heyetine büyük bir ilgi ve saygı gösterilmiştir. Türk heyeti, "Yaşasın sulhü doğuran Türk - Sovyet dostluğu", "Yaşasın M. K. Atatürk'ün Cumhuriyeti", "BESD'nin 16. ve Türkiye Cumhuriyetinin 10. yıldönümleri kutlu olsun" sloganlarından ve gösterilen büyük konukseverlikten duyduğu memnurluğu belirtmiştir.

Sovyet heyetine eşlik eden Türk heyeti onuruna K. E. Vorosilov, bir ziyafet vermiş ve duygulu bir demeç söylemiştir. Ayrıca İzzettin Paşayı selamlayıp Türkiye'de gösterilen büyük konukseverliğe bir kez daha teşekkür etmiş ve "Türklerin büyük kahramanı Gazi Hazretleri bizi en yakın bir kardeş gibi kabul etti..." demiştir. "İzzettin paşa cevap vererek Odesa ve Sovyet halkını, köylüsünü, Kızıl Ordu'yu selamladı ve uzun uzun alkışlandı."(80).

K. E. Vorosilov ile İzzettin Paşa'nın Odesa'da karşılaşmaları Türk kamuoyunu çok memnun etmiştir. Basın bu olayı, Sovyet - Türk ilişkilerinin gelişmesinde önemli bir olgu diye değerlendirmiştir. Falih Rıfkı Atay ise bu olay üstüne "10 ve 16" başlıklı bir başyazı yazmıştır. Yazıda şunları okuyoruz:

"Daha çok eskiden beri, iki ihtilâl arasında, birbirini sevmek ve birbirine inanmak bakımından hiç bir kusur yoktu. Türk devlet adamlarının Moskova seyahatleri, birbirimizi daha iyi tanımağımıza yardım etmiştir. Moskova - Ankara dostluğu, gerici hesaplar üstüne kurulmuş bir politika değil, devamlı menfaatler üstüne dayanan büyük bir siyasettir. Bu siyaset, herbirimizin milli davasında ve ikimizin birden beynelmilel davamızda hükmü ve ehemmiyeti hiç bir zaman eksilmeyecek olan bir kıymet unsurudur. Binaenaleyh, Moskova ve Ankara seviştikleri ve inanışları kadar tanışmalı idiler. Hiç bir vasıta, yakından gözle görmek kadar faydalı değildir. Yakından gözle gören devlet adamları için, kendi müşahadelerini büyük halk yığınlarına nakletmek kolay olur. İki memleketteki nümayişler ve tezahürler, her iki tarafta bu vazifenin ne kadar iyi görülmüş olduğunu isbat eder."(81).

17 Kasım tarihli Türk gazeteleri, M. İ. Kalinin ile M. K. Atatürk, Molotov ile İsmet İnönü, M. M. Litvinov ile T. R. Aras arasında alınpverilen ve Türkiye'de Sovyet heyetine gösterilen konukseverliğe ilişkin telgraflar, "Bozulmaz Dostluğun Yeni Delilleri" başlığı altında yayınlanmışlardır. Güçlenen Sovyet - Türk dostluğunun bu yeni belgelerinde büyük bir içtenlik, her iki tarafın da yararlı dostluğu sürdürme isteği ve kararlılığı göze çarpmaktadır. (82).

Tek sözle, E. K. Vorosilov'un başkanlığındaki Sovyet hükümet heyete-

80 - "Cumhuriyet", "Milliyet", "Hakimiyeti Milliye", 12 Kasım 1933

81 - F. R. Atay, "Hakimiyeti Milliye", 14 Kasım 1933

82 - "Akşam", "Cumhuriyet", 17 Kasım 1933

tinin, Türkiye'ye Cumhuriyetin Onuncu yıldönümünde yaptığı ziyaret, Türk - Sovyet ilişkilerinin bundan böyle gelişmesi ve pekiştirilmesini etkileyecek çok önemli bir politik olaya dönüşmüştür.

Ziyaret sona erdikten sonra herkes, Yunus Nadi'nin 27 Ekim 1933 günü yazdığı, "Memleketimizin neresine gitseler Türk halkından hep böyle bir samimi kucaklama ile karşılanacaklardır" sözlerinin doğruluğuna inanmıştır. Gerçekten Sovyet heyetinin Ankara'da ve ülkenin öteki kentlerinde karşılanması tam anlamıyla bir Sovyet - Türk dostluğu bayramına dönüşmüştür. Sovyet heyeti heryerde büyük bir coşku ve saygı ile karşılanmıştır. Heryerde söylenen demeçler, SSCB ile Türkiye arasındaki verimli ve sarsılmaz dostluğun pekiştirilmesi dileğinde bulunmuş, bu dostluğun halklara barış ve mutluluk getirdiğini belirtmiştir.

Sovyet heyetinin Türkiye ziyareti, Sovyet ve Türk devlet adamlarına birbirlerini daha iyi tanımak, ikili ve uluslararası sorunlar üstüne görüş alışverişinde bulunmak için olanak sağlamıştır.

Sovyet ve Türk basını da bu ziyaret sırasında Sovyet - Türk dostluğunun pekiştirilmesi için çok büyük bir politik aydınlatma işi görmüşlerdir. Türk gazeteleri, Sovyet delegelerinin Türk devlet adamlarıyla çakılmış yüzlerce resmini basmışlardır.

Batı gazeteleri de bu olayı yansıttılar. Ne var ki her zaman olduğu gibi bu kez de Sovyet - Türk dostluğuna gölge düşürme amacıyla çeşitli veriler arama yada uydurma çabaları gösterdiler. Düşman propagandasının öncülüğünü, bu kez de İngiliz basını yapmıştır. Öyle ki "Daily Mail" gazetesi bile, M. K. Atatürk'ün, Vorosilov onuruna verdiği akşam ziyafetinden sonra bir baloya gittiğini, orada en çok K. E. Vorosilov'a yakınlık gösterdiğini, öteki büyükelçilere, özellikle Batı'nınkilere biraz soğuk davrandığını ileri sürüyordu.(83).

Sovyet ve Türk hükümetleri, Vorosilov'un başkanlığındaki heyetin Türkiye ziyaretine büyük bir önem vermişlerdir. Onun politik önemine ve Sovyet - Türk ilişkilerinin gelecekteki gelişimine yapacağı katkıya yüksek bir değer vermişlerdir. M. M. Litvinov da SSCB Bakanlar Kuruluna 30 Aralık 1933 günü verdiği bir raporda aynı şekilde büyük değer vermektedir. O, "Büyük Türkiye Cumhuriyeti ile olan münasebatımı diğer ecnebi devletlerle olan münasebata bir numune olarak telakki etmekteyiz. On seneden fazla bir müddet içinde bu münasebat her sene daha ziyade iyileşerek hakiki bir dostluğa müncer olmuştur..... Eğer bütün milletler aralarında böyle münasebat tesis edebilseler sulh meselesi hal olmuş olur." diyordu.(84).

SSCB Bakanlar Kurulu Başkanı M. Molotov, 29 Aralık 1933'de yap-

83 - "Daily Mail", 17 Kasım 1933

84 - TASS, 30 Aralık 1933; "Cumhuriyet", "Hakimiyeti Milliye", 31 Aralık 1933

tağı önemli bir politik beyanatta, SSCB'nin barışçı dışpolitikasına, bu arada Sovyet - Türk ilişkilerine de değinerek şunları söylemiştir: "Bütün memleketlerle muslihane teşriki mesai siyaseti takip etmekteyiz. Bu siyasetin en parlak misali Türkiye ile olan münasebetlerimizde görülen inkişaftır."(85). Sözü, Voroşilov'un başkanlığındaki Sovyet heyetinin Türkiye'ye yaptığı ziyarete getirerek şunları belirtmiştir: "Türkiye Cumhuriyeti'nin onuncu yıldönümü münasebetiyle Voroşilov'un ziyasetindeki Sovyet heyetinin Türkiye'yi ziyareti ve dost memlekette heyete karşı gösterilen fevkalâde hüsmükabul, Türk - Sovyetler Birliği münasebatının salâbetini ve siyasi mana ve ehemmiyetini gösterir."

Büyük Millet Meclisi'nin 1 Kasım 1933 günü açılışında verdiği demeçte M. K. Atatürk de ziyareti şöyle değerlendirdiyordu:

"Bu sene mümtaz bir Sovyet heyetinin cevap ziyareti kabul ettik (alkışlar). Bu ziyaretin onuncu yıl bayramına tesadüf ettirilmesi, iki memleket arasındaki münasebetlerin derin samimiyetini gösteren mesut bir vesile olmuştur (alkışlar).

İki memleketin çetin zamanlarında kurulmuş, onbeş senedir türlü imtihanlardan, daha kuvvetli çıkmış bir dostluğun daima yüksek kıymeti haiz olması, beynelmilel sulh için değerli ve ehemmiyetli bir amil olduğunda tereddüt edilemez (alkışlar)".(86).

85 - TASS, 29 Aralık 1933; "Vumhuriyet", "Hakimiyeti Milliye" 30 Aralık 1933

86 - "Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri", c. I, s. 374

C) Sovyet - Türk ilişkilerinin bundan böyle daha da gelişmesi ve Paris Anlaşması'nın süresinin daha on yıl (1935 - 1945) uzatılması

Türkiye Başbakanı İsmet İnönü'nün SSCB ve K. E. Voroşilov'un başkanlığındaki Sovyet hükümet heyetinin Türkiye ziyaretlerinden sonra iki ülke arasındaki ilişkiler yürürlükteki anlaşmalara ve her iki hükümetin SSCB ile Türkiye arasında kültürel ve ekonomik işbirliğini etkinleştirme dileğine uygun olarak ileri doğru gelişmeye devam etmişlerdir.

İki ülke bu elverişli gelişmeden duyduğu memnunluğu defalarca belirtmiştir.

5 Temmuz 1934 tarihinde, Meclis'te Türkiye'nin dış politikası üzerinde konuşan Başbakan İsmet İnönü şunları söylemiştir:

"Sovyet Rusya ile dostluk ve itimat siyaseti kuvvetli ve mesut bir surette devam etmektedir (şiddetli alkışlar). İki memleket arasındaki dostluk politikasını vefa ile takip etmek zihniyetinde birbirimizi iyi anlamış olmak hayırlı ve bahtiyar bir hususiyettir."(87).

M. K. Atatürk ise bu gelişmeyi, "Bir çok tecrübe devreleri geçirmiş olan yeni Türkiye - Sovyet Rusya dostluğu, gitgide büyümekte olan bir dostluktur."(88) diye belirtmiştir.

Sovyet ve Türk devlet adamlarının ve iki ülke halklarının pekişmekte olan aralarındaki dostluktan duydukları hoşnutluk, Moskova'da çıkan "Za İndustrializatsiya" dergisinin özel bir sayısında dile getirilmiştir. Derginin bu sayısı, K. E. Voroşilov'un başkanlığındaki Sovyet hükümet heyetinin Türkiye Cumhuriyeti'nin 10. yıldönümü ile ilgili olarak Türkiye'ye yaptığı ziyarete ayrılmıştır. Burada, M. K. Atatürk, M. İ. Kalinin, İsmet İnönü, K. E. Voroşilov, M. Molotov, Bubnov, Suriç, T. R. Aras ve daha bir çok devlet adamının Sovyet - Türk dostluğuna ilişkin önemli

87 - "Hakimiyeti Milliye", 6 Temmuz 1934

88 - "Cumhuriyet", 1 Haziran 1934

görüşleri ile Vorosilov'un Türkiye ziyaretini yansıtan resimler yer almıştır.(89).

Bu politik ortamda ve dostluk duyguları havasında iki ülke arasındaki sınırda tam bir huzur hüküm sürmekteydi. Bu durum, esasta 6 Ağustos 1928 tarihli sınır anlaşmasına (90) dayanıyordu. Ayrıca da her altı ayda bir iki hükümet arasında verilen uzatma kararlarıyla, yada hükümetler arası protokollerle temel anlaşmanın süresini uzatarak düzenleniyordu. Sözü geçen protokoller 1933 yılının Mart ve Kasım aylarında, 1934 yılının Nisan ve Ekim aylarında, 1935 yılının Mart ayında vb. tarihlerde imzalanmışlardır.(91).

Başbakan Molotov, 29 Ocak 1935 tarihinde Şuralar Kurultayı'nda verdiği demeçte, Sovyet devlet yöneticilerinin Sovyet - Türk ilişkilerinin gelişmesinden memnurluk duyduklarını belirtmiştir. Kurultay delegeleri, Molotov'un Türkiye ve Sovyet - Türk dostluğuna ilişkin sözlerini ayağa kalkarak ve şiddetli alkışlarla karşılamışlardır. Kurultay, orada bulunan Türkiye Cumhuriyeti'nin Moskova Büyükelçisi Vasif Çınar'ı da alkışlarla selamlamıştır.(92). Türk basını, bu olayı memnurlukla belirtmiş ve Molotov'un demecini yayınlamıştır.(93).

Sovyet - Türk ilişkilerinin gelişmesinde görülen bu belirtilmeye değer olay üzerine Abidin Daver, "Cumhuriyet" gazetesinde "Türk - Sovyet Dostluğu" başlığı altında bir başyazı yayınlamıştır. Yazı şu sözlerle başlıyor:

"Birkaç gün evvel Moskova'da toplanan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Kongresi'nde başkan Molotov Yoldaş, Türk - Sovyet dostluğunun sağlamlığını gösteren güzel sözler söyledi.

Bu sözler uzun uzun alkışlandığı gibi bütün kongre ayağa kalkarak, Moskova Büyükelçimizi selamladı. Elçimizi selamlamak demek, Türk Cumhuriyetini ve bu cumhuriyetin büyük başbuğunu selamlamak demek olduğunu söylemek ister mi ?.. Sovyet Rusya ile Türkiye arasındaki gibi sağlam ve yürekte gelme bir dostluk yoktur. Nitekim Molotov Yoldaş da bunu açıkça söylemiş, bu dostluk uluslar arasında bir iyi gelişme örneğidir, demiştir." Yazısında Sovyet - Türk dostluğunun tarihçesine kısaca değindikten sonra Abidin Daver, güç ve kader tayin edici günlerde doğduğu için bu dostluğun güçlü ve sarsılmaz olduğunu, sınımadan başarıyla geçmiş ve sağlamlığını göstermiş olduğunu belirtmek yazısını şöyle balamıştır: "Türk - Sovyet dostluğu yalnız bugünkü ulus-

89 - "Za indistrializatsiya" dergisi, Haziran 1934

90 - "Türk Anlaşmaları Rehberi", Ankara, 1974, s. 212 - 213

91 - İbid; "Cumhuriyet", 21 Mart 1934, "Hakimiyeti Milliye", 22 Mart 1934

92 - TASS, 29 Ocak 1935; "Ulus", 30 Ocak 1935

93 - "Ulus", "Cumhuriyet", 30 Ocak 1935

lararasıda bir iyi geçinme örneği olmakla kalmayacak, tarihe de en sağlam bir dostluk örneği olarak geçecektir."(94).

8 Mart 1935 tarihinde Büyük Millet Meclisi'nde İsmet İnönü yeni hükümet programını okuyarak, Sovyet - Türk ilişkilerini çok iyi olarak nitelendirmiş ve bunların ileride de gelişmesini sürdüreceğini belirtmiştir. İsmet İnönü'nün bu sözleri Sovyet halkı tarafından büyük bir memnurluk ve sevinçle karşılanmıştır. Sovyet basını, İsmet İnönü'nün demecini yayınlamıştır.(95).

Ertesi günü Cumhuriyet Halk Partisi Dördüncü Kurultayının açılışında M. K. Atatürk, Sovyet - Türk ilişkilerinin gelişmesine tekrar değinerek, memnurlukla şunları söylemiştir: "Sovyetlerle dostluğumuz, her zamanki gibi sağlamdır (sürekli alkışlar) ve içtendir. Kara günlerimizden kalan bu dostluk bağıni Türk ulusu unutulmaz değerli hatıra bilir (sürekli alkışlar). İki memleket arasında her yönden değerler, sıklaşmakta ve genişlemektedir. Sovyetler, cumhuriyetimizin onuncu yılında, yüksek delegeleriyle şenliklerimizde hazır bulundular.

Devletlerimiz, hükümetleriyle ve uluslarıyla, her fırsatta birbirlerine nasıl inandıklarını ve ne kadar güvendiklerini bütün dünyaya göstermektedirler (alkışlar). Son günlerde Boğazlar meselesini ortaya koyduğumuz zaman, Sovyetlerin, bizim tezimizdeki doğruluğu ve haklılığı bildirmiş olmaları, Türk ulusunda yeniden derin dostluk duyguları uyandırmıştır (sürekli alkışlar).

Türk - Sovyet dostluğu arzulusal barış için şimdiye kadar yalnız hayır ve fayda getirmiştir. Bundan sonra da yalnız hayırlı ve faydalı olacaktır (alkışlar)."(96).

Bu politik durum içinde Türkiye Dışişleri Bakanı T. R. Aras ile SSCB'nin Ankara'ya yeni tayin edilen büyükelçisi L. M. Karahan, hükümetlerinin kararıyla 7 Kasım 1935 tarihinde, Paris'te 17 Aralık 1925'te imzalanan Sovyet - Türk Dostluk ve Tarafsızlık Anlaşması'nın, 17 Aralık 1929'da imzalanmış protokolün ve 7 Mart 1931'de imzalanmış olan deniz anlaşmasının sürelerinin 10 yıl daha uzatılmasına ilişkin bir protokol imzalamışlardır.(97).

Yeni protokole göre, yukarıda adı geçen ikili belgelerin süresi 7 Kasım 1945 tarihine kadar uzatılmıştır.(98).

Bu belgenin imzalanması vesilesiyle iki ülkenin dışişleri bakanları - T. R. Aras ile M. M. Litvinov selamlama telgrafları teati etmişlerdir.(99).

94 - Abidin Daver, "Türk - Sovyet Dostluğu", Cumhuriyet", 2 Şubat 1935

95 - "Cumhuriyet", "Ulus", 11 Şubat 1935

96 - "Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri", c. I, s. 381 - 382

97 - "Cumhuriyet", "Ulus", "Akşam", 8 Kasım 1935

98 - İbid

99 - İbid

Protokolün imzalandığı gün, Sovyet elçiliğinde BESD yıldönümü münasebetiyle düzenlenen resmi kabulden sonra Sovyetlerin Ankara büyükelçisi Leon Karahan, "Cumhuriyet" muhabinine şunları söylemiştir: "Bu protokolların imzası kimseyi hayrette bırakmamalıdır. Bu, Sovyetler Birliği ile yeni Türkiye devletinin teşekkülünden itibaren iki dost devlet arasında gittikçe aklıarak devam eden münasebetlerin tabii bir neticesi ve sağlam temeller üzerinde yükselen dostluğun bir tecellisidir. Biz her vakit beranedir. En zor zamanlarda olduğu gibi en iyi zamanlarda da beraberdik ve ileride de daima böyle beraber olacağız. Bugün imza ettiğimiz protokollerin manası budur."(100).

Sovyet - Türk Dostluk ve Tarafsızlık Anlaşmasının 10 yıl uzatılması, Sovyet basını sayfalarına da geniş ölçüde yansıtılmıştır. "İzvestiya" gazetesi, anlaşma süresinin uzatılmasının, Sovyet - Türk ilişkilerinin ilerideki gelişimini çok etkileyecek önemli bir olay olduğunu yazmıştır. (101).

17 Şubat 1936 tarihinde T. R. Aras Belgrat'ta, basın temsilcilerine verdiği beyanatta, Sovyet - Türk Dostluk ve Saldırmazlık Anlaşması'nın 1945 yılına kadar uzatılmasından memnunluğunu bildirmiş, Çarlık Rusya ile Osmanlı imparatorluğu arasında varolan düşmanlık yerine iki yeni devlet arasında 15 yıllık tarihçesi olan sıkı dostluk ilişkileri kurulduğunu belirtmiştir.(102).

1936 Mart'ında SSCB halkları ile Türkiye Halkı, SSCB ile Türkiye arasında Dostluk ve Kardeşlik Anlaşmasının Moskova'da imzalanmasının 15. yıldönümünü şenliklerle kutlamışlardır. Bu, gittikçe gelişen Sovyet - Türk dostluğunun bir bayramıydı.(103)

Aynı gün SSCB başkenti Moskova'da SSCB Dışişleri Bakanı M. M. Litvinov ile Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Zekâi Apaydın, 7 Kasım 1935 günü Ankara'da imzalanan Paris Dostluk ve Saldırmazlık Anlaşmasının uzatılmasına ilişkin onaylanmış protokolü değişik tokuş etmişlerdir. Böylelikle SSCB ile Türkiye arasındaki dostluk, Paris anlaşmasının süresini 7 Kasım 1945 tarihine kadar uzatan ikili bir belge ile pekiştirilmiş oldu.

Türk basını bu vesileyle şunları yazmıştır: "Büyük komşumuz Rusya ile dostluğumuz teessüs edeli on beş yıl oluyor. Yeni mukavele bu bey-nelmilel kıymetin bir eseri olarak kutlu bir günde doğuyor, demektir. Türkiye'nin dost Rusya ile samimiyeti o derece kuvvetlidir ki muahede ve mukaveleler sadece formaliteden ibarettir, demekte hata yoktur. İşte bugün imzalanacak olan vesikayı böyle bir inanç ve sevinçle karşılyo-

100 - "Cumhuriyet", 8 Kasım 1935

101 - "İzvestiya", 11 Kasım 1935

102 - "Cumhuriyet", 18 Şubat 1936

103 - "Cumhuriyet", 15 Mart 1936

ruz."(104)

Artık onaylanmış olan protokolün teatisi, politik açıdan çok önemlidir. Türkiye ile SSCB arasındaki ilişkiler, 1936 - 1945 yıllarını kapsayan dönemde, hukuksal temele oturtulmuş olacaktır.

16 Mart 1936 tarihinde Türkiye Dışişleri Bakan Yardımcısı Şükrü Saraçoğlu, Sovyet - Türk dostluğunun 15. yıldönümü münasebetiyle Ankara'da büyük bir ziyafet vermiştir. Ziyafette Ş. Saraçoğlu ile L. M. Karahan Sovyet - Türk dostluğu üstüne demeçler vermişlerdir.(105). İki devlet adamının demeçlerinde Sovyet - Türk ilişkilerinin ikili önemine olduğu gibi uluslararası açıdan önemine de çok yüksek değer verilmiştir. Ş. Saraçoğlu demiştir ki: "... başarılan eserle iftihar edebiliriz. Moskova'da konulan bu ilk dostluk taşına daha bir çokları ilave edilmiştir. İnsani idealizmin bu ilk tezahürüne o kadar gayretler ve o kadar başarılar aşılanmıştır ki bugün sonsuz arızalar arasında lekesiz yükselen bu güzel, bu asil, bu yılmaz Türk - Dovyet dostluğunu sevinçle temaşa edebiliriz." Sovyet - Türk dostluğu, tüm dünya halklarına, ikili ilişkiler ve içten bir dostluğun örneği olarak gösterilmiştir.(106).

Sovyet - Türk dostluğunun 15. yıldönümü münasebetiyle iki ülkenin devlet adamları, iki halk arasındaki dostluğun bundan böyle de geliştirilmesi için samimi dileklerle dolu selamlama telgrafları teati etmişlerdir. Bu telgraflar, gelişmekte olan Sovyet - Türk dostluğunun yeni belgeleri idi.

Türk basını sayfalarında bir kaç gün hep Sovyet - Türk dostluğunun 15. yıldönümü konusu göze çarpmaktadır. En büyük Türk gazetecileri bu olay üzerine başyazılar yazmışlardır. Yunus Nadi'nin 16 Mart 1936 tarihli "Cumhuriyet" gazetesindeki başyazısı özellikle belirtilmeğe değerdir. Yazı şu sözlerle sona ermektedir: "İki komşu memleket ve iki dost millet on beş yıl önce bağlandıkları dostluk andlaşmasında hergün daha ileri samimiyet hamleleriyle elele yürüyüp gidiyorlar. Tarihin tabii cereyanından fıskıran bu dostluk, ilerledikçe büyüyen ve kuvvetlenen nehirler gibi gene gidecektir. Emniyetle söyleyebiliriz ki Türk - Sovyet dostluğu dünyanın şimdiki halinde sulhün emniyetle bel bağlayabileceği en pürüzsüz mesnedi teşkil ediyor."(107).

"Za İndustrializatsiya" dergisi de çok samimi ve heyecan dolu bir yazıya yer vermiştir.(108). "Ekonomičeskaya jizn", "Löhkaya industriya", "Raboçaya gazete", "Moskova" gibi başka Sovyet gazete ve dergileri de

104 - "Cumhuriyet", 15 Mart 1936

105 - "Cumhuriyet", "Ulus", 17 Mart 1936

106 - *Ibid*

107 - "Cumhuriyet", 16 Mart 1936

108 - "Za industrializatsiya", Mart 1936

bu mutlu yıldönümüne özgü yazılar yayınlamışlardır.

Her zaman olduğu gibi bu yıldönümü vesilesiyle de Batının dişmanlık duygularını gizlemediğini belirtmek gerekir. İkinci Dünya Savaşı'nın "mimarları", "anlaşılan Türk - Sovyet dostluğunun 15 yılının bilânçosundan hiç hoşlanmamışlardır. Türkiye Dışişleri Bakanlığının 16 Mart 1936 günü Ankara'da verdiği ziyafette Karahan'ın demeci ile ilgili olarak "Hitler'in naşiri efkârı Völkischer Beobachter gazetesinde okuduğumuza göre Karahan Yoldaşın sözleri nedense Almanları sinirlendirmiştir."(109). Alman gazetesinin yazısı açıkça Karahan'a, SSCB'ye ve Sovyet - Türk dostluğuna yönelikti.

Paris'te imzalanan Dostluk ve Saldırmazlık anlaşmasının daha 10 yıl uzatılmasından sonra da SSCB ile Türkiye arasındaki karşılıklı ilişkiler iki halk arasındaki dostluk, anlaşma ve yardımlaşma havası içinde gelişmelerini sürdürmüştür.

1935 Kasım'ının ikinci yarısında Moskova Sovyeti (Şehir Meclisi) Başkanı Bulganin'in davetlisi olarak İzmir Belediye Başkanı Doktor Behçet Uz, SSCB'ye resmi ziyarete gitmiştir. Başbakan İsmet İnönü'nün talimatı üzerine Behçet Uz birçok sosyal sorun - sağlık yardımı, şehircilik, şehir yönetimi, sosyal sigortalar sorunları konusunda bilgi edinmeli, Sovyet köyünde sorunların nasıl çözüme bağlandığını, toplu işletmelerin nasıl örgütlendiğini, sanayiın nasıl kalkındığını vb. öğrenmeliymiş.(110).

SSCB'de Behçet Uz'a araştırmacı görevlerini yerine getirebilmek, Sovyet yaşam biçimine ilişkin tam bilgi edinmek için gereken bütün koşullar yaratılmıştır. İzmir Belediye Başkanı onuruna Bulganin bir öğle ziyafeti vermiştir. Ziyafette, Bulganin'in demecine cevap olarak Behçet Uz, gösterilen kardeş konukseverliğe candan teşekkür etmiş, Sovyet insanlarının Türk halkına karşı besledikleri sevgiden edindiği mükemmel izlenimlerini belirtmiştir.(111).

SSCB'den dönen Behçet Uz, 7 Aralık günü Anadolu Ajansı muhabirine izlenimlerini şöyle anlatmıştır: "Sayın Başbakanım İsmet İnönü'nün emirleriyle yaptığım dost Sovyet Rusya'daki etüd seyahatinden büyük istifadelerle döndüm. Doktorluk ve şehircilik hakkında yapmak istediğim etüdlerin, Sovyet dostlarımızın kendilerine has nezaket ve samimiyetleri ile genişleyerek büyük Sovyet endüstrisini, sosyal yardım, köy teşkilâtını da incelemek fırsatını vererek istifadelerimin çoğalmasına sebep oldu. Herşeyden önce Türk - Sovyet dostluğunun samimiliği tezahürlerine şahit olduğum bu memleketin kombine, okul, köy ve hastanelerinde halk arasına yayılmış Türk dostluğu görmekte sevindiğime işaret etmek isterim. Çocuklar, köylüler, kadınlar hep, "Türk kardeşlerimize ve bü-

109 - "Völkischer Beobachter", 19 Mart 1936

110 - "Ulus", "Cumhuriyet", 8 Aralık 1935

111 - "Cumhuriyet", 22 Kasım 1935

yük dostlarımıza selam götür" diye bağınıyorlardı. Yüksek enerji ile büyük bir ihtilal yapan, şehir kuran ve imar eden bu memleket, görüldükten sonra daha çok anlaşılıyor ve seviliyor. Rusya gezimde kültürpark ve fuar incelemeleri yaptım. Dokuz Sovyet uzmanından müteşekkil bir heyetin hazırladığı iki plan taslağını beraberimde getirdim. Dost Sovyetlerin bu hususta bize karşı gösterdikleri ilgiye müteşekkirim."(112).

Türkiye ile SSCB arasındaki dostluğun başka bir kanıtı da 1936 yılının 1 Mayıs törenlerine resmen katılması için SSCB'nin Türkiye'ye gönderdiği davetti. O zaman Moskova'ya giden Türk delegasyonuna Türkiye Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Numan Rıfat başkanlık etmiş, Dışişleri Bakanlığında Bedri Tahir de delegasyona katılmıştır.(113).

Delegasyon, Moskova'da düzenlenen 1 Mayıs törenlerinde hazır bulunmuş, Dışişleri Bakan Yardımcısı Krestinski ile ikili ilişkilerin bazı sorunları konusunda görüş alışverişi yapmış, "Stalin" Otomobil Fabrikasını ve Moskova'nın başka önemli yerlerini ziyaret etmiş ve 12 Mayıs 1936 tarihinde Türkiye'ye dönmüştür.(114).

Ne yazık ki bu andan itibaren SSCB ile Türkiye arasındaki ilişkilerde yeni ve arzu edilmeyen unsurlar başgöstermeğe başlamıştır. 1936 yılları ortasında Boğazlar konusunda Montrö'de yapılacak konferansa hazırlık olarak emperyalist devletler Sovyet - Türk dostluğunu baltalamaya yönelik yıkıcı eylemlerine hız vermişlerdir. Artık onların Sovyet aleyhtarı propaganda ve eylemleri, SSCB'ye karşı yeni bir savaş hazırlığı ile sıkı sıkıya bağlıdır.

1 Kasım 1936 günü Büyük Millet Meclisinin açılışında verdiği demeçte M. K. Atatürk, Sovyet - Türk ilişkilerine bir kez daha değinerek, 15 yıllık bir tarihçeye ve zengin tecrübeye sahip Sovyet - Türk dostluğunun gittikçe sağlamlaşıp daha güçlü olduğuna işaret etmiştir.(115).

İsmet İnönü de bu konuya değinerek, 14 Haziran 1937 günü Mecliste "Dostumuz Sovyetler Rusya ile aramızda hiçbir pürüz ve soğukluk yoktur. Bunlar dedikodudan ibarettir. Sovyet komşumuzla iyi dostuz."(116) dedikten sonra, Sovyet - Türk dostluğunun iki ülkenin politikasında sağlam bir unsur olarak varlığını sürdürdüğünü, bu beyanatının iki ülke arasındaki iyi ilişkiler ve samimi dostluk hususunda kişilerde beliren veya doğabilecek bütün kuşkuları tamamen ortadan kaldıracığına inandığını belirtmiştir.

Bu demecini verdiği Büyük Millet Meclisinin toplantısında Sovyetle-

112 - "Ulus", "Cumhuriyet", 8 Aralık 1935

113 - "Cumhuriyet", 20 Nisan 1936

114 - "Cumhuriyet", "Ulus", 11 Mayıs 1936

115 - "Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri", c. I, s. 391

116 - A. F. Miller, age., s. 183; "Tan", 15 Haziran 1937; P. Moiseev, R. Rozaliev, age., s. 41

rin yeni Ankara Büyükelçisi Karski (117) de hazır bulunmuştur.

Ne var ki Türk heyetinin Montrö konferansındaki tutumu, İsmet İnönü'nün bu sözlerini yalanlamıştır ve bunun için de samimiyetle söylenmemiş sözler olarak kabul ediyoruz.

3 Temmuz tarihinde "Cumhuriyet" gazetesi, Yunus Nadi'nin "Türkiye - Sovyetler Dostluğu" başlıklı başyazısını yayınlamıştır. Bu yazıyla yazar, Sovyet - Türk dostluğu hakkında beliren kuşkuları dağıtmak arzusu içindedir ve başlığın hemen altına iri puntolu harflerle şunları yazmıştır: "Sovyetlerle dostluğumuz ilk zamanlarda olduğu gibi bugün de aynı kuvvetle ve belki müteyayid bir kudretle devam ediyor. İşte yeni Türkiye ile yeni Rusya'nınünkü, bugünkü ve yarınki münasebetlerinin ifadesi budur."(118).

Yazısına devamla Yunus Nadi, İsmet İnönü'nün Sovyetleri ziyaretinden bu yana Sovyet - Türk ilişkilerinde bir değişiklik olmadığını belirtmiş ve şöyle devam etmiştir: "Yakında Moskova'da bulunacak olan Hariciye ve Dahiliye Vekillerimiz aynı hakikati aynı pürüzsüz kat'iyetle tekrar edebilirler. Sovyet Rusyasına karşı dostluğumuz bu kadar berrak ve kuvvetlidir. Dünya işlerinin geçirmekte olduğu açıklıktan ari zorluklar içinde de olursa olsun büyük komşu memlekete karşı beslediğimiz hiç değişmez, aksa eksilmeyip daima artar dostluk duygularımızın bu kadar sarahat ve kat'iyetle tekrar tebarüz ettirilmesi bizim için hakikaten müstesna bir zevktir."(119).

Yunus Nadi'nin yazısı, Sovyet - Türk ilişkilerinde bazı pürüzlerin hasil olduğu şayialarını yalanlamak ve Türkiye Dışişleri ile İçişleri bakanlarının bir müddet sonra yapılacak resmi Moskova ziyaretlerine ilişkin kamuoyunu hazırlamak amacını gütmüştür.

Türk basını, Yunus Nadi'nin bu yazısının SSCB'de büyük bir ilgi ile karşılandığını, olumlu yönde değerlendirildiğini ve çevrilip yayımlandığını bildirmiştir.(120).

4 Temmuz 1937 tarihinde Türk gazeteleri, Türkiye İçişleri Bakanı ve CHP Genel Sekreteri Şükrü Kaya yönetimindeki heyetin 20 günlük bir ziyaret için Moskova'ya hareket ettiğini bildirmiştir. Heyete milletvekili Doktor Şükrü Osman ile Rahmi Apak dahil edilmiştir. Basın ayrıca, hareket etmeden önce Şükrü Kaya'nın İsmet İnönü ile birkaç saat görüştüğünü bildirmiştir.

13 Temmuz günü Moskova'ya varan Şükrü Kaya'yı Sovyet devlet yöneticileri törenle karşılamışlardır. Aynı gün Moskova'ya Türkiye Dışişle-

117 - "Tan", 15 Haziran 1937

118 - Yunus Nadi, "Türkiye - Sovyetler Dostluğu", "Cumhuriyet", 3 Temmuz 1937

119 - İbid

120 - "Cumhuriyet", 6 Temmuz 1937

ri Bakan T. R. Aras, özel kalem müdürüyle birlikte varmıştır. T. R. Aras'ı daha Baku'da Sovyet Dışişleri Bakanlığı temsilcileri ile Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Zekâi Apaydın karşılamışlardır.(121). Moskova'da ise M. M. Litvinov ve daha başka Sovyet devlet adamları tarafından karşılanmıştır.(122).

Sözkonusu her iki heyet de Moskova'da birleşmiştir. Sovyet devlet yöneticileri T. R. Aras ile Şükrü Kaya'nın SSCB ziyaretine çok büyük bir önem verip onları içtenlikle, dostça karşılamışlardır. Sovyet basını, Sovyet - Türk ilişkilerinde bu önemli olayı geniş ölçüde aynsıtmıştır. Sovyet basını da bu ziyaretlere gereken önemi vermiş ve bunlarla ilgili yazılar basmıştır.(123).

Moskova ziyareti sırasında her iki Türk Bakanı da SSCB Dışişleri Bakanı M. M. Litvinov kabul etmiş ve onlarla görüşmüştür.(124). 13 Temmuz günü Türkiye İçişleri Bakanını Ejov kabul etmiştir.(125). 15 Temmuz'da da her iki bakanı Kalinin kabul etmiştir.(126). Görüşmeler sırasında Türk bakanları Sovyet devlet adamlarıyla birlikte, ortak bildiride de yansıtılan, ikili ilişkilere ilişkin bütün pratik sorunları ele almışlardır. Yayınlanan ortak bildiride olsun, M. M. Litvinov'un Türk bakanları onuruna, 14 Temmuz günü verdiği ziyafette, M. M. Litvinov ile T. R. Aras'ın demeçlerinde olsun, kesinlikle belirtildiği gibi, Sovyet - Türk dostluğu samimi ve sarsılmaz bir dostluktur. Ayrıca bu dostluğun, dünya barışının korunmasında başta gelen bir etken olduğuna işaret edilmiştir.(127).

16 Temmuz'da her iki Türk bakan, Lenin Anıtıkabrine çelenk koyduktan sonra Türkiye'ye dönmek üzere Moskova'yı terketmişlerdir.(128).

T. R. Aras ile Şükrü Kaya'nın ziyareti münasebetiyle ve bu ziyaretten elde edilen sonuçları konu edinen Peyami Safa, "Cumhuriyet" gazetesinde "Türk - Sovyet Dostluğu" başlıklı bir yazı yayınlamıştır. Bu yazıda Peyami Safa, Türk - Sovyet dostluğunun sarsılmazlığını okurlarına kanıtlamış ve şunları belirtmiştir: "Dostluk sözünün etrafında teşekkül eden siyasi klişelerden şüphe edenler az değildir. Bilhassa Sovyetler Rusya'sı ile dostluğumuzun tarihinde on altı seneden beri, iki tarafın şefleri ve diplomatları tarafından söylenen ve söylenip verilen sözler, dünyanın

121 - "Cumhuriyet", 13 Temmuz 1937

122 - "Cumhuriyet", 15 Temmuz 1937

123 - "İzvestiya", 13 Temmuz 1937; "Journal de Moskou", 14 Temmuz 1937

124 - "Cumhuriyet", 16 Temmuz 1937

125 - "Cumhuriyet", "Ulus", 15 Temmuz 1937

126 - "Tan", "Cumhuriyet", 16 Temmuz 1937

127 - "Cumhuriyet", 15 Temmuz 1937

128 - "Ulus", "Cumhuriyet", 18 Temmuz 1937

bu en karmaşık, vefasız ve muvazenesiz devresi içinde göz karartıcı bir hızla yuvarlanan hadiselerden hiçbirinin tezkibine uğramamıştır. Çünkü İsmet İnönü'nün Büyük Millet Meclisinde söylediği gibi "Bu dostluk iki memleket politikasında daimi bir amil olarak kalacaktır". Ve gene Tevfik Rüştü Aras'la Şükrü Kaya'nın Moskova ziyareti münasebetiyle söylediği nutukta bu sözleri hatırlatan Litvinov'un dediği gibi, Türk - Sovyet münasebeti... derin ve sarsılmaz bir dostluktur. Şimdi Moskova'da bulunan Türkiye Hariciye ve Dahiliye Vekilleri, Çarlık Rusyasının Türk vicdanına soktuğu Moskof kini yerine Sovyetler Rusyasının ikame ettiği büyük sempatiyi göstermeye samimi bir vesile bulmuş oluyorlar. Rusya-ya karşı Türk ruhundaki bu istihale, Türk - Sovyet dostluğunun ve iki memlekette yapılan inkılapların müşterek eseridir."(129).

Yunus Nadi, Peyami Safa ve daha bir çok ünlü gazeteci ve toplum adamı, Sovyet - Türk ilişkilerinin bundan böyle sağlamaştırılması zorluğunu savunmaya ve görüşlerini samimi olarak yazmaya devam etmişlerdir. Ne var ki onların bu çabası 1936 yılının ikinci yarısında Sovyet - Türk ilişkilerinde ortaya çıkan endişe ve kuşkuları giderememiştir. Şimdi artık T. R. Aras ile İsmet İnönü'nün sözlerinde bir sanimiyetsizlik sezilmektedir. Türk devlet adamlarının sözleriyle söylemleri arasında çelişkiler bejirmeye başlamıştı. bunlar SSCB hükümetini endişelendirmesin olmazdı.

İncelenen dönemde Sovyet - Türk ilişkilerinin olumlu yönde geliştiğini kanıtlayan ciddi bir gösterge de iki ülkenin büyükelçilerinin en yüksek politik ve diplomatik düzeyde bulunuşlarıdır. Her iki ülkenin büyük elçileri de buldukları hükümetlerin tam saygı ve güvenlerinden yararlanmaktadırlar. SSCB ile Türkiye arasındaki etkin politik ilişkilerde her iki ülkenin büyükelçileri önemli politik ve diplomatik rol oynamışlardır. Bu elçiler, yapılan bütün ikili görüşmelere katılmışlar, önemli ikili protokol ve anlaşmaları imzalamışlardır.

Görüldüğü gibi 30'larda ve özellikle 1936 yılı ortalarına kadar Sovyet - Türk ilişkileri durmadan gelişmiştir. Bu dönemde SSCB ile Türkiye Cumhuriyetinin yöneticileri arasında yapılan temaslar, tarafların birbirlerini daha iyi tanımalarına ve birbirlerine daha fazla güven duymalarına çok yardım etmiştir.

İki ülkenin ünlü toplum adamları ve halkça bilinip sevilen gazetecileri de birbirlerini daha iyi tanıma, karşılıklı ziyafetler düzenleme olanağı elde etmişler ve kitlesel haberleşme araçları yardımıyla iki halkın birbirini daha iyi tanınmasına, karşılıklı güvenin derinleşmesine, dostluğun güçlendirilmesine katkıda bulunmuşlardır.

Gözden geçirilen dönemde emperyalist güçler, bu dostluğu baltala-

ma ve yıkmaya yönelik eylemlerini bir an bile durdurmamış, tam tersine gittikçe hızlandırmışlardır. Fakat iki ülke, düşman provokasyonlarına aldırmayıp aralarındaki dostluk ilişkilerini durmadan geliştirmişlerdir.

Sovyet - Türk ilişkilerinin özellikle 1932 yılından sonra hızlı gelişmesinin nedeni, ekonomik ve kültürel yaşamın her alanında kalkınmayı sağlamak için Türkiye'nin SSCB'nin deneyimini öğrenmek ve ondan yararlanmak isteği ve bu uğurda harcadığı çabalarıdır. 1932 yılından sonra taraflar, ekonomik ve kültürel işbirliğini hızlandırmayı sağlayacak daha sağlam temeller atmak için çalışmalarını hızlandırmışlardır.

Gözden geçirilen dönemin bir başka özelliği de SSCB ile Türkiye arasındaki dostluğun yalnız hükümetlerin bir işi değil, her iki ülkedeki halkların bir işi olmuş olmasıdır. 30'larda SSCB ile Türkiye halkları arasında birbirine güven, birbirine saygı ve iki ülke arasındaki ilişkilerin gittikçe gelişmesine katkıda bulunma arzu ve duygusu gelişmiştir.

İncelenen dönemde, Sovyet - Türk ilişkilerinin gelişmesi, sosyal düzenleri değişik devletlerin barış içinde yanyana yaşamalarını öngören Lenin ilkesine dayanmaktaydı ve bu herhangi başka bir devlete ve ülkeler grubuna karşı değildi.

Bu gelişme M. K. Atatürk'ün "Yurtta sulh, cihanda sulh" sloganına da tamamen uygundu.

3. Bölüm

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ALANINDA SSCB İLE TÜRKİYE ARASINDAKİ İŞBİRLİĞİ

1 - Sovyet - Türk Dostluğu ve Boğazlar

16 Mart'ta Moskova'da ve 17 Aralık'ta Paris'te imzalanan anlaşmalarla iki ülke ve iki halk arasında kurulan dostluk ilişkilerine dayalı olarak incelediğimiz dönemde SSCB ile Türkiye Cumhuriyeti arasında uluslararası ilişkiler alanında da sıkı bir işbirliği gerçekleştirilmiştir.

Halkların, kapitalizmin ve emperyalizmin zorbalığından kurtulmasına yardım etme ve dünya barışını koruma ilkelerine bağlı olarak Sovyet hükümeti, uluslararası konferans ve görüşmelerde Türkiye'nin, Boğazlara egemen, bağımsız bir devlet olarak güçlenmesi için yaptığı mücadeleyi destekliyordu. SSCB'nin yeni Türk devletine yaptığı bu tür yardımların tarihçesi Türk halkının ulusal kurtuluş savaşının ilk yılında başlar. Uluslararası ilişkiler alanında Türkiye'nin SSCB ile kurduğu işbirliğinin en önemli meyvelerinden biri 1923 yılında Lozan Konferansında kazanılan zaferd. Bilindiği gibi, emperyalistler, bu konferansta Türkiye'yi aslında bağımsız bir devlet olarak kabul etmişlerdi. Bu nedenle Lozan Konferansındaki utku uluslararası ilişkiler alanında iki devlet arasında kurulan ilk savaş ortaklığı sayılır. 1923 Lozan Konferansından sonra SSCB ile Türkiye arasında uluslararası ilişkilerde geleneksel bir işbirliği kurulmuştur. Bu bir raslantı değildi. SSCB, Türk hükümetine dış politikaında yardım ediyordu. Çünkü sözü geçen dönemde Türk hükümeti ulusal bağımsızlığı ve "Yurtta sulh, cihanda sulh"u korumayı amaçlayan ve genellikle Kemalist ilkelere bağlı bir dış politika izliyordu.

Türkiye de Boğazlar konusunda 1936 ortalarına kadar Sovyet politikasını tamamen destekliyor ve SSCB'nin dünyanın bu bölgesindeki çıkarlarını gözönüne alıyordu. 1930 başlarında SSCB, Baltık filosunun bir

kısmını Boğazlar yoluyla Karadeniz'e aktarmıştır.(1). Bu olay Batı dünyasında SSCB'ye karşı yeni bir Sovyet aleyhtarı kampanya açılmasına neden olmuştur. İngiltere, Fransa, İtalya, Almanya ve Romanya basınında olduğu gibi daha bir çok ülkenin gazetelerinde birçok Sovyet aleyhtarı yazı belirmiş, 1923 Lozan Konferansı'ndan sonra, Konferans kararları gereğince kurulan "Boğazlar Komisyonu"na şikayet edileceği ileri sürülmüştür.

Fakat Türk basını, SSCB'nin Türk makamlarına haber verip Uluslararası Boğazlar Komisyonu'na haber vermeden (2) savaş gemilerini Boğazlardan geçirme hakkını oybirliği ile savunmuştur.

"Cumhuriyet" gazetesi, Yunan "Apoyevmatini" gazetesinin bir haberini olduğu gibi yayınlamıştır. Bu haberde Boğazlar Komisyonu üyelerinden biri, gazetenin muhabirine şunları söylemiştir: "Rusya, Lozan muahedesinin Boğazlar mukavelenamesini imza etmediği için harp gemilerinin Boğazlardan geçmesi için mezuniyet talep etmek mecburiyetinde değildir, yalnız gemiler geçerken Çanakkale'deki Türk makamına ihbarı keyfiyet ederler."(3).

25 Ocak günü Türk gazeteleri, Sovyet savaş gemilerinin boğazlardan geçmesi vesilesiyle Batı basınında koparılan Sovyet aleyhtarı yaygaraya ilişkin "İzvestiya" gazetesinin yazısını aynen yayınlamıştır. "İzvestiya" gazetesinin bu yazısında "Lozan boğazlar mukavelesi, bunu kabul ve tasdik etmiş olan Sovyet Rusya'ya hiç bir mecburiyet tahmil edemez. Bundan maada boğazlardan geçecek gemileri tahdit etmek keyfiyeti, mezkur mukaveleye nazaran dahi, Karadeniz memleketlerine ait olmadığı için Sovyet hükümetine de tatbik edilemez..." denilmektedir.(4).

Batıda kimi gazeteler, Sovyet savaş gemilerinin Boğazlardan geçmeleri olayından, Türkiye'ye SSCB'ye karşı güvensizlik duyguları aşılmal ve Sovyet - Türk dostluğunu baltalamak için yararlanmak istiyorlardı. Örneğin İngiliz "Daily Telegraph" gazetesi, bir yazısında Baltık Filosundan Sovyet savaş gemilerinin Karadenize aktarılmasının Romanya, Bulgaristan, Yunanistan ve İngiltere'yi çok endişelendirdiğini, Türkiye'yi de "düşündürdüğünü" kanıtlamaya çalışmıştı.(5). Burada, İngiliz emperyalizminin amacı açıktır. O, SSCB'nin Türkiye'ye karşı dostça olmayan bir eylemde bulunduğunu kanıtlama çabaları içindedir.

Türk basını, Türk kamuoyu, İngiliz emperyalizminin bu çabaları karşısında susmamıştır. 5 Mayıs 1930 tarihli "Cumhuriyet" gazetesinde A-

1 - "Hakimiyeti Milliye", "Cumhuriyet", 29 Ocak 1930

2 - "Cumhuriyet", 20 Ocak 1930

3 - *İbid*

4 - "Hakimiyeti Milliye", 25 Ocak 1930

5 - "Daily Telegraph", 29 Nisan 1930

bidin Daver (6), "Daily Telegraph" gazetesinin kışkırtmalarına sert bir dille karşı çıkmış, Sovyetlerin Baltık filosundaki gemilerinden bazılarını Karadenize aktarmasından Türkiye'nin hiç de endişelenmediğini belirtmiş ve şunları yazmıştır: "Sovyet Rusya ile senelerden beri dost geçinen bir devlet olduğumuz için bütün Rus gemilerinin Karadeniz'de toplanacağı haberi biz endişeye düşürmediği gibi mütehayyir de etmiyor."

Yazar, bu durumun ancak SSCB'nin düşmanı olan Romenleri ve İngilizleri endişeye düşürebileceğini, çünkü 1923 yılında Lozan Konferansı sırasında İngiltere'nin, Boğazlar'ın her türlü savaş gemilerine açık tutulması için direndiğini anımsatmıştır. Bundan sonra yazar, SSCB'nin askerdeniz kuvvetleri üstüne bilgi vererek, "Her devlet kara ve deniz kuvvetlerini ihtiyacına ve siyasi vaziyetine göre tahşit eder" demiş ve yazısını şöyle bitirmiştir: "Türkiye - Rusya dostluğu baki oldukça, bizim için, bu vaziyette endişeyi mucip hiç bir şey yoktur. Biz değil, Rusya ile dost olmayanlar düşünsünler ve korksunlar !"(7).

"Cumhuriyet" gazetesinin yorumcusu Muharrem Feyzi de "Romanya - Rusya" başlıklı yazısında bu konuyu ele almış, Karadenizdeki Sovyet gemilerinin Türkiye'yi hiç endişelendirmediğini, çünkü dost bir ülkenin gemileri olduklarını, Sovyet gemilerinden Romanya'nın korktuğunu belirtmiştir.(8).

Başka bir yorumunda da Muharrem Feyzi, "Parijkaya Komuna", "Komintern" ve "Marat" adlı büyük Sovyet savaş gemilerinin Baltık denizinden Karadeniz'e geçirilmesinin uluslararası kurallara aykırı olmadığını, bunun için de Romanya'nın Uluslararası Boğazlar Komisyonu'na başvurup bu gemilerin tekrar Baltık denizine geri çevrilmeleri için yap-

-
- 6 - Abidin Daver ünlü bir Türk yazarı ve gazetecisidir. 1886'da İstanbul'da dünyaya gelmiş, İstanbul Askeri Deniz Okulu'nda öğrenim görmüş, Galatasaray'ı bitirmiştir. 1908 yılında gazeteciliğe atılmış, "Yeni Gün", "Tercüman", "Hakikat", "Cumhuriyet" ve daha başka gazetelerde çalışmıştır. Gazetecilik ve yazarlıkta yetenekli ve yurtsever görünümlü bir kişi olarak belirmiştir. 1939'da İstanbul milletvekili seçilmiştir. Milletvekili olarak yararlı bir toplum adamıdır. İngiltere, Fransa ve Belçika parlamentolarını ziyaret etmiştir. Abidin Daver, SSCB'yi bir kaç kez ziyaret etmiştir. Sovyet - Türk dostluğuna içtenlikle inanan bir kişi olarak Sovyet - Türk ilişkilerinin geliştirilmesine katkıda bulunan çok güzel yazılar yazmıştır. ("Meydan Laurous", c. III, s. 416.; "Türk Ansiklopedisi", c. XII, s. 344)
 - 7 - Abidin Daver, "Karadeniz Muvazenesi", "Cumhuriyet", 5 Mayıs 1930
 - 8 - Muharrem Feyzi, "Romanya - Rusya", "Cumhuriyet", 5 Nisan 1930

tağı önerilerin kabul edilmediğini belirtmiştir.(9).

1930 yılının 24 Eylül'ünden 7 Ekim'ine kadar süren Moskova ziyareti sırasında Türkiye Dışişleri Bakanı T. R. Aras'a Sovyet Dışişleri Bakanı M. M. Litvinov, SSCB'nin Karadeniz filosunu artırmak niyetinde olduğunu söylemiştir.(10). Bundan önce de Sovyet hükümeti, Sovyet gemilerinin Boğazlardan geçeceğini her zaman Türk hükümetine haber vermiştir. İşte bu yüzden Türkiye dışpolitikası, SSCB'nin sözü geçen eylemlerini savunmuştur.

1930 yılının Ocak ayından Nisan ayına kadar Londra'da uluslararası bir deniz konferansı yapılmıştır. Bu konferansta denizlerdeki egemenlik sorununda emperyalist devletler arasında şiddetli çıkar ayrılıkları bir kez daha ortaya çıkmıştı. Konferansa katılan başlıca devletler: İngiltere, Japonya, ABD, Fransa ve İtalya idi.(11). SSCB bu konferansa davet edilmemişti. Görüşmeler sırasında en şiddetli anlaşmazlık Fransa ile İtalya arasında başgöstermiştir.

Türk basını konferans çalışmalarıyla ilgili ayrıntılı haberler vermiştir. "Cumhuriyet" gazetesinin yorumcusu Muharrem Feyzi (12) ise bir dizi yorumunu bu konferansa ayırmıştı. Bu siyasi yorumlarda yazar, böyle bir konferansın artık büyük bir deniz filosu olan SSCB katılmadan ne sorunları ele alabileceğini, nede karara varabileceğini kanıtlamaya çalışmış ve SSCB'nin Baltık Denizi'nden, Akdeniz ve Boğazlardan geçirerek büyük savaş gemilerini Karadeniz'e getirmekle bu durumu belirttiğini yazmıştır.(13).

"Sovyetler Diyarında Neler Oluyor ?" başlıklı yorumunda Muharrem Feyzi, uluslararası deniz sorunlarının çözümünde SSCB gibi güçlü bir deniz ülkesinin görüşünü almamanın doğru olmadığını vurgulamış, Londra Deniz Konferansından herhangi bir sonuç alınıp alınamayacağını bekleyen dünya kamuoyundan farklı olarak SSCB'de beş yıllık planın başarıyla uygulandığını belirterek şöyle demektedir: "Sovyetlerin girişmiş olduğu iktisadi teşebbüsat ve bunun için vücuda getirilen teşkilât tarihte emsali görülmemiş ve şimdiye kadar tecrübe edilmemiş şeylerdir."(14).

-
- 9 - Muharrem Feyzi, "Karadeniz'de Rus Süperdretnotları", "Cumhuriyet", 23 Nisan 1930
 - 10 - "Cumhuriyet", 2 Ekim 1930
 - 11 - "İstoriya na diplomatsiyata", c. 3, s. 644
 - 12 - Muharrem Feyzi Tanınmış bir gazetecidir. 30'larda "Cumhuriyet"
 - 13 - Muharrem Feyzi, "Akdeniz Misakı ve Sovyetler", "Cumhuriyet" 8 Mart 1930
 - 14 - Muharrem Feyzi, "Sovyetler Diyarında Neler Oluyor ?", "Cumhuriyet", 19 Mart 1930

"Moskova ve Cihan Siyaseti" başlıklı yorumunda da Muharrem Feyzi hemen hemen aynı görüşleri savunmuştur.(15).

"Londra Konferansı ve Rusya" başlıklı yorumunda ise Muharrem Feyzi, SSCB'nin Londra Deniz Konferansına katılması gereğini ve zorunluğunu inandırıcı bir mantıkla açıklayarak şunları yazmıştır: " Baltık denizindeki vasi sevahilini kaybeden ve kuvvei bahriyesinin sıklet merkezini Karadeniz'e nakleden Rusya'nın dahil olmayacağı bir Akdeniz misakının hükmü her zaman sıfırdır. Bunun için böyle bir misak yapıldığı vakit Rusya dahi iştirake davet olunacaktır. Nasıl ki Lozan muahedesine bağlı boğazlar mukavelesine davet edilmiş idi. Halbuki o tarihte Sovyetlerin Karadeniz'de kuvvetleri hiç idi. Bugün ise Karadeniz'de mühim bir kuvvet vücuda getirdikten başka Baltık donanmasının en kuvvetli ve en yeni gemilerini Sivastopol'a nakletmiştir."(16). Bu görüşünü Muharrem Feyzi, "Karadenizde Rus Superdretnotları"(17) başlıklı yorumunda da savunmuştur.

Londra Deniz Konferansından sonra Batı propagandası, SSCB'ye ve Türkiye ile SSCB arasındaki ilişkilere karşı yalan ve iftiralar kampanyasına devam etmiştir. 1932 Haziran'ında "Daily Telegraph" gazetesi, savaş patlak verdiği de SSCB'nin güya Boğazlardan yararlanması için SSCB ile Türkiye arasında gizli görüşmeler yapıldığı hakkında düzme bir haber yaymıştır. Bu haberi gazete "British United Press"(18) haber ajansından almıştır. Burada gazetenin gizleyemediği amaç, Batı halklarına, bir savaş patlak verdiği zaman SSCB'nin Boğazlardan istediği gibi yararlanacağı kanısını telkin etmektir.

Boğazlar rejimini düzenleyen Montrö Konferansı uluslararası alanda Sovyet - Türk ilişkilerinin ve iki ülke arasındaki işbirliğinin gelişiminde büyük rol oynamıştır.

Daha 1933 yılında Türkiye, Boğazların silahlanmasına ilişkin Lozan anlaşmasındaki kararların yeniden gözden geçirilmesini istediğini bildirmiştir. Bu nota metnini birinci sayfasında yayınlayan "Cumhuriyet" gazetesi, başlığın altında iri puntolu harflerle şunları yazmıştır: "Dost Sovyet hükümeti, Türkiye'nin ciddi bir harp tehlikesi mevcudiyeti hakkındaki endişelerini, bu sebeple Boğazlar rejiminin münasip şekilde tadilini muvaffık bulmaktadır."(19).

Sovyetler Birliği'nin cevabı Türkiye'de büyük bir coşku ve memnun-

- 15 - Muharrem Feyzi, "Moskova ve Cihan Siyaseti", "Cumhuriyet", 15 Şubat 1930
- 16 - M. Feyzi, "Londra Konferansı ve Rusya", "Cumhuriyet", 20 Mart 1930
- 17 - M. Feyzi, "Karadeniz'de Rus Süperdretnotları", "Cumhuriyet", 20 Mart 1930
- 18 - "Daily Telegraph", 20 Nisan 1932
- 19 - "Cumhuriyet", 20 Nisan 1936

lukla karşılanmıştır. Gazeteler, SSCB'nin tutumunu birinci sayfalarında bildirmiş (20), Yunus Nadî bir başyazı yazarak, SSCB'nin Boğazlar konusunda her zaman Türkiye'yi desteklediğini belirtmiştir.(21).

Montrö Konferansı 1936 yılının 20 Haziran'ında başlayıp 20 Temmuz'a kadar sürmüştür. Lozan Konferansına katılan dokuz devlet Montrö konferansına delege olarak katılmıştır.(22).

Sovyet diplomasisi, Boğazlar sorununun çözüme bağlanmasında, SSCB ile öteki Karadeniz ülkelerinin çıkarlarını azami derecede güven altına almaya çalıştı. Konferansta tartışılan başlıca sorun, Karadeniz devletlerinin savaş gemilerinin Boğazlardan geçmesi ve öteki ülkelerin savaş gemilerinin ise Karadeniz'e girmesine izin verilmesi sorunudur. Sovyet heyeti Karadeniz ülkelerinin savaş gemilerinin Boğazlardan geçebilme haklarını savunmuştur, çünkü Akdeniz ile okyanuslara çıkma yolu budur.

İngiltere temsilcileri, Türkiye'nin Boğazlar rejimine ilişkin arzusunu kabul etmeye yatkın oldukları halde, Karadeniz'in uluslararası açık deniz ilan edilmesinde ve Karadeniz devletleri olmayan devletlerin gemilerinin de Karadeniz'e girebilme hakkının tanınmasında direnmişlerdir. Aslında İngiliz önerileri, Sovyet filosunu Karadeniz'de kapama amacına yöneliktir.(23).

Görüşmeler süresince Türkiye Dışişleri Bakanı T. R. Aras, kendi önerdiği anlaşma projesinden vazgeçmiş ve görüşmelere temel olarak İngiliz projesini kabul ettiğini bildirmiştir. SSCB'nin şiddetle karşı koyması üzerine İngiltere, belli başlı Sovyet önerilerini kabul etmek mecburiyetinde kalmıştır. İngiltere'den sonra Türkiye de itirazlarından vazgeçmiştir.

20 Temmuz 1936 tarihinde imzalanan Boğazlara ilişkin yeni anlaşma Türkiye'nin isteklerine tamamen uygundu. Bu anlaşma gereğince Uluslararası Boğazlar Komisyonu tamamen dağıtılmış, Boğazlardan savaş gemilerinin geçişini denetleme yetkisi Türkiye'ye verilmiştir.(24).

Montrö konferansı sırasında Türk basını, Türkiye ile SSCB arasında başgösteren tezatları görmezlikten gelmeye veya Boğazlar anlaşmasına ilişkin Türk projesine tüm Sovyet isteklerinin dahil edildiğini kanıtlama çabası içindeydi.(25).

Konferans sonunda yine SSCB sayesinde Boğazlara ilişkin sorunun çözümünde büyük bir utku kazanıldığı zaman, Türk basınında Sovyet - Türk dostluğunun ve iki ülkenin Montrö'deki işbirliğinin Boğazlar soru-

20 - "Cumhuriyet", 18 Nisan 1936.

21 - *Ibid*

22 - "İstoriya na diplomatsiyara", c. 3, s. 751

23 - *Ibid*, c. 3, s. 752

24 - *Ibid*

25 - "Cumhuriyet", 2 Haziran 1936; 4 Temmuz 1936

nunun elverişli bir çözüme ulaştırılmasına katkıda bulunduğunu bildiren yazılar belirmiştir. Türk gazetelerinin hemen hepsi, Boğazlar anlaşmasını Sovyet ve Türk diplomasisinin bir utkusu olarak değerlendirmiştir. Dahası var, Abidin Daver yazılarından birinde "Montrö'de Türk ve Sovyet Siyasetimizin Zaferi" (26) başlığını koymuştur. Başlığın hemen altına, Boğazlar anlaşmasının aslında Türkiye ile SSCB'nin isteklerine uyularak hazırlanmış olduğunu yazmıştır. Bu konuya ayırdığı başka bir yazısında Abidin Daver, Türkiye ile SSCB'nin Montrö'de yaptıkları ortak mücadelenin ve elde edilen başarının, barışın da utkusu olduğu görüşünü savunmuştur.(27).

Montrö konferansı vesilesiyle Yunus Nadi de Sovyet - Türk ilişkileri üstüne ilginç yazılar yazmıştır. O bunlarda aslında Montrö'de Sovyet - Türk ilişkilerinde beliren anlaşmazlıklar konusunda Türk hükümetinin resmi görüşünü açıklamıştır. "Boğazlar Mukavelesi Münasebetiyle Türk-Sovyet Münasebetleri"(28) başlıklı yazısının sonunda şunları belirtmiştir: "Boğazlar meselesi son Montrö müzakerelerinde muhtelif cephelerden tebarüz ettirdiği çok ehemmiyetli vaziyetler arasında Türk - Sovyet münasebetleri bakımından da kuvvetli bir imtihan vesilesi teşkil etti ve dostlukları her ikisi için de en hayati cidâl zamanlarında kurulmuş olan iki komşu memleket bu imtihanı muvaffakiyetle atlattı oldular." Yazısında yeni anlaşmayı değerlendirirken de şöyle yazmıştır: "Yeni mukavelename Türkiye'nin Boğazlar üzerindeki hakimiyet ve emniyetiyle beraber Karadeniz'de sahili olan bütün dost devletlerin menfaatlerini de en geniş ölçüde temin etmiştir." Yazının sonuna doğru Yunus Nadi şunları belirtmiştir: "Montrö'deki bazı geçici yanlış anlamalara rağmen biz Ankara'yı hakkıyla bilen Moskova'nın Boğazlar işinde nihayet Türk - Rus mesai birliği lüzumundan asla inhiraf etmemiş ve etmeyecek olduğundan emindik. Nitekim netice işte bu cümleyi memnun eden en güzel şekil ve kıyafetinde karşımıza dikilmiş bulunuyor. İki memleket dostluğunun bu muzaffer imtihandan pek çok kazanmış olduğunu söylemeye hacet bile yoktur."(29)

1 Ağustos 1936 tarihli Türk gazeteleri birinci sayfalarında "Dost Rusya Da Dün Montrö Mukavelesini Tasdik Etti" başlığı altında şu haberi vermiştir: "Ankara 31 (AA) - Boğazlar Mukavelesini Büyük Millet Meclisi'nde reye konduktan sonra Meclis'te bulunan Sovyet Maslahatgü-

-
- 26 - Abidin Daver, "Montrö'de Türk ve Sovyet Siyasetimizin Zaferi" "Cumhuriyet", 18 Temmuz 1936
 - 27 - Abidin Daver, "Montrö Zaferi Sulhün Zaferidir", "Cumhuriyet" 27 Temmuz 1936
 - 28 - Yunus Nadi, "Boğazlar Mukavelesi Münasebetiyle Türk - Sovyet Münasebetleri", "Cumhuriyet", 25 Temmuz 1936
 - 29 - Ibid

zarı, hükümeti namına Hariciye Vekili Dr. Tefvik Rüştü Aras'ı tebrik etmiş ve Sovyet hükümetinin de Boğazlar mukavelenamesini tasdik etmiş olduğunu resmen tebliğ etmiştir."(30). Bundan bir kaç dakika sonra Meclisteki demecinde İsmet İnönü şunları söylemiştir: "Boğazlar konferansından memnuniyetle çıkışımızın bir mühim sebebi, alâkadarların hepsinin de memnun çıkmış olmalarıdır. İştirak edenler kamilen imza ettiler. Bu meyanda 923 mukavelenamesini kabul etmemiş olan dostumuz Sovyetler de bizimle beraber imza ettiler. Bunu memnuniyetle kaydetmeyi bir zevk telâkki ederim. Ve size gene memnuniyetle haber veririm ki bu anda Sovyet İttihadında dahi Boğazlar mukavelesi tasdik edilmiş bulunuyor. (Alkışlar, bravo sesleri)."(31).

Montrö konferansı süresince ve bundan sonra da Türk devlet adamlarını SSCB ile Türkiye arasında bazı geçici ve önemli olmayan anlaşmazlıklar belirdiğini, fakat bunların çabuk giderildiğini ve ikili ilişkilerin bundan böyle gelişmesini etkilemeyeceklerini göstermeğe çalışıyorlardı. Ne yazık ki verilerin tahlili durumun hiç de böyle olmadığını gösteriyordu. Belliydi ki çok daha ciddi ve Sovyet - Türk dostluğunun gelişmesinde hiç de istenmeyen bir şeyin varlığı söz konusu idi. Montrö konferansı, Türkiye Dışişleri Bakanı T. R. Aras ile Türkiye Başbakanı İsmet İnönü'nün SSCB'ye değgin samimi olmayan bir politika izlemeye başladıklarını göstermiştir. T. R. Aras ile İsmet İnönü'nün böyle bir konum içine girmelerinin nedenlerini çalışmamızın son bölümünde ele alacağız.

30 - "Cumhuriyet", "Akşam", 1 Ağustos 1936

31 - "Cumhuriyet", "Akşam", 1 Ağustos 1936

2 - Milletler Cemiyeti ve Sovyet - Türk Dostluğu

30'ların başlarında dünyadaki politik durum artık karmaşıktır. Asya'da bir savaş ocağı meydana getirilmişti. Avrupa'da emperyalist devletler arasındaki çelişkiler gittikçe keskinleşiyordu. Emperyalistler olanca güçleriyle silahlanıp savaşa hazırlanıyorlardı. Bu politik ortam içinde SSCB, Milletler Cemiyeti Konseyinin, bir uluslararası silahsızlanma konferansı düzenlemesi için diretiyordu. Bilindiği gibi, Milletler Cemiyeti'nin önderleri, daha 1926 yılından beri böyle bir konferansın çağrılmasını hazırlıyor, fakat hazırlık komisyonu çalışmalarını sona erdiremediği bahaneyle bunu durmadan erteliyorlardı. Ve bu arada ise hızla silahlanıyorlardı.

26 Nisan 1931 günü SSCB dünyada ilk kez olarak Hazırlık Komisyonu'na Sovyet silahlı güçlerine değgin bilgileri sunmuştur. Böylece SSCB silahsızlanmayı ve savaşın önlenmesini içten dileyen biricik devlet olduğunu göstermiştir.

Silahsızlanma konferansının birinci evresi 2 Şubat 1932 tarihinde Cenevre'de başlamıştır. Bütün konferans boyunca SSCB ile Türkiye heyetleri arasında tam bir eylem birliği ve yardımlaşma vardı. Türk heyeti, silahsızlanma konusundaki Sovyet önerilerini kayıtsız şartsız desteklemiştir. 18 Şubat günü Sovyet heyeti, konferansa görüşülmek üzere bir karar tasarısı sunmuştur. Bu tasarı şu tümceyle sona eriyordu: "Konferans, genel ve tam silahsızlanma ilkesini, çalışmalarının temeli olarak kabul etmeyi kararlaştırıyor." Türkiye, İran ve Almanya çeşitli nedenlerden ötürü bu ilkeyi desteklediler.

Sovyet karar tasarısını destekleyen konuşmasında T. R. Aras, Türk hükümetinin Sovyet önerisine anlayışla yaklaştığını belirtmiş ve bu önerinin kabul edilmesiyle öteki bütün önerilerin gündemden düşeceği gö-

rüşünü savunmuştur.(2).

Silahsızlanma konferansının ikinci evresi 11 Kasım 1932 tarihinde başlamıştır. 6 Şubat 1933 günü, SSCB saldırganının belirlenmesine ilişkin bir bildiri tasarısı sunmuştur. Bu, yalnızca konferansta değil, ayrı hükümetler arasında da görüşülen çok önemli bir belgeydi. Türk heyeti bu Sovyet önerisini de desteklemiştir. Türkiye, saldırganın belirlenmesine ilişkin SSCB tarafından önerilen anlaşmayı (3 - 5 Temmuz 1933) imzalayan 10 kapitalist ülkeden biriydi.(3). Sözü geçen anlaşma Türk Meclisinde 1933 Aralık ayında onaylanmış ve bu vesileyle M. M. Litvinov ile T. R. Aras birbirlerine telgraflar göndermişlerdir.(4).

Türk hükümeti, Türk halkı ve Türkiye basını, silahsızlanma konferansının çalışmalarını yakından izlemiştir. Türk gazeteleri, konferans çalışmalarına dair bol bol haber vermiş, Sovyet önerilerini ve SSCB'nin barışçı dış politikasını devamlı olarak desteklemişlerdir. Hemen hemen her gün böyle yazılar çıkmıştır. Türk gazetelerinde, SSCB Dışleri Bakanı M. M. Litvinov'un bütün demeçleri yayınlanmıştır. Türk basınında sık sık, Sovyet devlet yöneticilerinin soruna gerçekçi yaklaşımlarını ve SSCB halklarının silahsızlanma ile barışı korumaya ilişkin samimi dileklerini yansıtan yorumlar da yayınlanmıştır.(5). Türk basını Fransa, Almanya, İngiltere vb. ülkelerin konferansa sundukları önerileri de ele almış, bu önerilerin esassız olduğunu açıklamıştır. Bu yazılarla emperyalist devletlerin silahsızlanmadan söz ederek sinsice silahları savaşta hazırladıklarını da belirtilmiştir. SSCB dostu ve Türk - Sovyet dostluğu yanlısı en ünlü Türk gazetecileri bu sefer de SSCB'nin iyi niyetlerini, genel ve tam bir silahsızlanma ilkesini dayatarak yaptığı dünya barışını koruma mücadelesini açıklayan yazılar yazmışlardır. Örneğin 11 Şubat 1933 tarihinde Yunus Nadi, "Silahları Azaltma İşinde Yeni Nutuklar" başlığı altında bir yazı yayınlayarak konferansta bazı ülke temsilcilerinin tutumunu açıklamış ve M. M. Litvinov ile T. R. Aras'ın demeçlerine değinerek Sovyet önerilerinin doğruluğunu belirtmiştir. Cenevre konferansında SSCB ile Türkiye arasındaki işbirliğinden memnurluk belirten Yunus Nadi, silahsızlanma konferansında Sovyet ve Türk heyetleri arasındaki işbirliğinin Sovyet - Türk dostluğunu daha da geliştirdiği sonucuna varmıştır. (6).

Silahsızlanma konferansı vesilesiyle bir çok dış politika yorumcusu da SSCB'nin barışçı politikasını ve Sovyetler Birliği'nin Silahsızlanma

2 - "İstoriya na diplomatsiyata", c. 3, s. 681

3 - *Ibid*; "Hakimiyeti Milliye", 27 Aralık 1933

4 - "Cumhuriyet", "Hakimiyeti Milliye", 9 Şubat 1933

5 - "Cumhuriyet", "Hakimiyeti Milliye", 9 Şubat 1933

6 - Yunus Nadi, "Silahları Azaltma İşinde Yeni Nutuklar", "Cumhuriyet", 11 Şubat 1933

Konferansına tam silahsızlanma ilkesini kabul ettirmek için harcadığı çabaları destekleyen çok yazı yazmıştır. Türk gazeteleri, konferans sırasında SSCB ile Türkiye delegeleri arasında yapılan verimli işbirliğini de belirtmişlerdir.

Muharrem Feyzi de SSCB'yi destekleyen yorumlar yazmıştır. Örneğin "Rusya Cihan Siyaseti Merkezi Oldu"(7), "Rusya ve Son Misaklar" (8), "Cenevre'de Fırtına Başlıyor"(9), vb.

SSCB'nin çabalarına karşın Cenevre Silahsızlanma Konferansı başlanışına doğru yol alıyordu. 16 Mart 1933'de en son öneriyi İngiliz delegasyonu yaptı. "Mc. Dona'd Planı" denen bu milliyetçi - burjuva önerilerinde de silahsızlanma konusunda yeni hiç bir şey yoktu. Ancak, silahsızlanmayı engelleyecek yeni yeni kurnazlıklar iieri sürülüyordu.

Demeçlerinde M. M. Litvinov, emperyalistlerin öne sürdüğü bu tasarrufların da içyüzünü açıkladı. SSCB Dışişleri Bakanının bu demeçleri Türk basınında da yer almışlardır. Hatta M. M. Litvinov'un "Bugünkü durum silahlanma yarışına koşul yaratıyor"(10) görüşü haberlerde başlık olarak verilmişti.

Türk heyetinin geçici yönetmeni Cemal Hüsnü bu konu üstüne hükümetinin görüşlerini açıklamış ve Sovyet görüşlerini destekleyen bir konuşma yapmıştır.(11).

Cenevre Konferansı süresince büyük Türk gazeteleri, Konferansın çalışmalarını aydınlatan Sovyet basınındaki yazıları, sayfalarının başköşelerine aktarmışlardır. Bu yazılarda, emperyalist devletlerin konferansa çıkmaza sokmaya yönelik manevralarının içyüzleri açıklanmaktaydı.

Örneğin "Hakimiyeti Milliye" gazetesi, "İzvestiya" gazetesinin başka yazılarını olduğu gibi 10 Temmuz tarihli sayısındaki "Cenevre Manevraları" başlıklı yazısını da yayınlamıştır.(12).

SSCB'nin çalışmalarına etkin bir biçimde katıldığı Cenevre silahsızlanma konferansı henüz kapanmadan bir Uluslararası Ekonomik ve Mali Konferans, Londra'da toplantıya çağırılmıştı. Konferans 12 Temmuz 1933 günü çalışmalarına başlamıştı. Bu konferansta dünya ekonomik bunalımı ve bu bunalımla savaş önlemleri gözden geçirilmişti. Konferans-

- 7 - M. Feyzi, "Rusya Cihan Siyaseti Merkezi Oldu", "Cumhuriyet", 16 Nisan 1933
- 8 - M. Feyzi, "Rusya ve Son Misaklar", "Cumhuriyet", 18 Temmuz 1933
- 9 - M. Feyzi, "Cenevre'de Fırtına Başlıyor", "Cumhuriyet", 10 Mart 1933
- 10 - "Hakimiyeti Milliye", "Cumhuriyet", 31 Mayıs ve 5 Mayıs 1933
- 11 - "Hakimiyeti Milliye", "Cumhuriyet", 28 Mayıs 1933; "Cumhuriyet", 3 Haziran 1933
- 12 - "Hakimiyeti Milliye", 11 Haziran 1933

ta da SSCB ile Türkiye Dışişleri Bakanları M. M. Litvinov ile T. R. Aras arasında sıkı bir işbirliği yapılmıştı. Bu durum Batılı diplomatların ve gazetelerin dikkatini çekmiş, ünlü karikatürcü Kelen de İngiliz basınında, dinlenme saatlerinden birinde oturup dostça görüşen M. M. Litvinov ile T. R. Aras'ın çok başarılı bir karikatürünü çizmiş, yayınlamıştır. Bu karikatür sonradan Türk gazetelerinde de yayınlanmıştır.(13).

Londra Konferansında Sovyet temsilcisi M. M. Litvinov bunalımın yıkıcı sonuçlarını azaltmak için geniş kapsamlı bir ekonomik işbirliği programını öne sürmüştür. Sovyet hükümeti adına okuduğu bildiriye M. M. Litvinov, SSCB'nin kısa bir süre içinde dış ülkelere 1 milyar dolar tutarında sınai mal ısmarlayabileceğini söylemiştir. 20 Haziran'da Sovyet heyeti, konferansa, ekonomik saldırmazlık için protokol tasarısını sunmuştur. Bu tasarıda, devletler arasında barışçıl bir işbirliğine engel olan ekonomik sistem ayırımının ve bununla ilgili kısıtlamaların kaldırılması zorunluğunun bütün devletlerce kabul edilmesi öneriliyordu.

SSCB, bu konu ile ilgili öneriyi 1931 Eylül'ünde Avrupa Komisyonun' da da yapmıştı. Türk heyeti o zaman da bunu desteklemişti.(14).

SSCB'nin Londra ve Cenevre konferanslarına etkin bir şekilde katılımı, onun uluslararası saygınlığını arttırmıştı. Türk basını Londra konferansında SSCB'nin rolü ve etkinliği üzerine okurlarına sürekli olarak haber vermiştir. SSCB'nin artan uluslararası saygınlığını belirtmiştir. Türk basını, SSCB ile İspanya (1933) arasındaki diplomatik ilişkilerin yeniden kuruluşu, 2 Eylül 1933 tarihinde imzalanan 5 yıllık Sovyet - İtalyan Dostluk Paktı ile Saldırmazlık ve Tarafsızlık Anlaşması ve ABD ile arasındaki diplomatik ilişkilerin (16 Kasım 1933) yeniden kuruluşu gibi olayları da hemen yansıtmıştır. Şunu da belirtmeliyiz ki SSCB'nin dışpolitika alanındaki bu eylemlerini Türk kamuoyu ve Türk basını memnunlukla karşılamıştır. Onlar, SSCB'nin dış politika alanında elde ettiği başarılarla sevinmekte, bu başarılarla, büyük bir amaç olan dünya barışının korunmasına katkıda bulunan kendi başarıları olarak bakmaktadırlar. Türk basını Bulgaristan'ın SSCB'yi tanıyışını (15) büyük bir memnunlukla belirtmiştir.

"Cumhuriyet" gazetesi Londra konferansı üzerine gerçekçi bir baş yazısında SSCB'yi desteklemiştir. "Rusya Yeniden Dünyaya Karşıyor" başlıklı yazısında Yunus Nadi şunları yazmıştır: "Londra Konferansından hiç olmazsa bu çıktı: Büyük ihtilalden beri yeni rejimin inkişaf ve tekâmülleri içinde az çok dünyanın diğer memleket ve kıt'alarından ayrılmış denilecek şekilde daha ziyade kendi içine çekilmiş bir hayat man-

13 - "Hakimiyeti Milliye", 23 Haziran 1933

14 - "M. Feyzi, "Cemiyeti Akvam ve Rusya", "Cumhuriyet", 30 Eylül 1931

15 - "Cumhuriyet", "Hakimiyeti Milliye", 25 Temmuz 1934

zarası arzeden Sovyet Rusya'sı daha sarıh bir adımla tekrar dünyaya ka-
rışmağa giden yeni bir temayül ve yeni bir cereyan gösterdi... Litvinov
Yoldaş Konferansa: Beynelmile şeraitin ıslahı takdirinde yalnız Rusya
diğer memleketlerden milyarlar ve milyarlar kıymetinde eşya satın al-
mağa hazır, dedi."(16). ABD'nin konferansta yenilgiye uğradığını
ve doların devalüasyonuna gitmeleri gerektiğini belirten Yunus Nadi,
"Amerika'nın dahi nihayet yeni Sovyet rejimini tanımak ve onunla sıkı
münasebetlere girmek tasavvurunda bulunduğunu" vurgulamış ve dünya
politikası ve ekonomisinde SSCB'nin artık önemli bir rol oynadığının
inkâr edilemeyeceğini belirtmiştir. Yazıda devamla şunları okuyoruz:
"Rusyadaki değişiklik milli ve beynelmileldir: İhtilacı Rusya bütün bir
husumet cihanına karşı koyarak mevkiinde durabilmiş olduktan sonra
şimdiye kadar herhangi bir taraftan tekrar taarruza uğrayabileceği ihti-
malleri içinde yaşayageliyordu. Rusya'daki en kuvvetli müesseselerden
birinin Kızıl Ordu oluşunun hikmeti budur. Avrupa milletleri arasında
yeni Rusya'yı beğenmeyen ve ellerinden gelse bu yeni rejimi bir kaşık
suda boğmak isteyen insanların miktarı az da değildi. Rusya'da vaziyet
her gün biraz daha fazla normal olan bir şekle girdikçe Avrupanın da
bu yeni rejimi fena gören insanların yavaş yavaş miktarları azalmağa
doğru gitti."(17).

Türkiye Cumhuriyeti hükümeti ve Türk kamuoyu, SSCB katılışı sağ-
lanmadan Milletler Cemiyetinde Avrupa ve dünya sorunlarının çözüme
bağlanamayacağını, dünya barışının korunamayacağını her zaman açık-
lamışlardır. SSCB'nin, Milletler Cemiyetine girmesinin zorunlu olduğu
görüşünü her zaman savunmuşlardır. Sovyet diplomasisi de Türkiye'nin
Milletler Cemiyetine üye olma hakkını savunmuştur.

1931 yılı başlarında Fransa, Milletler Cemiyetindeki Avrupa Komis-
yonunun "Avrupa'nın Birleştirilmesi" projesini görüşmesini istemiş ve
bunda direnmiştir. Dünya kamuoyu Avrupa Komisyonu çalışmalarına
SSCB'nin de katılmasını ısrarla istemiştir. Türk diplomasisi bu görüşü
desteklemiştir. 1931 yılının Ocak ve Şubat aylarında Türk basını sık sık
bu konuyu ele almıştır. Birçok başyazı ve yorum bu konuya ayrılmıştır.
Türk kamuoyu, SSCB'nin Avrupa Komisyonu çalışmalarına katılması-
nın zorunluğunu kanıtlarıyla göstermiştir.(18).

20 Ocak 1931 tarihinde Türk kamuoyu, Avrupa Komisyonunun ça-
lışmalara katılmak üzere SSCB ile Türkiye'yi davet etme kararını içten-
likle selamlamıştır.(19). Gerçekten, dünya kamuoyunun baskısı altın-

16 - Yunus Nadi, "Rusya Yeniden Dünyaya Karışıyor", "Cumhuriyet"
11 Şubat 1933

17 - İbid

18 - M. Feyzi, "Avrupa Ahvali ve Rusya", "Cumhuriyet", 6 Ocak 1931

19 - "Cumhuriyet", 21 Ocak 1931

da Avrupa Komisyonu oturumlarına Sovyet heyetini davet etmiştir. Ama Fransız diplomasisi, SSCB'nin temsilcilerinin ekonomik komisyondan başka komisyonların çalışmalarına katılmalarını önlemek için elinden geleni yapmıştır.(20). Öyleyken, Türk basını, SSCB'nin Avrupa Komisyonunun çalışmalarına, ilke olarak katılma kararını memnunlukla karşılamış ve bunun doğru bir hareket olduğunu, SSCB'nin Avrupa topraklarının yüzde 45'ine sahip olduğunu vurgulamıştır.(21).

Milletler Cemiyeti'nde SSCB'nin düzenli üye olması söz konusu olduğunda Türk diplomasisi ve Türk basını her defasında SSCB'yi desteklemiştir. Elde bulunan belgelerin irdelenmesi, Türkiye'nin bu konuda, özellikle 1934 yılının Nisan - Eylül aylarını kapsayan dönemde Batılı devletler üzerine baskı yaptığını göstermektedir. Bu dönemde Türkiye Dışişleri Bakanı T. R. Aras, SSCB'nin Milletler Cemiyeti'ne üye olma hakkını savunmuş ve bunun zorunluğunu konuşmalarında defalarca açıklamıştır. Gazetelerde de ünlü Türk gazetecileri ve yorumcularının yazılarında SSCB'nin Milletler Cemiyeti'ne üye kabul edilmesinin zorunluğu üzerinde ısrarla durulmuştur.(22). Bu arada Türk basını, SSCB'nin Milletler Cemiyeti'ne üye olma hakkını ve bu üyeliğin zorunluğunu ele alıp açıklayan Sovyet ve Batı basınındaki bir çok yazının çevirilerini de yayınlamıştır. Türkiye kamuoyu ve tanınmış bir sıra Türk gazeteci bu sorunun gelişmesini devamlı olarak izlemiş ve SSCB'nin Miller Cemiyeti'ne kabulüne karşı duran çeşitli ülkelerin tutumunu eleştirmişlerdir. Milletler Cemiyetindeki SSCB'nin üye kabul edilmesine ilişkin tartışmalar Türk gazeteleri gerek Batı haber ajanslarından ve gerekse TASS'tan alarak yansıtmışlardır.(23). SSCB'nin Milletler Cemiyetine kabul edildiğini anlatan "İzvestiya" gazetesinin "Sovyetlerin Sulh Siyaseti"(24) başlıklı yazısı ile onun Balkan İtilâf Devletlerine karşı izlediği barışçı politikayı açıklayan yazısının "Hakimiyeti Milliye"(25) gazetesi tarafından yayınlanması Türk kamuoyunun dikkatini çekmiş.

Türk gazeteleri 180 milyonluk Sovyetler Birliğinin Milletler Cemiyeti'ne üye olması zorunluğu konusunda Fransız ve Hollanda kamuoyunun görüşüne de sayfalarında yer vermiştir.(26). Birinci dereceli önem taşıyan bu uluslararası örgüte SSCB'nin üye olmasını Türkiye memnunlukla karşılamıştır. Bu arada, Almanya ile Japonya'nın örgütten çıkması ü-

20 - "İstoriya na diplomatsiyata", c. 3, s. 643

21 - "Cumhuriyet", 12 Şubat 1931

22 - "Cumhuriyet", 22 Nisan 1934, 27 Mayıs 1934

23 - "Hakimiyeti Milliye", 16 Temmuz 1934; "Cumhuriyet" 5 Nisan 1934

24 - "Hakimiyeti Milliye", 30 Mayıs 1934

25 - "Hakimiyeti Milliye" 12 Haziran 1934

26 - "Hakimiyeti Milliye" 2 Eylül 1934

zerine Türk basınında, SSCB'nin bu örgütten dünya barışının korunması için bir araç olarak yararlanması olanaklarına da işaret edilmiştir.(27).

SSCB'nin Milletler Cemiyetine kabul edileceği günün yaklaşmasıyla Türk kamuoyu bu yüzden duyduğu memnunluğu daha açık göstermeğe başlamıştır. Anadolu Ajansı, Cenevre muhabirinden aldığı sevinçli haberleri, basın aracılığıyla Türk kamuoyuna iletliyordu.(28).

17 Eylül 1934 tarihinde Türk gazetelerinin hepsi birinci sayfalarında SSCB'nin büyük bir çoğunlukla Milletler Cemiyeti'ne kabul edildiğini iri puntolu harflerle bildirmişlerdir.(29). Türkiye bu haberi candan selamlamıştır.

Milletler Cemiyetinin 18 Eylül 1934 günlü oturumunda T. R. Aras konuşarak, SSCB'nin örgüte kabul edilmesini Türk hükümeti adına kutlamıştır. Demecinde ayrıca şunları belirtmiştir: "Sovyet Rusya'nın Milletler Cemiyeti azası bulunmasını yalnız bugün değil, ötedenberi esasen temenni ediyorduk... Sovyet Rusya Milletler Cemiyetinin hikmeti vücudu olan sulh ve bütün milletlerin temel olarak bekledikleri itimat ve beynelmilel emniyet sahalarında devamlı gayretler sarfetmiş olan ve bugün de etmekte bulunan bir memlekettir..."(30).

Türk gazeteleri, Moskova'dan gelen haberlere de yer vermişlerdir. Bu haberlerde, SSCB'nin Milletler Cemiyetine girmesinden Sovyet halklarının duydukları memnuluk belirtilmiştir. Ayrıca SSCB'nin buna politik açıdan büyük bir önem verdiği de işaret edilmiştir.(31).

Türk basını, M. M. Litvinov'un 19 Eylül günü Milletler Cemiyetinde bir demec vererek, SSCB'nin Milletler Cemiyetine girme amaç ve ödevlerini açıkladığı konuşmasına da geniş yer vermiştir.(32).

Ertesi günü basın, Sovyet temsilcisinin Milletler Cemiyetindeki beyanatının Fransa ve Almanya'da yankısını yansıtmıştır.(33).

Türk kamuoyu ve Türk hükümeti, SSCB'nin Milletler Cemiyeti'ne girmesini, uluslararası çapta politik önemi olan, büyük bir olay olarak değerlendirmiştir. Bunun, dünya barışını sağlamaştıracağını ve aynı zamanda SSCB'nin uluslararası itibarını arttıracağını belirtmişlerdir.(34).

SSCB, Türkiye'nin Milletler Cemiyetindeki yasal yerini almasında her zaman direnmiştir. Ve bu direnme başarıyla sonuçlanmıştır. 17 Eylül

27 - "Hakimiyeti Milliye", 12 Eylül 1934

28 - "Hakimiyeti Milliye", 13 Eylül 1934

29 - "Hakimiyeti Milliye", 17 Eylül 1934; "Cumhuriyet" 19 Eylül 1934

30 - "Hakimiyeti Milliye", 19 Eylül 1934

31 - "Hakimiyeti Milliye", 18 Eylül 1934

32 - "Cumhuriyet", "Hakimiyeti Milliye" 20 Eylül 1934

33 - "Hakimiyeti Milliye", "Cumhuriyet", 21 Eylül 1934

34 - "Cumhuriyet", 1 Ocak 1935

1934 günü (SSCB'nin üye olarak Milletler Cemiyetine kabulünden bir gün sonra) Türkiye'de Milletler Cemiyetine girdi. SSCB halklarıyla Türkiye halkı bu olayı büyük bir sevinçle karşılamışlardır.(35).

SSCB ile Türkiye'nin Milletler Cemiyetine üye olmaları, Sovyet ve Türk diplomasisinin yeni bir utkusu olup, iki ülkenin uluslararası saygınlığını yükseltme yolunda yeni ve ileri doğru atılmış önemli bir adımdı.

Her iki tarafın, Milletler Cemiyetindeki yasal yerlerini almak için yaptıkları mücadelede yardımlaşmaları Sovyet - Türk ilişkilerinin gelişmesine katkıda bulunmuştur.

3 - Türkiye, SSCB'nin Dışpolitikasını destekliyor

Araştırma konusu olan dönemde Türkiye, uluslararası alanda güçlü bir etki sahibi olmamakla birlikte, uluslararası örgütlerde olsun, kitlesel haberleşme araçlarında olsun SSCB'nin dışpolitikasını her zaman desteklemiştir.

Yeri gelmişken bir kez daha belirtmek isteriz ki incelenen dönemde Türkiye'nin kitlesel haberleşme araçları, SSCB'nin barışçı dışpolitikasını her zaman ve kesinlikle savunmuşlar, emperyalist propaganda merkezlerince yayılan Sovyet aleyhtarını görüşlere sık sık yanıt vermişlerdir.

Türkiye'deki kitlesel haberleşme araçları, Hitler faşizminin saldırılarına karşı mücadelede olsun, Avrupa'da oluşturulan anti-Sovyet ve anti-komünist bloka karşı mücadelede olsun, dünya barışını korumak için verilen mücadelede olsun sürekli olarak SSCB'yi desteklemiştir. Onlar, Uzakdoğu sorunları karşısında tutum almışlar ve SSCB'nin Uzakdoğu politikasını desteklemiştir. Çan Kay Şek'in SSCB'ye, Japon militaristlerinin Çin, Mançurya ve SSCB'ye karşı harpçi amaçlarının ve eylemlerinin içyüzünü açığa vurmuşlardır. Örneğin, Türk basını, Doğu Çin Demiryolu (DÇDY) ile ilgili olarak Çjan Süs- Lân'ın 1929 Kasım ve Aralık aylarındaki saldırgan Sovyet aleyhtarını eylemlerinden doğan Çin - Sovyet anlaşmazlığını yakından izlemiştir.

Sovyet hükümetinin sayısız protestoları ve DÇDY sorununun barışçı yollarla çözüme bağlanması için yaptığı önerilerine karşın, Komintangçılar Sovyet sınırındaki provokasyonlarından ve saldırılarından vazgeçmiyorlardı. Sovyet hükümeti kuvvet kullanmak zorundaydı. 17 Kasım'da V. K. Blühér'in komutanlığındaki özel Uzakdoğu birlikleri Çin militaristlerinin saldırısını püskürttüler ve onlara öldürücü darbeyi indirdiler. (1).

Türk basını bu olayları geniş ölçüde aydınlatmıştır. Gazeteler hemen

hemen hergün olayların gelişmesini izlemiştir. 24 Kasım günü şu haberi yayınlamışlardır: "Aksayı Şark Ordusu kıtaata bu ayın onyedisinde vuku bulan Çin taarruzunu defederek Çin kıtaatını hududun öbür tarafına sürmüşler ve bunları Çin arazisinde takip etmişlerdir. Sekiz binden fazla Çin neferinin ve üç yüz Çin zabitanın silahı alınmış ve ayrıca on bin tüfek ve mühim miktarda top ve sair malzeme iğtinam olunmuştur."(2).

Bir kaç gün sonra Türk gazeteleri, Sovyet askeri komutanlığının ve Sovyet hükümetinin anlaşmazlıkla ilgili açıklamasını yayınlamışlardır. Gazeteler, DÇDY sorununun barış yoluyla çözüme bağlanmasında Sovyet hükümetinin direnmesini sürdürdüğünü, fakat artık DÇDY'nun eski durumunun tekrar yenileştirilmesi ve demiryolu personelinin tutsak edilen Sovyet vatandaşlarının serbest bırakılmasını haklı olarak istediğini belirtmişlerdir. Türk basını ayrıca, Çinlilerin, Sovyet ülkesine karşı saldırgan eylemlerinin bir sonucu olarak Kızıl Ordu'dan "ibret dersi" aldıklarından, SSCB'nin tüm koşullarını kabul ettiklerini bildirmiştir.(3).

SSCB ile Çin arasında DÇDY münakaşasına ilişkin Türk gazetelerinde çıkan yazıların hepsi de SSCB'yi desteklemişlerdir. Türk gazeteleri, Çinlilerin saldırgan eylemlerini de (4), anlaşmazlıkla ilgili ABD'nin kısırtıcı eylemlerini de (5) yermişlerdir.

11 Aralık 1929 günü Türkiye Dışişleri Bakanı T. R. Aras, SSCB ile Çin arasındaki ihtilâfa ilişkin Anadolu Ajansına bir beyanat veriyor, SSCB'nin, DÇDY sorunu konusundaki hakkını savunuyor, SSCB'nin, anlaşmazlığın barış yoluyla çözüme bağlanmasını her zaman istediğini ve bu uğurda çaba harcadığını söylüyor. T. R. Aras, SSCB'nin dünyanın bütün bölgelerinde olduğu gibi Uzakdoğu'da da münakaşalı sorunların barışçıl görüşmeler yoluyla çözümlenmesinden yana olduğunu anlatıyor.(6).

DÇDY sorunu ile ilgili Sovyet - Çin anlaşmazlığı üzerine Türk basını sayfalarında, Sovyet "İzvestiya" gazetesinin 25 Aralık 1929 tarihli yazısı yayınlanmıştır. Bu yazıda anlaşmazlığın nedenleri açıklanmış ve SSCB'nin ulusal çıkarlarını savunma hakkı gerekçelendirilmiştir.(7).

Türkiye'nin politika adamları, kamuoyu ve basını SSCB'nin politik ve ekonomik istikrara kavuşması sürecini dikkatle izlemekte, bu arada uluslararası itibarının artışı da gözlemekteyler. Hemen şunu belirtmeliyiz. Türkiye, olaylara yalnız bir seyirci olarak kalmıyor. O, SSCB'nin her bakımdan kalkınışıyla, uluslararası itibarının ve etki gücünün artışıyla yakından ilgileniyor. Basında çıkan yazılar dikkatle gözden geçirildiği

-
- 2 - "Hakimiyeti Milliye", 24 Kasım 1929
 - 3 - "Cumhuriyet", "Hakimiyeti Milliye", 29 Kasım 1929
 - 4 - "Cumhuriyet", 8 Aralık 1929
 - 5 - "Cumhuriyet", 5 Aralık 1929, 11 Aralık 1929
 - 6 - "Cumhuriyet", "Hakimiyeti Milliye", 12 Aralık 1929
 - 7 - "Hakimiyeti Milliye", 26 Aralık 1929

zaman, Türkiye'nin SSCB'nin dış politika alanındaki başarılarına sevindiği görülmektedir.

Türkiye, SSCB'nin Avrupa'da izlediği politikaya özel bir ilgi göstermektedir. Yunus Nadi'nin "Dünya Siyasetinde Rusya'nın Mevkii" yazısı da bunu kanıtlamaktadır. Yunus Nadi, Sovyet - Fransız ilişkilerinin gelişmesini ele almış, bu ilişkilerin iyiye doğru yol aldığını belirtmiş, Fransa Havacılık Bakanı Pierre Kot'un büyük bir heyetle ve 3 askeri uçakla SSCB'ye ziyarete gittiğini örnek olarak vermiştir. Bundan sonra yazar, SSCB'nin Almanya ve ABD ile ilişkilerinin gelişmesine değinmiş, Londra'da yapılan Dünya Ekonomik Konferansı'nın ABD'nin gözlerini açtığını ve artık SSCB'yi resmen tanımağa ve onunla diplomatik ilişkiler kurmağa hazırlandığını belirtmiştir. SSCB'nin uluslararası ilişkilerde önemli bir etken olduğuna değinen Yunus Nadi, İngiliz hükümetinin de SSCB ile ticaret anlaşması imzaladığını ve SSCB ile ilişkilerini iyileştirme peşinde olduğuna dikkati çekmiş ve şu sonucu çıkarmıştır: "Sovyetler Rusyasının diğer dünya memleketleriyle olan münasebetlerindeki bu iyilik güphe yok ki umumi surette ve mutlak olarak iyidir." (8).

SSCB'nin uluslararası ilişkilerde rolünün artması ve etki gücünün yükselmesi, dolayısıyla Türkiye'nin de rol ve etkisinin artmasını sağlıyor. Bu ise dünya kamuoyunun dikkatini çekiyor. Bulgar "Slovo" gazetesi, "Avrupa'da Sovyetler ve Türkiye'nin Rolü" başlığı altında ilginç bir yazı yayınlamış, "Hakimiyeti Milliye" gazetesi de bunu basmıştır. (9).

30'larda Sovyet - Amerikan ilişkilerinin gelişmesi, Türk diplomasisinin ve Türk kamuoyunun dikkatlerini üzerine toplamaktadır. Yetkili Türk devlet adamları ve etkin toplum adamları ile gazeteciler, ABD'nin SSCB'yi tanıması gerektiğini, Sovyetlerle normal diplomatik ilişkiler kurmalarını zorunluğunu defalarca ileri sürmüşlerdir. Bunun yanısıra Türk gazeteleri, ABD ile SSCB arasındaki ilişkilerin normalleşmesi düşüncesini savunan Batıda çıkan yazıları da okurlarına aktarmışlardır. (10).

1933 Kasım ayı başlarında Washington'da diplomatik ilişkiler kurulmasına ilişkin Sovyet - Amerikan görüşmeleri başlamıştır.

16 yıllık direnişten sonra, uluslararası durumun iyice gerginleştiği bir zamanda Almanya ile Japonya'nın doğrudan doğruya tehditleri karşısında ve dünya ekonomik bunalımının ağır baskısı altında ABD, SSCB'yi resmen tanıdığını ve onunla diplomatik ilişkiler kurmaya hazır olduğunu bildirmiştir.

- 8 - Yunus Nadi, "Dünya Siyasetinde Rusya'nın Mevkii", "Cumhuriyet", 19 Kasım 1933
- 9 - "Avrupa'da Sovyetler ve Türkiye'nin Rolü", "Hakimiyeti Milliye", 21 Kasım 1933
- 10 - "Hakimiyeti Milliye", 24 Ağustos 1933; "Cumhuriyet", 15 Mayıs 1933

1933 Ekim'inde ABD Başkanı Roosvelt ile SSCB Merkez Yürütme Komitesi Başkanı M. İ. Kalinin arasındaki görüşmelerden önce teati edilen mektuplarda, iki devlet başkanı, ABD ile SSCB arasındaki ilişkilerin normalleştirilmesi dileklerinde bulunmuşlardır. M. İ. Kalinin'e mahsus mektubunda Roosvelt, Sovyet - Amerikan görüşmelerinin başlamasını önermiş, Roosvelt'e yanıtında M. İ. Kalinin, Sovyet hükümetinin görüşmelere başlanması önerilerini kabul edip, Dışişleri Halk Komiseri M. M. Litvinov'u bu amaçla ABD'ye gönderdiğini bildirmiştir.

16 Kasım 1933'de ABD ile SSCB arasındaki görüşmeler başarıyla sonuçlanmış, diplomatik ilişkiler kurulmasına ilişkin anlaşma imzalanmıştır.

Türk kamuoyu, yalnız Sovyet - Amerikan ilişkilerini değil dünya barışının korunması sorununu da kapsamına alan bu önemli olayla yakından ilgilenmiştir. Türk basını, Washington görüşmelerini yakından izlemiş, görüşmelerin seyrini ayrıntılarıyla bildirmiştir.(11). Anlaşmanın imzalanmasını selamlayarak, ABD ile SSCB arasında diplomatik ilişkiler kurulmasından memnunluk duyduğunu belirtmiştir. "Hakimiyeti Milliye" gazetesi, Burhan Asaf Belge'nin "Sovyet Rusya - Amerika" başlıklı yazısını yayınlamıştır.(12). Türkiye gazetelerinin hepsi de ABD ile SSCB arasında diplomatik ilişkiler kurulmasının dünyada uyandırdığı yankıları sayfalarına aktarmış ve bunun tarihsel önem taşıyan bir olay olduğunu vurgulamıştır.(13).

Türk gazeteleri SSCB ile ABD arasında diplomatik ilişkiler tesisi vesilesiyle M. İ. Kalinin'in Amerikan halkına hitaben yazdığı mektubu tümüyle birinci sayfalarında yayınlamış ve bunun Türk kamuoyunda da çok olumlu yankı uyandırdığını bildirmişlerdir.(14).

Türkiye gazeteleri, diplomatik ilişkiler tesisine ilişkin anlaşmanın imzalanmasını hemen sonra ABD'nin Moskova elçiliğine V. S. Buillit'i (15), SSCB'nin ise Washington elçiliğine Troyanovski'yi (16) tayin ettiklerini de pkurlarına haber vermişlerdir.

6 Aralık günü TASS Ajansı muhabirine yaptığı beyanatta Türkiye Dışişleri Bakanı, ABD ile SSCB arasında diplomatik ilişkiler tesisi konusunda Türk hükümetinin görüşünü resmen bildirmiş, Türkiye'nin bu tarihsel olayı büyük bir memnunlukla karşıladığını söylemiştir.

T. R. Aras, beyanatını M. İ. Kalinin'in, Amerikan halkına hitaben

11 - "Cumhuriyet", 19 Kasım 1933

12 - Burhan Asaf Belge, "Sovyet Rusya - Amerika", "Hakimiyeti Milliye", 19 Kasım 1933

13 - "Hakimiyeti Milliye", "Cumhuriyet", 19, 20, 21 Kasım 1933

14 - "Hakimiyeti Milliye", 22 Kasım 1933

15 - "Cumhuriyet", 19 Kasım 1933

16 - "Hakimiyeti Milliye", 7 Aralık 1933

yazdığı mektubundan şu sözlerle bağlamıştır: "Beşeriyetin terakkisini ve cihan sulhü davasını benimseyen herkes için Sovyet - Amerikan münasibatinin teesüsünden memnun olmak icap eder."(17).

SSCB'nin Avrupa ve dünyada itibarı gittikçe artmaktadır, çünkü 30'ların ortalarına doğru SSCB, ekonomik, politik ve askersel - stratejik bakımdan güçlü bir devlet olmuştur. Dünya devresel ekonomik bunalımı döneminde yalnızca Sovyet ekonomisinin devamlı olarak geliştiği ve hat-ta o zamana kadar görülmemiş tempolarla kalkındığı gerçeği bile, sosyalist Sovyet toplumunun hayatiyetini gözler önüne sermektedir. Uç bunalımlı yıl döneminde (1930 - 1933) SSCB sanayii hemen hemen iki buçuk kez büyüdü. Aynı dönemde ABD sanayii 1929 yılına oranla yüzde 65, İngiltere sanayii ise yüzde 86, Alman sanayii yüzde 66, Fransa sanayii yüzde 77 daha az üretim yapmıştır.(18)

Böyle bir ortamda SBKP XVI. Kurultayında okunan çalışma raporunda, burjuvazinin, ekonomik bunalımdan çıkış yolunu, faşist diktatörlüğe gitmekte, işçi sınıfı hareketini ezmekte, sömürge ve etki alanlarını yeniden bölüşmek için savaşta arayacağı sonucuna varılmıştır. Türk gazeteleri, SBKP XVI. Kurultayında Y. V. Stalin tarafından okunan Parti Merkez Komitesi raporunun dış politika ve ekonomi bölümlerini yayınlamışlardır.(19). Gazeteler ayrıca, raporun sonunda SSCB'nin bir karış yabancı toprağa sahip olmak istemediği ve kendi topraklarından kimseye bir karış bile vermeyeceği belirtilen kısma özellikle dikkati çekmiştir.(20).

1930 yılından sonra uluslararası ilişkilerdeki gelişmeler SBKP'nin XVI. Kurultayının uzak görüşlülüğünü ve yaptığı değerlendirmenin doğruluğunu kanıtlamıştır.

1931 Sonbaharında Japon emperyalistleri askeri birliklerini Sovyet sınırına doğru kaydırmışlardır. Kasım ayında DÇDY'nin öbür tarafına geçmişlerdir. Burjuva dünya basını, SSCB ile Japonya arasındaki savaşın kaçınılmazlığını bar bar bağırırmaya başlamıştı. Fakat Türk basını olayları sesizce izlemiş ve Uzakdoğu'da Sovyetlerin politikasını savunmuştur. Türk gazeteleri 25 Eylül 1931 tarihinde M. M. Litvinov'un Japonya'nın Moskova Büyükelçisini kabul ettiğini, DÇDY'ye doğru silahlı kuvvetlerini göndermekle Japonya'nın ne gibi niyetler peşinde olduğunu açıklamasında direndiğini ve SSCB'nin kendisini savunmak için sınırlarda önlemler aldığını bildirdiğini haber şeklinde iletmiştir okurlara.(21). "Cumhuriyet" gazetesi, TASS Ajansının 29 Aralık 1931 tarihli haberini ver-

17 - "Hakimiyeti Milliye", 7 Aralık 1933

18 - İstoriya na BKP/b, Sofya, 1950, s. 368

19 - "Hakimiyeti Milliye", "Cumhuriyet", 28, 29, 30 Haziran 1930

20 - "Cumhuriyet", 30 Haziran 1930

21 - "Cumhuriyet", 25 Eylül 1931

miştir Bu haber şöyle diyordu: "Moskova'daki Japon sefirine karşı bir suikast icrası teşebbüsü bizim aleyhimize müteveccih beynelmilel bir takım entrikalar mevcut olduğunu göstermektedir... Bize taarruz etmek isteyenler bilsinler ki niyet ve tasavvurdan fiil ve harekete geçtikleri takdirde Sovyet Rusya'nın çalışkan kütelleri aşılmaz bir hisar teşkil etmek suretiyle memleketlerini müdafa etmesini bileceklerdir."(22).

SSCB'nin 31 Aralık 1931 tarihinde saldırmazlık anlaşması imzalanmasına ilişkin olarak Japonya'ya yaptığı öneri de Türkiye basınında geniş ölçüde yansıtılmıştır. Japon militaristleri, uzun süre inceledikten sonra SSCB'nin bu önerisini 1932 sonlarında reddetmiştir. Türk kamuoyu ve Türk basını Sovyet - Japon ilişkilerinin gelişimini yakından izlemiş ve eldeki en yeni verilere dayanarak Sovyetlerin Uzakdoğu'daki politikasını desteklemiş, dünyanın bu bölgesinde barışı korumak için SSCB'nin elinden geleni esirgemediğini göstermiştir. 1 Nisan 1933 tarihinde belli başlı Türk gazeteleri, "İzvestiya"nın 31 Mart 1933 tarihli sayısında çıkan ve SSCB'nin Uzakdoğu'da barışın korunması sorununu da içine alan uluslararası barış politikasını açıklayan yazıyı vermişlerdir.(23). 31 Aralık 1933 tarihinde ise M. M. Litvinov'un SSCB Bakanlar Kurulunda verdiği hükümetin dış politikasını açıklayan demecini yayınlamışlardır. Bu demecinde M. M. Litvinov, SSCB'nin dünya barışı davasının gerçek yanlısı olduğunu inandırıcı bir biçimde kanıtlamıştır.(24).

Japon militaristleri 1932 - 1933 döneminde, savunma gücü zayıf Çin'i ele geçirmek niyetiyle savaş hareketlarına giriştikleri zaman Uzakdoğu'da savaşın patlak vermesi tehlikesi özellikle çok artmıştı. Çin'e savaş ilan etmeden ve bizzat düzenledikleri provokasyonlardan yararlanarak Japon orduları bütün Mançurya'yı işgal ettiler ve Kuzey Çin'i ele geçirmek ve sonra da SSCB'ye saldırmak için uygun konum hazırlama işlerine girişmişlerdi. Bu durum barışı reel bir tehlikeyle karşı karşıya getiriyordu. Sovyet diplomasisi savaşı önlemek için çok çaba harcadı.

Türk kamuoyu ve Türk basını, bu soruna ilişkin görüşünü açıklayarak Japonya'nın savaş planlarını yerip SSCB'nin barışçı politikasını desteklemişlerdir. Türkiye basını, Japonya'nın savaş açma niyetlerini gösteren ve ordu yığmaları, silahlanma, askersel bütçeyi artırma gibi olguları açıklayan bir çok belge yayınlamıştır. "Hakimiyeti Milliye" gazetesinde çıkan "Mançurya'da Harp Hazırlıkları"(25) başlıklı yazı özellikle ilgi çekicidir. Yazıda, Japonya'nın SSCB'ye karşı yönelik savaş planları ayrıntılarıyla verilmiş ve yerilmiştir. Türk basını, Japonya ile savaşın önlenmesine yönelik SSCB'de çıkan yazılara, devlet adamlarının beyanatları-

22 - "Cumhuriyet", 30 Aralık 1931

23 - "Hakimiyeti Milliye", "Cumhuriyet", 1 Nisan 1933

24 - "Cumhuriyet", 31 Aralık 1933

25 - "Hakimiyeti Milliye", "Mançurya'da Harp Hazırlıkları", 4.3.1934

na, TASS Ajansının bildirilerine de çok yer ayırmıştır.(26).

1936 başlarında Japonya'nın saldırması olasılığı çok artmıştır. Sovyet hükümeti, savaşı önlemek için ek önlemlere başvurmuştur. Türk basını, savaşın önlenmesine yönelik tüm Sovyet belgelerini yayınlamıştır. 1 Şubat gümü basın, Japon askerlerinin Sovyet topraklarında provokasyonlara giriştiklerini (27), bu vesileyle SSCB'nin Japon hükümetine protesto notası gönderdiğini bildirmiştir. 4 Şubat'ta "Cumhuriyet" gazetesi, Japon Kvantung ordusu komutanlığının SSCB'ye yönelik, provokasyon niyetli iftira dolu haberlerini yeren TASS Ajansının ayrıntılı bir yazısını yayınlamıştır.(28). Bir kaç gün sonra, Türkiye gazetelerinin hemen de hepsi Y. V. Stalin'in "Seripps Howard Newspapers" Amerikan gazeteleri tröstünün başkanı Roy Howard'a verdiği beyanata yayınlamışlardır. "Rus - Japon harbi olacak mı ?" sorusuna Stalin, "Japonya tecavüz ederse, evet !" yanıtını vermiştir. Y. V. Stalin, SSCB'nin Avrupa'da izlediği politikaya, Almanya'nın SSCB'ye saldırma tehlikesine ilişkin sorulara da yanıt vermiş, SSCB'nin, saldırıya uğradığı takdirde kendini onurla savunacak barışçı bir ülke olduğunu kanıtlarıyla birlikte ve inandırıcı bir biçimde açıklamıştır.(29). Soru ve yanıtları birlikte Türk gazeteleri Y. V. Stalin'in resmini de basmışlardır.

12 Mart 1936 günü Ulan Bator'da imzalanan Sovyet - Moğol Yardımlaşma Protokolü de Türk basınında yansımıştır. Moğolistan saldırıya uğradığı an Kızıl Ordunun yardımına koşacağı da belirtilmiştir. SSCB'nin barışçı politikasını bir kez daha açığa vuran protokolün tam metni de yayınlanmıştır.(30). 17 Mayıs'ta Türk gazeteleri, "İzvestiya" gazetesinin Uzakdoğu konulu yazısını da basmışlardır. 14 Eylül'de Savunma Bakanı K. İ. Voroşilov'un Minsk'te askeri geçit resmindeki demecini vermişlerdir. Buna ikinci başlık olarak, iri harflerle K. İ. Voroşilov'un "Kızıl Ordu düşmanı, düşman topraklarında daima tepelemeğe hazır!" sözlerini vermiştir.(32). Bu demecinde de SSCB'nin barışçı dış politikası ve Kızıl Ordu'nun barışı koruma görevi üzerine dikkat çekilmiştir.

1936 Ekim'inde Türk basını, Mareşal K. İ. Voroşilov'un Baltık denizi kıyılarında bulunduğunu ve Baltık Filosunun manevralarına katılacağını bildirmiştir.

"Tan" gazetesi bu haberle birlikte birinci sayfasında Sovyet hafif piyade tanklarını gösteren bir resmin altına da "Komşumuz ve dostumuz

26 - "Cumhuriyet", 19 Nisan 1933

27 - "Cumhuriyet", 1 Şubat 1933

28 - "Cumhuriyet", 4 Şubat 1936

29 - "Hakimiyeti Milliye", "Akşam", "Cumhuriyet", 8 Mart 1936

30 - "Cumhuriyet", 6 Nisan 1939

31 - "Cumhuriyet", 17 Mayıs 1936

32 - "Cumhuriyet", 14 Eylül 1936

Sovyet Rusya ordusunun hafif piyade tanklarından kalabalık bir grup" diye yazmıştır.(33).

1937 ve 1938 yıllarında da Türk basını, Uzakdoğu'daki politik durumu izlemeye devam etmiş, Japonların SSCB'ye yönelik provokasyonlarına, Sovyet ordularının sınırlara doğru hareketine ve Kızıl Ordu'nun Japon saldırısına karşı savaşa hazırlanışına ilişkin yazılar yayınlamıştır. "Cumhuriyet" gazetesi 1 Aralık 1937 tarihli sayısında, Fransız "Vü" dergisinin Sibiry Kızılordu'suna ilişkin resimli yazısını yayınlamıştır. (34). Yazı "Bir Harp Patlarsa S. Rusya, Japonya'yı Kısa Zamanda Yenecektir" başlığı altında çıkmış, Almanya ve Japonya'ya karşı SSCB'nin barışçı politikasını savuucu bir ruhta yazılmıştır.(35).

1938 yılının Ağustos ayında "Tan" gazetesi, birinci sayfasında, iri puntolu harflerle "Sovyet - Japon Harbi ! Sovyetler Mukabil Taarruza Geçtiler" başlığı altında Türk kamuoyuna, Sovyet sınırında Japonya'nın büyük çaptaki provokasyonlarına ve SSCB'nin, bu anlaşmazlığın barış yoluyla çözümlenmesi konusundaki çabalarına dair bilgi vermiştir.(36).

Bu yıllarda da Türk diplomasisi, kamuoyu ve basını Sovyetlerin Avrupa'da izlediği politikayı dikkatle gözlemiştirler. Türk basını, Sovyetlerin Avrupa'da giriştikleri her barışçı adım üstüne kamuoyunu haberdar ederek, Almanya, İtalya ve Japonya'nın özellikle SSCB'ye karşı yeni bir dünya savaşı tutuşturma düşüncelerini açıklamış ve yermiştir. Gazeteler ayrıca Hitler faşizmini ve onun barışsever dünya kamuoyuna ve SSCB'ye karşı askersel bir anti-komünist blok meydana getirme niyet ve girişimlerini de yermişlerdir. Batıdaki demokratik eğilimli yayınlardan ve özellikle SSCB'den, Sovyet gazetelerinde çıkan yazılar, TASS ajansının bildiri ve haberleri, Sovyet devlet yöneticilerinin demeç ve beyanatları gibi bir çok yazı, Türk basının sayfalarında hemen hemen her gün çıkmıştır. Burada bunlardan birkaçına değineceğiz.

En başta Türk basınına, Sovyet - Alman, Sovyet - Fransız ve Sovyet - İngiliz ilişkilerinin gelişimini yakında izlediğini, hemen hemen her gün SSCB'nin Avrupa ülkelerine karşı izlediği barışçı politikayı belirttiğini söylemek gerekir. Gazeteler, SSCB'nin Avrupa ülkeleriyle, yeni bir dünya savaşını önleyecek ilişkilerden yana olduğunu ve bu uğurda çaba harcadığını kaydetmişlerdir. Politik gözlemcilerin hemen hepsi, sözü geçen dönemde, SSCB'nin izlediği Avrupa politikasını ele alırken SSCB'nin barışı ne kadar çok arzu ettiğini ve korunması için elden gelen hiç bir şeyi esirgemediğini göstermişlerdir.

Dünyanın bu bölgesinde, Almanya ile İtalya'da faşizmin baş kaldır-

33 - "Tan", 1 Ocak 1936

34 - "Cumhuriyet", 2 Temmuz 1937

35 - "Cumhuriyet", 1 Aralık 1937

36 - "Tan", 2 Ağustos 1938

masını Türk kamuoyu yakından izlemiştir. Türkiye basını, başları dönen Alman ve İtalyan faşistlerine karşı savaşta Sovyet politikasını ve SSCB basınına tamamen desteklemiştir.(37). Türk kamuoyu, Sovyet diplomasisinin, Avrupa komşularıyla anlaşmak ve ortak bir güvenlik ortamı yaratmak için yaptığı çalışmaları tamamen desteklemiş, basın ise bu çabaların propagandasını yapmıştır.(38). Türk basını, Hitlercilerin iktidara el koyan girişimlerini yermiştir.(39). Hitler iktidara gelince ise Hitlercilerin saldırı politikasına karşı Türk gazetecilerinin yazılarını veya Sovyet gazetelerinden alınmış yazıları yayınlamıştır. Reichtag'ın ateşe verilmesi vesilesiyle Hitler'in anti-komünist provokasyonları Türk gazetelerinde geniş olarak yansıtılmıştır. Bu konuda da Sovyetlerin yaptıkları değerlendirmeler desteklenmiş, özellikle TASS Ajansının ve Sovyet basınına yazıları tanıtılmıştır. Reichtag'ın yanmasına ilişkin Türk gazetecilerinin yazılarında da bunun aslında AKP ve Alman sosyalistlerine karşı Hitler'lerin bir işi olduğu görüşü savunulmuştur. Örneğin, "Cumhuriyet" gazetesi 3 Mart 1933 tarihli sayısında, "Rus ve Leh gazeteleri Reichtag'ı komünistlerin yakıtına inanmıyorlar " diye yazarak, " Hitlercilerin Reichtag yangınına komünistlere ve sosyalistlere hücum için güzel bir vesile ittihaz etmiş oldukları artık muhakkak sayılmalıdır"(40) sonucuna varmışlardır.

Türk basınında, Hitler iktidara geçtikten sonra Sovyet hükümetinin, milliyetçi ve faşist saldırgan niyetlerinden vazgeçirmek için Hitler'e etki göstermeye çok uğraştığını kanıtlayan bir çok belgenin yer aldığını görüyoruz. Bu belgelerin hepsi de, Türk diplomasisinin, Türk kamuoyunun ve Türk kitlesel haberleşme araçlarının, SSCB'nin izlediği Hitlerciliğe karşı politikaya yardım ettiklerini göstermektedir. Türkiye gazeteleri nazist hükümetin Polonya - Danzig'e (42) karşı saldırı niyetlerini, nazilerin yahudilere karşı düşmanca eylemlerini, nazi temsilcilerinin Londra Uluslararası Ekonomi Konferansındaki (43) bozguncu tutumlarını ve benzeri başka davranışlarını protesto eden SSCB'nin notalarını her zaman yayınlamış ve bu konuda olumlu yorumlara yer vermişlerdir. "İzvestiya" gazetesinin bir çok yazısı da Türk gazeteleri sayfalarında çıkmıştır.(44). Bu yazılardan birinde de Sovyet gazetesi, Almanlara, Sov-

37 - "Cumhuriyet", 13 Haziran 1930; 13 Şubat 1931; 20 Haziran 1931; 24 Aralık 1931

38 - "Cumhuriyet", 4 Şubat 1932

39 - "Cumhuriyet", 8 Mayıs 1932

40 - "Cumhuriyet", 3 Mart 1933

41 - "Cumhuriyet", 9 Mart 1931

42 - "Cumhuriyet", 5 Nisan 1931

43 - "Cumhuriyet", 25 Haziran 1933

44 - "Cumhuriyet", 5 Nisan 1933

yet - Türk ilişkilerini, değişik sosyal sistemli ülkeler arasında dostluk ilişkilerinin geliştirilmesinin bir örneği olarak göstermiştir. Türk gazeteleri bu olayı şu başlıklarla vermişlerdir: "Rus Gazeteleri, Rus - Türk Dostluğunu Almanlara Misal Gösteriyorlar."(45).

Türkiye gazeteleri, SSCB'nin tüm ülkelere karşı izlediği barışçı politikayı, özellikle Almanya ve İtalya ile ilişkilerini iyileştirmeye yönelik çabalarını belirten daha başka bir çok Sovyet yazılarını da çevirerek yayınlamışlardır.(46).

Kitlesel haberleşme araçları, SBKP XVII. Kurultayında okunan çalışma raporunun SSCB'nin barışçı dış politikasını belirten bölümü ile Kurultay'da konuşan Sovyet yöneticilerinin Hitler Almanyası ile Mussolini İtalyası'nın saldırı politikasını eleştiren konuşmalarını yayınlamışlardır. Bu konuşmalarda Naziler, yeni bir savaş hazırlamakla suçlanmışlardır. Kurultaydan bir çok resimler de basılmıştır.(47).

Bu Kurultayda V. M. Molotov'un, SSCB'nin dış politikası üstüne demeci görünür yerlerde yayınlanmıştır. Gazeteler, 1935 yılında düzenlenen Stahanovçuların Ulusal Konferansında(48) SSCB'nin dış politikası ve savunma gücü konusunda V. M. Molotov ile K. E. Voroşilov'un söyledikleri demeçlere geniş yer ayırmışlardır.

K. E. Voroşilov'un 23 Şubat 1933 tarihinde Kolhozcuların Kurultayında verdiği demeç de Türk basını sayfalarında yansıtılmış, özellikle K. E. Voroşilov'un, Sovyet hükümetinin barışçı bir dışpolitika izlediği, fakat aynı zamanda her düşmanı yoketmeye hazır çağdaş bir ordu meydana getirdiği yolundaki sözleri üzerine okurun dikkati çekilmiştir.(49).

1934 yılı sonlarında Türk basını, Sovyet hükümetinin Almanya ve genellikle Avrupa'ya ilişkin yeni bir barışçı girişimini bildiren TASS ajansının haberini yayınlamıştır. Haberde, Sovyet Dışişleri Bakanı M. M. Litvinov'un 28 Mart günü SSCB ve Almanya hükümetleri tarafından imzalanmak üzere bir protokol tasarısını Almanya'nın Moskova Büyükelçisi'ne Sovyet hükümeti adına sunduğu, bu protokol tasarısının Avrupa'da barışın korunmasına, Baltık ülkelerinin bağımsızlıklarının güvence altına alınmasına, SSCB ile Almanya arasındaki ilişkilerin iyileştirilmesine yönelik olduğu, fakat 14 Nisan günü Alman büyükelçisi Nadolni'nin önerilen protokole ilişkin Alman hükümetinin red cevabını verdiğini bildirmiştir. Bununla ilgili olarak 21 Nisan günü M. M. Litvinov, Nadolni'ye Almanya'nın harpçi politikasının içyüzünü açıklayan bildirisini sun-

45 - "Cumhuriyet", 26 Haziran 1933

46 - "Cumhuriyet", 12 Eylül 1933; "Cumhuriyet", 27 Ocak 1934

47 - "Hakimiyeti Milliye", "Akşam", "Cumhuriyet", 24 Ocak 1934 - 6 Şubat 1934

48 - "Cumhuriyet", 21 Kasım 1935

49 - "Hakimiyeti Milliye", 24 Şubat 1933

muştur. Türk gazeteleri Sovyet hükümetinin bu bildirisinin tam metnini basmışlardır. (50).

Türkiye gazeteleri, Hitler'e karşı başka ülkelerin gazetelerinde çıkan yazılara da yer vermiştir. Örneğin, "Cumhuriyet" gazetesi, Leh generali Sykorensky'nin Hitler Almanyasına karşı beyanatını yayınlamıştır. Bu beyanatında Leh generali, Almanya'nın barışçı beyanlarda bulunduğunu, fakat bunun dünya kamuoyunu aldatma amacı güden bir manevradan başka bir şey olmadığını söylemiştir.(51).

15 Haziran 1935 tarihinde Türk gazeteleri, Çekoslovak Bakanı Beneş'in yabancı ve Sovyet gazetecileri önünde SSCB izlenimlerini anlatırken söylediği sözleri yayınlamışlardır. Beyanat, "Çek Basını Sovyet Rusya Gerçek Barış İstiyor Diyor" başlığı altında yayınlanmış. Beneş, Nazilerin politikasını yerip "Tam olarak kanım o ki Sovyet Rusya gerçek barış istiyor ve gerçek bir barış siyaseti gütmektedir..."(52) demiştir.

İncelenen dönemde Türk gazeteleri, İngiliz kaynaklarından yararlanarak bir çok Hitler aleyhtarı yazı yayınlamıştır. Bu yazılarda, Nazilerin Sovyet aleyhtarı bir blok yaratma emeli peşinde oldukları açıkça belirtilmiştir.(53).

Yunus Nadi'nin "Sovyetler Rusyası İkinci Plana Bırakılamaz !" yazısı, SSCB'nin Avrupa politikasına ilişkin çok ilginç bir yazıdır. Yunus Nadi bu yazısında, emperyalistlerin, Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere'yi bir Sovyet aleyhtarı temel üzerinde politik ve askersel bir blokta birleştirme denemelerini yermiş, SSCB olmadan Avrupa'da böyle bir birleşmenin yapılamayacağını, çünkü SSCB'nin en büyük Avrupa ülkesi olduğunu ve aynı zamanda dünya barışını en çok ve içtenlikle arzu eden ülke olduğunu belirtmiştir. Yazının sonunda Yunus Nadi, Sovyet - Türk ilişkilerine değinerek, bu ilişkilerin çok samimi olduğuna, dünya barışının sağlanmasına katkıda bulduklarına, SSCB'nin barışçı niyet ve hislerinden hiç kimsenin kuşkulanamaması gerektiğine işaret etmiştir.(54).

1936 yılında Türk gazeteleri, SSCB'nin Almanya ve Avrupa ile ilgili politikasını açıklayan Sovyet belgelerini yayınlamaya devam etmiştir. İşte belli başlıları: V. M. Molotov'un SBKP MK'nin 11 Ocak tarihli oturumunda okuduğu demeç(55), "İzvestiya" gazetesinin Fransız - Leh ilişkilerinin iyileştirilmesi ve Almanya'ya karşı yönelmesine ilişkin 4 Eylül günü çıkan yazısı, vb.(56).

50 - "Cumhuriyet", 29 Nisan 1934

51 - "Cumhuriyet", 28 Aralık 1934

52 - "Ulus", 15 Haziran 1935

53 - "Cumhuriyet", 28 Mart 1934

54 - Yunus Nadi, "Sovyetler Rusyası İkinci Plana Bırakılamaz", "Cumhuriyet", 22 Şubat 1935

55 - "Cumhuriyet", 12 Ocak 1936

56 - "Tan", 5 Eylül 1936

27 Ağustos 1936 günü "Tan" gazetesi bütün birinci sayfanın başlığı olarak, "Stalin Orduya "Hazır Ol" Emrini Verdi" diye yazmıştır.(57).

Eylül'de Nürnberg'te Alman Nasyonal - Sosyalist Partisi Birinci Kurultayını toplayarak faşist Almanya liderleri, insanlığa karşı yönelik saldırgan ve Sovyet aleyhtar politikalarını küstahça ve açıkça dile getirmişlerdir. Bununla ilgili olarak Sovyet kitleesel haberleşme araçları - TASS, "Pravda", "İzvestiya" ve Sovyet radyosu, Hitler'in harpçi politikasının yüzünü açığa vuran yazılar yayınlamışlardır. Yazı ve bildiri gibi bütün bu belgeler büyük Türk gazetelerinin birinci sayfalarında çıkmıştır. Türk kamuoyunun nazizme karşı olduğunu gösteren bir çok yorumlar yayınlanmıştır. Örneğin, 17 Eylül 1936 tarihinde "Cumhuriyet" gazetesi, birinci sayfasında Sovyet basınından aktardığı yazıları "Almanya Bugün Sibirya'yı da Rüyasında Görmektedir" başlığı altında yayınlamıştır. (58). Üç gün sonra "Cumhuriyet" gazetesi yine birinci sayfasında yayınladığı yazıda SSCB'nin Almanya ile ilişkilerini iyileştirmek ve Avrupa'da barışı korumak için herşeye rağmen çaba harcamakta devam ettiğini belirtmiştir.(59)

Gazeteler, M. M. Litvinov'un Cenevre'de Milletler Cemiyeti'nin 28 Eylül tarihli oturumunda verdiği demeci de yayınlamışlardır. Bu demecinde M. M. Litvinov, nazilerin Nürnberg Kurultayındaki harpçi haykırışlarına Sovyet hükümetinin yanıtını vermiştir. Gazeteler M. M. Litvinov'un şu sözlerini iri harflerle vermişlerdir: "Nasyonal sosyalizm bütün insanların ve medeniyetin düşmanıdır."(60).

"Cumhuriyet" gazetesi "Journal de Moskou'nun Almanya ile İtalya'nın askersel yakınlaşmasına karşı yönelik başyazısını yayınlamıştır.(61).

30 Kasım günü "Tan" gazetesi birinci sayfasında iri puntolu harflerle "Rusya Faşizme Ağır Bir Cevap Verdi" başlığı altında, Sovyetler Kurultayında SSCB'nin dış politikası üstüne M. M. Litvinov'un beyanatını ve "Ordumuz, faşistleri kahredebilir" sözlerini vermiştir. Gazete, M. M. Litvinov'un demecini tümüyle yayınlamıştır. Bu demecinde Alman ve İtalyan askeri ve politik macerapereslerinin maskeleri düşürülmüştür.(62). Gazete, yine birinci sayfasında, Sovyetler Birliği Deniz Kuvvetleri Komutanı Orlov'un Sovyet askeri deniz kuvvetlerinin savunucu gücüne ilişkin Sovyetler Kurultayındaki sözlerini de vermiştir.(63).

1936 yılı sonlarında Nazi Almanya, İngiltere'ye Anti - Komünist blo-

57 - "Tan", 27 Ağustos 1936

58 - "Cumhuriyet", 17 Eylül 1936

59 - "Cumhuriyet", 20 Eylül 1936

60 - "Tan", 29 Eylül 1936

61 - "Cumhuriyet", 5 Kasım 1936

62 - "Tan", 30 Kasım 1936

63 - *Ibid*

ka katılma önerisinde bulunmuştur. Bununla ilgili olarak "Cumhuriyet" gazetesi "Ami du Peuples" Fransız gazetesinin, İngiltere'nin anti-komünist bloka girmesine karşı yönelik bir yazısını aynen vermiştir. Bu yazıda, olayların bu gelişimi karşısında SSCB'nin, savunması için gereken önlemleri alma mecburiyetinde olduğu ve bunu da yapmakta olduğu belirtilmiştir. K. E. Vorosilov'un resmi ile birlikte SSCB'nin kendi savunmasını garanti altına almak için ek kararlara vardığını bildiren haber de yayınlanmıştır.(64).

Günlük Türk gazeteleri, Sovyet - İngiliz ilişkilerinin olumlu yönde geliştiğini, SSCB ile İngiltere ve Fransa arasında işbirliği gerçekleştirildiğini gösteren başka yazılara da yer vermişlerdir. Dahası var. Çekoslovakya'ya Nazi Almanyası saldırdığı takdirde SSCB, İngiltere ve Fransa'nın Çekoslovakya'nın yardımına koşacağı ileri sürülmüştür.(65).

Türkiye, Sovyet - Fransız ilişkilerinin gelişmesini yakından izliyor, SSCB'nin böyle ilişkilere yönelik çabalarını selamlıyordu. Çünkü bu ilişkiler Avrupa'da barışın korunmasına katkıda bulunuyordu.

Bu konuda Türk gazeteleri, Sovyet ve Fransız kitlesel haberleşme araçlarının verdiği bilgilere de bol bol yer vermiştir. İki ülke arasındaki görüşmeler, dışişleri bakanlarının beyanatları vb. basın sayfalarında yansıtılmıştır.(66). 1934 sonlarında Fransa Parlamentosunda askersel bütçe görüşülürken Fransa Harbiye Bakanı ve mebuslardan bir kısmı, Almanyaya Fransa'ya saldırdığı takdirde SSCB'nin Fransa'ya askersel yardımda bulunacağını beyan etmişlerdir. Bu beyanatlara da Türk basınında yer verilmiştir.(67).

Gazeteler, SSCB ile Fransa arasında yardımlaşma anlaşmalarının (2 Mayıs 1935) ve SSCB ile Çekoslovakya arasında yardımlaşma anlaşmalarının (16 Mayıs 1936) imzalanması vesilesiyle Sovyet diplomasisinin başarılarını da geniş ölçüde yansıtmışlardır.(68). Türkiye basını bu anlaşmaların imzalanmasını selamlayarak, bunların genel barışın korunması davasına büyük katkıda bulunacaklarına işaret etmiştir. 1936 yılının Mart ayında Türk gazeteleri, Sovyet - Fransız anlaşmasının Fransız Parlamentosunda onaylandığını da bildirmiştir.(69). "Cumhuriyet" gazetesinde bir başyazıda Sovyet - Fransız ilişkilerine değinen Yunus Nadi, Sovyet - Fransız anlaşmasının imzalanmasına yüksek bir değer verdikten sonra SSCB ile Fransa'nın, Almanyaya ile de benzer bir anlaşmaya vardık-

64 - "Cumhuriyet", 1 Aralık 1936

65 - "Cumhuriyet", 1 Nisan 1935, 27 Eylül 1938

66 - "Cumhuriyet", 31 Mayıs 1931, 6 Haziran 1931, 1 Eylül 1931, 1 Aralık 1932, 9 Temmuz 1933

67 - "Cumhuriyet", 25 Kasım 1934

68 - "Cumhuriyet", 1 Mayıs 1935

69 - "Cumhuriyet", 13 Mart 1936

ları takdirde Avrupa'da durumun yumuşayacağını ve yeni bir savaşın ön-
lenebileceğini belirtmiştir.(70).

Yeri gelmişken, 1936 İspanya Vatandaş Harbi sırasında Türkiye'deki
kitle iletişim araçlarının, SSCB'nin İspanya'ya değgin izlediği politikaya,
İspanyol devriminin etküsü için SSCB'nin askersel ve maddesel yardımını
na gerçekçi ve nesnel olarak yanaştığını belirtmek gerekir. Gazeteler,
Sovyet insanların İspanyol emekçilerine ve onların devrimlerine karşı
tutumunu da yansıtmışlardır.(71). Basın, SSCB'nin İspanyol devrimciler-
inin gereksinimleri için Sovyet savaş gemileriyle büyük sayıda silah, gi-
yim, cephane ve silahlı gönüllü savaşçı sağladığını birkaç kez bildirmiş-
tir.(72). Türk kamuoyu, SSCB'nin İspanya'ya yardımını desteklemiştir.

1937 Kasımında Türk basını, Almanya, Japonya ve İtalya arasında
anti-komünist anlaşmanın imzalandığını kamuoyuna bildirmiş, bu asker-
sel birliğin Komünist Enternasyonale karşı düzenlendiğini belirtmiştir.
(73). Bundan sonra da Türkiye kitle iletişim araçları, Batılı emperyalist-
lerin harpçi politikasını yermeye devam etmiştir. Genellikle 1937 yılın-
da Türkiye gazeteleri Avrupa kıtasında uluslararası ilişkilerin gelişmesi-
ni, SSCB'nin Avrupa politikasındaki yerini, savaşın önlenmesi için SSCB'
nin gösterdiği gayretleri yakından izlemiştir. Bu dönemde Yunus Nadi,
Muharrem Feyzi, Falih Rıfki Atay, Abidin Daver ve tanınmış daha baş-
ka Türk gazetecileri, SSCB'nin Avrupa politikasını destekleyen bir çok
yazı yazmışlardır. "Sovyet Rusya ile Düşmanları Arasında" başlıklı ya-
zısında Yunus Nadi, SSCB'nin dünyada etki alanını genişletme uğraşıla-
rını haklı gösteriyor ve SSCB'ye düşman eylemlerde bulunan emperyalist
devletlerin, SSCB'nin uluslararası ilişkilerdeki etkisini azaltma çabaları-
nı yeriordu.(74).

Yunus Nadi yine bu konuda "Avrupa ve Dünya Siyasetinde Sovyet-
ler Rusyası" başlıklı bir yazı daha yazmış, çok rakam ve veriye dayana-
rak, Sovyet ülkesinin artık büyük bir ekonomik potansiyele sahip oldu-
ğunu gözler önüne sermiştir. Bu yazısında Yunus Nadi, bu gerçeği hâlâ
görüp tanımak istemeyenlere, SSCB'nin dünyadaki politik, ekonomik ve
kültürel etkisini sınırlandırma çabasında bulunanlara karşı çıkmıştır. Mu-
azzam politik ve ekonomik potansiyele sahip SSCB'yi izole (tercit) edip
onu kendi sınırları içinde bırakmak isteyen emperyalistlerin niyetlerine

-
- 70 - Yunus Nadi, "Fransız - Rus Anlaşması", "Cumhuriyet", 6 Mayıs
1935
71 - "Tan", 8 Ağustos 1936, 24 Ekim 1936, 22 Aralık 1936, 9 Aralık
1936; "Cumhuriyet", 12 Şubat, 27 Ağustos, 10 Aralık 1936
72 - "Tan", 24 Ekim, 22 Aralık 1936; "Cumhuriyet", 10 Aralık 1936
73 - "Cumhuriyet", 6 - 7 Kasım 1937
74 - Yunus Nadi, "Sovyet Rusya ile Düşmanları Arasında", "Cumhuri-
yet", 19 Mart 1933

kesinlikle karşı koymuştur.(75).

"Avrupa Politikası ve Sovyetler"(76), "Almanya - Sovyetler Birliği" (77), "Sovyetler Birliği ve Devletler"(78) ve daha başka yorumlarında Muharrem Feyzi, SSCB'nin dünya barışının korunmasına yönelik çalışmalarını da ele almış, Sovyetler Birliği'nin Avrupa'da yokedici bir savaşı önleyebilecek Avrupa ülkeleriyle saldırmazlık anlaşması imzalanması yolundaki çabalarını açıklığa kavuşturmuştur.

Sovyetler Birliğinin uyguladığı ardıcıl barış politikasının yanısıra Türk basını, SSCB'nin emperyalist devletlere karşı onurlu bir politika izlediğine, emperyalist devletleri Sovyetlerin ulusal çıkarlarını gözönünde bulundurmak mecburiyetinde bıraktığına da işaret etmiştir. Örneğin 31 Mayıs 1933 tarihli sayısında "Cumhuriyet" gazetesi, İngilizlerin Sovyetlere karşı çirkin manevralarını konu alarak M. M. Litvinov'un İngiltere'nin Moskova büyükelçisine "SSCB'nin Meksika olmadığını unutulmaması" gerektiğine dair sözlerini özellikle belirtmiş ve bunları iri puntolarla vermiştir.

Türkiye gazeteleri, Sovyet hükümetinin, Alman militarizmine ve faşizmin başkaldırmasına karşı yaptığı beyanatlara da birinci sayfalarında iri puntolu harflerle vermişlerdir.(79).

1937 - 1938 döneminde Türkiye'de kitle iletişim araçları, ülkenin başkaldırmakta olan faşizmden korunması için Sovyet hükümetinin aldığı ek önlemlere ilişkin Sovyet belgelerinin ve haberlerin de metinlerini yayınlamıştır.(80).

Türk basınına dikkatli bir bakış atıldığı zaman, sözü geçen dönemde SSCB'nin, savaşı önlemek, barışı ve barışçı kuruluşu sağlamak için elinden geleni esirgemediği açıkça görülmektedir.

SSCB ile Türkiye'nin uluslararası ilişkiler alanındaki işbirliğine gelince özetle şunları söyleyebiliriz:

1) 1923 Lozan Konferansından 1936 Temmuzunda yapılan Montrö konferansına kadar SSCB ile Türkiye hemen hemen bütün uluslararası karşılaşma ve konferanslarda birbirleriyle işbirliği yapmış, birbirlerine yardım etmişlerdir. Türkiye Cumhuriyetinin uluslararası itibarının sağ-

75 - Yunus Nadi, "Avrupa ve Dünya Siyasetinde Sovyetler Rusyası", "Cumhuriyet", 17 Nisan 1937

76 - Muharrem Feyzi, "Avrupa Politikası ve Sovyetler", "Cumhuriyet" 18 Mart 1937

77 - Muharrem Feyzi, "Almanya - Sovyetler Birliği", "Cumhuriyet", 18 Nisan 1937

78 - Muharrem Feyzi, "Sovyetler Birliği ve Devletler", "Cumhuriyet", 21 Şubat 1937

79 - "Cumhuriyet", 5 Nisan 1933

80 - "Cumhuriyet", 12 Eylül 1938

lamlaşmasına SSCB'nin katkısı özellikle etkindi.

SSCB ile Türkiye'nin uluslararası alandaki eylembirliği

a) Sovyet - Türk dostluğunun korunması ve gelişmesine;

b) Türkiye'nin uluslararası itibarının geliştirilmesine ve egemenliğinin korunmasına;

c) Ortadoğu'da ve dünyada barışın korunmasına katkısı olmuştur.

d) Sovyet - Türk ilişkileri değişik sosyal düzenli devletler arasında işbirliği ve barış içinde yanyana yaşamaya ilişkin Leninci ilkelerin uygulamada nasıl gerçekleştirildiğinin bir örneğidir.

2) İncelenen dönemde SSCB ile Türkiye, birbirlerinin içişlerine karışmadan dış politik eylemlerinde karşılıklı olarak birbirlerine yardımda bulunmuşlardır. Türk diplomasisi, Türk kamuoyu ve Türkiye Cumhuriyetindeki kitle iletişim araçları 1937 yılının sonuna kadar hemen hemen her zaman SSCB'nin dış politikasını etkin bir biçimde desteklemişlerdir.

3) İki ülke hükümetleri, SSCB ile Türkiye'nin uluslararası ilişkiler alanındaki işbirliğine her zaman büyük bir önem vermişlerdir. Türkiye Dışişleri bakanı T. R. Aras, uluslararası ilişkiler alanında SSCB ile Türkiye arasındaki işbirliğini şöyle değerlendirmiştir:

"Bizim on beş seneden çok fazla bir müddet içinde Sovyetler Rusyası ile yapılan bir işbirliği devremiz vardı. Bu devrede birçok milletlerarası meselelerinde beraber görüştük ve yürüdük. Bu yüzden bir harbe girme zarureti belirmediği gibi, aramızda; icabında birlikte harbe girmek taahhüdü bile yoktu. Fakat ameli bir işbirliği vardı ve her birimizi ilgilendiren herhangi bir iş üzerinde aramızda görüşmeden bir şey yapılmazdı." (81).

4) Temmuz 1936'da Montrö'deki Boğazlar Konferansından sonra SSCB ile Türkiye arasındaki ilişkilerde bazı çatlaklar belirmiş, M. K. Atatürk'ün ölümünden sonra bunlar derinleşmiştir.

4. Bölüm

EKONOMİK İŞBİRLİĞİ

1) Ticaret İlişkileri

SSCB ile Türkiye arasında ticaret ve ekonomi alanlarındaki ilişkilerin tarihçesi 1921'de Moskova'da imzalanan Dostluk ve Kardeşlik Anlaşmasına uzanır. Bu anlaşmada taraflar, aralarındaki mali sorunları çözüme bağlamak ve ileride uluslararası ekonomik ilişkilerini uyumlamak için bir anlaşma imzalama arzusunu dile getirmiştir.

Türkiye ile Sovyet Rusya arasında ilk kez 1921'de mal alışverişi gerçekleştirilmiş, Sovyet Rusya Türkiye'ye tarım ürünlerine karşılık olarak petrol mamulleri vermiştir.(1).

1922 yılında Sovyet Rusya, Ankara'da ticaret temsilciliği, Trabzon ve Samsun'da, sonraları ise Mersin ve İstanbul'da da ticaret büroları açmıştır.(2).

1922 yılından sonra Sovyet hükümeti, Türkiye ile ekonomik ve ticari ilişkilerini sağlamlaştırma yolunda çok çaba harcamış, fakat belirli bir direnişle karşı karşıya gelmiştir. Türk devlet yönetiminde, Türkiye ile SSCB arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişmesini engelleyen burjuvazinin gerici kesiminin temsilcileri de vardı. Bu gerici güçler, 1923 yılında Türk hükümetine, Türkiye'ye Sovyet malları ithalini yasak eden karar kabul ettirmiştir.(3). Fakat Türkiye'de M. K. Atatürk'ün yönetiminde, Sovyet Rusya ile ekonomik ilişkilerin gelişmesinin Türk devletinin yararına olduğunu anlayan ve çoğunluğu oluşturan güçler sayesinde Sovyet Rusya ile Türkiye arasında ticari ve ekonomik ilişkiler her iki ülkenin ve

1 - P. Moiseev, Y. Rozaliev, age., s. 42

2 - *Ibid*

3 - *Ibid*

halklarının çıkarlarına uygun olarak gelişmesini sürdürmüştür.

1923 sonlarında SSCB ile Türkiye arasında ticaret anlaşması imzalanmasına ilişkin görüşmeler yenilenmiştir. 1923 yılının son aylarında iki ülke arasındaki ticaret normalleşmiştir. Aynı yıl SSCB, Türkiye'ye 3 milyon lira tutarında (Türk ithalatının yüzde 2,1) mal satmış, Türkiye'den Türk ihracatının yüzde 2'sini oluşturan 1,7 milyon tutarında tarım ürünleri almıştır.(4). Bu veriler, sözü geçen dönemde iki ülke arasındaki alışverişin çok küçük olduğunu ama ticaret bağlarının gelişmeye doğru bir adım attığını göstermektedir.

1923 - 1927 yılını kapsayan dönemde SSCB ile Türkiye arasında ticaret anlaşması imzalanmamıştır. Aralarındaki ticaret, çeşitli hükümet emirnameleri (buyruk) ve kararlarına dayanarak gelişmiştir. İki ülke arasındaki ekonomik ve politik bağları içtenlikle geliştirmek isteyen Sovyet hükümeti, Türk ekonomisinin yapısını gözönünde tutarak 1923 - 1927 yıllarında Türk tüccarlarına, belirli bir cetvele göre gümrüksüz Türk malları ithali hakkını tanımıştır. Türk tüccarlarına SSCB'yi ziyaret etmek için çeşitli kolaylıklar tanınmış, hem Sovyet, hem Türk topraklarında anlaşma imzalama olanağı sağlanmıştır. Bu dönemde Türkiye ile ticareti Sovyetler Birliği adına Sovyet "Arkosa" şirketi İstanbul şubesi, 1926 yılından sonra ise SSCB'nin Türkiye ve Ortadoğu ülkeleriyle ticaret ilişkilerini genişletmekle görevli "Russutürk" Karma Sovyet - Türk Şirketi de gerçekleştirmiştir.(5).

Türk sanayii ve mali müesseseleriyle (işletmeleriyle) temasların kolaylaştırılması ve Türkiye ile ticaretin etkinleştirilmesi için 29 Mart 1925 tarihinde SSCB İstanbul'da Dış Ticaret Bankasının bir şubesini açmıştır.

Aynı dönemde, Türk tüccarlarının SSCB piyasasına karşı ilgisi gittikçe artmış ve bunlar Sovyetlerin Nijni Novgorod (Gorki) ve Baku kentlerinde düzenlenen fuarlara katılmaya başlamışlardır.

Epeyi bir çaba harcadıktan sonra 1927'nin Martında Ankara'da, SSCB ile Türkiye hükümetleri, beş yıllık bir süre için Ticaret ve Deniz Seyrüseferi Anlaşmasını imzalamışlardır. Bu anlaşma, iki ülkenin çeşitli düzeylerde uzun yıllar süren görüşmeleri sonucunda imzalanmıştır.(7). Sovyetlerin Moskova büyükelçisi Suriç'in anlaşmanın hazırlığına katkısı özellikle büyüktür.(8).

SSCB ile Türkiye arasında imzalanan ilk ticaret anlaşması, iki ülke arasında artık mevcut olan ticaret politikasını yasallaştırıp, ülkeler arasında da artık mevcut olan ticaret politikasını yasallaştırıp, ülkeler arasında

4 - *Ibid*

5 - *P. Moiseev, Y. Rozaliev, s. 43*

6 - *"Noveyşaya istoriya Turtsii", s. 103*

7 - *"La Republique", 29 Kasım 1926*

8 - *Ibid, 29 Kasım 1926, 10, 13 Mart 1927*

bundan böyle yapılacak mal alışverişini sağlam bir temele oturtmuştur. Anlaşma, her iki tarafın çıkarları ve Sovyet - Türk dostluğunun her yönden pekiştirilmesine yönelik ortak arzuların gözönüne alınarak hazırlanmıştır. Bu anlaşma ile Türkiye, dış ticaretin tekeline ilişkin Sovyet sistemini kabul etmiştir. Anlaşma gereğince taraflar karşılıklı gümrük kolaylıklarından yararlanmakta, ayrıca Türkiye belirli bir kontenjandan belirli malları SSCB'ye gümrüksüz satma hakkını kazanmakta, Sovyet topraklarında malların ulaşımına ilişkin bazı kolaylıklar sağlanmaktadır.

Bu anlaşmada yer alan maddelere göre Türk Hükümeti, Ankara'daki Sovyet Ticaret Temsilciliğini, SSCB'nin resmi bir organı olarak kabul etmektedir. Bu temsilcilik Sovyet hükümeti adına ticaret işlerini yürütmekle görevlendirilmiştir. "Arkossa ve Russotürk" şirketleri ortadan kaldırılarak bütün yetkiler Sovyet Ticaret Temsilciliğine verilmiştir. Türk tüccarları eskiden olduğu gibi, ticaret anlaşmaları imzalamak için SSCB'yi serbestçe ziyaret etme hakkını muhafaza etmişlerdir.(9).

SSCB ile Türkiye arasında ilk mal alışverişi anlaşmasının imzalanması, iki ülke arasındaki ilişkilerin her yönlü gelişmesi yolunda iki hükümetin elde ettiği büyük bir başarı olarak değerlendirilebilir. Yeni anlaşma SSCB ile Türkiye arasındaki mal alışverişini çok etkinleştirmiştir. Örneğin 1923 sonlarında 20,5 milyon ruble tutarında olan toplam alışveriş hacmi, 1928 yılına doğru 101,9 milyon rubleye çıkmıştır.(10). Bu rakamlar, iki ülke arasındaki ticaretin büyük bir artış gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Her iki ülke halkları da SSCB ile Türkiye arasında ilk ticaret anlaşmasının imzalanmasını büyük bir memnunlukla karşılamış, basın ise bu olayı geniş ölçüde yansıtmıştır. Yunus Nadi'nin bu olaya ayrılmış bir yazısı "Cumhuriyet" ve "La Republique" gazetelerinde yayınlanmıştır.(11).

Ticaret anlaşması imzalandıktan sonra Türkiye ile SSCB arasındaki ticaret tamamen bu anlaşmaya dayanarak gerçekleştirilmiş, fakat belirli dönemlerde iki tarafın heyetleri görüşmelerde bulunarak, daha kısa süreler için mal alışverişi anlaşmaları imzalamışlardır.(12).

1930 yılının Ocak ayında SSCB Dışişleri Bakan Yardımcısı L. M. Karahan ve Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi H. Ragıp Bey yönetimindeki heyetler Moskova'da görüşerek, 1930 yılı için geçici bir ticaret anlaşması imzalamışlardır. Bu vesileyle T. R. Aras, SSCB ile ticaret ilişkileri konusunda bir beyanatta bulunmuştur.(13).

Moskova görüşmelerinde L. M. Karahan da, Ragıp Bey de iki ülke a-

9 - P. Moiseev, Y. Rozaliev, age., s. 43

10 - "Turetskaya Respublika", Moskova, 1975, s. 200

11 - "La Republique", 13 Mart 1927

12 - "Cumhuriyet", 27 Eylül 1929

13 - "Cumhuriyet", 15 Ocak 1930

rasındaki sınıai işbirliği sorununa değinmişlerdir.(14).

Sözü geçen görüşmeler 1930 yılının Ocak ayı ortalarında yapılmış(15) ayın sonlarında ise yeni imzalanan ticaret anlaşması gereğince ilk mallar Türkiye'ye varmıştır.(16). Aynı yılın Şubat ayında Sovyet hükümeti, İstanbul'daki İtalyan Bankası ile temasa girerek, Türkiye ile alışverişe ilişkin ödemelerin kolaylaştırılmasını sağlamıştır.(17).

1927 Martında imzalanan ticaret anlaşması SSCB ile Türkiye arasındaki mal alışverişini daha fazla etkinleştirmiştir. Anlaşmanın imzalanmasından sonra 1930 başlarına kadar geçen 3 yıl içinde iki ülke arasındaki mal alışverişi iki kat artmıştır.(18).

Fakat çok geçmeden, 1927 Ticaret anlaşmasının iki ülke arasındaki mal alışverişinin artan tempoları ve istemlerine uygun olmadığı görülmüştür. Türk tüccarların, Sovyet özel tüccarlarıyla (NEP'çiler) temasa girip mukavele imzalamayı tercih ettikleri görüldü. Bu durum planlı gelişen Sovyet ekonomisine ters düşüyor ve kimi ekonomi dallarının gelişimini olumsuz yönde etkiliyordu.(19). Bunun için 1931 Martında SSCB hükümetiyle Türkiye hükümeti arasında görüşmeler yapılmış ve SSCB ile Türkiye arasında ticaretin yeni örgütsel biçimlerini saptayan yeni bir ticaret anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma, SSCB ile Türkiye arasında dostluk ve kardeşliğe ilişkin Moskova Anlaşmasının 10. yıldönümü gününde, 16 Mart 1931'de Moskova'da imzalanmıştır.(20). Anlaşmayı L. M. Karahan ile Türkiye'nin Moskova büyükelçisi Hüseyin Ragıp imzalamışlardır.(21).

Yeni ticaret anlaşmasının imzalanması vesilesiyle SSCB ve Türkiye Dışişleri bakanları selamlama telgrafları teati etmişlerdir.(22). Yine bu vesileyle Türkiye'nin Moskova Büyükelçiliğinde, M. M. Litvinov ve yardımcılarının da hazır bulunduğu bir resmi kabul düzenlenmiştir. M. M. Litvinov ile Hüseyin Ragıp Sovyet - Türk dostluğuna ve az önce imzalanmış yeni ticaret anlaşmasının önemine ilişkin konuşmalar yapmışlardır.(23).

İki ülkenin gazeteleri Sovyet - Türk ilişkilerinin gelişmesindeki bu çok önemli olayı geniş ölçüde yansıtmışlardır.

SSCB ile Türkiye arasındaki ticaret, yeni anlaşma gereğince, tüm ticaret işlemleri Türkiye topraklarında yapılacak, bunları SSCB adına Tür-

14 - "Cumhuriyet", 16 Ocak 1930

15 - "Cumhuriyet", 17 Ocak 1930

16 - "Cumhuriyet", 25 Ocak 1930

17 - "Hakimiyeti Milliye", 10 Şubat 1930

18 - "Hakimiyeti Milliye", 2 Mart 1930

19 - P. Moiseev, Y. Rozaliev, age., s. 44

20 - "Cumhuriyet", "Hakimiyeti Milliye", 17 Mart 1931

21 - *Ibid*

22 - *Ibid*

23 - *Ibid*

kiye'deki Sovyet Ticaret Temsilciliği ve orada çalışan yetkili Sovyet iktisat kurumları gerçekleştirecektir.(24).

Sözü geçen anlaşma, ulaştırma sorunlarından kimilerini, iki ülke arasında deniz seyrişerinin geliştirilmesi sorunlarını da çözüme bağlamıştır. Özellikle yeni Sovyet - Türk ticaret anlaşması ile SSCB, Türk tüccarlarının Batum limanından nakletme hakkını 1927 anlaşmasındaki gibi yeniden onaylamıştır.

Yeni Sovyet - Türk ticaret anlaşması Türkiye'nin çıkarlarına çok uygundu. Çünkü SSCB'ye ihracatı artırma olanağı sağlıyordu. Bu anlaşmanın dünya ekonomik bunalımı yıllarında imzalandığı gözönüne alınırsa, SSCB'ye daha çok mal satma olanağı vermesi, Türk ekonomisinin gelişmesini çok olumlu yönde etkileyen bir etken olduğu anlaşılmaktadır.

1929 - 1933 yıllarını kapsayan dünya devresel ekonomik bunalımı a-rifesinde Türkiye'nin ulusal ekonomisi kötü bir durumdaydı. Dahası var. Kemalist hükümet 1928 yılında Osmanlı borçlarını ödemek için Batılı devletlerle anlaşma imzalama yoluna giderek durumu daha da zorlaştırmıştır. Öteyandan Türk tüccarlarından kimileri, özellikle komprador kesimi, Türkiye'ye Batı mallarını gizli yollarla sokmaya ve spekülasyona başladılar. Türkiye'nin ticaret açığı 100 milyon liraya çıktı. Türk lirasının değeri çok düştü ve o değerini tamamen kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kaldı. Bu, Türkiye'yi Batılı ülkelere ekonomik açıdan daha da çok bağımlı bir duruma sokabilirdi. Sovyet hükümeti Türkiye'nin, lirasının değerini korumaya yönelik bütün girişmelerini destekledi. Sovyet dış ticaret kurumları da Türk mallarını satın almak için Türkiye bankalarına yaklaşık olarak 6 milyon dolar transfer ettiler. Sovyet hükümetinin bu tutumu, Türk lirasını iflastan kurtardı.(25).

1928 - 1930 döneminde emperyalist devletler, Osmanlı sultanlarının borçlarını öne sürerek tekrar yeni Türkiye'ye baskı yapmaya başladılar. Emperyalistlerin bu tutumu Türkiye'yi, SSCB ile daha sıkı ekonomik ilişkilere yöneltti. 18 Mart 1930 tarihli İngiliz "Manchester Guardian" gazetesini, Batının Türkiye'ye yaptığı mali baskının sonunda "Ankara'nın gözlerini eski dostu Rus Hükümetine ciddiyetle ve içtenlikle çevirmesine yol açtığını" yazdı.(26).

1929 yılında Türkiye hükümeti, dışalımını denetim altına aldı. Bazı malların dışalımını yasaklandı, bazıları ise sınırlandırıldı. Sovyet hükümeti Türkiye'nin yeni ticaret rejimini kabul etti ve 1932'nin Nisan'ında Türkiye ile ek bir anlaşma imzaladı. Bu anlaşmada, yeni değişiklikler gözönüne alınarak iki ülke arasındaki mal alışverişinin artırılması öngörülmekteydi. SSCB bu ek ticaret anlaşmasıyla Türkiye'den, Türkiye'ye sattığı mal-

24 - P. Moiseev, Y. Rozaliev, age., s. 44

25 - P. Moiseev, Y. Rozaliev, age., s. 45

26 - Ibid

lara karşı aynı değerde mal satın alma yükümlüğünü kabul etti. Bu, Türk ekonomisine Sovyetler Birliği'nin yaptığı yeni bir yardımdı. Türk tarafı yeni ikili belgenin imzalanmasını memnunlukla belirtti, iki ülke arasındaki ticarete sürekli bir denge sağlanacağını vurguladı. Türk basını da yeni ek ticaret anlaşmasının iki ülke arasındaki ticarete dengeyi sağlayacağı üzerine dikkati çekti. SSCB, Türkiye ile ticaret ilişkilerini böyle bir temele oturtan dünyada ilk ülkedir. Bu, SSCB ile Türkiye arasındaki ticaret ilişkilerinin gelişmesinde yeni bir dönemin başlangıcı oldu.

29 Eylül 1934 tarihinde Ankara'da SSCB ile Türkiye arasında yeni bir ticaret anlaşması imzalandı.(27). Bu anlaşma da 1932 anlaşmasındaki ilkelere dayanılarak hazırlandı.

Gazeteler, yeni anlaşmanın imzalandığını duyururken, bu anlaşmayla da Türkiye'nin SSCB ile ticaretinin 1 Ocak 1935 tarihine kadar dengeli olacağını, SSCB'nin Türkiye'den 2 milyon lira tutarında yapağı, narenciye, deri ve zeytin tanesi alacağını, Türkiye'nin SSCB'den aynı değerde çeşitli mallar alacağını yazdı.(28).

SSCB ile Türkiye arasındaki ticaretin genişletilmesiyle birlikte ticaretin bileşiminde sınai ürünler yararına bir değişiklik de göze çarpmaktadır. Artık makineler, tarım makineleri, elektrikli aletler, siyah metaller de ticaret listesine girdi. Bu, SSCB'de Birinci Beş Yıllık Planın başarıyla uygulanmasının ve Sovyet ekonomisinin sanayi temelini güçlenmesinin bir sonucuydu. 1934, 1935 ve 1936 yıllarındaki İzmir Fuarında sergilenen mallar, Sovyetler Birliği'nin sınai mallar ihraç etme olanaklarının arttığını gösterdi. Bu yıllarda SSCB çok iyi düzenlenmiş sergi saraylarına teknik başarılarını sergiledi.(29).

Sovyetler, İzmir Enternasyonal Fuarına büyük bir önem veriyordu. Sovyet Ticaret Odası Başkanının, Fuar Müdürüne 1 Eylül 1936 tarihinde çektiği telgraf da bunu göstermektedir. Telgrafta, Fuarın açılışı vesilesi ile Fuar Müdürü selamlanmakta, iki dost halk arasındaki dostluğun gelişmesine yardım eden sergi sarayı düzenlenmesinde SSCB'ye verilen olanaklardan dolayı teşekkür edilmektedir.

Fuarı açan İsmet İnönü, açış konuşmasından sonra Sovyet Ticaret Odasının telgrafını da okumuştur. Telgrafın metni okunduktan sonra, hazır bulunanlarca hararetle alkışlanmıştır.(29a).

13 Eylül 1934 tarihinde Sovyetlerin İzmir Başkonsolosu Terentiyev, Sovyet sergi sarayında bir kabul vermiştir. Kabulde tanınmış Türk toplum adamları, iktisatçılar ve İzmir'deki kordiplomatik temsilcileri hazır

27 - "Cumhuriyet", 30 Eylül 1934

28 - *Ibid*

29 - "Hakimiyeti Milliye", 14 Eylül 1934; "Cumhuriyet", 10 Temmuz 1936

29a- "Cumhuriyet", 2 Eylül 1936

bulunmuştur.(30). Konuklar, SSCB'nin sergilediği sınai mallardan ve genellikle Sovyet sanayiinin başarılarından edindikleri izlenimlerin mükemmel olduğunu belirtmişlerdir.

1927'de SSCB ile Türkiye yeni bir ticaret, deniz seyrüseferi ve ödemeler anlaşması imzalamışlardır. Bu belge, Sovyetler Birliği ile Türkiye arasında mal alışverişinin daha çok gelişmesi için yeni olanaklar sağlamıştır. Bu anlaşma, bir ülkeden ötekine döviz transferi yapılmadan ticaretin dengeli gelişmesi temeline dayanmaktadır. Bu yeni olanak, kuşkusuz iki ülke arasında ticareti kolaylaştırmıştır.

Sonunda şunu belirtmek gerekir. 1927 - 1938 döneminde SSCB ile Türkiye arasındaki ticaret başarıyla ve gittikçe artış göstererek gelişmiştir. Bu dönemde SSCB, Türkiye'nin belli başlı geleneksel dışsattım ürünlerinin en büyük tüketicisidir. Sovyetler Birliği Türkiye'den en çok canlı hayvan, hayvansal ürünler ve tarım ürünleri almıştır.

Örneğin SSCB, 1938 yılında Türkiye'den ihraç edilen yapagının yüzde 62'sini, canlı hayvanların yüzde 43'ünü, tiftiğin yüzde 31'ini almıştır. (30a). İncelenen dönemde SSCB, Türkiye'ye başlıca sınai malları satmıştır.

Fakat Türkiye'nin dış ticaretinde SSCB'nin payı büyük değildi. Ancak bazı yıllar Türkiye dışsattımının yüzde 6 - 7'sini oluşturuyordu.(31). Buna karşın Türkiye'nin SSCB ile ticareti Türk ekonomisinin istikrara kavuşturulmasına çok yardım ediyordu. İki ülke arasındaki ticaret, ekonomik işbirliğinin genişletilmesine temel oldu.

30 - "Hakimiyeti Milliye", 14 Eylül 1934

30a- "Turetskaya respublika", s. 201

31 - P. Moiseev, Y. Rozaliev, age., s. 48

2) SSCB'nin Türkiye'ye ekonomik yardımı

SSCB ile Türkiye arasında normal ticaret ilişkileri kurulduktan sonra, Türkiye'nin uluslararası ve ekonomik durumunu gözönünde bulunduran ve ulusal bağımsızlık sağlanmadan ulusal sanayi geliştirilemez ilkesinden hareket eden SSCB, öz ekonomisinin temellerini atıp onu geliştirmesinde Türkiye'ye ekonomik yardım göstermeye başladı.

30'ların başlarında Türkiye hükümeti, ulusal Türk ekonomisinin temellerini atmağa başladı. Fakat uluslararası durum ve bu dönemde Türkiye'nin ekonomik durumu ulusal sanayii kurmaya hiç elverişli değillerdi. Bilindiği gibi dünya ekonomi bunalımı döneminde Batılı emperyalist devletler, Türkiye'yi ekonomik açıdan ablukaya almışlardı. Niyetleri Türkiye'ye boyun eğdirmek ve onu bağımsız ulusal politika izlemekten vazgeçirmektir. Bilindiği gibi SSCB, Osmanlı İmparatorluğu'nun Rusya'ya olan borçlarından vazgeçmişti. Emperyalist devletler ise temelleri yeni atılan Türk devletine borçları ödettirmek için diretiliyorlardı. Bu durum karşısında Türk hükümeti ulusal kurtuluş savaşı yıllarında olduğu gibi, yardım için ancak Sovyetler Birliği'nden yardım alabileceğine inanıyordu. Dahası var. SSCB artık, ulusal kurtuluş savaşı yıllarına oranla çok daha büyük maddesel olanaklara sahipti. Türk hükümeti, 1931 Ekiminde, Türkiye'yi ziyareti sırasında M. M. Litvinov'un şu beyanatını da biliyordu: "SSCB'nin Beş Yıllık Planının başarıyla gerçekleştirilmesi, sanayileşme alanında ulaşılan eşsiz başarılar ve Sovyetler Birliği'nde teknik altyapının kökten yenileştirilmesi, Sovyet - Türk ekonomik işbirliğinin genişletilmesine, bunun daha hızlı tempolarla gelişmesine olanaklar sağlamaktadır. Önümüzdeki yıllarda ekonomi ve teknik alanda Sovyet - Türk işbirliği çok gelişecektir." (32).

M. M. Litvinov'un bu beyanatından da görüldüğü gibi SSCB, sınıai gelişimine yardım için Türkiye'ye kredi verecektir. Birkaç ay sonra İsmet

İnönü'nün 1932 Mayıs'ında Moskova'ya yaptığı resmi ziyaret sırasındaki görüşmelerde, SSCB ile Türkiye arasında ekobomik işbirliğinin genişletilmesi sorununa özel bir önem verilmiştir. Görüşmelerden sonra yayınlanan bildiri de Sovyet hükümetinin İsmet İnönü ile görüşmelerinde "Türkiye ile SSCB arasındaki ekonomik ve kültürel alandaki ilişkiler sorunlarına ağırlık verildiği" belirtilmiştir.

Bu görüşmelerden sonra SSCB, Türkiye'ye 8 milyon altın dolar tutarında uzun süreli kredi vermiştir.(33). Kredi, uluslararası ilişkilerde o ana kadar görülmemiş koşullarda verilmiş, 20 yıllık bir süre için faizsiz bir kredi açılmıştır. Hem de Türk tarım ürünleriyle ödenmek şartıyla verilmiştir. Sovyet kredisi, Sovyet uzmanlarının projelerine göre inşa edilecek iki büyük tekstil fabrikasının teknik donatımını sağlayacaktı. Kuşku yok, o ağır dönemde böylesine elverişli koşullarla fabrika kurmak için krediyi Türkiye'ye ancak Sovyetler Birliği verebilirdi.

M. M. Litvinov'un Ankara ziyaretinden (1931) ve İsmet İnönü'nün Moskova ziyaretinden (1932) sonra iki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler aktifleşmiştir. SSCB'yi ziyaret eden İsmet İnönü önderliğindeki heyette bulunan yetkili Türk uzman ve iktisatçıları, İsmet İnönü'nün SSCB'yi resmi ziyareti sona erdikten sonra Sovyet ekonomisinin gelişmesini yakından görmek ve sinai kuruluşları incelemek için köy ekonomisi ve planlama alanlarında Sovyet deneyimini öğrenmek için Sovyetler Birliğinde kalmışlardır. Bu uzmanlar grubuna Alaattin Cemil başkanlık etmiştir. Türk uzmanları Sovyetler Birliği'nde onlarca kent, inşaat yeri ve fabrika ziyaret etmişlerdir. Bu arada Rostov Tarım Makinaları Fabrikasını da gezip görmüşlerdir. İşletmelerin büyüklüğüne, üretim kapasitesine ve işçi sayısına hayranlık duymuşlardır.(34). Sovyetler Birliği dönüşünde Alaattin Cemil, SSCB'nin ekonomik gelişmesinden edindiği izlenimleri yazılarında dile getirmiştir.

11 Haziran 1932 günü, Moskova Fizik - Matematik Enstitüsü Müdürü Vladislav Vago yönetiminde bir Sovyet uzmanlar heyeti, İstanbul'da, İsmet İnönü'nün Moskova ziyareti sırasında Sovyet hükümetince hediye edilen tarım makinelerini Türk hükümete teslim etmek amacıyla gitmiştir. Heyete 5 Sovyet uzmanı da dahildir. 4 Mühendis de makinelerle birlikte gelecek olan gemiyle yoldadır. Heyet, Türk hükümetinin konuğuydu. Türk makamları ve vatandaşlar tarafından İstanbul'da içtenlikle karşılanan heyet başkanı Vladislav Vago, "Cumhuriyet" gazetesine şu beyanatı vermiştir: "Sovyet hükümeti tarafından dost ve aziz komşumuz Türkiye hükümetine hediye olarak takdim edilen ziraat alât ve makinelerini teslim etmek üzere memuren geldik. Bunların içinde on tane traktör vardır. Traktörler Stalingrad fabrika mamulatından ve en son sistem

33 - "Cumhuriyet", 8 Mayıs 1932

34 - "Cumhuriyet", 25 Mayıs 1932

olmak üzere beheri 35 beygir kuvvetindedir. Bunlar topraktan başlayarak ambarlara kadar olan bütün ekme, biçme ve toplama ameliyatında kullanılmak üzere imal edilmiş makinelerdir. Benimle birlikte ziraat komiserliği memurlarından Kondakov, makine enstitüsü fen memurlarından Dimitri Kalyof ve Aleksî Şerakof yoldaşlar da vardır. Biz hükümetimizden aldığımız emir mucibince Türkiye hükümetinin göstereceği yerlerde bu makineleri kurup istimalini öğretmeğe memuruz. Makinelerin kurulması yedi sekiz güne mütevakkıftır." (35).

13 Ağustos'tan 8 Ekim 1932'ye kadar Türk hükümetinin davetlisi olarak Devlet İnşaat - Proje Tröstü Müdürü Prof. Orlov başkanlığında bir Sovyet uzmanları heyeti Türkiye'de bulunmuştur. (36). Heyette uzman Glagebin, mimar Nikolaev, Prof. Samgin, jeolog mühendis Troyanski ve planlama uzmanı Kovalevski bulunmaktadır. (37). Sovyet uzmanları Türkiye'de büyük bir içtenlikle karşılanmıştır. Delegasyon başkanı Orlov başına verdiği beyanatta şunları söylemiştir: "Heyetimiz Rusya'da beş senelik sanayi programında çalışan, aynı zamanda ikinci beş senelik programı tanzim için uğraşmakta olan mütehassıslardan tereküp ediyor. Türkiye'nin sanayileştirilmesi için tanzim edilecek programda çalışmak üzere buraya davet edilmemizi büyük bir şeref addedmekteyiz. Türklerle bu hususta beraberce çalışmak suretiyle bize tevdi edilen vazifeyi kısa bir zamanda ikmal edeceğimizi ümit ediyoruz... Şu kanaatmeyiz ki bir çok tabii menabe malik olan Türk milleti, Büyük Şeflerinin idaresi altında memleketin sanayileştirilmesi programını da muvaffakiyetle tatbik edecektir. Ve bu plan aynı zamanda memleketin iktisadi istikrarını da temin edecektir." (38).

Türk hükümetinin arzusu üzerine bu Sovyet heyeti Ankara, Eskişehir, İzmir, Sarayköy, Kadıköy, Denizli, Konya, Adana, Malatya, Sivas, Kayseri kentlerini ve daha bir çok kenti ziyaret etmiş, ülke ekonomisi konusunda bilgi edinmiş, sanayileşme koşul ve olanaklarını araştırmıştır. Bundan sonra Ankara'ya dönen heyet, Türkiye'nin hazırlamakta olduğu Beş Yıllık Sanayi Planı ile ilgili tavsiyelerini özetlemiş ve sunmuştur.

Heyet, SSCB'nin kredisizle Kayseri ve Nazilli'de inşa edilmesi beklenen dokuma fabrikaları üstüne görüş bildirmekle de yükümlüydü. (39).

1 Ekimde Sovyet heyeti üyelerinden bir kısmı Ankara'dan İstanbul'a gelerek bazı sanayi müesseselerini gezip görmüş, 2 Ekimde ise Prof. Orlov, İstanbul Üniversitesinde, Sovyet heyetinin Anadolu'daki inceleme

35 - "Cumhuriyet", 11 Haziran 1932

36 - "Cumhuriyet", 6 Ağustos 1932

37 - İbid

38 - "Cumhuriyet", 14 Ağustos 1932

39 - "Cumhuriyet", 6 Ağustos 1932, 2 Ekim 1932

çalışmalarının sonuçları üstüne bir rapor okumuştur.(40).

Yeri gelmişken, ziyaret ettiği bütün kentlerde Sovyet heyetinin, gerek yerli yöneticiler ve gerekse vatandaşlar tarafından büyük bir içtenlikle karşılandığını belirtmek gerekir. Kabul ziyafetleri düzenlenmiş, iki ülke ve halk arasındaki samimi dostluk üstüne demeçler verilmiş, kadehler tokuşturulmuştur. Basın, Sovyet uzmanlarının çalışmalarına ilişkin haberlere geniş yer vermiştir. Aslında, SSCB ile Türkiye arasındaki kardeş ilişkilerin gelişmesi yarana büyük bir propaganda yapılmıştır.(41).

1933 Ocak ayında Sovyet büyükelçisi Suriç Moskova'ya gitmiştir. Suriç 22 Ocak günü Ankara'ya dönmüş ve Kayseri ile Nazilli fabrikalarının inşaatına ilişkin Prof. Orlov başkanlığındaki Sovyet heyetinin hazırladığı planları ve ek bilgileri getirmiştir. Ayrıca da Kayseri ile Nazilli fabrikalarına gerekli makineleri ısmarlamak ve ek çalışmalarda bulunmak için bir Türk uzmanlar heyetinin Moskova'ya davet edildiğini bildirmiştir.(42).

Bir Türk sanayi heyeti, araştırmalarda bulunmak üzere 1933'ün başlarından Temmuz ortalarına kadar Sovyetler Birliğinde bulunmuştur. (43). Hereke Fabrika Müdürü Reşat Bey'in başkanlığındaki heyette "Fesane" Fabrikası Müdürü Şevket Turgut ve makine mühendisi Kâmil İbrahim bulunmaktaydı.(44). Sovyetler Birliğinde kaldıkları üç ay boyunca Türk uzmanları sanayi kuruluşu alanındaki Sovyet deneyimini öğrenmişler, bir çok Sovyet şehri ve sanayi müessesesini ziyaret etmişler, Kayseri ve Nazilli fabrikalarına gerekli makinelerin siparişlerini Sovyet uzmanlarıyla birlikte yapmışlardır.

Türk sanayi heyeti Sovyetler Birliğinde gittiği her yerde büyük bir içtenlikle karşılanmıştır. İvanovo tekstil kombinasını ziyaretten sonra Sovyet basın temsilcilerine verdiği beyanatta Reşat Bey, İvanovo tekstil kombinasının kendilerinde çok iyi izlenimler bıraktığını söylemiş, heyet adına şunları belirtmiştir: "İstedığımız herşeyi gördük. Sovyet hükümeti bize karşı misli görülmedik bir kabul yapmıştır. Bu Sovyet Rusya ile Türkiye Cumhuriyetini birbirine bağlayan sağlam dostluğun yeni bir delilidir."(45).

18 Mart 1933'de Türk sanayi heyeti Moskova'da SSCB Sanayi Odası'nı ziyaret etmiş, heyet onuruna örgütlenen kabulde hazır bulunmuştur. Kabulde Türk elçiliği mensupları, 1932 yılında Türkiye'yi ziyaret eden ve Birinci Beş Yıllık Sanayi Planının hazırlanmasında Türk hükümetine

40 - "Cumhuriyet", 5 Ekim 1932

41 - "Cumhuriyet", 6, 11, 14, 23, 28 Ağustos 1932; 6 Eylül, 2 Ekim, 5 Ekim 1932

42 - "Cumhuriyet", 12, 21 Ocak 1933

43 - "Cumhuriyet", 19 Şubat, 29 Mart, 28 Nisan 1933

44 - İbid

45 - "Cumhuriyet", 19 Şubat 1933

yardımda bulunan Sovyet sanayi heyeti üyeleriyle bazı bakanlıkların ve Ticaret Odasının temsilcileri hazır bulunmuştur.

Kabulde bir demeç veren Ticaret Odası Yönetim Kurulu üyesi Lengiyel, "Sovyet sanayiinin şimdiye kadar iktisap eylediği her türlü tecrübelerden dost Türkiye'yi istifade ettirmeğe hazır bulunduğunu söylemiştir."(46).

Türk heyeti başkanı Reşat Bey de "Türk heyetine Sovyetler Birliği memleketlerinde ve bahusus Sovyetler Birliği ticaret odasında gösterilen hüsnü kabulden dolayı teşekkürlerini beyan eylemiştir. Reşat bey son senelerde Sovyet sanayiinin elde ettiği büyük muvaffakiyetleri dahi zikretmiş ve Türkiye'ye hariçten gelen mamul eşyanın ithalini tahdit edecek olan dahili sanayiin tesisinde Türkiye'ye yardım edecek olan teknik levazımı Sovyet Rusya'sının Türkiye'ye ihraç edebileceğini ehemmiyetle kaydetmiştir."(47).

Reşat Bey başkanlığındaki Türk sanayi heyeti 12 Temmuz günü Türkiye'ye, SSCB'de hazırlanmış Kayseri Dokuma Fabrikası'nın projeleriyle birlikte dönmüştür. Moskova'da iken heyet, Nazilli'de inşa edilecek fabrikanın projelerinin hazırlık işlerine de katılmıştır. Kayseri Dokuma Fabrikasına ilişkin Sovyet projelerini ele alırken Reşat Bey Sovyet uzmanlarına, projeyi hazırlamak için sarfettikleri çabalara ve Türk heyetine gösterilen içten kabule teşekkür etmiş, bunun, iki halk arasındaki dostluğun samimiyetini kanıtladığını belirtmiş, "Sovyet projesine göre vücuda getirilmiş ve Sovyet makineleriyle teçhiz edilmiş olan iki fabrikanın gerek Rusya ve gerek Türkiye için yüz ağartacak müessese olduğunu beyan ve ikinci fabrikaya ait projelerin de Rus mütehassısları tarafından süratle ve mükemmeliyetle hazırlanacağı ümidini izhar eylemiştir."(48).

Moskova'dan hareket etmeden önce Türk heyeti onuruna verilen büyük bir kabulde ünlü Sovyet iktisatçıları ve toplum adamları hazır bulunmuşlardır. İki gün sonra heyetle birlikte Odesa'dan İstanbul'a hareket eden Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Hüseyin Ragıp da kabulde hazır bulunmuştur.(49).

Türk sanayi heyetinin Sovyetler Birliğinde kaldığı uzun sürece Sovyet ve Türk basını, heyetin ziyaretlerini ve çalışmalarını olduğu gibi, Sovyet insanların Türk konuklarına gösterdikleri içten kabulü ayrıntılarıyla yansıtmışlardır. Sovyet bilginlerinin Türkiye'ye öz sanayiini meydana getirme alanında verdikleri yardımı ve bu yönde Sovyet ile Türk bilginleri arasındaki işbirliğini konu edinen bu yazı "Za İndüstriyalizatsiya"

46 - "İzvestiya", 21 Mart 1933, "Cumhuriyet", 29 Mart 1933

47 - *Ibid*

48 - "Cumhuriyet", 10 Temmuz 1933

49 - "Cumhuriyet", 10 Temmuz, 13 Temmuz 1933

dergisinde çıkmıştır.

1934 başlarında SSCB ile Türkiye hükümetleri arasında SSCB'nin Türkiye'ye 1932'de verdiği 8 milyon altın dolar tutarındaki kredinin kullanılma biçimi ile ilgili protokol imzalamak için görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmelerde Türkiye'nin bu krediyi dört yıl içinde Sovyetler Birliğinden makina ve donatım aygıtları olarak kullanacağı konusunda anlaşmaya varılmış ve bir protokol imzalanmıştır. Bu protokolü Türkiye Dışişleri Bakanı T. R. Aras ile Sovyetlerin Ankara Büyükelçisi Suriç, 21 Ocak 1934 günü imzalamışlardır.(50). 6 Martta protokol onaylanmak üzere Meclise sunulmuş (51), bir kaç gün sonra ise "Hakimiyeti Milliye" gazetesini protokolün tam metnini yayınlamıştır.(52). Böylece Türkiye'nin krediyi nasıl ödeyeceği de tamamen açıklanmıştır. Türkiye her yıl belirli miktar malı SSCB'ye sağlamayı kabul etmiştir. Bu protokolden de görüldüğü gibi, SSCB bu krediyi Türkiye'ye eşine rastlanmayan elverişli koşullarla vermiştir.

T. R. Aras ile Suriç tarafından imzalanan ve SSCB'den alınan 8 milyon dolar tutarındaki kredinin nasıl kullanılacağını saptayan protokol 12 Mayıs 1934 günü Mecliste görüşülmüştür. İzmir milletvekili Halil Bey ve Ekonomi Bakanı Celâl Bayar yaptıkları konuşmalarda bu protokole de değinmişlerdir. Halil bey demiştir ki: "Türk ve Rus milletleri eskiden husumet havası içinde yaşarlardı. Bu defa ise bunun aksine olarak büyük bir dostlukla elele vermiş hulumuyorlar ve bu da hiç şüphesizdir ki iki milletin menfaatlerine en uygun olan bir siyasettir. Bu protokol da bu siyasetin güzel bir eseridir."(53). Celal Bayar da konuşmasında, imzalanan protokolün yararlarını ele almış. Meclis tarafından onaylanmasını önermiştir. Celâl Bayar'ın sözleri alkışlarla karşılanmıştır.(54).

T. R. Aras ve Suriç tarafından imzalanan protokolü Meclis onaylamış ve uygulamasına geçilmiştir.

19 Mayıs 1934 günü Türkiye'ye Zolotaev yönetiminde bir Sovyet uzmanlar heyeti gitmiştir. Heyet, Kayseri Tekstil Fabrikasının inşaatında çalışmak için Türk teknisyenleri ve uzmanlarına yardım etmek, 1934 Temmuzunda Türkiye'ye ulaşacak olan makinelerin ilk partisini teslim etmek ve onları monte etmek için Türkiye'ye gitmiştir. Sovyet uzmanları 20 Mayıs 1934'de Kayseri fabrikasının temel atılış töreninde hazır bulunmuşlardır.(55).

1934 yılının Eylül, Ekim ve Kasım aylarında Sümerbank Müdürü Nu-

50 - "Hakimiyeti Milliye", 22 Ocak 1934

51 - "Cumhuriyet", 7 Mart 1933

52 - "Hakimiyeti Milliye", 13 Mart 1934

53 - "Cumhuriyet", "Hakimiyeti Milliye", 13 Mayıs 1934

54 - *Ibid*

55 - "Cumhuriyet", "Hakimiyeti Milliye", 1, 2 Mayıs 1934

rullah Esat'ın başkanlığında yüksek düzeyde bir Türk iktisat heyeti Moskova'yı resmen ziyaret etmiştir. Heyet, birinci beş yıllık plan döneminde Türkiye'nin ekonomik gelişmesine ilişkin Türk hükümetinin plan ve projelerini Sovyet devlet adamlarıyla birlikte inceleyip bir uyum kurmak, koordinasyon sağlamak göreviyle gitmiştir. Aynı zamanda Kayseri ve Nazilli fabrikalarının inşaatı konusunda bazı ayrıntıları kararlaştırmak, Sovyet sanayii kuruluşunun planlanışı hakkında bilgi edinmek ve bu alandaki deneyi öğrenmek için Sovyetler Birliğini ziyaret etmişti. Nurullah Esat'ın başkanlığındaki Türk iktisat heyeti.

Bu Türk heyetini SSCB'de sorumlu Sovyet devlet adamları kabul etmiştir. Heyet büyük bir içtenlikle karşılanmıştır. Bir çok sanayi işletmesini ve örgütü ziyaret etmiştir. Sovyetler Birliğinde planlama çalışmaları ve sınai inşaat konusunda bilgi sahibi olabilmesi için Sovyet uzmanları, heyete yardım etmiş, gerekli belgeleri sağlamıştır.

Nurullah Esat'ın başkanlığındaki Türk heyeti, tanınmış Sovyet devlet ve politika adamlarının da hazır bulunduğu çok sayıda karşılaşma, görüşme ve kabullere katılmıştır. Sovyet - Türk dostluğu ve iki devlet arasında ekonomik işbirliğine ilişkin demeçler verilmiştir.(56).

24 Haziran 1935 günü Türkiye'de çıkan gazetelerin hepsi 50 bin metrekarelik saha kaplayan ve Sovyet projelerine göre inşa edilen ve Sovyet makineleri ile donatılan Kayseri Tekstil Fabrikasının işletmeye açıldığını birinci sayfalarında memnunlukla bildirmişlerdir. Fabrikanın resimlerine de yer vermişlerdir.(57). Böylece sanayi alanındaki Sovyet - Türk işbirliği yararlı sonuçlar vermeye başlamış oldu.

Fabrikanın işletmeye açılmasında İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, Sümerbank Müdürü Nurullah Esat ve başka toplum adamları hazır bulunmuştur.(58).

1935 yılının Temmuz ayında Türkiye İktisat Bakanı Celâl Bayar, yüksek düzeyde bir iktisat heyetine başkanlık etmiştir. Heyete, Sümerbank Müdürü Nurullah Esat, İş Bankası Müdürü, iki bankanın ve İktisat Bakanlığının uzmanları dahildir. Heyet 10 Temmuz'da SSCB'ye hareket etmiştir. Celâl Bayar'ın başkanlığındaki Türk iktisat heyetini Sovyet devlet adamları karşılamıştır. Heyete Sovyetler Birliğinde planlama çalışmaları ve Sovyet ekonomisinin gelişmesi konusunda gereken bilgiler verilmiştir. Heyet, Sovyetler Birliği'nin çeşitli kentlerinde Sovyet işletmelerini gezip görme ve ülke ekonomisinin geliştirilmesinde Sovyet deneyimini öğrenme olanağına kavuşmuştur.(59).

Moskova'da bulunduğu sırada Celâl Bayar, "Cumhuriyet" gazetesi

56 - "Hakimiyeti Milliye", 21 Eylül 1934, 11 Kasım 1934

57 - "Ulus", 24 Haziran 1935

58 - *Ibid*

59 - "Cumhuriyet", 10, 23 Temmuz 1935

muhabirine SSCB izlenimlerini kısaca şöyle anlatmıştır: "Sovyet hükümeti tarafından şahsıma ve heyetimize gösterilen candan misafirperverlikten ve samimiyetten dolayı çok memnunum. Sovyet Rusya'daki gezimizin amacı etüd yapmaktır. Bu münasebetle ilgili kimselerle temas ve görüşmelerde bulunuyoruz."(60).

Celâl Bayar'ın SSCB'yi ziyareti, Sovyet - Türk ekonomik ilişkilerinin ileride gelişmesini çok etkilemiştir. Nazilli'deki tekstil fabrikasının Sovyet kredisi, makine ve uzmanlarıyla inşaatına özellikle çok büyük katkıda bulunmuştur.

23 Ağustos 1935 günü Sovyet uzmanlarının da hazır bulunduğu bir törende Celâl Bayar, Nazilli Tekstil Fabrikasının temelini atmıştır.(61).

16 Eylül 1934 tarihinde Kayseri Tekstil Fabrikası resmen işletmeye açılmıştır. Bu vesileyle düzenlenen törende hazır bulunmak için Ağır Sanayi Komiser Yardımcısı Petakov'un başkanlığında özel bir Sovyet hükümet - sinai heyeti Türkiye'ye gelmiştir. 14 Eylül'de Sovyet heyeti İstanbul'da törenle karşılanmıştır. Her geçen gün daha büyük politik ve ekonomik sonuçlar veren Sovyet - Türk dostluğunun gerçek bir gösterisine dönüşmüştür bu karşılama töreni. İstanbul rıhtımı Sovyet ve Türk bayraklarıyla donatılmış, "kapının üst tarafına kırmızı zemin üzerine yaldızla, Rısça olarak "Hoşgeldiniz" ibaresi yazılmıştır."(62). Heyeti karşılamaya birçok sorumlu devlet ve ekonomi adamı, kalabalık vatandaş kitlesi gelmiştir. Sovyetlerin Ankara büyükelçisi L. M. Karahan, Sovyet elçiliği ve başkonsolosluğu mensupları da rıhtıma gelmiştir." Çiçerin vapuruyla gelenler, Sovyet Rusya Ağır Endüstri komiser muavini Petakov Yoldaş, elektrik teşkilâtı direktörü Andreyef ve endüstri mütehassıslarından Karobiye, Zontih, Romotonyef ve muavini Zilkin Koliyohof'la daha bazı mühendislerdir... Sovyet heyetiyle birlikte TASS Ajansı delegesi Stoklsiki Yoldaş da Ankara'ya gitmiştir."(63).

Kayseri kamuoyu ve emekçileri 16 Eylül 1935'te Sovyet heyetini çok büyük bir sevgi ile, Sovyet - Türk dostluğunun gelişmesini dilediklerini gösteren sloganlarla karşılamışlardır. Fabrikanın resmen açılışında Türkiye ve Sovyetler Birliği temsilcileri coşku ile konuşmuşlar, Sovyet - Türk dostluğunun semerelerini ve tarafların bu dostluğu ileride daha da semereli ve sağlam yapma isteklerini kesinlikle belirtmişlerdir.(64).

Ekonomi Bakanı Celâl Bayar konuşmasında, Kayseri'de yeni işletmeye açılan fabrikanın Sovyet - Türk dostluğunun bir anıtı olduğunu belirtmiştir. Gazeteler, Sovyet temsilcisinin demecini Türkçe olarak "Ya-

60 - "Cumhuriyet", 23 Temmuz 1935

61 - "Cumhuriyet", 24 Ağustos 1935

62 - "Cumhuriyet", 15 Eylül 1935

63 - *Ibid*

64 - "Cumhuriyet", 17 Eylül 1935

şasının Sovyet - Türk dostluğu" sözcükleriyle bağladığını belirtmişlerdir. (65).

Türkiye'de bulunduğu müddetçe Sovyet heyetine çok yakın ve candan bir ilgi gösterilmiştir. Bizzat Celâl Bayar Eskişehir, Kayseri, Ankara, İzmir, İstanbul'da Sovyet konuklarına sanayi işletmelerimizi göstermiştir.(66).

Petakov'un başkanlığındaki Sovyet heyeti 23 Eylül'de İstanbul'dan SSCB'ye hareket etmiştir. Sovyetler Birliği'ne hareket etmeden önce Türk basın mensuplarına verdiği beyanatta Petakov Türkiye ziyaretinden duyduğu memnurluğu belirtmiş, konukseverliğe teşekkür etmiş ve şunları söylemiştir: "Ben, sefirimiz L. M. Karahan tarafından verilen ziyafette söylediğimi tekrarlamak isterim: Türkiye'yi tetkik edecek kadar uzun müddet Türkiye'de bulunmadım. Fakat bulunduğum müddet, Türkiye'yi samimi bir surette sevmeme kâfi geldi... Türk - Rus dostluğu ekonomi ve teknik sahada da derinleşmektedir. İhtiyaç görülürse beraber çalışma genişletilecektir."(67).

Nazilli Tekstil Fabrikasının resmen açıldığı 24 Ağustos 1935 günü törenlerinde de Sovyet temsilcileri hazır bulunmuştur.(68). Sovyet uzmanlarının yardımıyla yapılan bu fabrikanın inşaat işleri tam bir yıl içinde tamamlanmıştır. Fabrika donatımına gerekli malzemeyi sağlayanlar da, fabrikanın inşaatında çalışan Sovyet uzmanları da Türk halkına verdikleri sözü tam olarak yerine getirmişlerdir. Sovyetler Birliği, Kayseri ve Nazilli fabrikalarının inşasının maddesel, teknik ve bilimsel yönden gerçekleştirilmesini sağladıktan başka, Moskova'da özel kurslar örgütleyerek, fabrikaların yönetimine gerekli Türk uzmanlarını ve teknisyenleri eğitmişlerdir.

Türk hükümetinin isteği üzerine kredilerin kullanılması işlemlerini yürüten Sovyet "Türkstroy" Kurumu Kayseri'de, Kayseri ve Nazilli tekstil kombinalarının kadro gereksinimlerini karşılamak için kalifiye işçi hazırlama kursları da düzenlemiştir.(69).

Kayseri ve Nazilli tekstil kombinalarının işletmeye açılması, Türkiye'nin Birinci Beş Yıllık Sanayi Planının gerçekleşmesine yaptığı katkının payı çok büyüktür. Bu fabrikalar, Türk halkının yünlü ve pamuklu dokuma ürünlerine olan gereksinimlerinin büyük bir kısmını hemen karşılamaya başlamıştır. Ayrıca da bir çok Türk işçisinin geçimini sağlamıştır. Bu fabrikalar günümüzde de hâlâ çalışmaktadır.

Sovyet hükümetinin Türkiye'ye verdiği kredinin kullanılmasıyla ilgi-

65 - *Ibid*

66 - "Cumhuriyet", 18 ve 19 Eylül 1935

67 - "Cumhuriyet", 24 Eylül 1935

68 - "Cumhuriyet", 24 Ağustos 1935

69 - P. Moiseev, Y. Rozaliev, *age.*, s. 50

li olarak 1935'in Şubatında bir Türk heyeti Moskova'ya gitmiştir. Bu heyet SSCB'den Ankara belediyesine otobüs, kamyon, benzin sarıncıları ve yedek parçaları almak için ilgililerle görüşmeler yapmıştır.(70).

20'lerin ortalarından 30'ların başlarına kadarki dönemde Sovyetler Birliği ile Türkiye arasında köy ekonomisi alanında da işbirliği belirtileri göze çarpmaktadır. 1925 yılının Kasım ve Aralık aylarında Tarım Bakanı Sabri Bey'in yönetiminde bir Türk tarım heyeti SSCB'yi resmen ziyaret etmiştir. Bu ziyaretin esas amacı Sovyetler Birliği'nin tarım alanındaki deneyimini öğrenmektir. Türk heyeti "Timirzayev" Köy Ekonomisi Akademisinin, Moskova Zooloji Enstitüsünün, Leningrad yakınlarındaki Tarım Mühendisleri Enstitüsünün çalışmaları konusunda bilgi edinmiş, SSCB'deki pamuk üretimine özel bir ilgi göstermiştir.(71).

Bundan sonra çok geçmeden Prof. P. M. Jukovsky'nin başkanlığında bir Sovyet tarım heyeti Türkiye'yi ziyaret etmiş, 6 ay süreyle Türk köy ekonomisinin durumunu araştırmıştır. Bu önemli bilimsel incelemenin bir sonucu olarak Prof. Jukovsky, "Çiftçi Türkiye"(72) başlıklı bilimsel kitabı yazmıştır. Jukovsky'nin bu bilimsel yapıtı Türkiye'de büyük bir ilgi görmüştür.(73).

31 Mart 1928 tarihinde SSCB'nin Ankara Büyükelçiliği Türkiye Dışişleri Bakanlığına bir muhtıra sunmuştur. Bunda Türkiye'ye bir sıra somut işbirliği yolları önerilmektedir: Türk kadrolarının Sovyet yüksek okullarında eğitilmesi, SSCB'nin yardımıyla Türkiye'de sulama araştırma enstitüleri oluşturulması, bitkilere zararlı haşerata karşı ortaklaşa savaş yöntemleri saptanması vb. Aynı yılın Ekim ayında Türkiye Dışişleri Bakanlığı Sovyet muhtirasına olumlu cevap vermiş ise de SSCB ile Türkiye arasında tarımda işbirliği pek ileri gidememiştir. Nedenini, etatizmin (devletçilik) Türkiye tarımına hızla girmemesinde aramak gerektir.(74).

3 Temmuz 1930'da bir Türk veteriner - tarım heyeti Sovyet hükümetinin davetlisi olarak Moskova'ya gitmiştir. Heyete Sağlık Bakanı, Aydın milletvekili Mazhar Bey başkanlık etmiştir. Heyet üyeleri olarak da Mardin milletvekili Ali Rıza, Asım İsmail ve Pendik Bakteriyoloji Enstitüsü Müdürü Şakir Bey Moskova'da bulunmuşlardır. 10 Temmuz'da heyet, Moskova'da düzenlenen tarımsal bitkilerin zararlı haşerattan korunması sorunlarını inceleyen bir kurultayda hazır bulunmuştur. Bu kurultaya yalnız Türkiye ile İran'dan heyetler davet edilmiştir.(75). Türk veteriner-

70 - "Hakimiyeti Milliye", 3 Şubat 1935; "Ulus", 3 Şubat 1935, P. Moiseev, Y. Rozaliev, age., s. 51

71 - "La Republique", 28 Aralık 1925

72 - Turetskaya Respublika, s. 202

73 - "Cumhuriyet", 15 Mayıs 1933

74 - Ibid

75 - "Hakimiyeti Milliye", 15 Haziran 1930, 3 Temmuz 1930

tarım heyeti 29 Eylül 1930'da İstanbul'a dönmüştür.(76). Moskova'da uzun süre kalan heyet, köy ekonomisi alanında Sovyet - Türk işbirliğinin ileride genişletilmesi olanaklarını gözden geçirmiş ve Sovyet deneyimini öğrenmiştir.

3) Beş yıllık planlar ve Türkiye'deki yankıları

Bilindiği gibi planlı gelişme sosyalist toplum kuruluşunun başlıca unsurlarından biri olarak bütün ülke ve halkların dikkatini çekmiştir. 30'ların başlarında Sovyetler Birliği, dünya ekonomik bunalımına karşın, Birinci Beş Yıllık Planda öngörülenleri başarıyla hatta fazlasıyla yerine getirdiği ve çok kısa denilebilecek bir dönemde sosyalist devletin sağlam maddesel - teknik temelini genel çizgileriyle attığı zaman dünya hayret etmiştir. Dahası var. SSCB'ye karşı tam bir ekonomik abluka uygulamasında direnenler bile artık dünyanın ilk sosyalist devletiyle ekonomik temaslara kurma yollarını aramaya başlamışlardır. İkinci Beş Yıllık Planın başarıyla uygulanması ise SSCB'nin uluslararası itibarını bir kat daha artırmıştır.

SSCB'nin ekonomik kalkınışı Sovyet - Türk ilişkilerini çok olumlu yönde etkilemiştir. Tam bu dönemde Türkiye ile SSCB arasında daha yakın bir ekonomik işbirliğine gidilmesi için gerekli maddi koşullar yaratılmıştır.

Türk devlet adamları, Türkiye kamuoyu ve basını, SSCB'nin ekonomik gelişmesini özel bir dikkatle izliyorlardı. SSCB'yi ziyaret eden Türk heyetlerinin ve toplum adamlarının hemen hemen hepsi, sosyalist toplum düzeni ve ülke ekonomisinin planlı gelişmesi sayesinde SSCB'de hızlı bir ekonomik kalkınma sağlandığı, "ekonomik harika" yaratıldığı görüşünde birleşiyorlardı. O zaman ki Türk basını SSCB'nin ekonomik gelişmesinin başarılarını yaymada büyük bir iş görmüştür. O dönemin gazetelerinde hemen hemen her gün Sovyet ekonomisinin gelişmesini gösteren çeşitli verilere ilişkin TASS Ajansı haberleri yada başka yazılar görülebilirdi. Örneğin dev fabrikaların inşaatı(77), yeni maddeler üretimi (78), elektrik santralleri yapımı, emek üretkenliğinin artması, çalışma

77 - "Hakimiyeti Milliye", 6 Temmuz 1930, 7 Ocak 1933

78 - "Hakimiyeti Milliye", 7 Mart 1933, 4 Mayıs 1934, 7 Haziran 1931

şartlarının ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi, bozkırların işlenmesi (79), tarımda verimliliğin artırılması, teknisyenlerin eğitilmesi gibi.

Türkiye gazeteleri SBKP kurultaylarında, SBKP MK geniş oturumlarında, SSCB Yüksek Konseyi toplantılarında ve Bakanlar Kurulunda Sovyetler Birliği'nin ekonomi planlarının gözden geçirilmesini geniş ölçüde yansıtmışlardır.(80).

SBKP'nin bütün kurultaylarında okunan çalışma raporlarının, ülkenin ekonomik gelişmesine ve beş yıllık planlara ilişkin bölümleri Türk gazetelerinde yayınlanmış, ayrıca onaylayıcı yazı ve yorumlara da yer verilmiştir. SSCB'nin planlı gelişmesini konu edinen başyazıların sayısı hiç de az değildir.(81).

1931'de Türk gazeteleri, SSCB'de İkinci Beş Yıllık Planın hazırlanış biçimi üstüne bir çok yazı yayınlamışlardır. Bunun amacı açıktır. Bu yazıların sahipleri, SSCB'nin örneğinden yararlanılarak Türkiye'de de ekonominin planlı olarak gelişmesi gereğini Türk devlet adamlarına ve iktisatçılara telkin etmek istemişlerdir.(82).

SSCB Halk ekonomisinin 1933 yılındaki gelişmesi gözden geçirilen SBKP MK'nın 1933 Ocağında yaptığı geniş oturumu konu edinen bir çok yazıya Türk gazetelerinde raslanmaktadır. Y. V. Stalin ve V. M. Molotov'un bütün demeçleri ve konuşmaları o zamanki gazetelerde yayınlanmıştır. Planın belli başlı göstergeleri verilmiştir. Y. V. Stalin'in "Beş senelik planın gövdesi ağır sanayi, onun da belkemiği makine inşaatı olmuştur"(83) sözleri ikinci başlık olarak kullanılmıştır. 1 Şubat 1933 günü Türk gazeteleri, SBKP MK geniş oturumunun çalışmalarını bitirdiğine ve aldığı kararlara ilişkin Moskova'dan gelen haberi de yayınlamışlardır.(84).

1930 yılı başlarında Türk kamuoyu, SSCB'nin 1930 - 1940 dönemi için hazırladığı perspektif plan ile çok yakından ilgilenmiştir.

Gazeteler, Türkiye kamuoyunun dikkatini özellikle çok çeken bu perspektif planın en ilginç rakamlarını vermiştir.(85).

Gazeteler ayrıca Sovyet ekonomisi, sanayii ve tarımının gelişmesini gösteren bir çok dizi yazılara da yer vermiştir.(86).

-
- 79 - "Hakimiyeti Milliye", 16 Ağustos 1933, 3 Temmuz 1939; "Cumhuriyet", 21 Şubat 1934
80 - "Cumhuriyet", 11 Ocak 1933; "Hakimiyeti Milliye", 16, 17, 18 Ocak 1933, 1 Şubat 1933
81 - "Cumhuriyet", 18 Mayıs 1932
82 - "Hakimiyeti Milliye", 7 Haziran 1931; "Cumhuriyet", 10 Haziran 1932
83 - "Hakimiyeti Milliye", 16, 17, 18 Ocak 1933
84 - "Hakimiyeti Milliye", 1 Şubat 1933
85 - "Hakimiyeti Milliye", 2 Mart 1930
86 - "Cumhuriyet", 22 Ağustos 1935

1934 Eylülünde "Cumhuriyet" gazetesi, eski Fransız Maliye Bakanı Georges Monnet'in "Bugünkü Rusya" başlıklı yazısını okurlarına sunmuştur. Yazıda SSCB'nin çeşitli bölgelerinde bir ay bulunan Bonnet, Sovyet gerçeğini ve ülkenin ekonomik kalkınışını dile getirmiştir. Bonnet, SSCB'nin başarılarını yüksek bir şekilde değerlendirmiş ve ilerideki gelişmesinin parlak olacağını öne sürmüştür.(87).

Görüldüğü gibi Türk hükümeti, planlama ve ülkenin sınai gelişmesi alanında Sovyetler Birliği'nin deneyimine yüksek bir değer veriyordu. Sovyet devletinin deneyimini öğrenmek için bir çok heyeti SSCB'ye göndermiştir. 1932'de Moskova ziyareti sırasında İsmet İnönü başkanlığındaki Türk heyetinin esas görevlerinden biri de SSCB'nin ülke ekonomisinin planlanmasında ve geliştirilmesindeki deneyimini öğrenmekti. İsmet İnönü başkanlığındaki heyetin SSCB'yi ziyaretinde heyete eşlik eden Yunus Nadi'nin SSCB izlenimlerine ilişkin yazılar dizisi de bunu göstermektedir. "Beş Senelik Plan" başlıklı Yunus Nadi'nin başyazılarından biri, SSCB ekonomisinin planlı gelişmesini ve beş yıllık plandan elde edilen sonuçları gözden geçirmektedir. Yazar, beş yıllık planın, ülkenin ekonomik gelişmesinde devletin elinde güçlü bir araç olduğunu belirtmektedir.(88). Yunus Nadi'nin M. K. Atatürk'le ilişkilerini ve ülkenin toplumsal ve siyasal yaşamında oynadığı rolü gözönüne alırsak, Yunus Nadi'nin değerlendirmelerinin aslında Türkiye devlet yönetiminin değerlendirmeleri olduğunu kabul etmemiz gerekir. O zamanki hükümetin SSCB'yi örnek alarak beş yıllık sanayi planına yönelmesi ancak bu açıdan açıklığa kavuşturabiliriz. Bilindiği gibi 1933 yılında Türk hükümeti Prof. Orlov'un başkanlığında bir Sovyet bilim ve sanayi heyetini kabul etmiş, bu heyet iki ay içinde araştırmalarda bulunarak Türkiye'nin ilk beş yıllık sanayi planının hazırlanmasında Türk planlama makamlarına yardımda bulunmuştur. Türkiye'nin bu ilk beş yıllık planının Sovyet deneyimi ve yardımından yararlanarak hazırlandığını kanıtlayan veriler çoktur. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planını Türk hükümeti 1934 Ocak ayında onaylamıştır. Bu planda devlet (kamu) sektöründeki sınai işletmelerin, tekstil fabrikaları, metalürji kombinası, kimya fabrikaları vb. kuruluşların inşaatına öncülük verilmiştir.

Sonunda, 1930 - 1936 yıllarını kapsayan dönemde SSCB ile Türkiye arasında çok aktif bir ekonomik işbirliği gerçekleştirildiği belirtilmelidir. Sanayi alanında bu işbirliği yalnızca fabrika donatımı sağlanmasıyla sınırlanmamakta, ayrıca bir ekonomik yardımlaşma niteliği almaktadır. Bu işbirliğinden de en çok Türkiye'nin yararlandığı kuşkusuzdur. Çünkü:

a) Doğmakta olan ulusal Türk sanayii, SSCB'nin birikmiş muazzam

87 - "Cumhuriyet", 3 Eylül 1934

88 - "Cumhuriyet", 18 Mayıs 1932

sanayi kurma deneyinden ve SSCB'nin teknik alandaki bilimsel başarılarından yararlanmıştı;

b) Türkiye, ekonomisini planlama alanında kardeşçe bir yardımdan yararlanma olanağını bulmuştur. Sovyet uzmanları Birinci Beş Yıllık Sanayi Planının hazırlanmasında Türkiye'ye yardım etmişlerdir;

c) SSCB, Türkiye'ye uluslararası uygulamada görülmemiş ve Türkiye için en elverişli koşullarda 8 milyon altın dolar tutarında bir kredi vermiştir. Bu, Türk sanayiinin gelişmesi için Türkiye'nin Birinci Beş Yıllık Sanayi Planında öngörülen meblağın üçte birini oluşturmuştur.(89);

ç) SSCB, Kayseri ve Nazilli'de tekstil fabrikalarını inşa ettikten başka, fabrikalara gerekli yönetici ve teknisyen kadroyu da eğitmiştir;

d) Türkiye, SSCB'yi örnek alarak beş yıllık planları benimsemesine karşın ve ekonominin geliştirilmesine ilişkin "beş yıllık planları" günümüzde de yapmasına karşın, ekonomik gelişmesinde büyük başarıları ulaşamamıştır. Bunun nedenlerini Türk devletinin sosyal yapısında aramak gerekir.

5. Bölüm

BİLİMSEL - KÜLTÜREL İŞBİRLİĞİ

İncelenen dönemde SSCB ile Türkiye arasındaki bilimsel - kültürel işbirliği çok gelişmiş olmamakla birlikte yine de iki halkın birbirini tanımasına ve Sovyet - Türk dostluğunun güçlendirilmesine katkıda bulundu.

Bu dönemde iki ülke arasında herhangi bir kültür anlaşması yada Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında kültürel işbirliğini kapsayan başka bir belge yoktu. Ancak 1932'de Moskova'da, İsmet İnönü başkanlığındaki heyetle Sovyet hükümeti arasındaki görüşmelerde bu sorun büyük bir ciddiyetle ele alındı. Taraflar kültürel işbirliğinin genişletilmesini arzu ettiklerini bildirdiler. Gerçekten iki devlet arasındaki kültür bağları aktifleşme yolunu tuttu ama yine de taraflarca kabul edilen bir plan kabul edilmedi.

1936 yılında Ankara'da, Türkiye Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Numan Menemencioğlu'nun başkanlığında oluşturulan bir bakanlıklar arası komisyon, SSCB ile kültür bağlarını genişletmeyi kendine görev edindi. Ve gerçekten de bundan sonra SSCB ile Türkiye arasında kültürel değiş - tokuşta bir canlılık göze çarpıyordu.(1).

Bütün güçlüklerle karşın incelenen dönemde iki ülke arasında normal denilebilir kültür bağlarının geliştirildiği söylenebilir. Bundan en çok Türkiye yararlandı, çünkü SSCB'nin kültürel düzeyi incelenen dönemde Türkiye'deki düzeyden daha yüksekti.

1) Eğitim ve bilim alanında işbirliği

Daha 1922'de, M. M. Frunze'nin Türkiye ziyareti sırasında Türk hükümeti, SSCB yüksek okullarına Türk öğrenciler gönderme isteğini bildirmiştir. Bunu, iki ülke arasında kültürel işbirliğine doğru atılan bir adım olarak değerlendiren Sovyet hükümeti, Türk hükümetinin önerisini kabul etmiş ve 4 Mart 1922 tarihinde SSCB Dışişleri Komiseri G. V. Çiçerin, hükümeti adına, Türkiye'nin Moskova büyükelçisine şunları bildirmiştir:

"Rus hükümetinin, iki dost halk arasındaki kültürel yakınlaşma yolunda atılan bu ilk adımları en büyük sevinçle selamladıklarını bildirmekten büyük bir memnunluk duyuyorum. Rus hükümeti bu andan itibaren Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetine Rus yüksek okullarında 100 yer ayırmıştır. İleride, Türk öğrencileri için yerlerin artırılacağını da bildirmekle yükümlüyüm."(2).

Ertesi yıl Sovyet yüksek okullarına Türk öğrencileri kabul edilmiştir. Bundan sonraki yıllarda Türk uçmanları, Kayseri ve Nazilli fabrikalarına gerekli teknisyenler vb. eğitim görmek üzere Sovyetler Birliğine gitmiştir.

1925'in Kasımında Moskova'da Moskova üniversitesinin 200. yıldönümü törenlerle kutlanmıştır. Törenlerde hazır bulunan yaklaşık 400 yabancı delege arasında Türk delegesi Prof. Fuat Zade Köprülü (3) de yer almış, törenden sonra Moskova, Leningrad ve Baku üniversitelerinde konferanslar vermiş, "İzvestiya" gazetesinde bir yazı yayınlamıştır.

Moskova dönüşünde Köprülü, Sovyetler Birliğinde kendisine gösterilen sıcak konukseverlikten memnunluk duyduğunu söylemiş, 200. yıl-

2 - P. Moiseev, Y. Rozaliev, age., s. 51 - 52

3 - Fuat Köprülü tanınmış Türk profesörü ve toplum adamıdır. Demokrat Parti'nin kurucularından biridir. Adnan Menderes Hükümetinde Dışişleri Bakanı idi.

dönümü törenlerinin çok muhteşem olduğunu ve SSCB'den, SSCB ile Türkiye yüksek okulları arasındaki temasların genişletilmesini öngören bir taslağı, gözden geçirilmek üzere, beraberinde getirdiğini bildirmiştir. Prof. Köprülü bu taslağı desteklediğini açıklamış, Baku'da bilimsel bir kurultayda hazır bulunmak için Necip Asım Bey ve Hamedullah Suphi Bey'e SSCB'den davetiyeler getirdiğini bildirmiştir.(4).

1930 yılının Temmuz ve Ağustos aylarında Türkiye Eğitim Bakanlığının bir heyeti Sovyetler Birliğini ziyaret etmiştir. Eğitim bakanlığından Ali Haydar ile Avni Bey, İzmir Öğretmen Enstitüsü Müdürü Hikmet Bey de bu heyete dahil idiler. 28 Haziran'da harelet eden heyet Sovyetlerde yaklaşık olarak bir buçuk ay kalmış, eğitimin örgütlenmesini incelemiştir. Ayrıca Leningrad'da düzenlenen Pedagoji Sergisini de gezip görmüştür.

Türk eğitim heyetini, Sovyet Eğitim Komiseri 7 Temmuz günü kabul etmiştir. Görüşme içtenlik havası içinde geçmiştir. Eğitim komiseri Türk heyetinin çalışmalarıyla şahsen ilgilenmiş, Sovyet deneyimini öğrenebilmesi için gereken yardımı esirgememiştir.

Yine Sovyetler Birliği'nin eğitim alanındaki deneyimini öğrenmek üzere ikinci bir Türk eğitim heyeti 1933 yılında SSCB'ye gitmiştir.

SSCB ile Türkiye arasında bilim alanındaki temaslar daha akıdır. Dilbilimi ve tarih alanlarındaki bilimsel temasları özellikle belirtmek gerekir. Sovyet bilginlerinin Türk Dil Kurumu kurultaylarına katılımı bir gelenek olmuştur. Türk Dil Kurumunun Birinci Kurultayına katılmak üzere Türk hükümetinin davetlisi olarak Sovyet bilginleri, Prof. N. Y. Mar ile Prof. Samoyloviç 18 Mart 1932'de Ankara'ya gitmişlerdir.(6). Büyük bir saygı ve ilgi ile karşılanan Sovyet profesörlerini 22 Mart günü bizzat M. K. Atatürk kabul etmiş ve onlarla iki buçuk saat görüşmüştür. Görüşmede Sovyetlerin Ankara büyükelçisi Suriç ve o aralarda Ankara'da bulunan Sovyet yazarı Lev Nikulin de hazır bulunmuşlardır.(7).

Sovyet dilbilgisi uzmanları, hem M. K. Atatürk, hem de Türk dilcileriyle yaptıkları görüşmelerde dilbilimi alanında daha sıkı bir işbirliği yapmayı kararlaştırmışlardır. Sovyet profesörleri o zaman, Ankara'da beş altı konferans vermişler(8). Türk Dil Kurumu'nun İkinci Kurultayı'na katılmak üzere (Kurultay 18 Ağustos'ta İstanbul'da açılmıştır) Sovyet profesörleri dilbilimci Samoyloviç ile Meşçininov 4 Ağustos 1934

4 - "La Republique", 15 Eylül 1925

5 - "Cumhuriyet", 29 Haziran 1930, 30 Haziran 1930

6 - "Hakimiyeti Milliye", "Cumhuriyet", 19 Mart 1933

7 - "Hakimiyeti Milliye", "Cumhuriyet", 23 Mart 1933

8 - *İbid*

günü İstanbul'a gitmişlerdir.(9). Prof. Samoyloviç İstanbul'da Sovyet heyetinin Türkiye'deki çalışmaları üstüne gazetecilere bilgi vermiştir. (10).

M. K. Atatürk ve İsmet İnönü'nün de hazır buldukları Kurultayın 21 Ağustos tarihli oturumunda Sovyet profesörü Meşçininov bir bildiri okumuştur. Delegeler bunu büyük bir dikkatle izlemişlerdir. Türk bilgileri Meşçininov'u candan alkışlamışlar, bildirisinin büyük bir kısmı ise ertesi gün gazetelerde yayınlanmıştır.(11).

Moskova'ya döndükten sonra Prof. Samoyloviç, 24 Aralık 1934 günü SSCB Bilimler Akademisinde Türk Dil Kurumu İkinci Kurultayının sonuçları konusunda bir rapor vermiştir. SSCB Bilimler Akademisinin bu oturumunda Türkiye'nin Moskova büyükelçisi Vasıf Çınar da hazır bulunmuştur.(12).

Türk Dil Kurumunun 1936 Ağustos'unda yapılan Üçüncü Kurultayına üç Sovyet bilgini katılmıştır: Prof. Samoyloviç, Prof. Meşçininov ve Prof. Kadidolin(13). Prof. Samoyloviç Kurultay'da bilimsel bir bildiri de okumuş, çalışmalara aktif olarak katılmıştır.(14).

Sovyet akademisyeni Doğu dilleri Uzmanı V. V. Bartold da Türkiye'yi resmen ziyaret etmiştir.(15).

İncelenen dönemde tıp bilimi alanında da iki ülke arasındaki deneyim alışverişi belirtilmeye değerdir. Sovyet hükümetinin daveti üzerine bir Türk sağlık işçileri heyeti 1930 yılının Haziranında SSCB'yi ziyaret etmişlerdir. Sovyetler Birliği'nde, sağlık evleri inşaatındaki deneyimleri öğrenmişlerdir. 2 Temmuzda heyeti, L. M. Karahan kabul etmiştir. Moskova ile Leningrad'ta Sovyet sağlık işçilerinin deneyimini görüp öğrendikten sonra Türk heyeti başka Sovyet kentlerini de gezip görmüş, her yerde büyük bir yakınlıkla karşılanmıştır.(16).

1935 Ekiminde Sovyet bilgileri Dr. Danişevski, Dr. Buradenko ve Dr. Luray İstanbul'da düzenlenen Altıncı Sağlık kurultayına katılmışlardır. Üç Sovyet doktorunun okuduğu bildirimler büyük ilgi görmüş ve alkışlarla karşılanmıştır.(17).

-
- 9 - "Cumhuriyet", 5 Ağustos 1934; "Hakimiyeti Milliyeye", 30 Temmuz 1934
 - 10 - "Hakimiyeti Milliyeye", 5 Ağustos 1934
 - 11 - "Cumhuriyet", 22 Ağustos 1934
 - 12 - "Ulus", 25 Aralık 1934
 - 13 - "Tan", 18 Ağustos 1936
 - 14 - "Cumhuriyet", 30 Ağustos 1936
 - 15 - "Noveşşaya istoriya Turtsii", s. 102
 - 16 - "Hakimiyeti Milliyeye", 3 Temmuz 1930; "Cumhuriyet", 30 Haziran, 3 Temmuz 1930
 - 17 - "Cumhuriyet", 15 Ekim 1935

31 Mart 1936'da Moskova'da bilimsel sağlık konferansı düzenlenmiştir. Buna Dr. Danişevski ile Dr. Buradenkov, Türkiye Altıncı Sağlık Kurultayının çalışmalarına ilişkin birer rapor sunmuşlardır. Konferansta Türkiye büyükelçisi ve tanınmış Sovyet toplum adamları hazır bulunmuşlardır. Raporlar okunduktan sonra Türkiye büyükelçisi, İstanbul'daki Altıncı Sağlık Kurultayına katıldığından ötürü Sovyet heyetine teşekkür etmiş ve bunun, iki ülke arasındaki bilimsel - kültürel bağların ve iki halk arasındaki dostluğun güçlendirilmesine katkıda bulunduğunu belirtmiştir.(18).

SSCB ile Türkiye arasında bilimsel işbirliği alanında ileri doğru adımlar atıldığını gösteren bir örnek daha vermek istiyoruz. SSCB Bilimler Akademisi Leningrad şubesinin Etnografya ve Antropoloji Enstitüsü, 1933 yılının Aralık ayında Ankara Etnografya Enstitüsüne, Türkiye'nin tarihine ilişkin 246 çok değerli tarihsel eşyayı vermiştir. Türk basını bu olayı geniş ölçüde yansıtmıştır.(19).

Türkiye'de bilim çevreleri Sovyetler Birliği'nde hızla gelişen bilim ve tekniğe büyük ilgi göstermiş, basın ise Sovyet biliminin başarılarına ilişkin Moskova'dan gelen haberlere, Sovyet basınında çıkan bilimsel yazılara sık sık yer vermiş ve bunlar üstüne nesnel yorumlar yapmıştır.

Türkiye gazeteleri sayfalarında Sovyet biliminin uçuş için balon ya pımindaki başarıları sık sık ele alınmıştır. Balonlarla ulaşılan Sovyet rekorları verilmiştir. 2 Şubat 1934 tarihli "Cumhuriyet" gazetesi, "Sovyetler İlim Uğrunda Üç Kurban Verdiler" başlığı altında, 1 Şubat'ta 20 kilometreden fazla bir yüksekliğe ulaşıp dünya rekoru kıran bir Sovyet balonunun düştüğünü bildirmiştir. Balonun resimleri de verilmiştir.(20).

1937 yılında Türk gazeteleri Sovyet bilginlerinin Kuzey kutuptaki araştırmalarını yansıtmışlar, SSCB Bilimler Akademisi üyelerinden Otto Schmidt'in başkanlığında bir heyetin, bilimsel araştırmalar yapmak amacıyla 5 Sovyet uçağıyla, Kuzey kutbu üzerindeki uçuşunu yazmış, bilimsel heyet üyelerinin adlarını vermiş, mertliklerini belirtmiştir. Otto Schmidt'in resmini de yayınlamıştır.(21).

Türkiye gazeteleri, Sovyet bilim heyetinin kurtuluşunu, bunun üzerine Papanin'in yaptığı beyanatı ve daha başka ayrıntıları vermişlerdir.(22).

28 Eylül 1934'de Türk basını büyük Sovyet fizyologu, SSCB Bilimler Akademisi üyesi İ. P. Pavlov'un 85. yıldönümünü belirtmiştir.(23).

18 - "Cumhuriyet", 3 Nisan 1936

19 - "Hakimiyeti Milliye", 22 Aralık 1933, 14 Ocak 1934

20 - "Cumhuriyet", 2 Şubat 1934

21 - "Cumhuriyet", 23 Mayıs 1937; "Tan", 21 Haziran 1937

22 - "Cumhuriyet", 26, 27 Haziran, 14 Temmuz 1937, 22 Şubat 1938

23 - "Hakimiyeti Milliye", 28 Eylül 1934

1936 Martında Türk kamuoyu ve basını, İvan Pavloviç Pavlov'un ölümünü üzüntüyle karşılamıştır. İ. P. Pavlov'un yaşam öyküsü, bilimsel alandaki başarıları ve resmine de yer verilmiştir.(24).

2) Yazın ve sanat alanında işbirliği

SSCB ve Türkiye arasında yazın alanındaki işbirliği 20'lerin ortalarında, iki ülke aydınları arasında belirli temaslar kurulduğu zamana uzanmaktadır. Türkiye'de önceleri Rus, bir az sonra da Sovyet yazarlarının yapıtları Türkçeye çevrilerek yayınlanmıştır.

Bu yapıta incelenen dönemde Rus ve Sovyet yazarlarının yapıtlarının yayınlanmasında bir artış göze çarpmaktadır. Örneğin 1931'den 1938 yılına kadar, başka bir deyişle 7 yıllık bir dönemde Türkiye'de Rus ve Sovyet yazarlarının 46 yapıtı Türkçe basılmıştır.(1).

Bu yönde Türk yazarlarının büyük çabalar harcadığı dikkati çekmektedir. Haydar Rifat, Süreyya Samizade, Zeki Başıtar, Mustafa Nihat Özon, Ruşen Eşref Unaydın, Hüseyin Ali Ediz, Vasıf Onat, Rağıp Rıfki, Vahdet Gültekin, Ahmet Niyazi, Avni İnel, Ali K. Akyüz, Aliye Yaşar gibi tanınmış yazar ve çevirmenler Rus ve Sovyet yazarlarının çevirilerini yapmışlardır. Maksim Gorki, Mihail Şolohof, Anton Çehov, Nikolay Gogol, Aleksandr Puşkin, Mihail Lermontov, Lev Tolstoy, İvan Turgenev, Fyodor Dostoyevsky gibi ünlü Rus ve Sovyet yazarlarının yapıtları Türk okurlara sunulmuştur.(2).

Türkiye'de Rus ve Sovyet yazını büyük bir ilgi ile karşılanmış ve okunmuştur.

Yazın alanında iki ülkenin işbirliğinde belirtilmeye değer en büyük olay kuşkusuz Falih Rıfki Atay ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun 17 Ağustos 1934'de Moskova'da yapılan Sovyet Yazarları Kurultayı'na katılışydı.

1 - "Türkiye Bibliyografyası: 1928 - 1938", c. II., İstanbul, 1939, s. 667 - 674

2 - *Ibid*

Türk kamuoyu bu kurultay konusunda daha haziran ayında haberdar edilmiştir.(3). İki gazeteci ve yazar Kurultaya katıldıktan başka, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, sonraları Türkçe olarak "Kadro" dergisinde yayınlanan bir rapor okumuştur.(4).

F. R. Atay ve Yakup Kadri Sovyetler Birliği'nde 20 gün kalarak Sovyet yazını ve Sovyet toplumunun gelişmesini daha yakından öğrenme olanağına kavuşmuşlardır. Türkiye'ye döndükten sonra Sovyet Yazarları Kurultayının çalışmalarına ve genellikle Sovyetler Birliği'ne ilişkin yazılar yazmışlardır. F. R. Atay'ın "Dostlarımız Arasında" başlıklı yazısı "Hakimiyeti Milliye" gazetesinin başyazısı olarak çıkmıştır.(5). Bu yazı Sovyet - Türk dostluğunun güçlendirilmesine, iki ülke arasındaki kültürel işbirliğinin genişletilmesine yönelik olup SSCB'ye karşı en iyi duygularla yazılmıştır.

Aynı yılın Aralık ayında Yakup Kadri, "Kadro" dergisinde "Sovyet Edebiyatı" başlığı altında uzun bir yazıya yer vermiştir. Yazı, ülkelerin birbirlerini daha iyi tanımalarına ve SSCB ile Türkiye arasında yazınsal ilişkilerin genişletilmesine katkıda bulunmuştur. Yakup Kadri yazısını şu sözlerle bağlamıştır: "Sıhhatli, müsbet ve yapıcı bir edebiyat doğmuştur ve bundan sosyalist Rusya'nın iktisadi ve siyasi banileri manevi bir enerji kaynağı gibi istifade etmesini biliyorlar."(6).

Türkiye gazeteleri Sovyet Yazarları Kurultayının önemini geniş ölçüde belirtmişler, kurultayda bir çok yabancı delegenin hazır bulunduğunu belirtmişlerdir. Bunun, uluslararası önem taşıyan bir kurultay olduğunu öne sürmüşlerdir.(7).

Kurultaydan sonra Sovyet Yazarı İlya Ehrenburg, Yunanlı delegeler Prof. Glinos ve ozan Kosta Varnalis'le birlikte kısa bir gezi için İstanbul'a varmışlar, Basın Müdürü Neşet Nail tarafından karşılanmışlardır. İstanbul'da İlya Ehrenburg, Yunanlı yazarlarla birlikte F. R. Atay ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu ile ve başka Türk yazarlarıyla görüşmüşler, yazınsal işbirliği konusunda uzun uzun konuşmuşlardır.(8).

SSCB ile Türkiye arasındaki yazınsal temaslardan ilgi çeken başka bir olay da Türk yazarları ve kamuoyunun Maksim Gorki'nin kişiliğine ve yaratıcılığına karşı duyduğu büyük ilgidir. Yakup Kadri Karaosmanoğlu,, "Kadro"nun 35 ve 36 numaralı sayılarında çıkan ve az önce sözü edilen yazıda da Maksim Gorki'nin yaratıcılığını çok yüksek değer-

-
- 3 - "Cumhuriyet", 23 Haziran 1934
 - 4 - "Kadro", 3 Eylül 1934
 - 5 - "Hakimiyeti Milliye", 1 Eylül 1934
 - 6 - "Kadro", 35 ve 36, Aralık 1934
 - 7 - "Cumhuriyet", 3 Ekim 1934
 - 8 - "Cumhuriyet", 16 Eylül 1934

lendirmiştir. 1932 yılında Moskova'da bulunduğu sırada Yakup Kadri, Maksim Gorki ile görüşmüş ve yurda dönünce "Maksim Gorki ile Mülakat" başlıklı bir yazı yazmıştır.(9).

Akşam gazetesinde çalışan yazar Vâlâ Nurettin Bey de (Va-Nu) 1932 Mayısında Moskova'da Maksim Gorki ile görüşmüştür. Va-Nu bu görüşmeyi "Akşam" gazetesinin birinci sayfasında yayınladığı bir yazıda dile getirmiş, "Akşam" gazetesine imzalı bir de Maksim Gorki resmini vermiştir.(10).

1933 yılının Mayısında Maksim Gorki'nin Türkiye'yi ziyareti, Türkiye'de yazın çevrelerini olduğu gibi Sovyet - Türk yazınsal ilişkileri de çok olumlu yönde etkilemiştir.

13 Mayıs'ta Türk gazeteleri, Cenova'da tedavi gördükten sonra yurda dönerken İstanbul'dan geçecek ve 1 - 2 gün İstanbul'da kalacak olan Maksim Gorki için haber ve yazılara yer vermişlerdir. "Hakimiyeti Milliye" gazetesi bu Sovyet yazarının yaşam öyküsünü kısaca okurlara sunmuştur.(11).

15 Mayıs'ta Türkiye gazeteleri birinci sayfalarında Maksim Gorki'nin aynı gün İstanbul'a geleceğini bildirmişlerdir. "Cumhuriyet" gazetesi uzun bir yazısına şu sözlerle başlamıştır: "Gorki'nin birkaç eseri Türkçeye tercüme olunmuştur. Fakat lisanınızda hususi ve edebi hayatına ait muazzam bir "biographie"si yoktur. Ona "Safa geldin !" demekten istifade ederek hayatı hakkında okurlarıma kısaca malumat vermek isterim." (12).

Ertesi gün gazetelerin hepsi Maksim Gorki'nin İstanbul'da çekilmiş resimlerine ve haberlere yer vermişlerdir. Gemide M. Gorki'yi İstanbul Valisi Yardımcısı Ali Rıza, Sovyet Büyükelçisi Suriç, Sovyetler Birliği'nin İstanbul Başkonsolosu ve yazarlar karşılaşmışlardır. Gemide M. Gorki'yi bir çok Türk toplum adamı da (CHP Başkanı Cevdet Kerim, Halk evleri Başkanı Hamit Bey, İstanbul Vilayeti Eğitim İşleri Müdürü Haydar Bey) ziyaret etmiştir. Maksim Gorki, Türk devrimi yöneticileriyle yakından görüşmek için Ankara'ya gitme olanağından yoksun olduğunu üzüntüyle söylemiştir.

Sağlık durumunun iyi olmamasına karşın Türkiye'yi konu edinecek bir roman yazmayı tasarladığını da söylemiştir.(13).

Türk basınında çıkan yazılardan da görüldüğü gibi Türk aydınları M. Gorki'nin İstanbul ziyaretini yalnız yazınsal açıdan değil, siyasal açıdan

9 - "Kadro", 5 Mayıs 1932

10 - "Akşam", 13 Mayıs 1932

11 - "Hakimiyeti Milliye", 13 Mayıs 1932

12 - "Cumhuriyet", 15 Mayıs 1933

13 - "Cumhuriyet", 16 Mayıs 1933; "Hakimiyeti Milliye" 16 Mayıs 1933

da değerlendirmişlerdir. Bu ziyaretin, Sovyet - Türk dostluğunun güçlenmesine katkıda bulunduğunu belirtmişlerdir.

19 Haziran 1936 tarihinde gazeteler Maksim Gorki'nin ölüm haberini yayınlamışlar, ölümüyle Sovyetler Birliği'nin en büyük yazarını, Türkiye'nin de sadık bir dostunu ve yetenekli bir yazarı yitirdiklerini belirtmişlerdir.

Maksim Gorki'nin ölümü vesilesiyle gazeteler, yaşam öyküsünü ve yaratıcılığı üstüne yazılar yayınlamışlardır.(14).

SSCB ile Türkiye arasında yazınsal temasları genişletmek amacıyla Sovyet yazarları P. Pavlenko ile Lidiya A. Seyfullina da Türkiye'yi ziyaret etmişlerdir.(15).

18 Şubat 1933 günü Sovyet eleştirmeni ve yazarı Lev Nikulin Türkiye'ye gitmiştir. 1925 yılında ilk kez Türkiye'yi ziyaret eden Lev Nikulin bu kez Türkiye'yi öğrenmek, Türk devrimi için roman yazmak niyetiyle daha uzun bir süre kalmıştır. Ve gerçekten Lev Nikulin, Türk devrimini konu edinen bir roman yazmış, 1936 yılında "Cumhuriyet" gazetesi bu romandan parçalar yayınlamıştır.(16).

L. Nikulin'in romanı Türkiye kamuoyunca ilgiyle karşılanmıştır. Büyük Rus ozanı Aleksandr Sergeeviç Puşkin'in ölümünün 100. yıldönümünün kutlanması da Sovyet - Türk yazınsal ilişkilerinde önemli bir olaydı. 1937 Şubatında bu vesileyle Türkiye'de bir anma töreni düzenlenmiştir. (17). Türkiye gazetelerinde Puşkin'in yaşamı ve yaratıcılığı üstüne birçok yazı yayınlanmış ve SBKP'nin ve Sovyet yazarlarının Puşkin'in dehası karşısında aldıkları olumlu tutum özellikle belirtilmiştir. SSCB'de Puşkin'in bu yıldönümünün nasıl kutlandığı ayrıntılarıyla bildirilmiştir. Ayrıca da SSCB Bilimler Akademisinin Puşkin'in yaratıcılığı üstüne bilimsel toplantısı ve Puşkin'in ölümünün 100. yıldönümünün öteki ülkelerde ve dünya yazarlarınca kutlanması yansıtılmıştır.(18).

Peyami Safa gibi tanınmış Türk eleştirmenleri en büyük Türk gazetelerinde A. S. Puşkin'in yaşamı ve yaratıcılığı üstüne yazılar yayınlamışlar, Puşkin'in dünya yazınındaki yerini belirtmişlerdir.(19).

"Resimli Ay" dergisi, A. S. Puşkin'e ilişkin 10 sayfalık bir yazıya yer vermiş, bu büyük Rus ozanını okurlara tanıtmayı kendine bir borç bildiğini belirtmiştir.(20).

Ölümünün 100. yıldönümü vesilesiyle A. S. Puşkin için Türk yazarı

14 - "Akşam", "Cumhuriyet", 19 Haziran 1936

15 - P. Moiseev, Y. Rozaliev, age., s. 52

16 - "Cumhuriyet", 19 Şubat 1933, 24 Ağustos 1936

17 - "Resimli Ay", 13 Mart 1937

18 - "Resimli Ay", 13 Mart 1937

19 - "Tan", 9 Şubat 1937; "Cumhuriyet" 10 Şubat 1937

20 - "Resimli Ay", 13 Mart 1937

Hasan Ali Ediz 1937 yılında "Aleksandr Puşkin ve Klasik Rus Edebiyatı" başlığı altında bir kitap yazmıştır.(21).

Hasan Ali Ediz'in bu kitabı Türkiye'de büyük bir ilgi uyandırmıştır.

25 Mart 1932 günü "Cumhuriyet" gazetesi birinci sayfasında yarından itibaren İvan S. Turgeniev'in "Duman" (22) romanını yayınlamaya başlayacağını bildirmiştir. Haberde, bu romanın dünyanın hemen hemen tüm dillerine çevrilmiş olduğu belirtilmiştir. 26 Mart'ta "Cumhuriyet" gazetesi yine birinci sayfasında İ. S. Turgeniev'in yaşam öyküsünü, üçüncü sayfasında ise romanın ilk parçasını yayınlamıştır. "Duman" romanı aynı yılın 20 Haziranına kadar tefrika halinde yayınlanmıştır. Romanın çevirisini Haydar Rifat yapmıştır.(23).

İncelenen dönemde SSCB ile Türkiye arasında müzik alanında da belirli temaslar kurulmuştur. Türkiye müzikseverleri Sovyetler Birliği'nde müzik sanatının gelişmesini bilmekte, onunla yakından ilgilenmektedirler. Türk kültür çevreleri SSCB'nin opera sanatına büyük bir yakınlık duymuştur. Türkiye gazeteleri sayfalarında Sovyet opera ve balesine, Bolşoy Tiyatrosunun gelişmesine ve ayrı ayrı sanatçılara ilişkin yazılar sık sık görülebilir. Dünyaca ün kazanmış bas Şalyapin - Fyodor İvanoviç'in yaşam öyküsü ve resimlerine yer verilmiş, dünya opera severlerinin en çok saydıkları ve sevdikleri bir sanatçı olduğu belirtilmiştir.(24).

1933 Temmuzunda Türk gazeteleri ünlü Sovyet opera sanatçısı Sabinov'un operada 35. jübilesinin Moskova'da kutlanışını yansıtmış, SSCB sanat yaşamında önemli bir olay olduğunu bildirmiştir. Bolşoy Tiyatro'da yapılan büyük tören vesilesiyle "Cumhuriyet" gazetesi Sabinov'un yaratıcılığını dile getirmiş, sanatçının resmini yayınlamıştır. Sabinov'un sanatçı olarak büyük yetenekleri Paris, Berlin ve Varşova operalarındaki gastrolleri veriledikten sonra Sovyet hükümetinin Sabinov'a daha 1923 yılında "Halk artisti" unvanını verdiği, opera sahnesinde 35 yıllık emeğinin kutlandığı gün ise ona "Kızıl Bayrak" madalyasının verildiği belirtilmiştir.(25).

1933 yılında hükümetin daveti üzerine ünlü Sovyet tenoru Smirnov Türkiye'yi resmen ziyaret etmiştir. Büyük bir sevgi ile karşılanan Smirnov, o zamanki İstanbul Fransız Tiyatrosunda bir konser vermiş, basın temsilcilerine şunları söylemiştir: "Memleketinize geldiğim dakikadan itibaren hakkımda gösterilen samimiyete ve bilhassa yüksek Türk matbuatının candan alakasına nasıl teşekkür edeceğimi bilemiyorum. Türkiye'deki teceddüt hareketlerini çok yakından takip ve sizleri takdir ediyorum."

21 - *Türkiye Bibliyografyası 1928 - 1938, c. II, İstanbul, 1939, s. 667*

22 - "Cumhuriyet", 25 Mart 1932

23 - "Cumhuriyet", 26 Temmuz 1932, 20 Haziran 1932

24 - "Cumhuriyet", 17 Şubat 1930

25 - "Cumhuriyet", 10 Haziran 1933

rum. Bilhassa büyük şefiniz Reisicumhur Gazi Hazretlerinin ilme ve sanata karşı çok büyük bir alaka gösterdiklerini daha Avrupa'da iken işitmiş, hem memnun, hem hayran olmuştum."(26).

1935 yılının Nisan ve Mayıs aylarında "Bolşoy Tiyatro"nun büyük bir grubu Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Bu büyük Sovyet kültür heyetinin Türkiye ziyareti, ülkenin en büyük kültürel olayına, gittikçe gelişen Sovyet - Türk dostluğunun belirgin bir gösterisine dönüşmüştür. Sovyet kültür heyeti 13 Nisanda İstanbul'a varmış, rıhtımda Belediye temsilcileri, Sovyet konsolosluğu mensupları ve kalabalık bir vatandaş kitlesi tarafından törenle karşılanmıştır.(27).

Ertesi günü yine aynı samimiyetle Ankara'da karşılanmış ve turnesine başlamıştır. Ankara istasyonunda Sovyet heyetini Türkiye Kültür Bakanı, Sovyet Büyükelçisi, Kültür adamları ve gazeteciler karşılamışlardır. (28).

Sovyet heyetine Moskova Tiyatro Akademisi Müdür Yardımcısı Arkanov başkanlık etmiştir. Heyette bale artistleri Barasova, Dudinskaya ve Maksakova, besteci Şoştakoviç, bas Pirogov, bariton Norzov, piyanist Oborin, orkestra şefi Steinberg vb. vardır.(29).

Heyet Ankara'ya varır varmaz heyet başkanı Arkanov, Kültür Bakanı Abidin Özmen'i resmen ziyaret etmiştir. Bundan sonra Sovyet sanatçıları müzik okulunu ve Halkevleri Yönetim Kurulunu ziyaret etmişlerdir.

Sovyet sanatçıları beraberinde getirdikleri notaları ve bir müddet önce Moskova'da düzenlenen tiyatro sergisinden yaklaşık 300 fotoğrafı Türk meslektaşlarına hediye etmişlerdir.

Sovyet sanatçıları ilk konseri 15 Nisan'da Ankara'daki Sovyet elçiliği salonlarında vermişlerdir. Kabulde ve konserde Başbakan İsmet İnönü ve bakanlar kurulunun hemen hemen bütün üyeleri hazır bulunmuşlardır. Kordiplomatik temsilcileri, tanınmış toplum ve kültür adamları da hazır bulunmuştur. Çok başarılı olan konser bol bol alkışlanmıştır. (30).

17 Nisan'da Sovyet sanatçıları Halkevi Yönetim Kuruluna bir konser vermişler, M. K. Atatürk, bakanlar, toplum adamları da burada hazır bulunmuşlardır.(31).

Ankara'da 15, İzmir'de 3 konser verdikten sonra Sovyet sanatçıları İstanbul'a varmışlar, 18 Mayıs'a kadar burada kalarak büyük ilgi uyandıran bir çok başarılı konserler vermişlerdir.

26 - "Cumhuriyet", 20 Mart 1933

27 - "Cumhuriyet", 13, 14 Nisan 1935

28 - "Ulus", 15 Nisan 1935

29 - "Cumhuriyet", 13, 14 Nisan 1935

30 - "Ulus", 16 Haziran 1935

31 - "Cumhuriyet", 18 Nisan 1935

İstanbul'da Sovyet sanatçıları büyük bir sevgi ile karşılanmışlardır. "Cumhuriyet" gazetesine bir beyanatta bulunan Sovyet heyeti başkanı Arkanov şunları söylemiştir: "Ankara'da 15 konser verdik. Bu konserlerle 9 - 10 bin kişi, yani Ankara ahalisinin sekizde biri geldi. Bütün konserler parasızdı. Ankara'da Cumhurbaşkanı Kemal Atatürk bizi kabul etmek lütfunda bulundular. Bu münasebetle hususi bir konser verdik. Türk sanatını bize göstermek amacıyla bir müsamerе verildi ve milli Türk dansları yapıldı. Bu dansları çok beğendik. Ankara'da verdiğimiz konserlere Reiscumhur senfonik orkestrası M. Steinberg'in idaresi altında olarak iştirak etti. Türk artistleri Steinberg'i Ağustos'ta tekrar Türkiye'ye davet ettiler... İzmir'de de aynı hüsnü kabulü gördük... İstanbul'a hareket etmeden evvel Vali bizi İzmir köylerine götürdü. Bütün köylüler tarafından karşılandık. Bir köylü kemanla milli havalar çalıyor, diğer köylüler de dansediyordu. Arkadaşlarımızdan Oystrah köylünün elinden kemanı alarak köylüler için bir çok parçalar çaldı... Matbuat Uum Müdür-lüğü de bize karşı büyük bir alaka gösterdi."(32).

Sovyet Kültür heyetinin Türkiye ziyaretine ilişkin olarak "Ulus" gazetesi Sovyet tiyatro sanatının gelişmesini yansıtan bir yazıya yer vermiş, özellikle Sovyet balesinin büyük başarılarını ele almıştır. Bu yazıda Sovyet balesi, dünyanın en güçlü balesi olarak değerlendirilmiştir.(33).

"Türk - Sovyet Dostluğunun Yeni Bir Gösterisi"(34) başlığı altında "Ulus" gazetesi 30 Mayıs'ta Türkiye gezisinden dönen Sovyet sanatçılarının "Bolşoy Tiyatro"da bir konser verdiklerini, Türkiye büyükelçisi Vasıf Çınar'ın da hazır bulunduğunu yazmıştır. Vasıf Çınar'ın kendisini alkışlayanları locadan selamladığı belirtilmiştir. Konserden önce Arkanov, Sovyet sanatçılarının Türkiye'deki başarılı gezisini anlatmış, gördükleri sıcak konukseverliğe teşekkür etmiştir. "Gerek hükümet çevrelerince, gerek halkça artistlere yapılan çok yürekte kabulden bahsederek bu sevgi gösterilerinin iki ulusu birbirine bağlayan sıkı dostluğu bir kere daha meydana koyduğunu söylemiştir. Konserden sonra tiyatro direktörü Mütnik, tiyatro büfesinde bir supe vermiş... ve büyük önder Atatürk'ün şerefine kadehini kaldırmıştır. Verdiği cevapta Türkiye büyükelçisi, zor günlerde doğan Türk - Sovyet dostluğunun ilerlemekte olan Türkiye Cumhuriyeti ile kuvvetli Sovyetler Birliği arasında durmadan daha sıkı bir hal aldığını ve bu dostluk duygularının iki ulusun içinden geldiğini söyledikten sonra demiştir ki : "Vatandaşlarım, Sovyet artistlerine hayran lalmışlardır. Herşeyden önce bunlar, Büyük Stalin'in yönetmekte olduğu memleketten geliyorlardı. Bir Türk vatandaşı olarak Sovyet

32 - "Cumhuriyet", 9 Mayıs 1935

33 - "Sovyetler Elinde Bale Sanatı", "Ulus", 14 Nisan 1935

34 - "Ulus", 30 Mayıs 1935

Rusya'nın başarılarından bilhassa kıvanç duymaktayım..." (35). Türkiye büyükelçisi en iyi artistlerden bir grubu Türkiye'ye gönderdiğinden dolayı Sovyet hükümetine teşekkür etmiş ve müzik alanında Türkiye'de öğretim yapılmakta olduğu bir sırada bu gezinin çok faydalı olduğunu söyleyerek sözlerini bitirmiştir.

Sovyet basını da Sovyet artistlerinin Türkiye gezisini ve Sovyet - Türk dostluğunun güçlendirilmesine katkılarını en geniş ölçüde yansıtmıştır (36).

Sovyet müzik sanatının önde gelen temsilcilerinin Türkiye'ye yaptıkları bu gezinin önemini daha iyi kavrayabilmemiz için, 30'larda M. K. Atatürk'ün direktiflerine uyularak Türk müzisyenlerinin müzikte bir dönüşüm gerçekleştirmekle görevli olduklarını belirtmemiz gerekir. Türk müziği alanında çalışan bilginler, Türk müziğini çağdaş temellere oturtmaları, ileri ülkeleri örnek almalıydılar.

Sovyet müzik pedagogları bu çabalarında Türk meslektaşlarının yardımına koşular. 20 Aralık 1934 tarihinde "Komintern" radyosunca Sovyet artistlerinin sundukları konser de bu amaca yönelikti. Türk basını programı çok seçkin ve zengin olan bu konserin Türkiye için özel olarak hazırlandığını ve en güçlü radyo istasyonlarından biri olan "Komintern" tarafından yayımlandığını bildirmiş ve hem konsere ve hem de ondan önce düzenlenen konferansa yüksek bir değer vermiştir. (37).

22 Aralık günü Burhan Belge "Ulus" gazetesinde "Komintern" in sözü geçen konserini eleştirmiş, konsere yüksek değer biçmiş ve şu sözlerle yazısını bitirmiştir: " Komintern radyosunun perşembe konseri Türk dinleyicilerin çok hoşuna gitmiştir. Hele bir noktayı mutlaka işaret etmek gerektir. O da söylevcinin öztürkçe sözler kullanmasıdır. Konserin dost bir memleketten verildiği şundan anlaşılmıştır ki en genç devrimimizin hızını bile Moskova almıştır. Dostlarımızın büyük kültür kuruluşumuza gösterdikleri bağlılıktan dolayı teşekkür ederiz." (38).

Sovyet artistlerinin ziyaretinin birinci yıldönümü münasebetiyle Sovyet müzik sanatı yöneticileri 12 Nisan 1936 tarihinde Türkiye için yeni bir konser hazırlamışlar ve konser yine "Komintern" radyosu tarafından yayınlanmıştır. Konsere 1935 yılında Türkiye'yi ziyaret eden Sovyet sanatçıları katılmıştır. Türk kamuoyu bu konseri de büyük bir ilgi ile karşılamış, "Cumhuriyet" gazetesi konserin gazete salonlarında dinlenmesini örgütlemiştir. Basında konsere ilişkin çok yazı çıkmıştır. (39).

35 - *Ibid*

36 - *Ibid*

37 - "Ulus", "Cumhuriyet", 21 Aralık 1934

38 - "Ulus", 22 Aralık 1934

39 - "Cumhuriyet", 10, 12 Nisan 1936

1935 yılı sonlarında Moskova Devlet Operası temsillerinden bir kısmını Türkiye ve Sovyet - Türk dostluğu adına vermiştir. Bu olay da Türk kültür çevrelerinin ilgisini çekmiştir.(40).

Sovyet "Svetsko izkutsvo" dergisi sayfalarında bir çok Sovyet müzik eleştirmeni ve bestecisi, Türk müziğinde göze çarpan yenilikler ve gelişme ufukları üstüne yazılar yayınlamışlardır. Türk müziğine ilişkin Sovyetler Birliği'nde çıkan yazıların hepsi de Türk kültür çevrelerinin ilgisini uyandırmıştır ve basında yayınlanmıştır. Sovyet profesörü Veprik'in (41), Sovyet bestecisi M. M. İpolitov - İvanov'un (42), Sovyet müzik eleştirmeni Peregrinus'un(43) vb. yazıları Türkiye'de büyük bir yankı uyandırmıştır.

Sovyet müzik pedagog ve eleştirmenleri, bestecileri böylelikle Türk müziğinin yeni temellere oturtulması çabalarına kardeşçe yardımda bulunmuşlardır.

Üç kişilik bir Özbek müzik grubunun 1930 yılında Türkiye'yi ziyareti ülkenin müzik yaşamını çok renklendirmiştir. Sovyet müziğinin bu temsilcileri de büyük ilgi görmüşlerdir. Özbek artistlerinin ziyaretini Türk gazetecileri yazıyla yansıtmış, bu arada Özbek müziğinin gelişmesini ele alan yazılara da yer vermiştir. 1925 - 1930 döneminde Özbek müziğinin gelişmesinde belirli başarılarla ulaştığı belirtilmiş, 1928'de Özbekistan'da özel bir müzik enstitüsü açıldığı bildirilmiştir.(44).

Sovyet hükümetinin ayrı Sovyet cumhuriyetlerindeki ulusal kültürün gelişmesiyle ilgili tutumunu da olumlu olarak gösteriyorlar.

İncenen dönemde SSCB ile Türkiye arasında güzel sanatlar alanında da işbirliği gerçekleştirilmiştir.

Sovyet ressamı Kiriçenko 1930'da Türkiye'ye gitmiş, aynı zamanda ünlü Türk ressamı Abidin Dino Moskova'ya davet edilmiştir. Bu ressam gidiş - geliş vesilesiyle Sovyet Başkonsolosluğu Türk ressamları ve aydınları için bir kokteyl parti vermiştir. Kokteyl parti içtenlik havası içinde geçmiştir.(45).

Sovyet ressamı Kiriçenko İstanbul'da, İstanbul Güzel Sanatlar Akademisinde genç ressamların eğitimcilerinden İbrahim Çallı ile birkaç ay çalışmıştır. Ortak çalışmaları uzun sürmediği halde Kiriçenko, resimde daha ilerici biçim ve yöntemler benimsemekte İbrahim Çallı'yı çok etkilemiştir. Kiriçenko'nun bu etkisi, Güzel Sanatlar Akademisinde hazırla-

40 - "Cumhuriyet", 15, 19 Aralık 1935

41 - "Ulus", 14 Ocak 1935

42 - "Ulus", 15 Ocak 1935

43 - "Ulus", 13 Ocak 1935

44 - "Cumhuriyet", 7 Mart 1930

45 - *Elif Naci - Yazarın özel arşivinde bulunan anı.*

nan yarının Türk ressamlarına da yansımıştır.(46).

19 Aralık 1934 günü Ankara'da Sovyet Resim Sergisi törenle açılmıştır. Serginin açılışında Türkiye Başbakanı İsmet İnönü, Kültür Bakanı, başka bakanlar ve Türkiye'deki kültürel yaşamın belli başlı temsilcileri hazır bulunmuşlardır.

Sergiye "VOKS" düzenlemiştir. Sergide 14 tanınmış Sovyet ressam ve heykeltıraşının 80 yapıtı gösterilmiştir. İsak Brodsky, Georgi Riajski, Sergey Gerasimov, Aleksandr Samohalov Bogorodsky vb. sanatçıların yapıtları gösterilmiştir. Sergi bundan önce Roma'da, Roma dönüşü ise Ankara'da gösterilmiştir.(48).

Sergi Türk kültür çevrelerinin ilgisini çekmiştir. Sovyet güzel sanatlarının sanatsal gerçekçiliğe dayandığı, gerçekle sıkı sıkıya bağlı olduğu her tablonun sosyalist yaşam tarzını yansıttığı belirtilmiştir.(48).

20 Aralık 1934'de "Ulus" gazetesinde çıkan Burhan Belge'nin Sovyet sergisi üstüne eleştirisi de bu ruhta yazılmıştır.

Bir yıl sonra Türkiye, Moskova'da resim sergisi açmıştır. Sergi 1 Ocak 1936 günü Moskova'da törenle açılmıştır. Serginin açılışında SSCB Kültür Bakanı, "VOKS" Müdürü ile Türk heyeti başkanı Salâh Cimcoz konuşmuşlar, sonra Prof. Grabır ile tanınmış Türk ressamı İbrahim Çallı söz almışlardır. Konuşmacılar son 10 yıl içinde Türk ressamlarının sevindirici başarılarına ulaştıklarını belirtmişlerdir. Türk konuşmacılar, Moskova'da sergi açma olanağını sağladığından ötürü Sovyet hükümetine teşekkürlerini sunmuşlardır.

Sovyet vatandaşları ve Moskova basını, Türk resim sergisine büyük bir ilgi göstermişlerdir. Birçok Sovyet gazetesinde sergi üstüne haber ve eleştiriler çıkmıştır.

İbrahim Çallı, Namık İsmail ve Bedri Rahmi'nin tabloları özellikle ilgi görmüştür.(49).

O sıralarda Moskova'da resmi ziyarette bulunan tanınmış toplum adamı ve gazeteci Nadir Nadi de Türk resim sergisini gezmiştir. Sovyet Rusya konusundaki röportajında Nadir Nadi Moskova'daki Türk Resim Sergisine değinmiş ve ona büyük değer biçmiştir.(50).

İncelenen dönemde SSCB ile Türkiye arasında tiyatro ve sinema sanatı

46 - Elif Naci - Yazarın özel arşivinde bulunan anısı. Elif Naci 1930'da İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi öğrencisiydi. Öğretmeni İbrahim Çallı aracılığıyla Kriçenko'nun olumlu etkisini bizzat duymuştur.

47 - "Ulus", 20 Aralık 1934; "Cumhuriyet", 22 Aralık 1934

48 - "Cumhuriyet", 22 Aralık 1934

49 - "Cumhuriyet", 15 Mart 1935, 2 Ocak 1936

50 - Nadir Nadi, "İki Sovyet Rusya ve Polonya", İstanbul, 1967, s. 52-54

dallarında belirli temaslar kurulmuştur. Daha 1925 yılının Temmuzunda, Sovyet hükümetinin daveti üzerine Türk tiyatro ve sinema sanatı temsilcisi Muhsin Ertuğrul, Sovyetler Birliğini ziyaret etmiş ve 1928 yılına kadar Sovyet ülkesinde kalarak devrimci Sovyet tiyatrosu, Sovyet sinema sanatı ve genellikle SSCB'nin kültürel yaşamı hakkında bilgi sahibi olmuştur. Sovyetler Birliği'nde Muhsin Erturul, Stanişlavski ve Mayerhold'un çalışmaları ve başarılarını da öğrenmiştir. "Goskino" filminin çekilişine rejisör olarak katılması kararlaştırılmıştır. Treyatkov'un senaryosu üzerine "Beş Dakika" filmini hazırlamıştır. Fakat çok pahalıya malolacağı için film çekilememiştir. 1926'da M. Ertuğrul Odesa'ya gidip Halper'in senaryosu üzerine hazırlanan "Spartak" filminin çekilişine katılmıştır.(51).

Moskova ve Odesa'da bulunduğu sürece Muhsin Ertuğrul, Sovyet tiyatrosunun gelişmesini yakından izlemiş ve sonraları bunu "İnsan ve Tiyatro Üzerine Gördüklerim" kitabında yer alan bir kaç yazısında dile getirmiştir. Bu yazılarında Muhsin Ertuğrul, Sovyet tiyatrosunun gelişmesini şu sözlerle belirtmiştir: "Yeni yetişen kuşağın tiyatroya sonsuz düşkünlüğü, yeni güçlerin katılması bugün Rus tiyatrosunun şaşılacak hızla işlenmesini ve ilerlemesini sağlamıştır."(52).

M. Ertuğrul'un yaptığı bu değerlendirme, Sovyet tiyatrosunun 1924 yılındaki durumunu yansıtmıştır. Daha sonraları o, Sovyet tiyatrosuna daha yüksek bir değer vermiş. Mayerhold'un Sovyet artistlerini hazırlama, yönetme alanındaki başarılarını belirtmiştir.(53).

Türk kültür çevrelerince Sovyet tiyatrosunun öğrenilmesinde Muhsin Ertuğrul'un katkı payı kuşkusuz az değildir. Bu arada o, Sovyet gerçekçiliğinin yöntem olarak Türk tiyatrosunda benimsenmesine de yardım etmiştir.

İncelenen dönemde Türk tiyatro bilginleri ve kültür çevreleri Sovyet Tiyatrosuna oldukça büyük bir ilgi ile bakmışlardır. Türk dramaturgları, Sovyet tiyatrosunun gelişmesini dünyada birinci olarak kabul etmişlerdir.

Moskova Çocuk Tiyatrosu Türk tiyatroseverleri ve uzmanlarının ilgisini özellikle çekmiştir. "Cumhuriyet" gazetesi bu tiyatroya özel bir yazı ayırmış ve şu sözlerle yazıya girmiştir: "Memleketimizde bir çocuk tiyatrosu yapılmak istenildiği bu günlerde dünyanın en eski çocuk tiyatrosu olan Moskova Çocuk Tiyatrosunu gözönüne almak ve onun faaliye-

51 - Onat Kutlar, "Türk - Sovyet Sinemaları İlişkileri", yazarın özel arşivi.

52 - Muhsin Ertuğrul, "İnsan ve Tiyatro Üzerine Gördüklerim", İstanbul, 1975, s. 42.

53 - *Ibid*

tini, çalışma şeklini örnek olarak tetkik etmek elbette faydalı olur."(54).

Sovyet ve Türk sinemaları arasındaki temasların genişlemesine ressam Abidin Dino ile ozan Nazım Hikmet'in katkısı da az değildir. Sovyetler Birliği'nde buldukları sıra onlar ortaklaşa senaryolar yazmışlar, Abidin Dino bir süre ünlü rejisörlerden Yutkeviç ve Eisenstein ile çalışmıştır.(55).

Sinema sanatı alanında SSCB ile Türkiye arasında daha geniş ölçüde bir işbirliğine 1932 sonlarında başlanmıştır. Türkiye Eğitim Bakanlığının davetlisi olarak ünlü Sovyet film yapımcısı Zarhi, Türk halkının Ulusal Kurtuluş savaşının gelişmesini ve Sovyet - Türk dostluğunu gösterecek ortak bir Sovyet - Türk filminin çekimi için hazırlık işlerini yapmak üzere Türkiye'ye gitmiştir.

25 Kasım 1932'de varan Zarhi'yi Türk kültür çevreleri büyük bir içtenlikle kabul etmişlerdir. Tanınmış Türk kültür adamı ve Türk sinemasının belirli kişisi Reşat Nuri ile beraber Zarhi, sözü geçen filmin senaryosunu yazmaya ve çekilişinin hazırlıklarını yapmaya başlamıştır. Reşat Nuri ile birlikte Mudanya, Bursa, Balıkesir, Eskişehir, İzmir, Afyon, Sakarya, Dumlupınar gibi bir çok tarihsel yeri ziyaret etmişler (56) ve Reşat Nuri, Yakup Kadri ve daha başka yazarlarla birlikte " Ankara: Türkiye'nin Kalbi " adını taşıyacak filmin senaryosunu hazırlamışlardır.

Bundan sonra Zarhi filme gerekli tekniği ve artistleri sağlamak için Moskova'ya dönmüştür.

Zarhi'nin Türkiye'de bulunuşu vesilesiyle Türk basınında, Sovyet sinemacılığı ve özellikle Sovyet film yapımcısı ve senaryo yazarı Zarhi'ye ilişkin bir çok yazı çıkmıştır.(57). Gazeteler Zarhi'nin, M. Gorki'nin "Ana" romanı üstüne filmin senaryosuyla ve "Petersburg'un Düşmesi"nin çekimiyle büyük üne kavuştuğunu belirtmişlerdir.(58).

"Cumhuriyet" gazetesi, Büyük Ekim Sosyalist Devrimi'nden sonra Sovyet sinemacılığının gelişmesi ve ulaştığı başarılar konusunda Zarhi'nin bir beyanatına da yer vermiştir.(59).

Türkiye Cumhuriyetinin onuncu yıldönümü vesilesiyle Türk hükümetinin daveti üzerine Sovyet film yapımcıları Sergey Yutkeviç ve Lev Arştam, 1933 yılında Türkiye'ye gitmişlerdir. "Ankara: Türkiye'nin Kalbi" filminin çekilmesini sürdürmek için Sovyet sanatçıları Türk uzmanlarından Reşat Nuri, Fikret Adil ve başkalarıyla çalışmışlardır. Filmin çeki-

54 - "Cumhuriyet", 18 Mayıs 1935

55 - Onat Kutlar, "Sovyet - Türk Sinemaları İlişkileri"

56 - "Cumhuriyet", 26 Kasım 1932, 15 Aralık 1932

57 - *Ibid*

58 - "Cumhuriyet", 15 Aralık 1932

59 - *Ibid*

lişi başarıyla sona erdirilmiştir. Günümüzde de bu film, cumhuriyetin ilanından şimdiye dek Türkiye konulu en güzel film olarak kabul edilmektedir.(60).

1934'de Sovyet film yapımcısı Ester Sub, Türkiye'ye gitmiş, Türk film yapımcısı Necati Çakuş ile birlikte Türkiye cumhuriyetinin kurulduğundan o zamana dek her alandaki başarılarını yansıtan " Türk Devriminin İleri Doğru Başarıları" başlıklı bir filmin çekilişine başlamışlar(61), bu film de çok başarılı olmuştur.

İncelenen dönemde Türk sinemacıları ile Türk aydınları, Sovyetler Birliği'nde sinema sanatının gelişimini ilgiyle izlemişlerdir. Basında sık sık bu konuda haberler çıkmıştır. Örneğin, 1930 başlarında "Cumhuriyet" gazetesi, SSCB'de 1928 - 1929 döneminde 44 filmin çekimine başlandığını ve 25'inin hazır olduğunu bildirmiştir. 1930 yılında Sovyetler Birliği'nde 35 filmin hazırlanması öngörülmüştür. Gazete aynı zamanda, SSCB'de sesli film çekimi için stüdyoların artık hazır olduğunu da bildirmiştir.(62). Türk gazeteleri, Gorki'nin "Ana" romanının filme alınması vesilesiyle Pudovski'nin katkısını da belirtmiştir.(63).

4 Haziran 1934 tarihinde "Hakimiyeti Milliye" gazetesi aynı yılın Nisanında Sovyet "Pravda" gazetesinde çıkan ve Sovyet filmciliğinin gelişmesindeki bazı aksaklıkları eleştiren, ileride nasıl gelişmesi gerektiğine ilişkin tavsiyelerde bulunan bir yazıyı yayınlamıştır.

1935 yılında Moskova'da düzenlenen Birinci Uluslararası Sinema Şenliğini Türk gazeteleri geniş ölçüde yanıtlamışlardır. "Ulus" gazetesi Sovyet sinemasının gelişmesini gösteren olumlu bir yazıya yer vermiştir.

60 - Onat Kutlar, "Sovyet - Türk Sinemaları İlişkileri"

61 - *Ibid*

62 - "Cumhuriyet", 11 Şubat 1930

63 - Zahir Güvemli, "Sinema Tarihi", İstanbul, 1960, s. 91

3) Basın ve Türk - Sovyet dostluğu

Birinci bölümde belirttiğimiz gibi, incelenen dönemde basın, Sovyet - Türk ilişkilerinin gelişmesinde belirli ve önemli bir rol oynamıştır. Esas günlük büyük gazeteler, Sovyet - Türk ilişkilerini hemen hemen her gün ele almış, Sovyet - Türk dostluğunun güçlendirilmesi için elinden geleni yapmış, SSCB ve Türkiye'nin dış politikalarının anti - emperyalist yönünü savunmuşlardır. Yeri gelmişken bir kez daha belirtmek isteriz, Türk basının bu tutumu bizzat M. K. Atatürk tarafından belirlenmiş ve yönetilmiştir.

Her iki ülkenin haber ajansları (TASS ile Anadolu Ajansı), Türk - Sovyet ilişkilerinin gelişmesinde çok önemli bir rol oynamışlardır. Anadolu Ajansı kurulduktan hemen sonra TASS ile pratik dostluk ilişkileri geliştirerek haber yayma konusunda değiş tokuş yapmışlardır.

Sovyet - Türk ilişkilerinin genişletilmesine katkıda bulunmak için TASS Ajansı daha 20'lerin ortasında Türkiye'ye muhabir göndermiştir. TASS Ajansının Türkiye'de ilk muhabirliğini Aleksandr İgnatoviç Stupok yapmıştır. Stupok'tan sonra Yabloneski TASS muhabiri olmuştur. 1934 Kasım'ında Sovyetler Birliğine dönen Yabloneski'nin yerine Türkiye'ye Aleksandr Doblineski gitmiştir. Yapıtta incelenen dönemde Doblineski TASS'ın Türkiye muhabirliğini yapmıştır. Yabloneski'nin Türkiye'den ayrılması ve Doblineski'nin gelmesi vesilesiyle "Cumhuriyet" gazetesi bir haber yayınlamış ve her iki muhabirin resimlerini basmıştır. Sözü geçen haberde, Yabloneski'nin Türk meslektaşlarının sevgi ve saygısını kazanmış olduğu belirtilmiştir.(1). Anadolu Ajansı'nın Moskova'da sürekli muhabiri yoktu fakat önemli olaylarda muhabirlerini Sovyetler Birliği başkentine gönderiyordu.

Sovyet ve Türk basın temsilcileri arasındaki bağlar sık sık kuruluyor-

1 - "Cumhuriyet", 11 Kasım 1934

du. Karşılıklı resmi ziyaretlere giden heyetlere hemen hemen her zaman sorumlu gazeteciler de katılıyordu. Gazeteciler bu ziyaretlerden, basın mensuplarıyla da temas kurma yolunda yararlanıyorlardı. Bu açıdan, İsmet İnönü'nün 1932'de Moskova'yı, K. E. Vorosilov'un 1933'de Ankara'yı ziyaretleri özellikle belirtilmeğe değerdir. İsmet İnönü ve K. E. Vorosilov başkanlığındaki heyetlere çok sayıda tanınmış gazeteci de dahil edilmiştir. İsmet İnönü'nün Moskova ziyaretinde TASS müdürü Doletski, İsmet İnönü'ye eşlik eden gazetecilerle görüşmüş ve onurlarına bir ziyafet vermiştir. Falih Rıfkı Atay, Mahmut Hakkı, Yunus Nadi, Yakup Kadri, Ruşen Eşref gibi tanınmış Türk yazarı ve gazetecisi kabulde hazır bulunmuş, Doletski ile Yunus Nadi, içtenlik ve sevgi dolu sözler söylemişlerdir.(2).

Sovyet gazetecileri Türkiye'yi ziyaret ettiklerinde ise kendilerine, Türk basın mensupları gereken ilgi ve saygıyı göstermişler, onlarla Türkiye Gazeteciler Birliği'nde karşılaşmalar düzenlemişlerdir.

"Journal de Moskou" gazetesinin ilk sayısı vesilesiyle Dışişleri Bakanı T. R. Aras, gazete idarehanesine bir selamlama telgrafı çekmiş ve gazetenin kuruluşunu Sovyet - Türk ilişkilerinin gelişmesinde yararlı olabileceği inancıyla kutlamıştır.(3).

1931 Eylülünde Türk ve Sovyet gazetecileri arasında çok ilginç ve dostça bir karşılaşma düzenlenmiştir. Sovyet gazetecileri ve işçilerini geziye götüren Sovyet "Ukrayna" gemisi İstanbul limanına gelince Sovyet gazetecilerinin daveti üzerine 1 Eylül'de Türk gazetecileri gemiyi ziyaret etmişler ve bir kaç saat Sovyet meslektaşlarıyla görüşmüşlerdir.(4).

İki ülke hükümetlerinin daveti üzerine gazetecilerin karşılıklı ziyaretleri de sık sık gerçekleşmiştir. Örneğin 1936'da Nadir Nadi Sovyetler Birliği'nin çeşitli bölgelerini gezmiş, Sovyetler Birliği için "Cumhuriyet" gazetesinde çıkan bir röportajlar dizisi yazmıştır.(5).

Aynı yılın sonbaharında Abidin Daver, Sovyetler Birliği'ni resmen ziyaret etmiş, Moskova, Leningrad ve Odesa'da iki hafta geçirmiştir. Abidin Daver de Türkiye'ye döndükten sonra Sovyetler Birliği üstüne yazılar yazmıştır. "Cumhuriyet" gazetesinde çıkan bu yazılar da Türk kamuoyuna SSCB'deki sosyalizm kuruluşu, Sovyet insanların canla başla, sevgi ile çalışmalarını konusunda bilgi vermiştir. Abidin Daver Sovyet basınına, özellikle "Pravda" gazetesine ayrı bir yazı ayırmış, gazetede ça-

2 - "Cumhuriyet", 3 Mayıs 1932

3 - "Hakimiyeti Milliye", 28 Nisan 1934

4 - "Cumhuriyet", 2 Eylül 1931

5 - Nadir Nadi, "Sovyet Rusya'dam Röportajlar", "Cumhuriyet" 4 Mart, 28 Nisan 1936

hşan yaratıcı ve teknik personel toplamının 6000 olduğunu, 2 milyon tirajla çıktığını belirtmiştir.(6).

Sovyet basını olduğu gibi, Türkiye basını da incelenen dönemde Sovyet - Türk ilişkilerinin gelişmesini yakından izlemiş, ikili ilişkilere ilişkin tüm olayları yansıtmıştır. 16 Mart 1921'de imzalanan Dostluk ve Kardeşlik Antlaşmasının ve 17 Aralık 1925'de imzalanan Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşmasının yıldönümleri basında her zaman belirtilmiştir. Bu yıldönümleri öngünlerinde her iki ülkenin basını, SSCB ile Türkiye arasındaki dostluğun güçlendiğini gösteren veri ve olaylara değinmişlerdir. Resmi ziyaretler vesilesiyle çıkan ve Sovyet - Türk dostluğunu yansıtan yazılar en çoktur.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışı yıldönümü, Türkiye Cumhuriyeti ilanının yıldönümü vesilesiyle de iki ülkede basın, bu yıldönümlerini konu edinen yazılara yer vermiştir.

Türk basını, BESD'in yıldönümünü her yıl belirtmiştir. Türk gazetelerinin hemen hepsi bu yıldönümü vesilesiyle başyazılara, TASS Ajansı haberlerine, bayrama ve Sovyet - Türk dostluğunu konu edinen başka yazılara da yer vermişlerdir.(7).

Türkiye'de Sovyet diplomatik temsilciliklerinin BESD onuruna verdikleri kabulleri yazı ve resimlerle yansıtmıştır Türk gazeteleri.(8).

1 Mayıs'ın Moskova'da kutlanışını gösteren resim ve haberler de her yıl Türk gazeteleri sayfalarında çıkmıştır.(9).

SBKP Kurultayları ve MK Geniş Oturumları, SSCB Yüksek Konseyi'nin geniş oturumlarına ilişkin yazı ve resimler kural olarak, her zaman Türk gazetelerinde yer bulmuştur. Dahası var. Sovyetler Birliği'nin ekonomisi ve dış politikasına ilişkin önemli demeçler ve yazılar her zaman yayınlanmıştır. SSCB'nin sağlamlaşan ekonomik ve politik gücünü ve gelişen siyasal durumunu yansıttığı gözönüne alınarak, kabul edilen yeni Anayasanın daha demokratik içeriği de belirtilmiştir.(10). 1936 Temmuzunda Ahmet Ağaoğlu, "Cumhuriyet" gazetesinde "Sovyet Rusya'nın Yeni Anayasası" başlıklı bir yazı yayınlamıştır.(11).

- 6 - Abidin Daver, "Sovyet Rusya İntibaları", "Cumhuriyet", 8 - 25 Ekim 1936
- 7 - "Cumhuriyet", 7, 8 Kasım 1933, 7 Kasım 1935
- 8 - "Cumhuriyet", 8 Kasım 1931, 7 Kasım 1932, 8 Kasım 1932, 8 Kasım 1933, 7 Kasım 1935; "Hakimiyeti Milliye", 9 Kasım, 11 Kasım 1933, 13 Kasım 1935
- 9 - "Cumhuriyet", 3 Mayıs 1937, 2 Mayıs 1930
- 10 - "Ulus", 9 Şubat 1935; "Tan", 6 Kasım 1936; "Cumhuriyet", 6 Haziran 1936, 13 Haziran 1936
- 11 - Ahmet Ağaoğlu, "Sovyet Rusya'nın Yeni Anayasası", "Cumhuriyet", 19 Temmuz 1936

Türkiye gazeteleri Kirov'un öldürülmesi(12) ve Orconikidze'nin ölümüne ilişkin TASS ajansı haberlerine yer vermiş, bu büyük kayıplardan ötürü Sovyet insanlarının üzüntüsünü paylaştıklarını belirtmişlerdir.(13). Orconikidze'nin ani ölümü vesilesiyle basın, M. M. Litvinov ile T. R. Aras arasında değiş tokuş edilen telgrafların metinlerini de vermiştir.(14).

Türkiye gazeteleri Y. V. Stalin'in annesinin ölüm haberini resmi ile birlikte yayınlamışlardır.(15).

Bu yapıtta incelenen dönemde Türkiye gazetelerinin Sovyet Dışışleri Bakanı M. M. Litvinov'un kişiliğini büyük bir saygınlıkla ele aldıklarını belirtmek gerektir. İkili ilişkilerin gelişmesi ile ilgili olduğu gibi bir çok uluslararası sorun ile karşılaştığında da M. M. Litvinov'un adı hep anılmaktadır. 1932'de M. M. Litvinov'un çocukları Mihael ile Tatyana, Sovyet büyükelçisi Suriç'in konukları olarak Türkiye'de buldukları zaman Türk gazeteleri çocukları sevgiyle anmış, resimlerini yayınlamıştır.(16).

Şimdiye dek söylenenlerden görüldüğü gibi 20'lerde SSCB ile Türkiye arasında, 1925 Paris Anlaşmasıyla, İsmet İnönü'nün Moskova ziyareti sırasında (1932) imzalanan anlaşmaya dayanan siyasal ve ekonomik ilişkilere koşut olarak kültürel ilişkiler de başarıyla gelişmiştir.

Her iki ülke arasındaki kültürel bağların eğitim, bilim, müzik, tiyatro, sinema, güzel sanatlar, basın vb. alanlarda, tek sözle her yönde geliştiği söylenebilir. Elbette ki bu ilişkilerin çok aktif olduğunu öne süremeyiz, fakat o zamanki koşullarda tatmin edici bir düzeyde idiler diyebiliriz. İki ülke arasındaki işbirliği sırasında Türkiye, Sovyetler Birliği'nin zengin kültürel yaşam deneyimini öğrenmiş ve ondan yararlanmaya çalışmıştır.

Türk kültür çevrelerinin, Sovyetler Birliği'ndeki kültürel gelişmeye büyük ilgi gösterdikleri ve onu ayrıntılarıyla öğrenmeye uğraştıkları belirtilmeye değer bir gerçektir. Falih Rıfki Atay, Yunus Nadi gibi Türk kültürünün tanınmış temsilcileri, SSCB'deki kültürel yaşamın her alanda hızla geliştiğini, bolşeviklerin, halkın yaşam düzeyini yükseltmek için kültürden başarıyla yararlandıklarını özellikle vurgulamıştır. Örneğin, "İstanbul'dan Odesa'ya" başlıklı yazısında Yunus Nadi, "Tiyatro ve sinema komşu memleketin pek ziyade ehemmiyet verdiği iki müessir terbiye vasıtasıdır. Yalnız Odesa'daki belli başlı tiyatroların adedi beşi buluyor ve sinemalarsa şehrin en güzel binalarını teşkil ediyorlar."(17) di-

12 - "Cumhuriyet", 3 Aralık 1934

13 - "Cumhuriyet", 20 Şubat 1937

14 - "Cumhuriyet", 27 Şubat 1937

15 - "Cumhuriyet", 15 Haziran 1937

16 - "Cumhuriyet", 2 Temmuz 1932

17 - Yunus Nadi, "İstanbul'dan Odesa'ya", "Cumhuriyet", 6 Mayıs 1832

ye yazarak, Odesa Operasının Viyana Operasından bile güzel olduğunu belirtmiştir.

İncelenen dönemde SSCB, Doğu ülkeleriyle kültürel bağlarını genişletme ve güçlendirme yolunda çok çaba harcamıştır. Bununla ilgili olarak Sovyet bilgini A. M. Şamsutdinov'un 18 Eylül 1935'de Moskova Radyosu'na verdiği beyanat belirtilmeye değerdir. Bu beyanatında A. M. Şamsutdinov, Sovyet hükümetinin, kendi ülkesinde bir Uluslararası A-cem Kültürü Kurultayı'nın toplanmasına olanak vermesini ve çalışmalarına gerekli tarihsel bilgi ve belgeleri vererek yardım edeceğini bildirmesini, SSCB'nin Doğu ülkeleriyle kültürel bağlarını geliştirmeye çok önem verdiğini açıklayan kanıtlar olarak göstermiştir. Ayrıca, SSCB'nin çağdaş bilim ve sanatın her bakımdan gelişmesi için çalıştığını belirten A. M. Şamsutdinov, tarihsel kültür anıtlarının korunmasında Sovyetlerin çabalarını anımsatarak, bunun görülmesi için Ermitaj'ın ziyaret edilmesinin yeterli olduğunu söylemiştir.(18). A. M. Şamsutdinov'un bu beyanatu Türk kültür çevrelerinin dikkatini çekmiş ve basın sayfalarına da yansımıştır.

VI. Bölüm

ASKERSEL VE SPORİF ALANLARDA İŞBİRLİĞİ

1) Askersel işbirliği

SSCB ile Türkiye orduları arasındaki işbirliği, iki devlet arasındaki işbirliğinin önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Sovyet - Türk dostluğu her iki ülke halklarının emperyalist istilâcılara karşı verdiği amansız savaş günlerinde kurulduğu için SSCB ile Türkiye arasındaki işbirliği askersel alanda başlar. Sovyet Rusya ile Türkiye arasında ilk politik temaslardan hemen sonra Sovyet hükümeti, Türk ordusuna belirli miktarlarda silah, cephane, mermi, para vb. yardımlar sağlamaya başladı. Bunlarsız Türk ordusu istilâcı orduların taaruzunu durduramaz, onları püs-kürtemez, yeni bağımsız bir Türkiye'nin kurulmasını sağlayamazdı. Yalnızca 1921'de Sovyet hükümeti Türk halkının ulusal kurtuluş kuvvetlerine 6,5 milyon altın ruble tutarında para, 33.275 tüfek, 327 makineli tüfek, 1.500 kılıç, 20.000 gaz maskesi, 57.936.000 fişek, 120.476 mermi, 45 top, "Jivoy" ve "Jutkoy"(1) torpidoları vermiştir. Frunze daha 1921 sonlarında Türkiye'yi ziyaretinde Trabzon'da, Kemalistlere 1.100.000 altın ruble vermiştir.(2).

Emperyalist istilâcılara karşı savaş sırasında Kafkasya cephesindeki kimi Kızıl Ordu birlikleri ile Türk silahlı grupları arasında zaman zaman dolaysız savaş işbirliği kurulmuştur. Kimi hallerde Sovyet uzmanları, istilâcılara karşı önemli savaş hareketlerinin hazırlığında Türk ordusu kargâhlarına yardım etmişlerdir.

Bu dönemde henüz zayıf olan Türk ordusu, Kızıl Ordu'nun kazandığı zaferler karşısında hayranlık duymuştur. Kızıl Ordunun örneği, Türk

1 - *Dokumenti vreşnoy politiki SSSR, c. III, s. 323*

2 - *S. Velikov, age., s. 51*

ordusuna, emperyalist istilâcıları yurttan kovabileceği ve kovması gerektiği ve Türk halkına ulusal bağımsızlığını sağlayabileceği inancını vermiştir.

Daha Türkiye Ulusal Kurtuluş savaşı yıllarında ve Sovyetlerin istilâcılara verdiği sırasında Kızıl Ordu ile Türk ordusu arasında karşılıklı itimat ve dostluk duyguları belirmiş ve olmuştur. Sovyet - Türk dostluğunun gelişip güçlenmesiyle birlikte, iki ordu arasındaki temaslar da sıklaşmış, özellikle 1932 - 1937 döneminde çok aktifleşmiştir.

1932 yılında Moskova'yı resmi ziyaretinde Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin Başkanı İsmet İnönü, bir çok Sovyet generali ile görüşmüş, SSCB dönüşünde, Kızıl Ordu generallerinden bir heyeti de beraberinde Türkiye'ye getirmiştir.(3). Sovyet askeri heyeti 10 Mayıs 1932 günü İstanbul'a varmıştır. İlk akşam Başbakan İsmet İnönü, Sovyet heyeti onuruna "Pera Palas" salonlarında büyük bir kabul düzenlemiştir. Bu kabul büyük bir içtenlik havası içinde geçmiştir.(4). Bunda Türkiye Bakanlar Kurulu üyelerinin hemen hepsi ve bir çok tanınmış toplum adamı da hazır bulunmuştur. İsmet İnönü ile Sovyet askeri heyeti başkanı General Fokin, iki ülke halkların ve orduları arasındaki dostluğu dile getiren politik demeçler vermişlerdir.

11 Mayıs'ta Sovyet generalleri onuruna İstanbul Kolordu Komutanı Rüştü Paşa bir ziyafet vermiştir. Buna İsmet İnönü, T. R. Aras, Bakanlar Kurulunun öteki üyeleri ve bir çok Türk generali ile tanınmış toplum adamları katılmıştır.(5).

Rüştü Paşa baştan aşağı içtenlik dolu bir selamlama demeci vermiştir. Bunda Rüştü Paşa, Sovyet generallerine İstanbul'a "Hoşgeldiniz" dedikten sonra Türk - Sovyet ilişkilerinin gelişmesinden ve Türk ordusu ile Kızıl Ordu arasındaki dostluk bağlarından duyduğu büyük memnuniyeti belirtmiştir. İstilâcılara karşı savaşta Kızıl Ordunun gösterdiği kahramanlık ve özveriye anımsatan Rüştü Paşa, iki halk ve Türkiye ile SSCB orduları arasındaki dostluğun ileri doğru daha da güçlendirilmesini istemiştir. Sovyet generallerinin "Kızıl Orduya Türk ordusunun selamlarını" (6) iletmesini rica etmiştir. "Nutuktan sonra orkestra tarafından Enternasyonal ve İstiklâl marşları çalınmış ve marşlar dinlenerek dakikalarca alkışlanmışlardır."(7).

Sovyet heyeti başkanı General Fokin, Rüştü Paşanın demecine kısa bir demeçle yanıt vermiş ve şunları söylemiştir: "Muhterem huzzar, Türk ordusunun bize gösterdiği yüksek misafirperverlik ve mihmannuvazlığı

3 - "Cumhuriyet", 11 Mayıs 1932

4 - "Cumhuriyet", 12 Mayıs 1932

5 - *Ibid*

6 - *Ibid*

7 - *Ibid*

hiç bir zaman unutmayacağız. Ben de sizin gibi memnunum. Ben de Kızıl Ordu namına şunu söylemeyi arzu ediyorum ki Türk ordusunun şerefli ve gayet yüksek bir tarihi vardır. Bilhassa İstiklâl harbinde Türk ordusunun gösterdiği ifade edilemeyecek kadar büyük, şerefli kahramanlığı ve bu ordunun cidden güzide ve kahraman kumandanları şerefine içiyorum."(8).

11 Mayıs'ta Sovyet askeri heyeti Türk ordusunun spor tesisleri üstüne bilgi almış ve İstanbul'un görülecek tarihsel yerlerini gezmiştir. 12 Mayıs'ta heyet "Gruziya" gemisiyle Odesa'ya hareket etmiştir.(9).

İstanbul'da buldukları sırada Sovyet generalleri, Kızıl Ordu adına, Türk ordusuna iki büyük tank, dört küçük tank, bir kamyon, bir otobüs ve bir çok askeri donatım teslim etmişlerdir. Bu hediyeler İstanbul'a "Leningrad" Sovyet gemisiyle getirilmiştir.(10). Kızıl Ordu'nun Türk ordusuna hediye ettiği makinelerle birlikte Türk teknisyenlerine Sovyet makinelerini kullanmayı öğretmek için bir grup Sovyet mühendisi ve uzmanı da gelmiştir.(11). Türk basını, makinelerin gemiden indirilmesini gösteren resim ve haberler yayınlamıştır.(12).

Sovyet askeri heyetinin İstanbul'da karşılanması Türk kamuoyunda büyük bir ilgi uyandırmıştır. Sovyet askeri heyeti Türkiye'de çok yüksek düzeyde ve içtenlikle karşılanmıştır. Gerek İsmet İnönü ve gerekse Rüştü Paşa tarafından Sovyet generalleri onuruna düzenlenen kabuller, Türk devlet adamlarının ve Ordu komutanlarının Kızıl Orduya karşı duydukları büyük saygıyı göstermektedir. Birinci resmi kabul gecenin birine kadar, ikincisi ise öğleden sonra saat 4'e kadar devam etmiştir. Her ikisi de çok büyük bir içtenlik havası içinde geçmiştir.(13).

Basın Sovyet generallerinin İstanbul ziyaretini verdiği bol haber ve resimlerle yaygınlaştırmıştır. 19 Mayıs 1832 günü Yunus Nadi "Kızıl Ordu" başlıklı çok güzel bir yazı yazmıştır. Yunus Nadi yazısına şu sözlerle başlamıştır: "Yeni Rusya'nın çok ehemmiyet verdiği bir müessese de Kızıl Ordudur. Kızıl Ordu, yani ihtilâli muhafaza etmiş ve müdafaa edecek olan kuvvet. Yeni Rusya'da iki meseleye en ziyade ehemmiyet atfolunuyor: Biri beş senelik planlarla memleketin sanayileştirilmesi, diğeri Kızıl Ordu..." Yunus Nadi yazısına şöyle devam etmektedir: "Kızıl Ordunun bugün dünya orduları içinde ciddiyetle hesaba katılması gereken büyük bir kuvvet teşkil etmekte olduğunu söylemek lazımdır. Talim

8 - *Ibid*

9 - *Ibid*

10 - "Cumhuriyet", 9 Mayıs 1932; "Cumhuriyet", 12 Haziran 1932

11 - "Hakimiyeti Milliye", "Cumhuriyet", 10 Haziran 1932

12 - "Cumhuriyet", 2, 13 Haziran 1932

13 - "Cumhuriyet", 12 Mayıs 1932

ve terbiye itibariyle ehemmiyetli bir kuvvet, fenni teçhizat itibariyle mükemmel bir kuvvet. Hazeri ve seferi miktarlara gelince, bu adetleri herkes yeni Rusya'nın nüfusundan istihraç edebilir. 150 milyondan fazla bir nüfus, 1,5 - 2 milyonluk hazeri ve 14 - 15 milyonluk seferi bir kuvvet menbaı demektir...Ordunun esasen mensup olduğu milletin bünyesine tabi olduğu malumdur. Şimdiki Rus milleti Çarlık devrine kıyası ka-bil olmayan bir uyanıklık içindedir. Orada hergün daha fazla insan oku-tuluyor ve memleketin her tarafı biraz daha fennileştiriliyor. Bu okut-ma ve fennileştirmenin en büyük tecellisini gösterdiği bir müessese varsa o da ordudur diyebiliriz... Faraza memlekette okumamış insan kalma-ması umde olmuştur, değil mi ? O halde orduda okuyup yazma bilme-yen kimse yoktur hükmüne tereddütsüz geçebilirsiniz. Çünkü yeni Rus-ya'da ordu her şeyden evvel her ferdini okutan bir mekteptir."

Yazar Kızıl Ordu'nun teknik ve ateş gücüne değinmiş ve SSCB ordu-sunun en çağdaş Sovyet üretimi silahlarla donatılmış olduğunu belirt-miştir.

Yazısına devamla Yunus Nadi, 1932 1 Mayıs'ının Kızıl Meydan'daki kutlanışını anımsatarak şunları yazmıştır: "1 Mayıs günü yalnız Mosko-va'da her biri üçer dörder motörlü 300'ü müteceviz bombardıman tayya-resi uçurulmuştu... 1 Mayısta yalnız Moskova'nın Kızıl Meydanında göz-lerimizin önünden bütün teçhizat ve tertibatıyla 60 bin kişilik en asri te-kemmüllere mazhar ordu aksamı geçti. Yalnız Moskova'da bu kadar ol-ursa umumi bayram olan 1 Mayısta Rusya'nın diğer taraflarında geçit resmine iştirak etmiş ve etmemiş kuvvetleri siz hayal gözlerinizin önün-den geçirebilirsiniz."

Yunus Nadi yazısını şu sözlerle bağlamıştır: "Memleketi yepyeni te-rakki merhalelerine atlatmak için hatta binbir mahrumiyet göze alın-a-rak girilen mesai hakikaten büyüktür. Bu büyük işler ancak sulh ve sü-kun içinde başarılabılır... Yeni Rusya'nın kimseye taarruz etmek fikri yoktur ve zaten olamaz da. Ancak o başkasına tecavüz etmeyecek oldu-ğu halde başkalarının kendisine tecavüz etmeyeceklerinden emin de-ğildir. İlk ihtilâl senelerindeki taarruzlar yeni şekillerde tekerrür edebilir. İşte bu türlü tecavüzler ihtimaline karşıdır ki Rusya kendisini müdafaa etmek mecburiyetiyle orduya en büyük ehemmiyeti atfetmekte bulun-u-yor... Büyük bir kuvvet olan Kızıl Ordunun kendi aleminde yalnız sulh amali olduğunu kabul etmek zaruri olur."(14).

18 Ekimden 21 Ekime kadar SSCB'nin Karadeniz Filosuna mensup Amiral Ral'ın komutanlığında bir grup gemi İstanbul'a bir resmi dostluk ziyareti yaptı. Bu grupta "Krasniy Kafkas", "Djerjinski" ve "Niezamojni" gemileri vardı. Bu Sovyet gemileri "Dolmabahçe" rıhtımında Türki-

ye Deniz Kuvvetleri Komutanı Talat Bey, İstanbul Valisi, Cumhuriyet Halk Partisi temsilcileri ve kalabalık bir vatandaş kitlesi karşılaşmışlardır. Türk asker ve sivil yöneticiler, Sovyet bahriyelilerini dostça karşılaşmışlardır. Birçok resmi ziyaret düzenlenmiştir. Türkiye Deniz Kuvvetleri Komutanı ve İstanbul Valisi, konuk Sovyet komutanları onuruna içtenlik havası içinde geçen resmi kabuller düzenlemiştir.

Türkiye basını verdiği çeşitli haberlerle Sovyet filosunun ziyaretini bir kaç gün süreyle yansıtmış ve gemiler ile komutanların resimlerini basmış, gemilerin taktik ve teknik göstergelerini belirten veriler yayınlamıştır.(15).

Türkiye Cumhuriyetinin 10. yıldönümü törenlerine resmen katılan Sovyet hükümet heyetinin ziyaretleri sırasında da Sovyet ve Türk askeri yönetmenleri arasında yüksek düzeyde temaslar kurulmuş, görüşmeler yapılmıştır. Bu heyete, SSCB Savunma Bakanı K. E. Vorosilov'un başkanlık etmesi ve S. M. Budyoni'nin katılması olguları bile, Sovyet hükümetinin bu heyeti oluştururken Türkiye'ye yapılan ziyaretin yalnızca politik yönünü değil aynı zamanda onun askersel yönünü de gözönünde bulundurmuş olduğunu göstermektedir. Bu ziyaret sırasında K. E. Vorosilov ve S. M. Budyoni ile Türkiye Savunma Bakanı ve Türkiye Genel Kurmay yetkilileri arasında çeşitli temaslar yapılmış ve iki ülke arasındaki askersel ilişkilerin ileri doğru güçlendirilmesini sağlayacak önlemler saptanmıştır. K. E. Vorosilov ve S. M. Budyoni, Türkiye Cumhuriyetinin 10. yıldönümü resmi geçidinde hazır bulunmuşlardır. Burada Türk meslektaşları onlara Türk ordusunun hazırlığı ve donatımı konusunda bilgi vermişlerdir.

2 Kasım 1933 günü K. E. Vorosilov ile S. M. Budyoni ve Sovyet heyetinin öteki üyeleri Türkiye Savunma Bakanı Zekai Bey ile Dışişleri Bakanı T. R. Aras ile birlikte Eskişehir askeri havaalanını gezip görmüşler ve alan üstüne bilgi almışlardır.(16).

4 Kasım 1933 günü Sovyet heyeti, Kazım Paşa eşliğinde Bergama'yı (17) ziyaret etmiştir. 6 Kasım'da Türk generalleri Sovyet meslektaşlarına Anafartalar savaş meydanını göstermişlerdir. Türk ordusunun Anafartalardaki savaş hareketlerini açıklamışlardır.(18).

28 Ekim'de K. E. Vorosilov Ankara'da Fevzi Paşa ile görüşmüş, onunla bir kaç saat konuşmuştur.(19). İki gün sonra o, Anadolu Ajansı muhabirine verdiği beyanatta, Türk gençliğinden ve Türk ordusundan edindiği izlenimleri açıklamış ve Cumhuriyeti 10. yıldönümü vesilesiyle

15 - "Cumhuriyet", 19 - 21 Ekim 1933

16 - "Hakimiyeti Milliye", 3 Kasım 1933

17 - "Cumhuriyet", 5 Kasım 1933

18 - "Cumhuriyet", 7, 8 Kasım 1933

19 - "Cumhuriyet", 29 Ekim 1933

düzenlenen resmi geçitten çok memnun kaldığını söylemiştir. Batılı ordular konusunda bildikleriyle karşılaştırılınca Türk ordusunun tek birinden daha aşağı bir düzeyde olmadığı kanısını belirtmiştir. Bundan sonra K. E. Voroşilov, değişik ordu birliklerine yüksek bir değer vermiş ve Türk ordusunun gerek barışın korunması ve gerekse devlet güvenliğinin korunması için sağlam bir dayanak olduğunu söylemiştir.(20).

Türkiye ziyaretinde K. E. Voroşilov ile S. M. Budyoni'nin Türk generalleriyle karşılaşma ve görüşmeleri, Kızıl Ordu ile Türk ordusu arasındaki bağların aktifleşmesine katkıda bulunmuştur.

23 Ekim 1933'de General İlin'in başkanlığında bir Sovyet Hava Kuvvetleri heyeti 12 uçakla İstanbul'a varmıştır. Bu heyet, Türkiye Cumhuriyetinin 10. yıldönümü vesilesiyle Sovyet hükümetinin hediye ettiği 4 uçağı Türk ordusuna teslim etmek amacıyla Türkiye'ye gitmiştir.(21).

Sovyet Hava Kuvvetleri heyeti İstanbul'da büyük bir sevgiyle karşılanmıştır. 24 Ekim'de heyeti İstanbul valisi ve İstanbul kolordu komutanı kabul etmiştir. Aynı akşam İstanbul Tayyare Cemiyeti Sovyet pilotları onuruna bir ziyafet vermiştir.(22).

Heyet 28 Ekim'de Ankara'ya hareket etmiş ve Cumhuriyetin 10. yıldönümü törenlerinde hazır bulunmuştur.(23).

Ankara'daki törenlere katıldıktan sonra Sovyet Hava Kuvvetleri heyeti 2 Kasım'da Eskişehir'e gitmiş, burada yerli yöneticiler ve vatandaşlar tarafından büyük bir içtenlikle karşılanmıştır. Heyeti karşılayan Türk vatandaşlarını selamlayan General İlin sözlerini şöyle bağlamıştır: "Yaşasın Türkiye'yi bugünkü seviyesine yükselten cumhuriyet ve onun büyük reisi Gazi!"(24).

Sovyet Hava Kuvvetleri heyeti 5 Kasım günü 12 uçakla Eskişehir'den İstanbul'un Yeşilköy Havaalanına gelmiş, İstanbul Tayyare Cemiyeti Başkanı Hasan Fehmi tarafından karşılanmıştır. Aynı gün Hasan Fehmi bir öğle yemeği vermiştir. Hasan Fehmi ve General İlin birer demec vermişlerdir. Hasan Fehmi, "Bizim en büyük bayramımızda en büyük dostlarımızın aramızda olması sevinçlerimizi artırmağa vesile oldu. Türk ve Rus tayyareciliği şerefine içiyorum."(25) demiştir. Öğle yemeği dostluk ve içtenlik havası içinde geçmiştir. Sovyet - Türk dostluğu ve iki ülke halkları ve orduları arasındaki dostluk onuruna kadeh tokuşturulmuştur.

20 - "Cumhuriyet", 31 Ekim 1933

21 - "Hakimiyeti Milliye", 24 Ekim 1933; "Cumhuriyet", 24 - 25 Ekim 1933

22 - İbid

23 - "Hakimiyeti Milliye", 24 Ekim 1933

24 - "Hakimiyeti Milliye", "Cumhuriyet", 2 Kasım 1933

25 - "Cumhuriyet", "Hakimiyeti Milliye" 6 Kasım 1933

Bu resmi ögle ziyafetinde İstanbul Tayyare Cemiyeti, Sovyet pilotlarına birer madalya vermiştir.(26).

5 Kasım günü General İlin "Cumhuriyet"e bir beyanat vermiş(27), kendisine ve arkadaşlarına gösterilen konukseverliğe, Türkiye halkının SSCB'ye karşı beslediği iyi duygulara teşekkür etmiş ve şunları söylemiştir: "Türk - Rus dostluğu layık olduğu en yüksek dereceye varmıştır. Biz Ruslar bu dostluğun idamesi için üstümüze düşen her vazifeyi azami derecede yapıyoruz. Sevgili ve aziz Türkiye Cumhuriyetinin muhafazası için de icap ederse her zaman canımızı feda etmeye hazırız." (28).

8 Kasım'da Hasan Fehmi "Perapalas" salonlarında Sovyet heyeti onuruna bir veda kabulü vermiş, bu kabul de içtenlik havası içinde geçmiştir. Hasan Fehmi ve General İlin Sovyet - Türk dostluğu üstüne demeçler vermişlerdir.(29).

Kızıl Ordu ile Türkiye Cumhuriyeti Ordusu arasındaki ilişkiler 1934 yılında daha da aktifleşmiştir.

Ocak sonlarında Türkiye gazeteleri Kızıl Ordu'nun 15. yıldönümünü belirtmiş, bu vesileyle güzel yazılara ve resimlere yer ayırmıştır.(30). Kızıl Ordunun bu yıldönümü vesilesiyle TASS Ajansının ve "İzvestiya" gazetesinin bazı yazılarını da yayınlamıştır.

"Hakimiyeti Milliye" gazetesi, Falih Rıfkı Atay'ın 1 Mayıs 1934'de Kızıl Ordu'nun resmi geçidini dile getiren bir yazısını yayınlamıştır. Bu yazısında F. R. Atay, SSCB silahlı kuvvetlerine büyük bir değer vermiştir.(31).

Sovyet hükümeti 1 Mayıs törenlerinde hazır bulunmak ve Sovyet pilotlarının Türkiye ziyaretini iade etmek için Türk hava kuvvetlerinden bir heyeti Sovyetler Birliği'ne davet etmiştir. Albay Celâl Bey'in başkanlığında Türkiye Hava Kuvvetleri heyeti, 23 Nisan 1934'den 11 Mayıs'a kadar resmen ziyaret etmiştir.(32). 23 Nisan'da Türkiye Hava Kuvvetleri heyeti Harkov'da General İlin, birçok Sovyet general ve subayı tarafından törenle karşılanmıştır. Bu karşılaşmada askeri bando Türkiye'nin ve Sovyetler Birliği'nin marşlarını çalmıştır.(33).

26 - "Cumhuriyet", 6 Kasım 1933

27 - *Ibid*

28 - *Ibid*

29 - "Hakimiyeti Milliye", 10 Kasım 1933

30 - "Cumhuriyet", 23, 24, 26 Şubat 1934; "Akşam", 24 Şubat 1934

31 - F. R. Atay, "Kızıl Meydan'da", "Hakimiyeti Milliye" 4 Mayıs 1934

32 - "Hakimiyeti Milliye", 24 Nisan 1934; "Cumhuriyet" 21 Mart 1934

33 - "Hakimiyeti Milliye", 24 Nisan 1934

25 Nisan'da Türk heyeti Moskova'ya gitmiş, burada da içtenlikle karşılanmıştır. Aynı gün "Krasnaya Zvezda" gazetesi Türk konuklar için bir yazı yazmış, Türkiye Hava Kuvvetleri heyetinin SSCB ziyaretinin, Sovyet - Türk dostluğunun ileride daha da güçlenmesine katkıda bulunacağı görüşünü belirtmiştir.(34).

27 Nisan'da Türkiye Hava Kuvvetleri heyetinin yönetmenlerini SSCB Savunma Bakanı K. E. Voroşilov, Mejenikov ve S. M. Budyoni kabul etmişlerdir. Bundan başka heyet, Kızıl Ordu Evini, askersel müzeyi ve Kremlin'i gezip görmüştür. Akşamleyin Türk elçiliğinin düzenlediği resmi kabule Voroşilov, Kızıl Ordu'nun başka bilinen komutanları ve toplum adamları da katılmışlardır.(35). 28 Nisan'da heyeti, L. M. Karahan kabul etmiştir.(36). Aynı akşam heyet "Bolşoy Tiyatro"nun bir temsilini seyretmiş, 30 Nisanda ise SSCB Sivil Havacılık Başkanı Unşliht tarafından Türkiyeli konuklar onuruna verilen ziyafette hazır bulunmuştur.(37).

Bu sıralarda Emin Paşa'nın başkanlığında başka bir Türk askeri heyeti Moskova'da bulunmaktaydı. 1 Mayıs törenlerine katılan bu heyet, Türkiye Hava Kuvvetleri heyetiyle birleşerek çeşitli yerleri beraberce ziyaret etmişlerdir.(38). Emin Paşa ve Albay Celâl Bey'in başkanlığındaki her iki heyet Kızıl Ordu'nun 1 Mayıs geçit resminde hazır bulunmuştur.(39).

3 Mayıs akşamı Sovyet devlet yönetimi Kremlin salonlarında 1 Mayıs vesilesiyle büyük bir kabul resmi düzenlemiştir. Sovyetler Birliği'nin en yüksek devlet ve parti yöneticilerinin, Kızıl Ordu komutanlarının ve toplum adamlarının hazır bulunduğu resmi kabule Albay Celâl Bey başkanlığındaki Türkiye Hava Kuvvetleri heyeti de davet edilmiştir. Kabulde Y. V. Stalin, V. M. Molotov, K. E. Voroşilov ve M. İ. Kalinin Türk pilotlarını selamlamışlar, K. E. Voroşilov Sovyet - Türk dostluğu ve Atatürk onuruna, Albay Celâl Bey ise Y. V. Stalin onuruna kadeh kaldırmışlardır.(40).

Her iki askeri heyetin başkanları - Emin Paşa ile Albay Celâl Bey - ve Türkiye'nin Moskova Ataşemiliteri Enver Bey 5 Mayıs 1934'de Moskova Havaalanında, "Maksim Gorki" adını taşıyan en son model Sovyet uçağı üstüne ayrıntılı bilgi almışlardır. Uçağın yapılışı ve teknik - taktik verileri hakkında uçağın konstrüktörü Profesör Tupolev, aydınlatıcı ve

34 - "Krasnaya Zvezda", 25 Nisan 1934

35 - "Cumhuriyet", 25 Nisan 1934

36 - "Hakimiyeti Milliye", 30 Nisan 1934

37 - "Cumhuriyet", 1 Mayıs 1934

38 - "Cumhuriyet", 1 Mayıs 1934

39 - "Cumhuriyet", 5 Mayıs 1934

40 - "Cumhuriyet", "Akşam", 5 Mayıs 1934

geniş bir konuşma yapmıştır. Türkiyeli konuklar "Maksim Gorki" uçağının teknik göstergelerinden ve SSCB'nin uçak yapımı alanındaki başarılarından duydukları hayranlığı ifade etmişlerdir.

Aynı gün Albay Celâl Bey, TASS Ajansı muhbirine verdiği beyanatta şunları söylemiştir: "Maksim Gorki tayyaresi, Sovyet ilim ve tekniğinin fevkalâde kuvvetini gösteren büyük ve muazzam bir tayyaredir. Bu hava gemi bütün dünyaya iftihar ile gösterilebilir."

Enver Paşa da şunları söylemiştir: "Bu tayyare Sovyet Rusya'nın malik olduğu bir çok muazzam eserlerden biridir. Sovyet Rusya milletleri, memleketlerinin bu büyük muvaffakiyetleriyle iftihar edebilirler. Biz Türkler de dost milletin bu muvaffakiyetlerinden dolayı bahtiyarız. Bir çok büyük tayyareler gördüm. fakat Maksim Gorki tayyaresinin benzerini görmedim."(41).

5 Mayıs günü Türk askeri heyetleri "Frunze" fabrikasını görmüşler, akşamleyin ise Türkiye Hava Kuvvetleri heyeti Leningrad'a hareket etmiştir.(42). Leningrad'da Türkiyeli konukları törenle karşılamışlar, askeri bando her iki ülkenin marşlarını çalmıştır.(43).

Aynı heyet 9 Mayıs'ta tekrar Moskova'ya dönmüştür. K. E. Voroşilov'un heyet onuruna verdiği kabulde L. M. Karahan, Krestinski, Türkiye'nin Moskova büyükelçisi Hüseyin Ragıp, Kızıl Ordu'dan yüksek subaylar ve bir çok devlet adamı hazır bulunmuştur. O sıralarda Moskova'da bulunan doktorlardan ve mühendislerden oluşan iki Türk heyeti de kabulde hazır bulunmuştur. Demecinde K. E. Voroşilov, Türk halkını, Türk ordusunu ve SSCB'de konuk bulunan Türk pilotlarını selamlamıştır. Emin Paşa, Celâl Bey, Hüseyin Ragıp da K. E. Voroşilov'un demecine yanıt olarak kısa birer konuşma yapmışlardır.(44).

9 Mayıs'ta Türkiye Hava Kuvvetleri heyeti Moskova'da SSCB Hava Kuvvetleri Karargahını ziyaret etmiştir. Her yer Sovyet ve Türk bayraklarıyla donatılmış, askeri bando Türkiye'nin marşını ve enternasyonal çalmıştır. SSCB Hava Kuvvetleri karargahındaki bu kabulde Sovyet Dışişleri Bakanlığı'nın sorumlu temsilcileri de hazır bulunmuştur. Celâl Bey, SSCB'de, başkanlığındaki Türkiye Hava Kuvvetleri heyetine gösterilen büyük konukseverliğe teşekkür etmiş ve heyet üyelerinin, SSCB ziyaretinden mükemmel ve unutulmaz izlenimlerle ayrılacaklarını belirtmiştir.(45).

10 Mayısta Türk pilotları, Moskova'dan Harkov havayoluyla yurda hareket etmişlerdir. General İlin'in yönetimindeki 10 Sovyet avcı uçağı

41 - "Cumhuriyet", 5 Mayıs 1934; "Hakimiyeti Milliye", 7 Mayıs 1934

42 - *Ibid*

43 - "Cumhuriyet", 8 Mayıs 1934

44 - "Hakimiyeti Milliye", "Cumhuriyet", 11 Mayıs 1934

45 - "Hakimiyeti Milliye", 11 Mayıs 1934

dâ heyete eşlik etmiştir. Sovyet uçakları konukları sınıra kadar uğurlamışlardır. Moskova'dan ayrılmadan önce Türk pilotları, Sovyet Hava Kuvvetleri karargahı üzerinde bir uçuş yapmışlar ve Sovyet pilotlarına selamlarını ileterek küçük bir paraşütle onlara Sovyet ve Türk bayraklarını atmışlardır.(46).

Harkov'da Türk pilotları, General İlin'in pilotlarıyla birlikte şehre indiklerinde büyük bir sevgi ile karşılandıklarını görmüşlerdir. Türkçe "Türk konuklara candan selamlar" sözcükleri yazılı pankartlarla karşılanan konuklar için askeri bando marşlar çalmıştır. Türk uçakları Harkov'dan (Türkiye'ye gitmek üzere) havalanmadan önce Türk heyeti başkanı Albay Celâl Bey Sovyet Rusya izlenimlerini şöyle dile getirmiştir: "Sovyet Rusya'da geçirdiğimiz günleri asla unutmayacağız. Her şehirde haretle kabul olunduk. Bilhassa Harkov'da gördüğümüz hüsnü kabul bizi fevkalade mütehassis etmiştir. Bu güzel şehri daha iyi tanıyabilmek üzere fazla kalamadığıma çok müteessifim."(47).

22 Mayıs'ta TASS Ajansı, Eskişehir - Moskova havayolunu büyük bir beceri ve süratle geçtiklerinden ve Sovyet ile Türk pilotları arasındaki temasların genişlemesine katkılarından ötürü Türkiye Hava Kuvvetleri heyeti başkanı Albay Celâl Bey ile heyet üyelerine SSCB'nin, Sovyet madalyaları verdiğini bildirmiştir.(48). "Hakimiyeti Milliye" gazetesi 1934 Eylülünde "Sovyet Tayyareciliği Ne Halde ?" başlığı altında SSCB hava filosuna ilişkin bir dizi yazı yayınlamıştır. Bu yazılarda Sovyet uçak yapımı alanında üstün başarılarla ulaşıldığı belirtilmiş, "Maksim Gorki" uçağının nitelikleri övülmüştür.(49).

1934 Ağustosunda Sovyet hükümeti, Sovyetler Birliği'ni ziyaret etmek ve Kızıl Ordu'nun manevralarında hazır bulunmak için yeni bir Türk askeri heyetini davet etmiştir. Türk hükümeti de bu daveti kabul etmiştir. Deniz Kuvvetleri Müfettişi Fahrettin Paşa'nın başkanlığında yüksek düzeyde bir Türk askeri heyeti 23 Ağustos'tan 15 Eylül 1934 tarihine kadar Sovyetler Birliği'ni ziyaret etmiştir.(50). Heyete 14 kıdemli ve 2 genç subay katılmıştır.(51).

Fahrettin Paşa başkanlığındaki bu heyeti Odesa'da sevgi ile karşılamışlardır. Karşılamaı anlatan Fahrettin Paşa, gittikçe derinleşmekte olan Sovyet - Türk dostluğunun parlak bir örneği olduğunu söylemiş, dost

46 - *Ibid*

47 - "Hakimiyeti Milliye", 12 Mayıs 1934

48 - "Hakimiyeti Milliye", 22 Mayıs 1934

49 - "Hakimiyeti Milliye", 6 Eylül 1934 - 17 Eylül 1934

50 - "Cumhuriyet", 24 Ağustos 1934

51 - "Hakimiyeti Milliye", 16 Eylül 1934

Rusya'nın devrimci halkını, ekonomisini ve Kızıl Ordusunu yakından tanıma olanağına kavuştuklarını belirtmiştir.(52).

Fahrettin Paşa, Muzaffet Paşa ve Nuri Bey'i 28 Ağustos'ta Kızıl Ordu Genel Kurmay Başkanı Krestinski ve Moskova Şehir Meclisi Başkanı Kvesin kabul etmişlerdir.(53).

Türk silahlı kuvvetleri temsilcilerini Moskova'da SSCB Savunma Bakanı, Sovyet Ordusu Genel Kurmay Başkanı, Moskova Garnizon şefi ve başkaları kabul etmişlerdir. K. E. Voroşilov, Edarov ve Kızıl Ordu'nun başka komutanları Türk askeri heyeti onuruna ziyafetler vermişlerdir. Ziyafetlerde iki ordu temsilcileri SSCB ile Türkiye arasında iki ülke halkları ve orduları arasında güçlenen dostluk üstüne coşkun konuşmalar yapmışlardır.(54).

Konuklar Moskova'da bazı askersel yerleri gezmişler, "Maksim Gorki" uçağını gözden geçirmişlerdir.(55).

3 Eylül'de Türk askeri heyeti Kiev'e gitmiş ve orada büyük ilgi görmüştür. SSCB Savunma bakanı K. E. Voroşilov, S. M. Budyoni ve Kızıl Ordu Genel Kurmayından daha başka generaller de onlarla birlikte Kiev'e gitmişlerdir. Değerli konuklar onuruna K. E. Voroşilov yine bir kabul düzenlemiştir. Kabulde K. E. Voroşilov, Fahrettin Paşa ve S. M. Budyoni SSCB ile Türkiye halkları ve orduları arasında dostluk üstüne konuşmuşlardır.(56).

Türk askeri delegeleri Ukrayna'da Kızıl Ordu'nun yaptığı büyük manevraları izlemiş ve Sovyet askerlerine ve komutanlarına karşı duydukları hayranlığı belirtmişlerdir. 6 Eylül'de TASS Ajansı muhabirine beyanatta bulunan Fahrettin Paşa, Kızıl Ordu'nun güçlü ve modern silahlarla donatılmış, iyi hazırlık görmüş, çağdaş savaş tekniğine sahip bir ordu olduğunu belirterek şunları söylemiştir: " Kıtaatın geçtiği yerlerde halk, ordularını büyük bir heyecanla karşılamıştır. Askeri talim ve terbiye teşkilât ve idaresi de dikkate layıktır. Bütün idare edenler ve onların muavinleri şeraiti tamamen bilerek, tatbikatta tam bir müessirlik temin ettiler. Bu bir kaç gün zarfında Harbiye Komiseri M. Voroşilov'un faaliyetlerini de gördük. Şunu söylemeliyim ki Kızıl Ordu reisiyle iftihar edebilir. M. Voroşilov'un modern orduların en büyük generallerinden biri olduğunu teyit ederim."(57).

52 - "Cumhuriyet", 28 Ağustos 1934

53 - "Hakimiyeti Milliye", 29 Ağustos 1934

54 - "Cumhuriyet", 30 Ağustos 1934; "Hakimiyeti Milliye", 5 Eylül 1934

55 - "Cumhuriyet", 30 Ağustos 1934

56 - "Hakimiyeti Milliye", 5 Eylül 1934

57 - "Hakimiyeti Milliye", 7 Eylül 1934

Manevralarda hazır bulunan Türk askeri heyeti sonra Zaporojiye'yi ziyaret etmiş, Dnepır elektrik santralini görmüştür.(58).

Heyet 12 Eylül'de Sivastopol'e giderek SSCB Karadeniz filosunun birliklerini ziyaret etmiştir. Filo komutanı Koçanov, Türk askeri heyeti onuruna bir resmi kabul vermiştir. Dostluk havası içinde geçen kabulde Koçanov ile Fahrettin Paşa birer demec vermişlerdir. Fahrettin Paşa, SSCB'ye ve onun mükemmel ordusuna karşı duyduğu hayranlığı dile getirmiştir.(59).

14 Eylül'de Türk heyeti Odesa'ya gitmiş ve oradan da Türkiye'ye hareket etmiştir. Odesa'da heyeti Kızıl Ordu komutanlığı temsilcileri, yerli parti ve idari yöneticiler, kalabalık vatandaş kitlesi uğurlamıştır.(60). Gemi İstanbul'a gitmek üzere hazırlanırken Fahrettin Paşa, TASS Ajansı muhabirine bir beyanat vermiş ve şunları söylemiştir: "Memleketinizde geçirdiğimiz 20 gün üzerimizde iyi intibalar bırakmıştır. Bizi daima ihata etmiş olan dostluk hissiyatı insanın kendi memleketinde hissedilen ihtisasa tamamen kıyas edilebilir. Memleketinizin ziraati ve büyük ziraat tekniğiyle mücehhez olan köylülerin çalışması üzerimde istinai intibalar hasıl etmiştir. Fabrikalarda iş kaynıyor. Bütün memleketin büyük adımlarla mesut bir hayata doğru yürüdüğünden eminiz. Bu saadet bütün milletlerin saadet ve sevincidir. Memleketinizi terkederken millete, onu idare edenlere, kudretli Kızıl Orduya ve onun şefi M. Vorosilov'a, burada bize gösterilen hüsnü kabulden ve şahidi olduğumuz ve vatanımıza götüreceğimiz dostluk hissiyatından dolayı derin minnettarlığımızı ifade ederiz."(61).

Fahrettin Paşa yönetimindeki Türk askeri heyeti 15 Eylül'de İstanbul'a dönmüş, törenle karşılanmıştır. Heyet üyeleri, hemen meslektaşlarına SSCB'den edindikleri izlenimleri, Kızıl Ordu'yu, Sovyet insanların konukseverliğini anlatmışlardır.(62).

Fahrettin Paşa, Kızıl Ordu'dan edindiği izlenimleri basın temsilcilerine şöyle açıklamıştır:

"Yüksek fenni harp vasıtalarıyla bu manevrada Sovyet orduları büyük yenilikler gösterdiler. Kumanda heyetiyle erkânı harbiyesi çok değerli ve harp fennine tam vakıftırlar. Orduda kuvvetli bir disiplin vardır. Zabitan ve efrat en ağır hizmetlere tahammül gösterecek surette hazırlanmıştır. Manevra sahası haricinde askeri mekteplerde ve bir çok müesseselerde temaslar yaptık. Bu müesseselerde mesai ameli ve nazari çok esaslı olarak tanzim edilmiştir. Sivil, asker bütün Sovyet büyüklerinden,

58 - "Hakimiyeti Milliye", 12 Eylül 1934

59 - "Hakimiyeti Milliye", 13 Eylül 1934

60 - "Cumhuriyet", "Hakimiyeti Milliye", 15 Eylül 1934

61 - "Cumhuriyet", 15 Eylül 1934

62 - "Cumhuriyet", "Hakimiyeti Milliye", 16 Eylül 1934

fabrikalarda çalışan sanatkarlardan, mühendislerden ve ameleden, köylerde halktan gördüğümüz muhabbet ve sevgi cidden çok büyüktür. Her gittiğimiz yer Türk ve Rusça levhalar ve Türk - Sovyet bayrakları ile donatılıyor. Nutuklarda daima milletimizden ve memleketimizden çok büyük hürmetlerle bahsedildi. Şu da muhakkaktır: Rusya'da gördüğümüz büyük hürmet eseri Büyük Gazi'nin ve Büyük Millet Meclisinin memleketimizde vücuda getirdikleri büyüklüklerin neticesidir. Ve biz ulu Gazimize ne kadar teşekkür etsek azdır."(63).

1935 yılında Türk basınında Kızıl Ordu için bir çok yazının çıktığı dikkati çekmektedir. Ocak sonlarında Abidin Daver, "Cumhuriyet" gazetesinde Kızıl Ordu'nun çok yönlü gelişmesine, sayıca büyüklüğüne, savaş tekniğine, savaş hazırlığına, savaş ruhuna ilişkin bir yazı dizisi yayınlamıştır. Bu dizi "Kızıl Ordu Dünyanın En Kuvvetli Ordusudur" başlığı altında çıkmıştır. Milletler Cemiyetinin verilerine ve bazı başka kaynaklardan yararlandığı verilere dayanarak Abidin Daver, okurlarını Kızıl Ordu'nun dünyanın en güçlü ordusu olduğuna inandırmaktadır.(64).

1935 Mayısında Türkiye basını SSCB'de uçak yapımına tekrar değinerek, "Maksim Gorki" türünden daha üç uçağın yapılacağını bildirmiştir.(65).

20 Ağustos 1935 tarihinde Türk gazeteleri SSCB havacılık bayramını kutlamışlardır.(66).

1935 Eylülünde SSCB Bakanlar Kurulu'nun Kızıl Ordu'ya ilişkin önemli kararlarını veren TASS Ajansının haberi Türkiye gazetelerinde çıkmıştır. Gazeteler, bilim ve tekniğin geliştirilmesi, ordu komutanlarının bilgilerinin artırılmasıyla birlikte Bakanlar Kurulu'nun ordunun örgütlenmesi, Kızıl Ordu'da komutanların subaylık rütbeleriyle ilgili yeni kararlar aldığını, bundan böyle SSCB'de "Mareşal" unvanının da kullanılacağını bildirmişlerdir.(67).

1935 yılında Türkiye'de "Türk Kuşu" adlı Türkiye Hava Kuvvetlerine yardım cemiyeti kurulmuştur. Bu cemiyeti Türkiye Hava Kuvvetleri Komutanlığı, SSCB'nin çok büyük ve aktif yardımıyla kurmuştur. "Türk Kuşu"nun resmen açılışı vesilesiyle 3 Mayıs 1935 tarihinde verdiği demeçte M. K. Atatürk, "Bu alanda ulaşılan başarılar için dostumuz SSCB'ye ve onun saygıdeğer elçisi Karahan'a samimi teşekkürlerimi kıvançla

63 - "Cumhuriyet", 16 Eylül, 1934

64 - Abidin Daver, "Kızıl Ordu Dünyanın En Kuvvetli Ordusudur", "Cumhuriyet", 26 - 30 Ocak 1935

65 - "Cumhuriyet", 21 Mayıs 1935

66 - "Cumhuriyet", 20 Ağustos 1935

67 - "Cumhuriyet", 24 Eylül 1935

sunuyorum" (68) demiştir. Bu sözler bir raslantı eseri söylenmiş sözler olamazlar.

"Türk Kuşu" cemiyetinin kuruluşundan iki ay sonra SSCB hükümeti Türk hükümetinin isteği üzerine Romanov ve Anohinadındaki enstruktörlerini Türkiye'ye göndermiştir. Sovyet uzmanları, Türk pilotları ve paraşütçülerini hazırlama işlerine girişmişlerdir. Önce, Ankara ve Bursa dolaylarında uygun eğitim ve antrenman yerleri saptamışlardır.(69).

"Türk Kuşu"nun kuruluşundan hemen sonra Türk hükümetinin isteği üzerine Sovyet hükümeti, Türk pilot ve paraşütçülerini eğitmek için Sovyetler Birliği'ne kabul etmiştir. Kısa adı "OSOVI AHİM" olan Savunmaya Yardım ve Havacılık ve Kimyasal Kuruculuk Cemiyeti'nin Moskova ve Kırım kulüplerinde eğitim gören Türk pilot ve paraşütçüleri sonraları "Türk Kuşu"nda enstruktör olmuşlardır.(70). Bu pilotlar 1936 Temmuzunda eğitimlerini Moskova'da çok üstün bir başarıyla bitirmişlerdir. Bu vesileyle Moskova Merkez Havacılık Kulübü 5 Temmuzda, Türk pilotları onuruna bir veda kabulü düzenlemiştir. Bu kabulde SSCB Sivil Havacılık Komutanı ve "OSOVI AHİM" Başkanı General Eydeman Robert Petroviç, Türkiye'nin Moskova büyükelçisi Apaydın, tanınmış Sovyet sporcuları ve subayları hazır bulunmuşlardır. Kabulde General Eydeman bir demec vermiştir. Buna, Türkiye'nin Moskova büyükelçisi Apaydın yanıt vererek, "Türk Kuşu"ndan pilot ve paraşütçüleri eğitmek için Sovyet hükümetinin gösterdiği büyük ilgiye candan teşekkür etmiştir.(71).

1936 Ağustosunda Türk Hava Kurumu Başkanı Fuat Bulca, Sovyetler Birliği'ni resmen ziyaret etti. Moskova'ya SSCB'nin geleneksel havacılık bayramı törenlerinde hazır bulunmak ve havacılık alanında Sovyetlerdeki başarılar üstüne bilgi edinmek için giden Fuat Bulca, bundan sonra Leningrad'ı ve Dnepr'da bir elektrik santralini gezip gördü.(72).

Dnepr'a yollanırken Fuat Bulca, TASS Ajansına şu beyanatta bulunmuştur: "Sovyetler Birliğindeki tetkikatımın neticelerinden birisi, Sovyetler Birliği havacılık teşkilâtının, halk arasında pek ziyade sevildiği ve tutulduğudur. Sovyetler Birliğinde kendi işini bırakmaksızın havacılık sanatı ile uğraşan enerjik ve şayanı dikkat bir gençlik gördüm. En genç talebeden başöğretmene kadar herkes harikulade bir heyecanla çalışmaktadır. Bu çalışmanın verdiği neticeler gözle görülür ve elle tutulur vaziyettedir. Tuşino'da yapılan havacılık bayramı esnasında şuna inandım

68 - *Kemal Atatürk, "İzbraniye reçi i izkazvaniya", s. 383*

69 - *"Cumhuriyet", 16 Temmuz 1935*

70 - *"Cumhuriyet", 30 Haziran 1936*

71 - *"Cumhuriyet", 6 Temmuz 1936*

72 - *"Cumhuriyet", 28 Temmuz 1936*

ki Sovyet tayyareciliği dünyada birinci mevkii işgal etmektedir."(73).

İstanbul'a dönüşünde Türk Hava Kurumu Başkanı "Cumhuriyet" gazetesinin muhabirine verdiği beyanatta SSCB'den edindiği izlenimleri ve edindiği bilgileri anlatmıştır.(74).

General R. P. Eydeman'ın başkanlığında Sovyet pilotlar heyeti 24 Ekimden 4 Kasım'a kadar konuk olarak Türkiye'de bulunmuşlardır. Bu heyet Türk hükümetince Türkiye Cumhuriyetinin yıldönümü törenlerinde hazır bulunmak üzere davet edilmiştir.(75).

Bu vesileyle heyetin İstanbul'a vardığı gün 24 Ekim 1934 tarihinde "Cumhuriyet" gazetesini, Sovyet havacılığındaki gelişmeyi anlatan uzun bir yazı yayınlamıştır. Yazıda SSCB'de havacılığın çok gelişmiş olduğu belirtilmiş ve bunun General R. P. Eydeman başkanlığında bir Sovyet havacılık heyetinin Türkiye'yi ziyareti vesilesiyle yayınlandığı açıklanmıştır. Yazıda ayrıca, "OSOVIAHİM" in yapısı ve görevleri ile onun havacılık alanında SSCB'de yaptığı işler ile ilgili bilgi vermek amacıyla yazılmış olduğu da söylenmiştir. Bundan sonra SSCB'de havacılığın büyük ölçüde geliştiğini gösteren veri ve rakamlar verilmiştir. Yazar, havacılık alanında Sovyetler Birliği'ni örnek olarak gözönünde tutmayı önermiştir. (76).

General R. P. Eydeman'ın başkanlığındaki heyet 28 Ekim'de Ankara'da sevgi gösterileriyle karşılanmıştır.(77). Türkiye'nin ulusal bayramı törenlerinde General Eydeman, Atatürk'ün yanında yer almış ve onunla bol bol konuşmuştur.(78).

Ankara'da kaldığı günlerde General Eydeman, aralarında General Ali Fuat Bey de dahil olmak üzere bir çok Türk generaliyle de görüşme olanığı bulmuştur.(79).

General Eydeman yurda hareket ederken, Fuat Bulca'ya şu telgrafı çekmiştir: "Türkiye Cumhuriyetinden ayrılırken bana karşı gösterilen hüsnü kabulden dolayı size samimi teşekkürlerimi bildirmek isterim. Şahsı, üzerimde unutulmaz bir tesir bırakan Türk milletinin Büyük Şefi Kemal Atatürk'e derin minnettarlık duygularımı bir kere daha arz etmenizi rica ederek size sağlık ve parlak bir kıyasatle idare ettiğiniz Türk Hava Kurumu'na büyük muvaffakiyetler diler, yüksek saygılarımı sunarım."(80).

73 - "Tan", 28 Ağustos 1936

74 - "Cumhuriyet", 15 Eylül 1936

75 - "Cumhuriyet", 24 Ekim 1936

76 - "Cumhuriyet", 24 Ekim 1936

77 - "Cumhuriyet", 29 Ekim 1936

78 - "Cumhuriyet", 31 Ekim 1936

79 - "Cumhuriyet", 5 Kasım 1936

80 - *İbid*

1936 sonlarında "Cumhuriyet" gazetesi, Abidin Daver'in SSCB izlenimlerini uzun bir röportaj halinde, altı sayıda yayınlamıştır. Röportajın ikinci ve altıncı bölümlerinde Abidin Daver, SSCB'deki askersel kuruluşlara ve Kızıl Orduya dair bilgi vermektedir. "İhtilal ve Kızıl Ordu Müzelerinde Yaşayan İhtilal ve Harp Tarihi" başlığı altında çıkan ikinci bölümde Abidin Daver ziyaret ettiği iki müzede gördüklerinden duyduğu hayranlığı anlatmış ve bunların Devrim ile Kızıl Ordu'nun canlı birer tarihleri olduğunu belirtmiştir.(81).

Röportajının "Moskova'daki Kızıl Ordu Merkez Evi" başlıklı altıncı bölümünde Abidin Daver, Kızıl Ordu Merkez Evi'nin örgütsel durumunu ve ödevlerini anlatarak "Burası askerlerin ve ailelerinin eğlence ve istirahatlarına mahsus mükemmel bir mahfildir" diye yazmıştır.(82).

1937'nin Ocak ayında "Cumhuriyet" gazetesi Kızıl Ordu için başka bir yazı dizisi yayınlamıştır. Bu yazılarda Alman gözlemcilerin Kızıl Orduyu nasıl değerlendirdikleri belirtilmektedir. Alman basınında Kızıl Orduya ilişkin çıkan yazılardan yararlanılmıştır. Kaynağı yüzünden Kızıl Ordu hakkında ileri sürülen bütün bilgi ve görüşlerin doğru olarak kabul edilemeyeceği açıktır. Fakat yine de röportaj genel olarak Kızıl Ordunun gerçek gücünü ve örgütsel durumunu göstermektedir. Yazılarla birlikte Sovyet kara kuvvetlerinin Kızıl Meydanda resmi geçit sırasındaki fotoğrafları ile hem karada hem suda yürüyen Sovyet tanklarının resimleri verilmektedir. Kızıl Ordunun teknik ve insan gücü üstünlüğü ile ilgili olarak Alman uzmanlarının görüşleri ve onların Kızıl Ordu'nun güçlü ve disiplinli bir ordu olduğu hakkındaki kanaatleri de verilmiştir.(84).

Röportajın birinci kısmında SSCB'de tüm gençlerin askeri eğitim gördükleri belirtilmekte ve hem Kızıl Ordu erlerinin, hem de komutanlarının gerek savaş ve gerekse ahlaksal ve siyasi açıdan çok iyi hazırlanmış oldukları anlatılmaktadır.(85).

1937 Şubatında Türkiye gazeteleri Fransa Savunma Bakanı'nın "Fransa, Sovyet Rusya'dan sonra en kuvvetli hava ordusuna sahiptir"(86) beyanatını yayınlamışlardır. Aynı yılın Nisan ayında Türk gazeteleri, SSCB'de yeni model bir tankın üretimi ile ilgili Washington'dan gelen bir haberi vermişlerdir.(87).

81 - Abidin Daver, "İhtilâl ve Kızıl Ordu Müzelerinde Yaşayan İhtilâl ve Harp Tarihi", "Cumhuriyet", 10 Ekim 1936

82 - Abidin Daver, "Moskova'da Kızıl Ordu Merkez Evi", "Cumhuriyet", 25 Ekim 1936

83 - "Cumhuriyet", 8 Ocak 1937

84 - "Cumhuriyet", 18 Ocak 1937

85 - "Cumhuriyet", 6 Ocak 1937

86 - *Ibid*

87 - "Cumhuriyet", 19 Nisan 1937

Sonunda, bu çalışmada incelenen dönemde Kızıl Ordu ile Türk ordusunun arasındaki ilişkilerin çok başarılı olarak geliştiğini belirtmemiz gerekir. Bu ilişkiler, K. E. Vorosilov'un ve S. M. Budyoni'nin 1933'de Türkiye'yi ziyaretlerinde Türk ordusunun yüksek rütbeli subayları ile görüşükten sonra özellikle çok aktifleşmiştir.

Türk kamuoyu ve basını, SSCB'de ordunun gelişmesinden hayranlık duymuşlardır. Bu gelişmeyi Türk gazeteleri doğru bir şekilde yansıtmışlardır. Kızıl Ordu'nun gelişmesini, politik ve stratejik görevlerini olumlu açıdan yansıtan yazılara sık sık yer verilmiş ve gerek dünya barışının korunmasında, gerekse SSCB'deki barışçı kuruluştta onun askersel bir öncü güç olduğu belirtilmiştir. Türkiye gazetelerinde Kızıl Ordu için pek çok resim de basılmıştır.

2) Sportif alanda temaslar

İncelenen dönemde SSCB ile Türkiye arasında, toplumsal yaşamın hemen tüm alanlarında olduğu gibi spor alanında da aktif temaslar kurulmuştur. İki ülke hükümetleri, spordan iki komşu halk arasındaki güveni sağlamlaştırma yolunda ve halkların birbirlerini daha iyi tanımaları için yararlanılmıştır. Ve elde bulunan olgular, spor heyetleri değişik tokişunun halkların birbirlerini daha iyi tanımalarına, aralarındaki dostluğun güçlendirilmesine katkıda bulunduğunu kanıtlamaktadır. Türk sporcuları Sovyetler Birliği'nde, Sovyet sporcuları ise Türkiye'de her zaman büyük bir sevgi ve saygıyla karşılanmıştır. Örneğin, daha 1925 yılında bir Sovyet futbol takımı Türkiye'ye gitmiştir. Sovyet spor heyeti üyelerinin kanısına göre, Sovyet sporcularının Türkiye'yi bu ziyareti, Sovyet - Türk dostluğunun gerçek gösterisine dönüşmüştür. Sovyet spor heyeti üyelerinden biri demiştir ki: "Trenimizin durduğu istasyonlarda bizi bayraklarla ve "Enternasyonal marşı"yla karşıyorlardı. Ankara'ya varışımız başkentlilerin tümünün dikkatini çekti. "Günün olayı" olduğumuzu söyleyebilirim. En önemli yarışmanın yapılacağı gün vatandaşlar, Bakanlar Kurulunun hemen hemen bütün üyeleri, Meclis üyeleri, elçiliğimiz mensupları stadyomdaydılar... Bu yolculuk SSCB ile Türkiye arasındaki bağların güçlendirilmesine büyük bir katkıda bulundu."(1).

Sözü geçen Sovyet sporcuları Türkiye'yi ziyaret etmeden önce bir Türk spor heyeti 1924 yılında Sovyetler Birliği'ne gitmiştir.

1931 yılının 13 Ağustosundan 2 Eylülüne kadar bir Türk spor heyeti SSCB'de bulunmuştur. Bu grup, üniversite öğrencilerinden oluşmuş bir futbol takımı idi. Heyet başkanı Taip Servet Bey(2), takım kaptanı ise Zeki Rıza Bey'di.(3). "Cumhuriyet" gazetesinin bir muhabiri heyete ka-

1 - P. Moiseev, Y. Rozaliev, age., s. 52

2 - "Cumhuriyet", 24 Ağustos 1931

3 - "Cumhuriyet", 3 Eylül 1931

tilmiş ve bu Türk futbol takımının SSCB'deki ziyareti üstüne Türk okurlarına sürekli olarak bilgi vermiştir.(4).

Moskova'da Türk spor heyetini 14 Ağustos 1931 yılında Sovyet Dışişleri Bakanlığının temsilcileri, sporcular ve Türk elçiliği temsilcileri karşılamıştır. Türk gazetelerinin belirttiklerine göre sporcuları Moskova'da büyük bir içtenlik ve sevgi ile karşılamışlardır.(5).

"Darülfünun" takımının SSCB takımı ile ilk maçı 17 Ağustos'ta oynanmış, yaklaşık olarak 50 binden fazla seyirci tarafından izlenmiştir. Sovyetler Birliği Dışişleri Komiser Yardımcısı L. M. Karahan ve bir çok Sovyet devlet adamı maçı seyredenler arasındaydı.(6). SSCB lehine 4 - 3 biten maçtan iki gün sonra SSCB spor yöneticilerinin, kronometrenin doğru çalışmaması nedeniyle hakemin birinci haftaymı 4 dakika uzattığını ve bu sırada Sovyet futbolcularının bir gol atıklarını saptamışlardır. Maçın beraberlikle sona erdiği ilân olunmuştur. Aslında çok önemi olmayan bu olgu Türkiye'de sporseverlerin büyük ilgisini toplamış, Türk gazeteleri haberi vermişler ve şunu belirtmişlerdir: "Rusların bu sportmenliği şayanı takdir ve tebriktir ve bizim bazı hakemlerimize ve sporcularımıza bir ibret dersi olmalıdır."(7).

23 ve 24 Ağustos günlerinde Türk futbol takımı Leningrad'ta bulunmuş, burada da büyük ilgi görmüştür. Leningrad'ta oynanan maç Moskova ve Leningrad radyolarınca Türkçe olarak da naklen verilmiştir. Bu sporcuların özellikle takdirine neden olmuştur. 23 Ağustos günü Türk heyeti başkanı Taip Servet Bey, Leningrad radyosunda konuşmuştur. (8). Leningrad'taki maçı da hemen hemen 50 bin seyirci izlemiş, bunlar arasında tanınmış toplum adamları da bulunmuştur. Stadyumda yer alanlar Türkiye Cumhuriyetini ve Türk sporcularını çok alkışlamışlardır. TASS Ajansı muhabirine verdiği beyanatta takım kaptanı Zeki Rıza Bey Sovyet sporcularının oyununa yüksek bir değer vermiştir.(9).

SSCB Dışişleri Komiseri Yardımcısı L. M. Karahan, 23 Ağustos'ta Türk heyeti başkanı Taip Servet Bey'i ve takım kaptanı Zeki Rıza Bey'i kabul etmiş ve onlarla uzun süre görüşmüştür. L. M. Karahan tarafından kabul edilen Türk ve Sovyet sporcuları, spor heyetleri değişik tokuşunun Sovyet - Türk ilişkilerinin güçlendirilmesine katkıda bulunduğu görüşünü belirtmişlerdir. Türk sporcuları L. M. Karahan'a iki ülke sporcularının her yıl spor heyetleri değişik tokuş etmeyi istediklerini İsmet İnönü

4 - "Cumhuriyet", 15 Ağustos 1931

5 - *Ibid*

6 - "Cumhuriyet", 19 Ağustos 1931

7 - "Ulus", "Cumhuriyet", 20 Ağustos 1931

8 - "Akşam", "Cumhuriyet", 24 Ağustos 1931

9 - *Ibid*

ve T. R. Aras'a bildirmesi ricasında bulunmuşlardır.(10).

"Dinamo" Spor Kulübü 22 Ağustos'ta Moskova'da, Türk sporcuları onuruna resmi bir ziyafet vermiştir. SSCB Eğitim Komiseri Yardımcısı ve daha başka tanınmış Sovyet toplum adamları da yemekte hazır bulunmuşlardır. Ziyafet içtenlik havası içinde geçmiştir.(11).

Leningrad'ta Türk heyeti başkanı Taip Servet Bey'i Şehir Meclisi başkanı Vanov kabul etmiştir. Taip Servet Bey, SSCB'de olduğu gibi dünyanın hiç bir yerinde spora o kadar büyük bir önem verilmediğini belirtmiştir.(12).

Türk futbolcuları 2 Eylül 1931 tarihinde İstanbul'a dönmüşlerdir. Daha rıhtımda, takım kaptanı Zeki Rıza şunları söylemiştir: "Darülfünun takımının Rusya seyahati hakkında size müşahade ve intibalarını anlatmadan evvel Rus toprağına ayak bastığımız saatten ayrıldığımız saate kadar gördüğümüz hüsnü kabul ve misafirperverlikten dolayı bütün arkadaşlarımızın namına Rus sporcularına, Rus halkına ve hükümetine teşekkür etmeyi bir borç bilirim. Takımımıza Rusya'da tahmin edemeyeceğiniz kadar büyük bir misafirperverlik gösterilmiş, izzaz ve ikramda bulunmuştur... Ruslar futbolda çok enerjik ve atılgan bir oyun sistemi tatbil ediyorlar. Maçları ancak bu sayede kazanmışlardır."(13).

Darülfünun takımı Sovyetler Birliği'nde iken, "Komunističeska mladej" adlı spor yelkenlisi ile Sovyet sporcuları İstanbul'a gitmişlerdir. Bu Sovyet spor heyeti İstanbul'da beş gün kalmış, Türk spor makamlarının yardımıyla İstanbul'un turistik yerlerini ziyaret etmiştir. Türk kamuoyu, Sovyet sporcularını sevgi ile karşılamış ve uğurlamıştır.(14). Gazeteler de Sovyet spor heyetinin resimlerini basmıştır.

18 - 30 Ekim 1932 döneminde bir Sovyet spor heyeti Türkiye'de bulunmuştur. Heyete Diyomin başkanlık etmiştir. SSCB ulusal futbol takımının bu ziyareti iki halk arasındaki dostluğun yeni bir gösterisiydi. Bu sporcuların geleceğine dair Türk gazeteleri daha 5 Eylül'de yazmaya başlamışlardı. Büyük heyete 7 güreşçi ile 24 futbolcu girdiğini bildirmişlerdir.(15). Sovyet spor heyeti de Türkiye'de büyük bir içtenlikle karşılanmış, yarışmalar başlamadan Türk basını Sovyet futbolunun üstünlüğünü şu sözlerle belirtmiştir: "Hiç şüphe yok ki misafirlerimiz, Sovyet spor teşkilatlarının gösterdiği inkişaf ve tekâmülü bize tanıtmış olacaktlardır."(16).

10 - *Ibid*

11 - *Ibid*

12 - "Hakimiyeti Milliye", "Cumhuriyet", 25 Ağustos 1931

13 - "Hakimiyeti Milliye", "Cumhuriyet", 3 Eylül 1931

14 - "Akşam", "Cumhuriyet", 26 Ağustos 1931

15 - "Cumhuriyet", 5 Eylül 1932

16 - "Cumhuriyet", 18 Ekim 1932

Sovyet sporcularının Türkiye ziyaretine ilişkin tanınmış Türk sporcu su Kemal Rifat basın temsilcilerine şunları söylemiştir: "1924'te faal bir sporcu olarak gittiğim Rusya'yı, 1931'de idareci ve hakem olarak gördüm. Bu geçen seneler zarfında Sovyet sporunun, bilhassa Sovyet spor teşkilâtının inkişaf ve tekâmülü cidden şayanı hayretti. 1924'de Rusya'nın mütevazi bir stadında ancak 30 bin kadar seyircinin karşısında oynamıştık. 1931'de ise 80 bin kişi alan muhteşem bir stadı hıncahınç dolu bulduk; eğer yer olsaydı seyircilerin adedi 150 bini de aşardı."(17).

İstanbul'da Sovyet takımı Halkevi spor takımı ile karşılaşmıştır. Dostluk havası içinde geçen maçı kalabalık bir seyirci kitlesi izlemiştir. Maçı seyredenler arasında Başbakan İsmet İnönü ve başka Türk devlet adamları da bulunuyordu.(18)

Sovyet ulusal futbol takımının Türkiye'yi bu ziyaretinde takıma çok yakın bir ilgi gösterilmiştir. Halkevi Spor Kulübünde, İstanbul'daki Sovyet elçiliğinde kabuller verilmiştir. Sovyet sporcuları Atatürk anıtına çelenk koymuşlardır.

Türk gazeteleri, Sovyet ulusal futbol takımının ziyaretini haber ve resimlerle yansıtmıştır.(19).

1933 yılının 12 Temmuzundan 20 Ağustosuna kadar, yani 38 gün süresince büyük bir Türk spor heyeti Sovyetler Birliği'nde bulunmuştur. Heyete 40 Türk sporcusu dahil edilmiştir. Tanınmış Türk spor idarecisi Cevdet Kerim Bey heyete başkanlık etmiştir.(20),

Türk basını, spor heyetinin 14 Temmuz'da Moskova'da tanınmış Sovyet sporcuları, politika adamları ve Türk elçiliği mensupları tarafından büyük bir sevgi ile karşılandığını bildirmiştir. SSCB Spor Örgütü başkanı Kouriz, Türk halkını ve Türk spor heyetini selamlamış, konuklarının bu ziyaretinin sağlam Sovyet - Türk dostluğunun daha da güçlenmesine katkıda bulunacağı güvenini belirtmiştir ve şunları söylemiştir: "Bu dostluktan dolayı mağrur ve müftehîrîz ve sizin muvasalatından dolayı samimi surette bahtıyarız."

Cevdet Kerim cevap vererek teşekkürlerini sunmuş ve şunları söylemiştir: "Biz de milletlerimiz arasında mevcut olan ve bütün dünyanın nazarı dikkatini celbetmekte bulunan dostluktan dolayı mağrur ve müftehîrîz."(21).

Türk spor heyetinin Moskova'ya vardığı gün, Dışişleri Komiser Yardımcısı L. M. Karahan, "Komsomolskaya Pravda" gazetesine bir beyanat vererek, Sovyet - Türk dostluğunu, Sovyet ve Türk sporcuları arasın-

17 - *Ibid*

18 - "Cumhuriyet", 22 Ekim 1932

19 - "Cumhuriyet", 19, 21, 22 Ekim 1932

20 - *Ibid*

21 - "Hakimiyeti Milliye", "Akşam", "Cumhuriyet" 15 Temmuz 1933

daki gelişmeyi ve sporun Türkiye'de genellikle gelişmesini gözden geçirmiştir.

Sovyet - Türk dostluğunun güçlenmesine ve spor alanındaki işbirliğinin buna katkısına değinen L. M. Karahan, iki ülke arasındaki dostluk ilişkilerinin yalnız diplomasinin değil, iki ülke halklarının isteğinin bir meyvesi olduğunu belirtmiştir.(22).

Moskova'daki Türk sporcuları, "Dinamo" stadyumunda iki maç oynamışlar ve Moskovalıların dikkatini çekmişlerdir. Maçları hemen hemen 150 bin kişi seyretmiştir. Sovyet devletinin tanınmış önderleri de maçlarda hazır bulunmuşlardır.

L. M. Karahan, Türk spor heyeti başkanı Cevdet Kerim'i 16 Temmuz günü kabul etmiş ve onunla uzun süre konuşmuştur.(23). 1 Ağustos'ta L. M. Karahan, spor heyeti onuruna bir yemek vermiştir. Bunda Türk sporcuları, Sovyet sporcuları ve Türk elçilik mensupları hazır bulunmuştur. Kabul dostluk ve içtenlik havası içinde geçmiştir.(24).

SSCB'de Türk futbolcuları Moskova, Leningrad, Voznosensk, Gorki, Harkov, Kiev ve Odesa'da maçlar yapmışlardır. Türk futbolcuları daha 16 Sovyet kentinde maça davet edilmiş, fakat bunun gerçekleştirilmesi olanak dışıymış.(25). Gittiği her yerde Türk sporcuları büyük bir ilgi ve sevgiyle karşılanmışlardır.

Türk sporcularının SSCB'ye bu ziyareti de Türk - Sovyet dostluğunun bir göstergisine dönüşmüştür. Türk ve Sovyet basını her gün haberler ve resimler vermişlerdir. "Fizkultura i sport" dergisi 18 Temmuz tarihli özel sayısında Türk spor heyetinin Sovyetler Birliğini ziyaretini geniş ölçüde yansıtmış, 1924, 1925, 1931 ve 1932 yıllarında SSCB ile Türkiye arasında spor hareketleri teati edildiğini belirtmiştir. Derginin kapağında "Dinamo" stadyomu, Sovyet ve Türk bayrakları ve yukarıda sıralanan yıllar görülmektedir. Ayrıca "Dost Türkiye'nin sporcularına selamla" diye yazılmıştır.(26).

Türkiye gazeteleri, SSCB'de spor yöneticilerinin Türk spor heyeti başkanı Cevdet Kerim'e Sovyetlerin yüksek spor madalyasını tevdi ettiklerini büyük bir memnunlukla yazmışlardır. Cevdet Kerim'in bu madalyayı, Sovyet sporcularının Türk halkına karşı saygısının ve iki halk arasındaki dostluğun bir simgesi olarak kabul ettiğini belirttiği sözlerini de vermişlerdir.(27).

Türk spor heyetinden güreşçiler 19 Temmuz'da Moskova'nın "Kültür

22 - "Komsomolskaya Pravda", 14 Temmuz 1933

23 - "Cumhuriyet", 17 Temmuz 1933

24 - "Cumhuriyet", 2 Ağustos 1933

25 - "Cumhuriyet", 17 Temmuz 1933

26 - "Fizkultura i Sport", 18 Temmuz 1933

27 - "Hakimiyeti Milliye", 12 Temmuz 1933

Park"ında 25 bin seyirci önünde Sovyet güreşçileriyle karşılaşmışlardır. Bundan sonra Sovyetler Biğliği'nin başka kentlerini ziyaret etmişlerdir. (25).

Türk spor heyetinin Sovyetler Birliği ziyaretinin sonlarına doğru heyet başkanı Cevdet Kerim, TAS Ajansı muhabirine şu beyanati vermiştir: "Sovyet Rusya'da 35 gün kaldık. Bir çok şehirleri ziyaret ettik. Her yerde hüsnü kabul gördük. Türk ve Rus milletlerinin büyük dostluğuna tamamen uygun olan bu samimi dikkatten dolayı çok mütehasis olduk. Sovyet dostlarımızdan teessürle ayrılıyorruz. Fakat yakında Sovyetler Birliği sportmenlerini Türkiye'de selamlayacağımız ümidi ile müteselliyiz. Buradaki ikametimiz esnasında Sovyet - Türk dostluğunun ehemmiyetini müdrük olarak hakkımızda dostane neşriyatta bulunmuş olan Sovyet matbuatına bilhassa teşekkür ederiz. Büyük Sovyet Rusya'nın devlet adamlarına ve bütün Rus milletine selanlarımızı iblağ etmenizi bir kere daha rica ederim."(29).

Türk spor heyetinin SSCB'yi ziyareti vesilesiyle "Hakimiyeti Milliye" gazetesi, "Sporcularımız Sovyet Rusya'da" başliğı altında özel bir yazı yayınlamıştır. Bu yazıda sporun, SSCB ile Türkiye gençlerini ne kadar yakınlaştırdığı ve böylelikle iki halk arasındaki dostluğun sağlamlaşmasına katkıda bulunduğu üstüne görüşler belirtilmiştir. Yazıda şunları okuyoruz: "Biz bizzat müsabakaya değil, müsabaka için karşı karşıya gelen iki dost genç ve güzide zümreye kıymet veriyoruz. Ve iki dost memleketin yüksek menfaatlerinin bu iki genç ve güzide zümrenin birbirlerini yanılmadan tanımasında olduğuna inanıyoruz."(30).

Cevdet Kerim'in başkanlığındaki spor heyeti 20 Ağustos'ta İstanbul'a dönmüştür. Türenle karşılanan heyet onuruna CHP bir resmi kabul düzenlemiştir. Sovyet - Türk dostluğu ve iki ülke arasındaki sportif bağların genişletilmesi üstüne içten ve çok güzel sözler söylenmiştir.(31).

Türk spor heyetine, Sovyetler Birliği seyahati sırasında "Cumhuriyet" gazetesinden bir gazetecinin de eşlik ettiğini belirtmemiz gerek.

Yine Cevdet Kerim'in başkanlığında başka bir spor heyeti 1934 yılının 29 Temmuzundan 20 Ağustosuna kadar Sovyetler Birliği'nde kalmıştır.(32). "Kızılay" Spor Kulübünün bu heyetine atletizm oyuncularını, güreşçi ve futbolcular dahil edilmişlerdir. Heyet Moskova, Leningrad, Harkov, Kiev ve Odesa'da yarışmalara katılmıştır. Heyete Türk gazetecileri eşlik etmişlerdir.(33).

28 - "Cumhuriyet", 20 Temmuz 1933

29 - "Cumhuriyet", 21 Ağustos 1933

30 - "Hakimiyeti Milliye", 6 Ağustos 1933

31 - "Hakimiyeti Milliye", "Cumhuriyet", 21 Ağustos 1933

32 - "Cumhuriyet", "Akşam", 30 Temmuz 1934

33 - "Cumhuriyet", "Akşam", 23, 24 Temmuz 1934

Türk sporcuları Moskova, Leningrad, Kiev, Harkov ve Odesa'da sevgi ile karşılanmışlardır. 29 Temmuz günü Odesa'ya ayak basınca Türk sporcularını Dışişleri Bakanlığı temsilcileri, yerel devlet ve parti yöneticileri, Fizik Kültür ve Spor Konseyi temsilcileri, turistik örgüt üyeleri ve Odesalılar tarafından törenle karşılanmışlardır.(34). Ertesi günü Türk sporcularını Moskova'da daha da törensel bir biçimde karşılamışlardır.(35). Karşılama töreninde karşılıklı demeçler teati edilmiştir. Türk heyet başkanı Cevdet Kerim ile Feyzi Bey'i 1 Ağustos'ta Yüksek Fizik Kültür ve Spor Konseyi başkanı Natipov kabul etmiştir. Görüşmede Sovyet Dışişleri bakanlığı temsilcileri ve Türk elçiliği mensupları hazır bulunmuştur. 31 Temmuz'da Cevdet Kerim'i SSCB Dışişleri Bakanlığında, bakan yardımcısı L. M. Karahan kabul etmiştir. Görüşmede, spor bağlarının genişletilmesi ve Sovyet - Türk dostluğunun güçlendirilmesi sorunları ele alınmıştır.(36). Aynı gün Türk spor heyetinin bir kısmı Moskova Spor Enstitüsüne "LENİN" madalyasının verilmesi ve yeni ders yılının açılışı vesilesiyle düzenlenen törende hazır bulunmuştur. Törende verdikleri demeçte Sovyet konuşmacıları Moskova'da konuk bulunan Türk spor heyetini selamlayarak, Türkiye'de sporun gelişmesinden, SSCB ile Türkiye arasındaki sportif işbirliğinin Sovyet - Türk dostluğuna yaptığı katkıdan memnurluk belirtmişlerdir. Buna cevap olarak yaptığı konuşmada Türk spor heyeti başkanı Cevdet Kerim, Türk spor heyetine gösterilen konukseverlikten ötürü şükranlarını sunmuş, Sovyet - Türk dostluğu konusunda sevgi dolu sözler söylemiş, çok alkışlanmışdır.(37).

Spor heyetini Moskova'da olduğu gibi Sovyetler Birliği'nin öteki kentlerinde de büyük bir ilgi ile karşılamışlar, onuruna resmi kabuller vermişlerdir. Kabullerde SSCB ile Türkiye halkları arasındaki dostluk için kahde tokuşturulmuştur.(38).

Türk spor heyeti Leningrad'ta özellikle çok büyük bir içtenlikle karşılanmışdır.

11 Ağustos'ta Cevdet Kerim'i Leningrad Şehir Meclisi Başkanı kabul etmiştir. Orada Cevdet Kerim şu konuşmayı yapmıştır: "Büyük Türk - Sovyet dostluğunun nasıl doğduğunu her iki millet arasında bilmeyen kimse yoktur. Binaenaleyh Türk sporcularının Sovyet Rusya'da büyük bir misafirperverlikle karşılanmalarının ve kabul görmelerinin sebebi pek çabuk anlaşılır. Dostlarımızın geçen seneye nisbetle her sahada büyük terakkiler elde ettiğini görmekle bahtiyarız. İki memleket gençliğini karşılaştıran müsabakalar milletlerimizi birbirine daha ziyade yakla-

34 - "Akşam", "Hakimiyeti Milliye", 30 Temmuz 1934

35 - "Hakimiyeti Milliye", 31 Temmuz 1934

36 - "Hakimiyeti Milliye", 2 Ağustos 1934

37 - *İbid*

38 - "Hakimiyeti Milliye", "Akşam", 10 Ağustos 1934

tırmakta ve Türk - Sovyet dostluğunu teşvik ve tarsin eylemektedir." (39).

Türk spor heyetinin Sovyetler Birliği'ni bu ziyareti sırasında her iki ülke gazetelerinin de tüm yarışmaları ve Türk heyeti onuruna verilen kabulleri yansıttığını belirtmek yerinde olur. Türk spor heyetine bir çok genç kızın da dahil edilmiş olduğu üzerine dikkat çekilmiştir. Türk basını, Rusların, Türk heyetini o kadar büyük konukseverlikle karşılamasının güzel Sovyet - Türk dostluğundan ileri geldiğini belirtmişlerdir.(40). Sovyet günlük gazeteleri ve spor gazete ve dergileri Türk spor heyetinin ziyaretini çok sayıda haber, yazı ve resimlerle yansıtmışlardır.(41). Türk basını da bundan büyük memnunluk duyduğunu belirtmiştir.(42).

Cevdet Kerim'in başkanlığında Sovyetler Birliği'nde bulunan Türk spor heyeti vesilesiyle "Hakimiyeti Milliye" gazetesi 6 Eylül 1934'den 23 Eylül'e kadar Fransız Robert Perie'nin SSCB'de sporun gelişmesi üstüne yazı dizisine özel bir yer ayırmıştır. Bir tek soruna - Sovyetlerde sporun gelişmesine ve ulaştığı başarılarla dair uzun bir yazı dizisidir bu, "Sovyet Memleketinde Spor" başlığı altında yayınlanan yazılarda Parti ve devlet yönetiminin sporun gelişmesine gösterdiği yakın ilgi, sporun örgütlenmesi, spor kadroları hazırlığı, spor tesisleri, Sovyet gençliğinin spora ilgisi, piyoniyе örgütü ve spor, spor okulları, Sovyet sporcularının başarıları gibi çok önemli konular işlenmiştir. Fransız uzmanların SSCB'de sporun gelişmesi üstüne yaptıkları değerlendirmeler özellikle vurgulanmıştır. Bu yazıların Türk basınında çıkmasının nedeni Sovyetler Birliğinde sportif kuruluşun Türkiye'ye tanıtılmasıdır. Yazı dizisi 23 Eylül'de Kızıl Meydan'da yapılan bir spor bayramıyla sona ermiştir.(43). Yazılarda SSCB'de spordan, gençliğin eğitilmesinde çok yararlandığı üzerine okurların dikkati çekilmekteydi.

12 Ekim ile 3 Kasım 1935 günleri arasında SSCB Yüksek Fizik Kültür ve Spor Konseyi Başkanı Mançev'in başkanlığında büyük bir Sovyet spor heyeti Türkiye'de bulunmuştur.(44). Heyete futbol, tenis ve güreş takımları girmektediri.

12 Ekim'de İstanbul'a varan Sovyet heyetini içtenlikle, Sovyet - Türk dostluğunu selamlayan sözlerle karşılamışlardır. İstanbul'daki tüm spor

39 - "Hakimiyeti Milliye", "Milliyet", 12 Ağustos 1934

40 - "Hakimiyeti Milliye", 12 Ağustos 1934

41 - "İzvestiya", "Raboçaya Moskva", "Komsomolskaya Pravda", 4 Temmuz 1934

42 - "Hakimiyeti Milliye", 23 Temmuz 1934 - 5 Ağustos 1934

43 - "Hakimiyeti Milliye", 6 - 23 Eylül 1934, "Sovyet Memleketinde Spor"

44 - "Cumhuriyet", 4 Eylül 1935

külüpleri, Sovyet ve Türk bayraklarını dalgalandırarak karşılama şenliğine gelmiştir.

Sovyet spor heyeti, Türkiye'de bir çok kenti ziyaret etmiş, her yerde sevgi ile karşılanmıştır.

Türkiye'den "Çiçerin" gemisiyle ayrılırken Sovyet heyeti başkanı, TASS Ajansı muhabirine verdiği beyanatta şunları söylemiştir: "Sovyet sporcularının seyahati yeni ve parlak bir Sovyet - Türk dostluk tezahüratına münkalib olmuştur. Daha Türkiye'ye geldiğimiz anda samimi dostlar arasında olduğumuzu hissettik. Türkiye'de kaldığımız iki hafta zarfında Türk ulusunun bize karşı olan sevgisinin ne kadar derin olduğunu anlamak imkanını elde ettik. Bütün yol esnasında harareti alakaya mazhar olduk. Veda bilhassa heyecanlı oldu. Binlerce halk, dost bir memleket mümessillerine "Allahaismarladık" demek için sokaklara fırlamıştı." (45).

1936 yılında başka bir Türk spor heyeti Sovyetler Birliği'ni ziyaret etmiştir. Heyet 14 Eylül 1936 tarihinde İstanbul'dan Moskova'ya hareket etmiş (46), 7 Ekim 1936'da İstanbul'a dönmüştür.(47).

Heyete futbolcular, güreşçiler, eskrimciler ve bisikletçiler olmakla toplam 57 sporcu katılmıştır. Sinop mebusu Cevdet Kerim heyete başkanlık etmiştir. "Cumhuriyet" gazetesinin bir muhabiri bu kez de heyete eşlik etmiştir. Türk sporcuları, Sovyet insanlarınca içtenlikle karşılanmıştır.

SSCB dönüşü heyet başkanı Cevdet Kerim, basın temsilcilerine şu açıklamada bulunmuştur:

"Seyahat 22 gün devam etti. Sovyet hükümet erkânının, spor teşekküllerinin ve gençliğinin bize karşı gösterdikleri alâka iki memleketin büyük dostluğunun icap ettirdiği samimiyete lâyık derecede ve kuvvette olmuştur. Bu noktayı memnuniyetle kaydetmeyi vazife bilirim. Her şehirde karşılanma ve uğurlanmamız, halk kütlesinin candan iştirakiyle ve büyük tezahürarla cereyan etmiştir. Sovyet matbuatı da bize karşı büyük alaka göstermiş, gerek sporcularımız ve gerekse bu vesileden istifade ederek dostluğumuz hakkında kıymetli ve fasılasız neşriyatta bulunmuştur. Bilindiği üzere biz Sovyet Rusya'ya güreş, eskrim, bisiklet ve futbol olmak üzere dört ekiple gittik. Bunlardan güreş, eskrim, bisiklet takımımız tamamen muvaffak olmuştur."(48).

Türk kamuoyu ve basının, Sovyetler Birliği'nde havacılık sporunun gelişmesini yakından izlediklerini de belirtmemiz gerek. Dahası var. Sovyet başarılarını öğrenmek, SSCB'nin örneğini kendine kılavuz edinmek

45 - "Cumhuriyet", 4 Kasım 1935

46 - "Akşam", "Cumhuriyet", 30 Ağustos 1936

47 - "Tan", "Cumhuriyet", 8 Eylül 1936

48 - "Cumhuriyet", 8 Ekim 1936

için çaba harcıyorlar. SSCB'de havacılıkta yeni bir rekor kınldığı zaman Türk gazeteleri hemen TASS Ajansının bu haberini veriyor, Sovyet basınında bu konu üstüne çıkan yazılardan iktibaslar yapıyordu.(49). Sovyet uçmanlarının kutup üzerindeki uçuşu Türk kamuoyunun özellikle ilgisi- ni çekmiştir. Türkiye gazeteleri SSCB'nin bu önemli başarılarını yansıtmışlardır.

Burada incelenen dönemde SSCB'de artık spor alanında önemli bir gelişme elde edilmişti. 1924 yılından sonra Sovyet - Türk ilişkilerinin çok yönlü gelişmesine koşturarak spor alanında da bir işbirliğine gidilmiştir. İki ülke sporcuları, aralarında aktif bağlar kurmaya çalışmış, böylelikle iki halk arasındaki ilişkilerin gelişmesine katkıda bulunmuşlardır. SSCB'de sporun gelişmesini gözönünde bulunduran Türk sporcuları, Sovyet sporcularıyla temas kurma, örgütlenme ve kadro hazırlama alanlarında Sovyet deneyinden yararlanma yolunda çaba harcamışlardır.

Bu dönemde iki ülke hükümetleri, sportif temasları teşvik ettikten başka, iki ülke arasında sportif bağların genişlemesine aktif olarak yardımcıda bulunmuşlardır. Amaç, iki ülke gençlerinin ve dolayısıyla halkların birbirlerini daha iyi tanımalarını sağlamaktır. Gerçekten de incelenen dönemde SSCB ile Türkiye arasındaki sportif işbirliği Sovyet - Türk dostluğunun sağlamlaşmasına katkıda bulunmuştur. Sovyet spor heyetlerinin Türkiye'ye, Türk spor heyetlerinin de Sovyetler Birliği'ne yaptıkları ziyaretler, Sovyet - Türk dostluğunu simgeleyen gerçek bayramlara dönüşmüştür.

Her iki ülkede de basın, karşılıklı spor temaslarını propaganda etme işinde önemli rol oynuyordu. İki ülke arasındaki spor temaslarını hem haberlerle, hem de ayrı yazılarla yansıtıyordu. Böylece, SSCB ile Türkiye arasındaki sportif işbirliğinin, iki ülke gençlerinin birbirini tanımasına, iki halk arasındaki güvenin artmasına ve sonuç olarak Sovyet - Türk dostluğunun güçlenmesine yardımcıda bulunduğunu gösteriyordu.

Türkiye basını, SSCB'de sporun nasıl örgütlendiğini ve sporcuların nasıl yetiştirildiklerini anlatan çok yazılar yayınladı. Ve böylece SSCB'nin sportif alandaki deneyini yaydı.

30'larda SSCB ile Türkiye orduları ve spor örgütleri arasında oldukça aktif temaslar geliştirildi. Askersel ve sportif heyetlerin ziyaretleri iki hükümetin isteği üzerine yapılmış ve özellikle iki ülke gençlerinin birbirini daha iyi tanımaları amacını izlemiştir. Çünkü bu, iki halkın birbirini tanımalarının ve aradaki güvenin artmasının temel gereğidir.

SSCB ile Türkiye orduları ve spor örgütleri arasındaki bağlar incelenen dönemdeki Türk - Sovyet dostluğunun güçlenmesine ve iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesine önemli ölçüde yardım etmiştir.

49 - "Cumhuriyet", 21, 22 Temmuz 1936; 20, 22 Haziran 1937, 14 Temmuz 1937; "Hakimiyeti Milliye", 2 Şubat 1934

SONUÇ

Doğu halklarına emperyalizmin baskısından kurtuluş yolunu gösteren Büyük Ekim Sosyalist Devrimi, Türkiye ulusal kurtuluş hareketinin oluşup gelişmesini ve utku kazanmasını da çok etkilemiştir. Büyük Ekim Sosyalist Devriminden esinlenen ve ondan örnek alan Anadolu halkı, Türk halkının büyük önderi M. K. Atatürk'ün yönetimi altında ve Sovyet Rusya'nın askersel, maddesel ve tinsel yardımıyla saldırganlara karşı amansız bir savaş yürüterek Türk halkının ulusal bağımsızlığını elde edip Türkiye Cumhuriyetini kurmuştur.

Daha emperyalizme karşı verilen ortak amansız savaş günlerinde Büyük Ekim Sosyalist Devrimi önderi V. İ. Lenin ile Türkiye'de ulusal kurtuluş hareketi önderi M. K. Atatürk arasında karşılıklı güven ilişkileri yaratılmış, bu ilişkiler çok geçmeden Sovyet ve Türk halkları arasında, Sovyet Rusya ile Türkiye Cumhuriyeti arasında samimi bir dostluğa dönüşmüştür.

V. İ. Lenin ile M. K. Atatürk'ün Sovyet - Türk dostluğunun temellerinin atılması ve gelişimine katkıları çok büyüktür. Sovyet Rusya ile Türkiye arasındaki dostluğun her iki halkın yararına olduğu gibi, Ortadoğu ve dünya barışının pekiştirilmesinin de yararına olacağı inancıyla V. İ. Lenin ile M. K. Atatürk, Sovyet - Türk dostluğunu sağlamlaştırma yolunda olabildiği kadarıyla çok ve içten çaba harcayarak bu dostluğu kalıcı ve yararlı yapmak için uğraşmışlardır. Burada bir kez daha belirtelim ki M. K. Atatürk, iç ve uluslararası nitelikte bir çok güçlük ve engellerle karşı karşıya bulunduğu halde, yine de Türk - Sovyet ilişkilerinin gittikçe geliştirilmesi için sürekli olarak çaba harcamıştır. Bu yolda M. K. Atatürk, kitle habereşme araçlarından etkin ve başarılı biçimde yararlanmıştır.

16 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşması, Sovyetler Birliği ile Türkiye arasında bir dostluk ve kardeşlik anlaşması idi. Bu SSCB ile Türkiye halkları arasında dostluk ilişkileri kurulmasında V. İ. Lenin ile M. K.

Atatürk'ün yaptığı uğraşların hukuksal ve uluslararası hukukça onaylanmış bir belgesiydi. Aynı zamanda bu belge, Sovyet - Türk dostluğunun başarılı gelişmesi için bir başlangıç idi.

Bu çalışmada incelenen dönemde Sovyet - Türk ilişkileri 17 Aralık 1925 tarihinde Paris'te imzalanan Sovyet - Türk Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşmasına dayalı olarak sürekliliği bir şekilde gelişmiştir. Bu anlaşmanın yürürlük süresi, 1929, 1931 ve son olarak 1935 yılında olmak üzere, 1945 yılına kadar üç kez uzatılmıştır. Özel protokollerin imzalanması, yalnızca anlaşmanın yürürlük süresini uzatmamış, ayrıca anlaşmanın etkinliğini de artırmış ve Sovyet - Türk ilişkilerini derinleştirip geliştirmiştir.

Başbakan İsmet İnönü'nün 1932 yılında Moskova ziyareti ve Sovyet yöneticileriyle görüşmeleri olduğu gibi, Türkiye Cumhuriyetinin 10. yıldönümü vesilesiyle 1933 yılında K. E. Vorosilov'un başkanlığında Sovyet hükümet heyetinin Türkiye ziyareti de Sovyet - Türk ilişkilerinin gelişmesine çok yardım etmiştir. Bu iki resmi ziyaretten sonra SSCB ile Türkiye arasındaki ilişkilerin gelişiminde büyük bir canlılık göze çarpmıştır. Politik temaslar sıklaşmış, ekonomik işbirliği ve SSCB'nin Türkiye'ye ekonomik yardımı artık planlı bir nitelik kazanmıştır. Sovyetler Birliği, Türkiye'nin sanayileşmesine para, donatı ve uzmanlarla daha sistemli ve aktif olarak yardım etmeye başlamıştır. Bilim, kültür ve spor alanlarındaki işbirliği aktifleşmiştir. 1934 yılında askersel işbirliği ve yardımlaşma alanındaki ilişkilerde özellikle çok aktif temaslar gerçekleştirilmiştir. 1932 - 1937 yılları döneminde Sovyet - Türk ilişkilerinin genellikle çok aktifleştiği ve yaşamın hemen de tüm alanlarını kapsadığı görülmektedir.

Burada incelenen dönemde SSCB ile Türkiye arasında, uluslararası ilişkiler alanında da etkin bir işbirliği yapılmıştır. Uluslararası görüşmelerde, konferans ve toplantılarda SSCB ile Türkiye arasında, 1936'da Boğazlar konusundaki Montrö Konferansı dışında tam bir görüş birliği ve yardımlaşma vardı.

Belirtmek istediğimiz bir olgu da bu dönemde SSCB ile Türkiye arasındaki uluslararası ilişkilerde ilk kez karşılıklı saygı ve güven temeli üzerinde dostluk kurulmuştur. Sovyetler Birliği, büyük devlet olma durumundan yararlanıp Türkiye'ye hiç bir koşul yüklemiyor, kendi görüşlerini dayatmıyordu. Sovyetler Birliği Türkiye'ye herhangi bir çıkar gözetmeden ve siyasal koşul öne sürmeden yardım ediyordu. SSCB, Türk halkına içtenlikle saygı duymakta ve Türk halkının ulusal çıkarlarını her zaman gözönünde bulundurmaktadır. Hatta 1932 yılında Sovyetlerin Türkiye'ye verdikleri kredi, Türkiye açısından son derece yararlı ve uluslararası pratikte günümüze dek eşi görülmemiş bir kredi örneği olarak kalmıştır.

Tek sözle 30'lardaki Sovyet - Türk dostluğu, değişik toplumsal düzene sahip ülkelerin barış içinde yanyana yaşamarına ilişkin Lenin ilkesinin doğruluğunu uygulamada kanıtlamış ve M. M. Litvinov ile T. R. Aras tarafından Batı temsilcilerine, devletler arasındaki kardeşçe ilişkiler için defalarca örnek olarak gösterilmiştir. Bu dostluğun gerçek niteliğini olduğu gibi anlayabilmek için, onun Osmanlı sultanları ile Rus Çarlarının saldırgan iştahları sonucunda 1918 yılına kadar birbirlerine karşı barışmaz şekilde düşman haline getirilmiş iki devlet ve iki halk arasında kurulmuş bir dostluk olduğu gözönünde bulundurulmalıdır. 1677'den, 1918 yılına kadar Rusya ile Türkiye arasında 13 savaş olmuştur. 241 yıllık bu dönemde iki ülke hemen hemen 50 yıl yüreyle savaşmış ve iki halk arasında kuvvetli bir düşmanlık yaratılmıştır.(1). Öyleyken, Büyük Ekim Sosyalist Devrimi düşünceleri ve V. İ. Lenin'in dehası sonucu, Sovyet Rusya ile Türkiye arasında, SSCB halkları ile Türkiye halkı arasında, kısa bir tarihsel süre içinde, kardeşçe duygu ve bağlar kuruldu ve bunlar uluslararası ilişkilerde örnek olarak gösterilebilecek bir nitelik kazandı.

Sovyetler Birliği ile Türkiye arasındaki ilişkilerin olumlu bir şekilde gelişmesinden her iki taraf da yararlanmışır. Bu durumu Ortadoğu ve dünya barışının korunmasına da yardım etmiştir.

Fakat Sovyet - Türk dostluğundan Türkiye'nin en çok yararlandığı kuşku götürmez bir olgudur. Türkiye, SSCB'nin yardımı sayesinde ulusal bağımsızlığını kazandı, emperyalistlere devlet bağımsızlığını kabul ettirdi, SSCB'nin maddesel yardımından ve yaratıcı deneyinden yararlanarak sanayileşme yoluna koyuldu. 30'larda Türkiye'nin çeşitli alanlardaki Sovyet deneylerini öğrenmek ve uygulamak için çok çaba harcadığını gösteren veriler çoktur. SSCB örneğine göre ve Sovyet uzmanlarının yardımıyla 1934 yılında Türkiye'de beş yıllık iki sanayi planını uygulamak için harcanan çabaları anımsatmak yeterlidir kanısındayız.

Bütün bunlara karşın, Türkiye'de, onu Batı dünyasına bağlayıp, Sovyetler Birliğine karşı koymak isteyen güçler vardı ve bunların etkisi özellikle 1937'den sonra güçlenmişti. Bunlar ulusun çıkarlarını değil kendi grupsal çıkarlarını düşünen komprador burjuva çevreleriydi. Bunların halk aleyhtarı eylemlerini Batılı emperyalistler aktif olarak desteklediler.

M. K. Atatürk'ün ağır hasta oluşundan ve Celal Bahar, İsmet İnönü ve T. R. Aras'ın Batı yanlısı politikasından yararlanan, Sovyet - Türk dostluğu düşmanları eylemlerine hız vermişler ve Türkiye'yi Batı emperyalistlerinin arabasına bağlayan girişimleri sistemli olarak uygulamaya başlamışlardır.

1 - "Gençlik Ansiklopedisi", Ankara, 1969, s. 77

Türkiye'nin Batılı devletlerle ilişkilerinin 30'ların başlarına kadar gergin olduğu söylenebilir. 1928 yılında İtalyan - Türk Dostluk anlaşması imzalanmış olduğu halde Türkiye'nin burnu dibinde - Rodos adasında askeri üs kuran İtalya, Türkiye'den toprak iddialarında bulunmaktaydı. Türkiye Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Numan Menemencioglu'nun belirttiği gibi "Bunlar varoldukça, Türkiye, İtalya konusunda huzura kavuşamayacaktır." (2). Hitler'in iktidara geçmesinden sonra Almanya'nın Balkanlar'a ve Ortadoğu'ya artan yayılışı, Türkiye'nin dış politik durumunu daha da karmaşık hale soktu.

Bu ortamda Batılı devletlerin baskısı ve Türkiye'deki gerici komprador çevrelerin etkisi altında ve dünya ekonomik bunalımının yarattığı ciddi ekonomik güçlükler koşullarında Türk hükümeti emperyalist devletlerle politik ve ekonomik bağlarını genişletme yoluna koyuldu.

1930 yılında Musul sorununu çözme temeli üzerinde Türkiye, İngiltere ile yakınlaşma yolunu tuttu. Fransa ve Almanya ile bağlarını aktifleştirdi. 1930 yılının Şubat ayında Fransız - Türk dostluk ve arbitraj anlaşması, aynı yılın Mayıs ayında ise Türk - Alman Ticaret Anlaşması imzalandı. 1930'un Ekiminde Yunan - Türk dostluk, tarafsızlık ve arbitraj anlaşması ile deniz seyrişeferi mukavelesi imzalandı. 1933 yılında Ankara'da, dışarıdan gelecek bir saldırıya karşı ortak sınırları güven altına almak için Yunan - Türk anlaşması imzalandı, 1934 yılının Şubat ayında ise Türkiye, Balkan Antantı'na üye oldu.

Türkiye, İran, Irak ve Afganistan'ın üye olduğu Sadabat Paketi'nin hazırlık işlerinde de Türkiye hükümeti önemli bir rol oynadı. Bu pakt, 8 Temmuz 1937 tarihinde Tahran'ın "Sadabat" sarayında imzalandı ve SSCB'nin güney sınırlarında İngiltere'nin etkisi altında bulunan ülkeler gruplaşmasının meydana getirilmesini amaçlıyordu. Bu pakt İkinci Dünya Savaşının öngünlerinde kendi kendini feshetti.

T. R. Aras'ın 1937 Şubat'ında Milano'da İtalyan meslektaşları ile görüşmesi, Sovyet - Türk ilişkilerinin bozulmasında önemli bir rol oynadı. Çünkü G. V. Çiçerin ile T. R. Aras arasında 1926 yılında Odesa'da varılan anlaşmaya göre, taraflar üçüncü tarafla yaptıkları görüşmeler konusunda birbirlerine bilgi vermekle yükümlüydüler. Oysa Türkiye Dışişleri Bakanı, Milano görüşmeleri hakkında Sovyetler Birliği'ne herhangi bir bilgi vermedi. Dünya basını ise bu olayı, Türkiye'nin Sovyetlere karşı dostça olmayan bir davranışı diye niteledi. (3).

1936'da yapılan Boğazlar'la ilgili Montrö Konferansı sırasında T. R. Aras'ın tutumu, Sovyet - Türk ilişkilerine daha fazla zarar verdi. Burada Türkiye Dışişleri Bakanı iki taraflı bir rol oynadı. T. R. Aras bir yandan

2 - "İstoriya na diplomatsiyata", c. III, s. 835

3 - "İstoriya na diplomatsiyata", c. III, s. 848

açıkça Sovyet - Türk dostluğunu destekliyor, öte yandan da pratikte, Türkiye'nin Sovyetlerle ilişkilerini İngiltere'nin denetimine teslim ediyordu. Oysa bu, Türkiye'nin kendi çıkarlarına da karşıydı. Bu konferansta Türkiye, Karadeniz'e kıyı olmayan ülkelerin savaş gemilerinin barış ve savaş zamanlarında Boğazlardan geçmelerinin tamamen yasak edilmesi yolundaki haklı isteği desteklemedi. Bu olgu, güncel uluslararası konularda Türkiye'nin İngiltere ile Fransa'ya yaklaştığını gösteriyordu.(4).

Bu olguların iki taraf arasındaki ilişkileri etkilememesi düşünülemezdi. Sovyetler Birliği'ne karşı dostça olmayan bu davranışlar, Sovyet insanlarının Türkiye'ye güvenini sarstı.

"Pravda" gazetesi, başyazarlarından birinde Türk hükümetinin dış politikasını nitelerken şunları yazdı: "Bu aşamada Türkiye, bazı emperyalist devletlere yakınlaşma, başka bir dönemde ise başkalarıyla yakınlaşma eğilimindedir. Bu yakınlaşma kimi zaman daha uzun, kimi zaman ise daha kısa sürelidir. Yeni bir salhane hazırlayan saldırgan devletler vardır. Bu devletlerin Türkiye ile "yakınlaşma"ları saldırgan amaçlar gütmektedir. Bunlar hem Türkiye'nin kendisine yöneliktir, hem de saldırganların planlarına göre, başkalarına saldırıda şu yada bu derecede Türkiye'den yararlanmaya yöneliktir."(5).

Türkiye, İran, Afganistan ve Irak'la bu anlaşmayı imzaladığı zaman, bu anlaşmanın fikir babası olan İngiltere, Türkiye'ye 3 milyon f. st. tutarında bir kredi verdi(6). 27 Mayıs 1938 tarihinde(7) Türk hükümeti İngiltere ile bir anlaşma daha imzalayarak 16 milyon f. st. tutarında bir kredi daha aldı. Bu kredinin büyük bir kısmını - 10 milyon f. st.- Türk sanayii için makine satın almakta, stratejik yollar yapmakta, limanlar kurmakta ve askersel malzeme üretmekte kullanılmıştı. Kalan 6 milyon F. st.'e karşılık da Türkiye, İngiltere'den küçük savaş gemileri, destroyerler, denizaltılar, hücumbotlar, kıyı topçu gereçleri(8) satın almak yükümlüğünü kabul ediyordu. Böylelikle İngiltere ile politik yakınlaşma ekonomik yardımla bağlanmıştı.(9).

1937 ortalarında Alman ve İtalyan faşizmi, Balkanlar ve Ortadoğu' da etki alanını ve mevzilerini sağlamlaştırmak için çok çaba harcadılar. Türkiye'yi ve öteki balkan ülkelerini Akdeniz Paktına sokarak, Akdeniz' de tam egemenlik sağlamaya çalıştılar. Bu dönemde Türkiye, faşizmin Ortadoğu'ya sızmasına karşı koymak için çalışmadığı gibi, Almanya ve

4 - "Turetskaya Respublika", s. 243

5 - "Pravda", 12 Temmuz 1937

6 - "Turetskaya Respublika", s. 244

7 - M. Gökmen, age., s. 89

8 - L. Jivkova, "Anglo - turetskiye otnoşeniya 1933 - 1939", s. 86

9 - "Turetskaya Respublika", s. 244

İtalya ile flört etmektedir. Münakaşalı İskenderun sorunu çözümlendikten sonra Türkiye, Fransa ile ilişkilerini iyileştiriyor.

"Pravda" gazetesi olup bitenleri ele alan bir başyazı yayınlamış ve aslında bununla Türkiye'nin emperyalist devletlerle yakınlaşmasını gösteren olaylar üzerine hem kanuoyunun hem de Türk hükümetinin dikkatini çekmiştir. Yazıda, Ortadoğu yolu üzerinde bulunan Türkiye'nin Berlin ile Roma'nın, bu bölgeye yayılışını sürekli olarak izlemek zorunda olduğu belirtilmekteydi.(10).

Nazilerin, İkinci Dünya Savaşını hazırladıkları günlerde, SSCB'nin, Almanya ile İtalya'nın Ortadoğu'ya yerleşmelerine engel olacak ve böylece de dünya barışının sağlanmasına katkıda bulunacak olan daha etkin bir Sovyet - Türk işbirliği sağlamanın yollarını aradığı görülmektedir. Fakat Türkiye yönetici çevreleri "Pravda" gazetesinin yazısını böyle değerlendirmediler ve daha ertesi günü Yunus Nadi, "Cumhuriyet" gazetesi sayfalarında "Pravda"ya yanıt verdi. Bu yazıda Yunus Nadi, anti-sovyetik bir beyanatta bulunmuyor, fakat başkaldıran faşizme karşı savaşta Türkiye'nin SSCB ile işbirliği yapma niyetinde olmadığını açıklıyordu. Yazar, SSCB'yi Türkiye'nin içişlerine karışma eğilimiyle haksız yere eleştirme denemesinde bulunuyordu.(11).

Başkan olduktan sonra Celâl Bayar, Türkiye'yi Alman militarizmine bağlamak için elinden gelen herşeyi yaptı. İsmet İnönü'de daha çok İngiltere'ye yönelik çabalar görülürken, Celal Bayar ülkeyi Almanya'ya doğru itiyordu.

1937 - 1938 yıllarında Türkiye'de çok sayıda Alman uzmanı ve danışmanı çalışıyordu. Almanya'nın Türkiye Büyükelçisi sık sık "Burada herkes politika ile uğraşsın, ekonomiyi yalnızca bize bırakınlar" diyordu.(12). Bu sözleriyle Alman Büyükelçisi kuşkusuz politik çalışmaların özünü gizlemek istiyordu. Çünkü Hitler iktidara geldiği zaman, Almanların Türkiye'de, Alman düşünsel ve politik etki alanını genişletmek için yetenekli hazır kadroları vardı.

1935 Nisanında Almanya, Türkiye'ye kliring anlaşmalarını dayattı. Bu, Alman mallarının Türkiye'ye kolayca girmesi için kapıları ardına dek açtı ve Türkiye'den stratejik hammaddelerin Almanya'ya akmasını kolaylaştırdı. Almanya'nın Türkiye'ye verdiği krediler en çok madencilikte kullanılıyordu.(13).

Almanya'nın Türkiye'ye verdiği krediler 1938 yılında 87 milyon TL. miktardaydı. Başka bir deyişle ülke borçlarının yüzde 48'ini oluşturdu-

10 - "Pravda", 11 Ağustos 1937

11 - Yunus Nadi, "Akdeniz'in Emniyetinde Alâkamız Çok Sıkıdır", "Cumhuriyet", 12 Ağustos 1937

12 - "İstoriya na diplomatsiyata", c. III, s. 836

13 - *Ibid*, s. 837

yordu.(14). Fakat bu durum, Alman emperyalistlerini memnun etmiyordu. Onlar, Türkiye'yi kendi saldırı planlarına tamamen bağlayabilmek için ona daha çok kredi vermek istiyorlardı. Bu amaçla 1938 başlarında Hitler, Almanya Ekonomi Bakanı Funck'u, Ankara'ya resmi ziyarete gönderdi. Ankara'da büyük bir içtenlik ve şenlikle karşılanan Funck (15), tam bir anlaşma havası içinde görüşmeler yaptı. 8 Ekim 1938'de Türk hükümeti, 150 milyon Alman markı tutarında yeni bir kredi almak için Almanya ile bir anlaşma imzaladı.(16). Bu kredi Türkiye'ye, Almanya'dan en başta silah satın alınması için verildi.(17). Almanya'dan 150 milyon mark kredi daha alınması Türkiye'yi Reichtag'ın savaş arabasına daha sıkı bir biçimde bağladı.

Almanya'dan yeni kredi alınması anlaşmasının imzalanmasından bir ay sonra, Türkiye'nin SSCB ile sarsılmaz dostluk düşüncesinin ardıcıl yanlısı M. K. Atatürk hayata gözlerini yumdu.

M. K. Atatürk'ün ölümünden sonra, Türkiye'nin Batı emperyalistlerle bağlanması süreci hızlandırıldı. Ama bu, doğrudan doğruya değil de uluslararası durumun kötüleşmesinden ve dış politik çizgi konusunda Türk burjuvazisinin üst katlarındaki ve Türk yönetimindeki ciddi çelişkilerden ileri gelen nedenler ile belirli ölçüde yalpalamalarla oluyordu.

1938 yılında Hitler, Ankara'ya büyükelçi olarak von Papen'i göndermeyi kararlaştırdı. M. K. Atatürk ve daha başka yurtsever devlet adamları, von Papen'in casus ve provokatör olarak çalışmalarını iyi biliyorlardı. Bu yüzden, onların direnmeleri üzerine, Türk hükümeti von Papen'e agreman vermedi. Fakat M. K. Atatürk'ün ölümünden hemen sonra von Papen, Ankara'ya Almanya Büyükelçisi olarak gitti.(18).

M. K. Atatürk'ün ölümünden sonra Türk hükümetinde büyük değişiklikler oldu. İsmet İnönü cumhurbaşkanı seçildi. T. R. Aras'ın yerine Dışişleri Bakanlığına Şükrü Saraçoğlu getirildi. Çok geçmeden İsmet İnönü, Celâl Bayar'ı Başbakanlıktan uzaklaştırdı ve yerine R. Saydam'ı tayin etti. Bütün bu hükümet değişiklikleri, Türkiye'nin hangi emperyalist gruplaşmaya - İngiltere'ye mi, yoksa Almanya'ya mı ? - yöneleceğine ilişkin devlet yönetimindeki münakaşalarla ilgilidir. Bu arada Türkiye, SSCB'ye değgin iki yüzlü bir politika izlemeye devam etti. İsmet İnönü'nün Sovyetler Birliği'ne karşı samimi olmayan davranışı bu dönemde çok daha belirgin olarak ortaya çıktı. Türkiye'nin kaderini kesinlikle emperyalist devletlere bağlama kararına vardığı zaman bile SSCB ile dost-

14 - *Ibid*

15 - "Cumhuriyet", "Ulus", 8 Ekim 1938

17 - "Akşam", "Cumhuriyet", 8 Ekim 1938

18 - "İstoriya na diplomatsiyata", c. III., s. 844

19 - *Ibid*

luk beyanatında bulunmaya devam etti. Dahası var. İsmet İnönü, M. K. Atatürk'ün defin merasiminde hazır bulunmak üzere Türkiye'ye giden Sovyet heyetine, Sovyet hükümetine, Sovyetlerle dostluk ilişkilerini güçlendirme politikası izleyeceğini, Türkiye'nin hiç bir zaman Sovyet düşmanlarıyla bir cephede olmayacağını iletmeleri ricasında bulundu.(19).

Türkiye Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu da Ankara'da Sovyet temsilcisine aynı güvenceyi verdi.(20).

Odesa anlaşması gereğince Türkiye, Boğazlar anlaşması sorununa ilişkin Almanya ile yaptığı görüşmeler hakkında olduğu gibi, saldırıya karşı savaşta güvenlik sağlamaya değgin İngiltere ile yaptığı görüşmeler hakkında da Sovyet hükümetine bilgi verdi. Türk hükümeti, Almanya'nın Boğazlar Anlaşmasına katılmasına bir gerek görmediğini ve Boğazlar konusunda Türkiye'nin Almanya ile anlaşma imzalaması için hiçbir zorunluk bulunmadığı yolundaki Sovyet hükümetinin bildirisini gözönünde bulundurdu.(21). Türk hükümeti, Almanya'ya kendisiyle Boğazlar Sözleşmesine ilişkin bir anlaşma imzalamayacağını bildirmiştir.

SSCB ile Türkiye arasındaki ilişkiler soğumakta devam ediyordu. Bunun gösteren açık örneklerden biri, 1938 Şubat'ında tarafların karşılıklı olarak konsolosluklarının sayılarını azaltmaya dair imzaladıkları anlaşmadır. Bu anlaşma gereğince Türkiye, Odesa, Baku, Erivan ve Leninkan'daki konsolosluklarını, SSCB ise İzmir ve Kars'taki konsolosluklarını kapadılar.(22). Taraflar birer konsolosluk muhafaza ettiler. İstanbul'da Sovyet konsolosluğu ile Batum'da Türk konsolosluğu...

İsmet İnönü, R. Saydam ve Ş. Saraçoğlu'nun izledikleri politikanın birinci aşaması, Almanya'ya sırt çevirmeden Türkiye'yi İngiltere ve Fransa'ya bağlamaktı. 12 Mayıs 1938'de İngiltere ile Türkiye, Akdeniz bölgesinde saldırı halinde yardımlaşmaya ilişkin bir ön anlaşma imzaladılar. Bir buçuk ay sonra Türkiye, Fransa ile de benzer bir anlaşma imzaladı ve Fransızlar Hatay'ı Türkiye'ye verdi.(23).

Hatay'ın Türkiye'ye verilmesi ve Türkiye ile Fransa arasında yardımlaşmaya dair bu ön anlaşmanın imzalanması üzerine Türk - Fransız ilişkileri tamamen iyileşti.

Kuşku yok, bu durum karşısında Sovyet hükümeti, yalnızca eli kolu bağlı bir seyirci olarak rahat olamazdı. Balkanlarda ve Ortadoğuda barışı korumak için Sovyet - Türk ilişkilerini iyileştirme ve saldırıya karşı ortak önlemler alma yönünde bazı girişimler yapmak zorundaydı. 16 Nisan 1939 tarihinde Sovyet hükümeti, İsmet İnönü'ye, muhtemel bir

20 - *Ibid*

21 - *Ibid*

22 - *Noveyşaya istoriya Turtsii, s. 169*

23 - *Turetskaya Respublika", s. 244*

saldırıya karşı birlikte alınacak önlemleri görüşmek için Sovyet ve Türk temsilcilerinin ortak bir danışma toplantısı yapmalarını önerdi. Aynı gün Türkiye Dışişleri Bakanı Ş. Saraçoğlu, hükümetinin öneriyi kabul ettiğine dair Ankara'daki Sovyet elçiliğini haberdar etti ve görüşmeler yapılması için SSCB Dışişleri Komiser Yardımcısı V. P. Potyomkin'in Ankara'ya gelmesini dilediğini bildirdi. Ş. Saraçoğlu bundan başka, Sovyet hükümetine İngiltere ile Fransa'nın Türkiye'ye bir " Birlik " (pakt) imzalanması önerisinde bulduklarını, Türkiye'nin bu öneriyi inceleme döneminde olduğunu ve bu birliğe SSCB'nin de katılmasını arzu ettiğinin bildirilmesini istedi.(24).

28 Nisan 1939 günü V. P. Potyomkin Ankara'ya vardı. İsmet İnönü ve Ş. Saraçoğlu ile görüşmeleri, Türkiye'nin, Akdeniz bölgesinde İtalya'nın muhtemel bir savaş açmasından ciddi endişe duyduğunu, bu arada Balkanlarda husule gelen durumdan da endişelendiğini açıkladı. Türk hükümeti, bu durumda Almanya'nın Karadeniz Boğazlarına saldırmasının en muhtemel olduğu görüşünü ileri sürdü. Boğazlara saldırı yapıldığı takdirde SSCB'nin desteğini sağlamak isteğini belirten Türk hükümeti, bu arada Nazilerin memnuniyetsizliğine yol açacak yükümlülük kabul etmekten kaçınıyordu. İsmet İnönü, muhtemel müttefiğine karşı başka bir bölgede saldırıya maruz kaldığı takdirde yardımda bulunma yükümlüğünden kesinlikle kaçınıyordu.(25).

V. P. Potyomkin'in Ankara ziyareti, bilgi edinme amacıyla yapılmış olduğu halde, Nazilerin Türkiye'de çevirdikleri dolaplara karşı koymak için önlemler alınmasına yardım etti.

V. P. Potyomkin'in ziyaretine ilişkin olarak Ankara'da yayınlanan resmi bildiriye, görüşmelerde dünya barışı yararına, iki devlet arasındaki dostluğun sağlanması konusunda ortak görüşlerin ve isteklerin varlığının saptandığı açıklanmıştır.(26).

1939 Eylül'ünde Türkiye Dışişleri Bakanı Ş. Saraçoğlu Moskova'ya gitti.(27). Sovyet başkentine gidişinin resmi nedeni yardımlaşma paktı imzalanması için SSCB hükümeti ile görüşmelerde bulunmaktı. Fakat Sovyet yöneticileri, Ş. Saraçoğlu'nun Moskova ziyaretinin asıl amacını anlamakta gecikmediler. Onlar, İngiliz ve Fransız gerici çevrelerinin, Türkiye diplomasisinden yararlanarak, Hitlerlerin onlara karşı değil de SSCB'ye karşı saldırı taktiğinde muhtemel bir değişiklik sağlama amacına hizmet ettiğini kavradılar. SSCB ile Türkiye arasında bir yardımlaşma anlaşmasının imzalanması o aşamada arzu edilmeyen ve tehlikeli bir

24 - *İstoriya na diplomatsiyata. c. III, s. 845*

25 - *Ibid*

26 - *Ibid*

27 - *P. Moiseev, Y. Rozaliev, age., s. 54*

şeydi. Çünkü Türkiye artık İngiltere ve Fransa ile ön yardımlaşma anlaşmaları imzalamıştı.

Sovyet hükümeti, Türkiye'ye Karadeniz ve Boğazlar bölgesini içeren bir ikili yardımlaşma anlaşmasının imzalanmasını önerdi. Ş. Saraçoğlu böyle bir pakt imzalamayı reddederek Ankara'ya döndü.(28).

19 Ekim 1939 tarihinde Türkiye, Fransa ve İngiltere ile yardımlaşma anlaşması imzaladı. Bu anlaşma gereğince Türkiye, Akdeniz bölgesine yapılacak bir saldırı halinde İngiliz ve Fransız emperyalistleri ile aktif bir işbirliği yapmayı yükümlendi. Böylece yeni Türk devlet yönetimi, M. K. Atatürk'ün barış ve ulusal bağımsızlık politikasından vazgeçerek, Artık Almanya ile pasif bir savaş halinde olan İngiltere ve Fransa'nın bloğuna girmiş oldu.(29).

Bu arada SSCB'nin Türkiye'de dahil olmak üzere birçok Avrupa ülkesinin güvenliğini garanti altına alacak olan İngiltere ve Fransa ile bir ittifak anlaşması imzalamak için danışma ve görüşmeleri sürmektedir.

Aynı zamanda İngiliz hükümeti, Hitlercilerle gizli ayırıcı görüşmelere başladı. İngilizler, Hitler ile bir saldırmazlık ve dünyadaki etki alanlarını bölüşme anlaşması imzalamayı öneriyorlardı. Buna karşılık da Hitler'e, Türkiye'ye ve başka ülkelere verdikleri güvencelerden vazgeçmeyi, SSCB ile sürdürdükleri görüşmeleri kesmeyi vaadediyorlardı.(30)

Sovyet hükümeti, İngiltere ile Fransa'nın Nazilerin saldırısına karşı ortak savaş için etki bir anlaşma imzalamak istemediklerine tamamen inandıktan ve SSCB'nin güvenliğini sağlamak için her türlü olanakları kullandıktan sonra, 1939 Ağustos'unda, Almanya'nın önerdiği SSCB ile Almanya arasında saldırmazlık anlaşması imzaladı.(31).

Bu anlaşmanın imzalanması SSCB'ye, bir süre için Almanya ile savaş ertelemesine ve faşizmin ezilmesi için hazırlanmasına olanak verdi. Kuşku yok, SSCB için Nazilerin SSCB'ye karşı savaşa kalkmayıp da emperyalist grupların kendi aralarında savaşması çok daha uygundu.

Emperyalist devletlerin tezgahladıkları aktif kısırtıcılıklar, SSCB ile Türkiye'nin de katılacağı bir yardımlaşma ve toplu güvenlik anlaşması imzalanmasını engelledi. Bu durum, Sovyet - Türk ilişkilerinin ondan sonraki gelişmesini çok olumsuz yönde etkiledi. Öyle ki İkinci Dünya Savaşı yıllarında bu ilişkilerde çok büyük değişiklikler oldu.

1940 yılında Türkiye, Hitler Almanyası tarafından reel bir saldırı tehlikesiyle karşı karşıya geldi. Aynı yılın Şubat ayında Meclis özel bir kanunla hükümete, ülke ekonomisini askersel temele oturtmak ve bir savaş

28 - *Ibid*, s. 55

29 - *Turetskaya Respublika*, s. 245

30 - *Noveşşaya istoriya*, s. 170

31 - *Ibid*

ordusu kurmak gibi olağanüstü yetkiler verdi. 18 Haziran 1941 tarihinde Türk hükümeti Almanya ile bir dostluk ve saldırmazlık anlaşması imzaladı. Güney cephesinden kendini güven altına alan Hitler Almanyası, üzerine aldığı yükümlüğü çiğneyerek 22 Haziran 1941'de SSCB'ye kahpece saldırdı. Üç gün sonra Türk hükümeti tarafsızlık ilan etti. Ama Türk hükümetinin "Tarafsızlığı", ülkeyi Almanya'nın savaşmayan bir müttefiği haline dönüştürmesine ve savaş sırasında Montrö Boğazlar anlaşmalarını defalarca bozmasına engel olmadı. Sovyet hükümetinin çok sayıda protestolarına karşın Türk hükümeti, İtalyan ve Alman savaş gemilerinin ve askeri birliklerinin Boğazlardan geçmelerine izin veriyordu.

Kuşku yok, İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türk hükümetinin izlediği gerici dış politika, ülkenin iç politikasını da olumsuz yönde etkiledi ve onu halk aleyhtarı bir politikaya, halk yığınlarını yoksullaştıran ve burjuvaziyi daha çok zenginleştiren bir politikaya dönüştürdü.

Bu durum karşısında, İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye tarafından sürekli çiğnenmiş olan 1925 tarihli Sovyet - Türk Dostluk ve Saldırmazlık anlaşmasının bundan böyle yürürlükte kalması olanaksızdı. Sovyet hükümeti, önemini yitiren ve ciddi bir iyileştirmeye ihtiyacı olan protokol ve belgeleriyle birlikte bu anlaşmayı geçersiz ilan etmek zorunda idi.

Özet olarak emperyalist devletlerin Sovyet - Türk dostluğunu bozma yolundaki çabalarının başarıyla sonuçlandığını belirtmemiz gerekir. Emperyalist devletler, İkinci Dünya Savaşında Türkiye'yi SSCB'ye karşı koymak için tüm güçlerini ve ellerinden gelen her çabayı harcadılar. Türk hükümeti, Atatürk ilkeleri ve vasiyetini olduğu gibi, geleneksel Türk - Sovyet ilişkilerini de bıraktı ve İkinci Dünya Savaşının güç ve kader belirleyici günlerinde, SSCB'yi likide etmek ve "Yeni Faşist Düzen"i insanlığa zorla kabul ettirmek isteyen Hitlercilerin müttefiği oldu.

Sovyet - Türk ilişkilerinin kötüleşmesinden yalnız ve yalnız Türk halkının büyük evladı M. K. Atatürk'ün, aleyhlerinde o kadar büyük bir özveri ile savaştığı emperyalist kuvvetler yararlandılar.

Sovyet - Türk ilişkilerinin kötüleşmesinde, özellikle M. K. Atatürk'ün ölümünden sonra güçlenen bir sıra neden ve koşul vardı.

Beklediği gibi, ülkenin burjuva gelişmesi ve Türk hükümetinin izlediği iç politik çizgi, Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politikasını etkilemesi olanak dışıydı.

Türk halkının 1919'da doğan ulusal kurtuluş hareketinin başına, M. K. Atatürk'ün önderliğinde ulusal (başlıca ticaret) burjuvazisi ve yurtsever subaylar geçtiler.

Türkiye'de anti-emperyalist ulusal kurtuluş hareketinin başlıca itici gücü, ülke nüfusunun yüzde 90'ını oluşturan köylülerdi.

Cumhuriyet'in ilanından sonra ulusal burjuvazi iktidara geçti. Pratik

çalışmalarında ulusal burjuvazi, genellikle Türkiye'nin ulusal çıkarlarını savunma ve Batılı devletlerin emperyalist planlarına karşı koyma yolunda çaba harcıyordu. Bu burjuvazi, ulusal kurtuluş döneminde olduğu gibi, bu dönemde de Türkiye'ye ancak SSCB'nin sadık bir müttefik olabileceğini, ona, emperyalizme karşı savaşında, siyasal bağımsızlığını Batılı devletlere kabul ettirme mücadelesinde ve sanayileşmesinde yalnızca Sovyetler Birliği'nin yardım edebileceğini çok iyi anlıyordu. Türk hükümetinin 1937 yılına kadar Sovyetler Birliği ile samimi işbirliği yapmasının temel nedeni budur.

30'ların ortalarında ve 40'ların başında Türkiye'deki komprador burjuvazi güçlenip hükümet çevrelerindeki mevzilerini sağlamlaştırdı. Bu burjuvazi, Türkiye'yi Batı ülkeleriyle, her şeyden önce Almanya, İngiltere ve ABD ile politik, ekonomik ve askersel yönden bağlamak için aktif bir eyleme girişti. Aslında Türkiye'nin dış politika sorunu, Türk ekonomisi ve Türk devletinin gelişme yolları sorunu idi. Cumhurbaşkanı M. K. Atatürk ve CHP yönetimi, ulusal Türk ekonomisinin, devlet sektörüne ve ülkenin iç kaynaklarına dayanarak gelişmesi yanlısı olduklarını bildirdiler. M. K. Atatürk ve yakın çevresi, Türkiye'nin ancak SSCB ile dostluğa dayalı müstakil bir dış politika izleyerek bağımsız olabileceği görüşündeydiler. Hükümetin, SSCB ile dostluğa dayanan dış politikasının ulusal bir politika olduğuna derinden inanıyor ve bunu savunuyorlardı. M. K. Atatürk, "Sovyet Rusya ile dostluk, dış politikamızın mihenk taşıdır." (32) düşüncesine yaşamının sonuna dek sadık kaldı. Ne var ki zamanla ülkenin ulusal çıkarlarını gözönünde bulundurmayan Batı eğilimli unsurlar, ülke yönetiminde gittikçe daha büyük bir rol oynamaya başladılar.

Komprador burjuvazi, gelişen işçi sınıfını sömürerek mali ve politik mevzilerini durmadan sağlamlaştırıyor ve Batı emperyalizmiyle daha sıkı ilişkiler kurulmasında direniyordu.

Kanımızca bu, 30'ların ikinci yarısında Türkiye'nin dış politikasında gözlenen Batı ile yakınlaşma eğiliminin ilk ve en önemli nedenidir.

Türk dış politikasının Batıya yönelişinin ikinci ciddi nedeni de Sovyet - Türk dostluğunun en güçlü ve otorite sahibi koruyucusu M. K. Atatürk'ün ölümüdür, yani en güçlü etmenin yokluğudur.

Falih Rıfkı Atay'ın verdiği bilgilere göre, M. K. Atatürk, daha genç yaşında böbreklerinden hastalanmıştır. Hastalığı özellikle 1919 yılında çok aktifleşmiştir. 1924'de bir kalp krizi geçirmiştir. Bundan üç yıl sonra, 1927'de M. K. Atatürk bir enfarktüs geçirmiştir. Hasta böbrekleri ve kalbinden başka, büyük yorgunluk ve gergin yaşam sonucu M. K. Atatürk'ün midesi de hastalanmıştır. Sonuç olarak, M. K. Atatürk'ün çalış-

ma gücü ve dolayısıyla ülke yönetimine katılımı gittikçe azalmıştır. Sağlık durumu 1938'in Martında özellikle kötüleşmiştir. Ağır hasta ve çalışamaz durumda olan M. K. Atatürk, zamanını ya Boğazdaki yatında veya Dolmabahçe sarayında geçirmeye başlamıştır.

M. K. Atatürk, hemen hemen ölümünden bir yıl önce, ülke yönetimi ne katılamaz olmuştu. Yeni Başbakan Celâl Bayar (Türk komprador burjuvazisinin belirgin ve enerjik temsilcisi, Almanya ve Batı dünyası yanlısı) ülkenin yönetiminde birinci derecede rol oynamaya başlamıştır. Daha M. K. Atatürk yaşamdayken, Celâl Bayar, Türkiye'yi Batı'ya yönelten birçok dış politika eylemi uyguladı. M. K. Atatürk'ün ölümünden sonra ise çok kısa bir zamanda aslında Türkiye, Almanya'nın ve Hitler'in Sovyet aleyhtarları bloğunun bir müttefiği oldu.

Türk diplomasisinin Batıya yönelmesinin üçüncü, fakat o kadar çok önemli olmayan bir nedeni de SSCB'ye karşı savaş hazırlayan emperyalist devletlerin 30'ların sonlarına doğru Türkiye'yi de kendi tarafına kazanmak, hazırlanmakta olan Sovyet aleyhtarları savaşta ondan doğrudan doğruya veya dolaylı yararlanmak için ellerinden gelen her çabayı harcamaları ve bu yolda güçlü bir baskı yapmalarıdır. En başta Almanya diplomasisi olmak üzere emperyalist devletler şunu gözönünde bulunduruyordu: Türkiye, SSCB ile dostluğundan vazgeçmezse bu, Almanya ile müttefiklerinin SSCB'ye karşı yaptıkları saldırganlık planlarını engellenebilecek ölçüde öteki Doğu ülkeleri için caydırıcı ve çekici bir örnek olabilir.

Tüm veri ve olguların irdelemesi, SSCB'nin Türkiye'ye karşı samimi bir politika izlediğini açıkça göstermektedir. Bu, sosyalist devletin özü ile sıkı sıkıya bağlıdır. Veri ve olguların irdelemesi, SSCB ile Türkiye arasındaki dostluğun, barışın korunmasında güçlü bir etken olduğunu da göstermektedir. 30'larda bunun böyle olduğu kuşku götürmez. Şimdiki politik koşullarda, şimdiki uluslararası durumda da SSCB ile Türkiye arasındaki bir samimi dostluğun, barışın korunmasına önemli ölçüde yardım edeceğine şüphe etmiyoruz. Türkiye'nin SSCB'nin içtenliğine her zaman güvenebileceğini gösteren olgular çoktur.

M. K. Atatürk'ün daha önce aktarılan şu düşüncesini unutmamak gerek: "Türkiye ve Türkiye halkı, istiklâlini ve mevcudiyetini imhaya matuf elim darebat karşısında kaldığı gün, dünyayı beşeriyette hiç bir naktai istinada malik bulunmuyordu. Yalnız ve ancak kalp ve vicdanındaki azmü imana güvenerek ya istiklâline sahip ve hâkim olarak yaşamaya veyahut ölmeye karar verdi. Bu kararın icabı tabiisi olmak üzere el'an devam etmekte bulunan mücadelede milliyesine başladı.

Bu sırada idi ki milletler arasında kendisiyle hemhudut olabilecek bir milletin mevcut olup olmadığını tetkik etti ve bunun neticesi olmak üze-

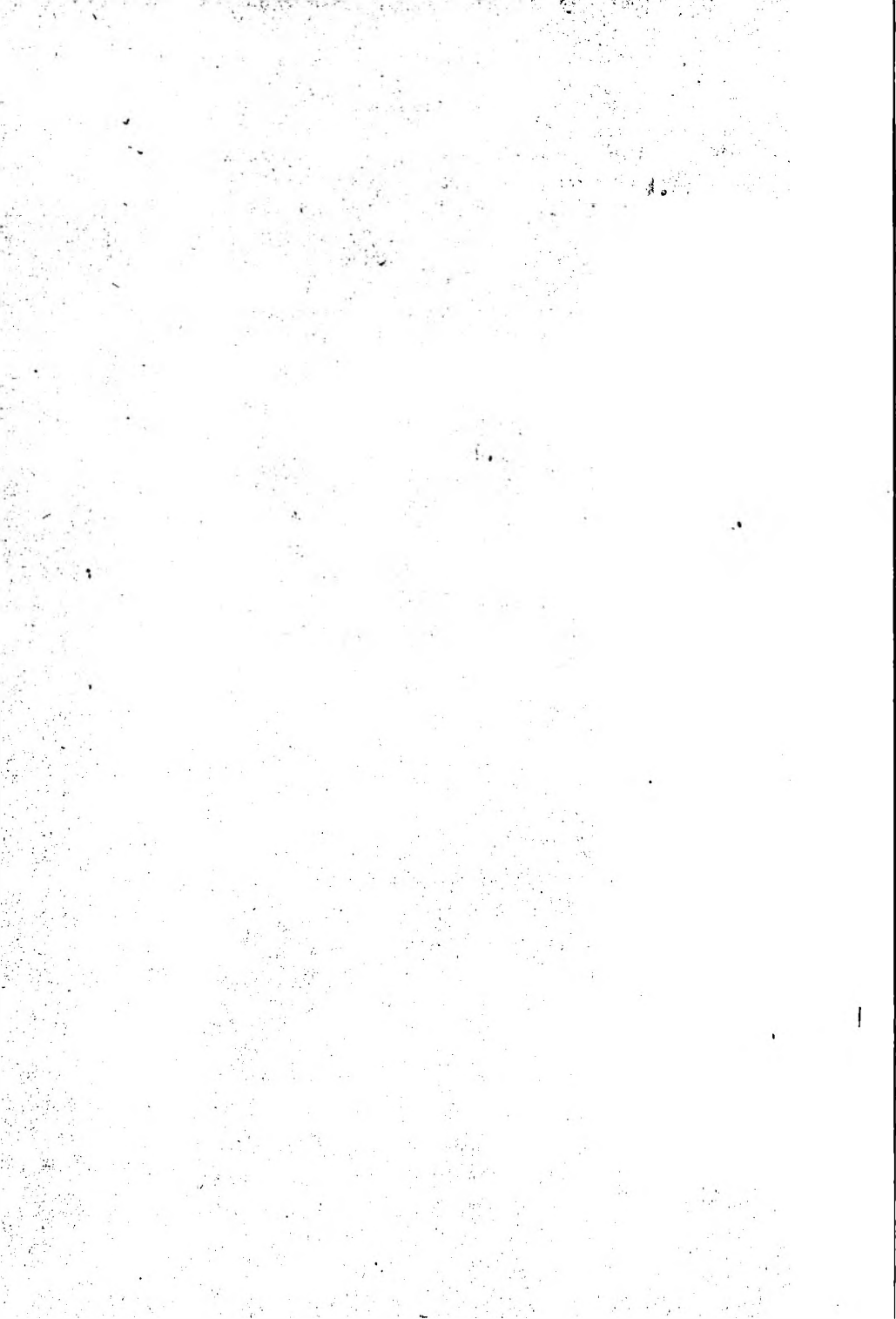
re Rus milletinin kendisine karşı hakikaten tabii ve samimi bir dost olabileceğini anladı."(33).

SSCB ile Türkiye arasındaki ilişkilerin bütün tarihi, SSCB'nin Türkiye Cumhuriyeti'nin samimi ve doğal dostu olduğunu defalarca göstermiştir. Yine burada, M. K. Atatürk'ün, yaşamının son anına kadar Sovyet - Türk dostluğuna titizlikle bağlı kaldığını gördüğümüzü bir kez daha belirtmeliyiz. Ölüm döşeğinde Türkiye devlet yöneticilerine söylediği şu sözler, onun bir vasiyeti olarak kalmıştır.

"Sovyetler Birliği'ne karşı asla bir saldırı politikası gütmeyeceksiniz. Doğrudan doğruya yada dolaylı olarak Sovyetlere yöneltilmiş herhangi bir anlaşmaya girmeyecek ve böyle bir anlaşmaya imza koymayacaksınız."(34).

33 - "Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri", c. II, s. 24

34 - M. Z. Sertel, "Hatırladıklarım 1905 - 1950", İstanbul, 1968, s. 217

BİBLİYOGRAFYA

V. İ. LENİN

Bütün Eserleri, 35 cilt, Moskova, 1947 - 1952. M. S. Frunze Derlemesi, Moskova, 1951

KEMAL ATATURK

"İzbranniye reçi i bistipleniya", Moskova, 1966

A. M. ŞAMSUDDİNOV

"Natsionalnopsuvoboditelnaya borba v Turtsii 1918 - 1923", Moskova 1966

A. F. MILLER

"Kratkaya istoriya Turtsii", Moskova, 1948

B. DANZİG

"Turtsiya", Moskova, 1949

E. İ. URAZOVA

"Turtsiya - problemi finansirovaniya ekonomičeskogo razvitiya", Moskova, 1974

E. A. GREORGIYAN

"Turetskaya Respublika", Moskova, 1975

P. MOİSEEV - Y. ROZALİEV

"K istorii sovetsko - turetskih otnošeniy", Moskova, 1958

S. İ. KUZNETSOVA

"Ustanovlenie sovetsko - turetskih etnošeniy", Moskova, 1961

A. F. MILLER

"Çanakskiy krizis i vopros o prolivah", Moskova, 1966

Y. A. BAGİROV

"Sovetsko - Turetskie otnošeniya 1920 - 1922", Baku, 1965

R. P. KORİNENKO

"Raboçee dvijenie v Turtsii 1918 - 1963", Moskova, 1965

A. D. NOVIÇEV

"Turtsiya - kratkaya istoriya", Moskova, 1965

A. M. ŞAMSUDDİNOV

"Tuterskaya Respublika", Moskova, 1962

S. İ. ARALOV

"Vospomenaniya sovetskogo diplomata", Moskova, 1960

V. GOTBİL

"Taynaya diplomatiya vo vremya Peruoy mirovoy voyni", Moskova, 1960

- K. POZNANSKA
"Staraya i novaya Turtsiya", Moskova, 1974
- A. D. ONEPTYAKOV
"Peçat v obştestvennopolitiçeskoj i kulturnoj jizni Turtsii", Moskova, 1972
"İstoriya kommunistiçeskoj partii Sovetskogo soyuza", Moskova, 1965
- A. N. SSSR
"Novejšaya istoriya Turtsii", Moskova, 1968
- A. N. SSSR
"Turetskaya Respublika", Moskova, 1975
- A. N. SSSR
"Sovremennaya Turtsiya", Moskova, 1958
- A. N. SSSR
"Problemi sovremennoj Turtsii", Moskova, 1963
- A. N. SSSR
"Strani Bližnego i Srednego Vostoka", Moskova, 1969
"Novejšaya istoriya zarubejnih stran", Moskova, 1975
- A. BABAEV
"Nazım Hikmet", Moskova, 1957
- K. YUST
"Anatoliskaya peçat", Tbilisi
- L. GEORGES
"Reçi proiznesenniye vo vremya voyni", Petrograd, 1916
- L. JIVKOVA
"Anglo - turetskiye otnoşeniya 1933 - 1939", Moskova, 1975
"İstoriya na diplomatsiyata", c. III, Sofya, 1967
"İstoriya na VKP/b", Sofya, 1950
- KEMAL ATATURK
"İzbrani reçi i iskazvaniya", Sofya, 1968
- STEFAN VELIKOV
"Kemalistkata revolütsiya i bulgarskata obştestvenost 1918 - 1933", Sofya, 1966
- PARAŞKEV PARUŞEV
"Mustafa Kemal Atatürk", Sofya, 1973
- H. ARMSTRONG
"Mustafa Kemal", Sofya, 1943
- ADEM R. KARAGÖZ
"Bulgaristan Türk Basını 1879 - 1945", İstanbul, 1945
- M. Z. SERTEL
"Hatırladıklarım: 1905 - 1950", İstanbul, 1968

FALİH RIFKI ATAY

"Çankaya", İstanbul, 1969

ALİ FUAT CEBESÖY

"Moskova Hatıraları: 1920 - 1922", İstanbul, 1955

F. C. ERKİN

"Türk - Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi", Ankara, 1968

CEVDET ALSAN

"Türk - Sovyet Halklarının Kardeşliği", İstanbul, 1976

A. K. MERAM

"Türk - Rus İlişkilerinin Tarihi", İstanbul, 1969

Ş. S. AYDEMİR

"İnkılâp ve Kadro", Ankara, 1968

"Olaylarla Türkiye Dış Politikası: 1919 - 1973", Ankara, 1974

"Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri", c. I ve II, Ankara, 1961

A. GÜNDOZ ÖKÇÜN, AHMET R. ÖKÇÜN

"Türk Anlaşmaları Rehberi: 1920 - 1973", Ankara, 1974

RIZA NUR

"Hayat ve Hatıratım", c. III. İstanbul, 1968

MUZAFFER GÖKMAN

"50 Yılın Tutanağı: 1923 - 1973", İstanbul, 1973

ŞÜKRAN KURDAKUL

"Şairler ve Yazarlar Sözlüğü", İstanbul, 1971

BEHÇET NECATİGİL

"Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü", İstanbul, 1975

MUHSİN ERTUĞRUL

"İnsan ve Tiyatro Üzerine Gördüklerim", İstanbul, 1975

ZAHİR GÜVEMLİ

"Sinema Tarihi", İstanbul, 1960

NADİR NADİ

"İki Sovyet Rusya ve Polonya", İstanbul, 1973

A. ŞNUROV

"Türkiye Proletaryası", İstanbul, 1973

VEDAT NEDİM TÖR

"Yıllar Böyle Geçti", İstanbul, 1976

YILMAZ ALTUĞ

"Türk Devrim Tarihi Dersleri: 1918 - 1938", İstanbul, 1975

"Türk Basın Yayın Mevzuatı", Ankara, 1977

"Türk Basınında Kim Kimdir?", Ankara, 1977

FUAT S. ORAL

"*Türk Basın Tarihi*", c. I, 1968, c. II, 1969, Ankara

YAKUP KADRİ KARAOSMANOĞLU

"*Politikada 45 Yıl*", Ankara, 1968

FETHİ TEVE TOĞLU

"*Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetleri: 1910 - 1960*", Ankara, 1967

SAMİH NAFİZ TANSU

"*İki Devrin Perde Arkası*", İstanbul, 1969

ENVER BEHNAN ŞAPOLYO

"*Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü ile Basın*", Ankara, 1969

İBRAHİM E. ATAER

"*Kızıl Rapor: 1919 - 1975*", İstanbul, 1976

METE TUNÇAY

"*Türkiye'de Sol Akımlar: 1908 - 1925*", Ankara, 1967

YUSUF AYHAN

"*Mustafa Kemal'in Pozantı Kongresi ve Adana'nın Kurtuluşu*", Adana, 1963

MAZHAR LEVENTOĞLU

"*Atatürk'ün Vasiyeti*", İstanbul, 1968

"*Sovyet Devlet Arşivi Gizli Belgelerinde Anadolu Taksim Planı*", İstanbul, 1972

RIFKI SALİM BURÇAK

"*Türk - Rus - İngiliz Münasebetleri: 1791 - 1941*", İstanbul, 1946

DUYGU SEZER

"*Kamuoyu ve Dış Politika*", Ankara, 1972

"*Basın Rehberi*", Ankara, 1969

DOĞAN AVCIOĞLU

"*Türkiye'nin Düzeni*", Ankara, 1971

UNESCO

"*Atatürk*", Ankara, 1963

ABDÜLAHAF AKŞİN

"*Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*", İstanbul, 1961

"*Kim Kimdir Ansiklopedisi*", İstanbul, 1961 - 1962

H. İ. DİNAMO

"*Kutsal İsyan*", İstanbul

M. TURHAN TAN

"*Atatürk*", İstanbul, 1974

TURKER ACAROĞLU

"Ozanlar ve Yazarlar", İstanbul, 1967

"Türkiye Bibliyografyası: 1928 - 1938", c. II, İstanbul, 1939

T. Z. TUNAYA

"Türkiye'de Siyasi Partiler", İstanbul, 1952

SERVET R. İSKİT

"Türkiye'de Neşriyat Hareketleri", İstanbul, 1939

F. ARMAOĞLU

"Siyasi Tarih: 1789 - 1960", Ankara, 1964

Ş. S. AYDEMİR

"Tek Adam : Mustafa Kemal", C. I, II, III, İstanbul, 1965

KURTHAN FİŞEK

"Türkiye'de Kapitalizmin Gelişmesi ve İşçi Sınıfı", İstanbul, 1969

YILDIZ SERTEL

"Türkiye'de İlerici Akımlar", İstanbul, 1967

BEHİCE BORAN

"Türkiye'de Sosyalizm Sorunları", İstanbul, 1968

MEHMET KEMAL

"Atatürk'ün Gazeteciliği", "Politika", 5 Şubat 1977

"The Economist", 1923 - 1925

"Daily Mail", 1933

"Daily Telegraph", 1930

"Yeni Dünya", 1918 - 1924

"Cumhuriyet", 1924 - 1940

"La Republique", 1925 - 1930

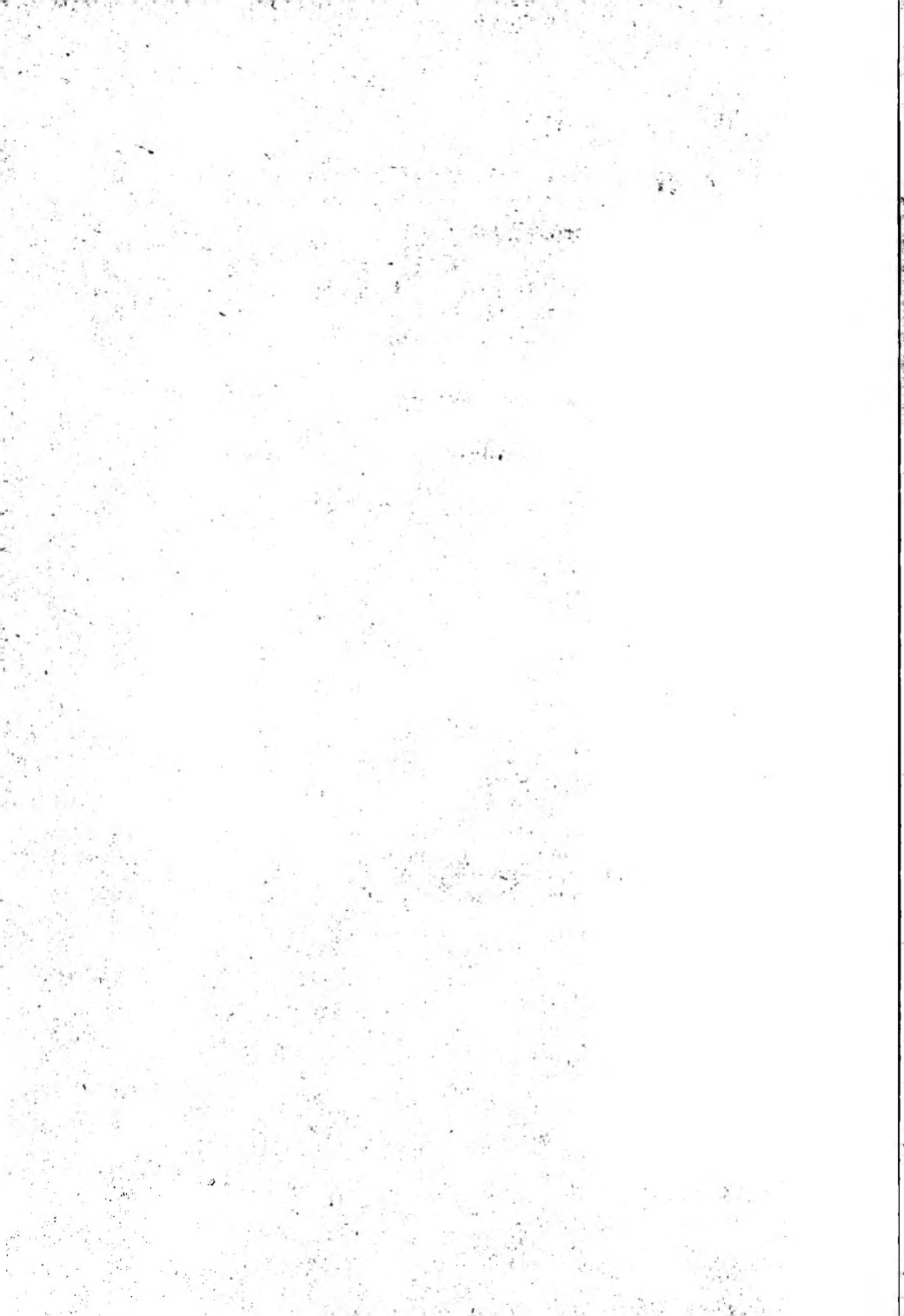
"Hakimiyeti Milliye", 1920 - 1934

"Ulus", 1934 - 1940

"Akşam", 1932 - 1938

"Tan", 1934 - 1938

"Kadro", 1932 - 1934

türkiye işçi sınıfı tarihi oya baydar

(1)

Oya Baydar, Türkiye işçi sınıfı tarihi araştırmasının ilk sonuçlarını 1969 yılında yayınladı. Elinizdeki kitap bu anlamda bir ikinci basım. Ancak "yeniden yazım" demek çok daha doğru. İlk basımındaki belge ve veriler korunmuş ama kitap baştan sona yeniden yazıldı. Nitelik araştırma bir kitabın sınırlarını iki kez aştı ve iki cilt olarak yayınlanması gereği doğdu. İkinci basım için belirtilmesi gereken bir başka önemli nokta da şu: İlk basımda Türkiye işçi sınıfının siyasal savaşım ve örgütlenmesi hemen hemen hiç yer almamıştı. Bu basımda ise araştırmanın ağırlık noktalarından başlıcasını Türkiye işçi sınıfının siyasal savaşım ve örgütlenme tarihi oluşturuyor.

Türkiye'de işçi sınıfı tarihine ilişkin araştırma yok denecek kadar az. Süregelen yoğun antikomünizm, işçi sınıfının siyasal örgütlenmesinin yasak oluşu, sendikalar örgütlenmenin ya "resmen" yada "fiilen" engellenmesi, araştırmacıların bu konuya yönelmelerine yıllar boyu engel oldu. 1981 Türkiye'sinde ise değil bu alanda bir araştırma yapmak, konuyu düşünmek bile "suç" kabul ediliyor. Kabaran gericilik, Türkiye'de tüm devrimciler, ilericiler

ve demokratlar üzerinde süreklilik arz ediyor. Bu yüzden Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi'nin bu basımı "sürgün"de hazırlandı.

Ne ki araştırmanın yeniden yazılmış ikinci basımının Federal Almanya'da gerçekleşmesinin bir başka anlamı var. Bu ülkede sayıları artık milyonda ölçülen Türkiyeli göçmen işçiler Alman toplumu için hâlâ çok bilinmeyenli bir denklem. Bu yüzden, elinizdeki araştırma Alman ilericiler kamuoyu için de bir başvuru kaynağıdır.

Türkiye işçi sınıfının kökleri Osmanlı işçi sınıfına uzanıyor. Türk, Rum, Kürt, Bulgar, Sırp işçilerden oluşan çokuluslu Osmanlı işçi sınıfı, milliyetçi önyargıları aşabilmek için yoğun çabalar harcadı. Bu çabaların ve bunlardan çıkarılacak derslerin, bugün Federal Almanya'da çalışan Alman, Türk, Yunan, İspanyol, Kürt, Yugoslav, İtalyan, Portekiz işçilerinin tek bir savaş kolunda kenetlenmelerine katkı olacağı umudundayız.

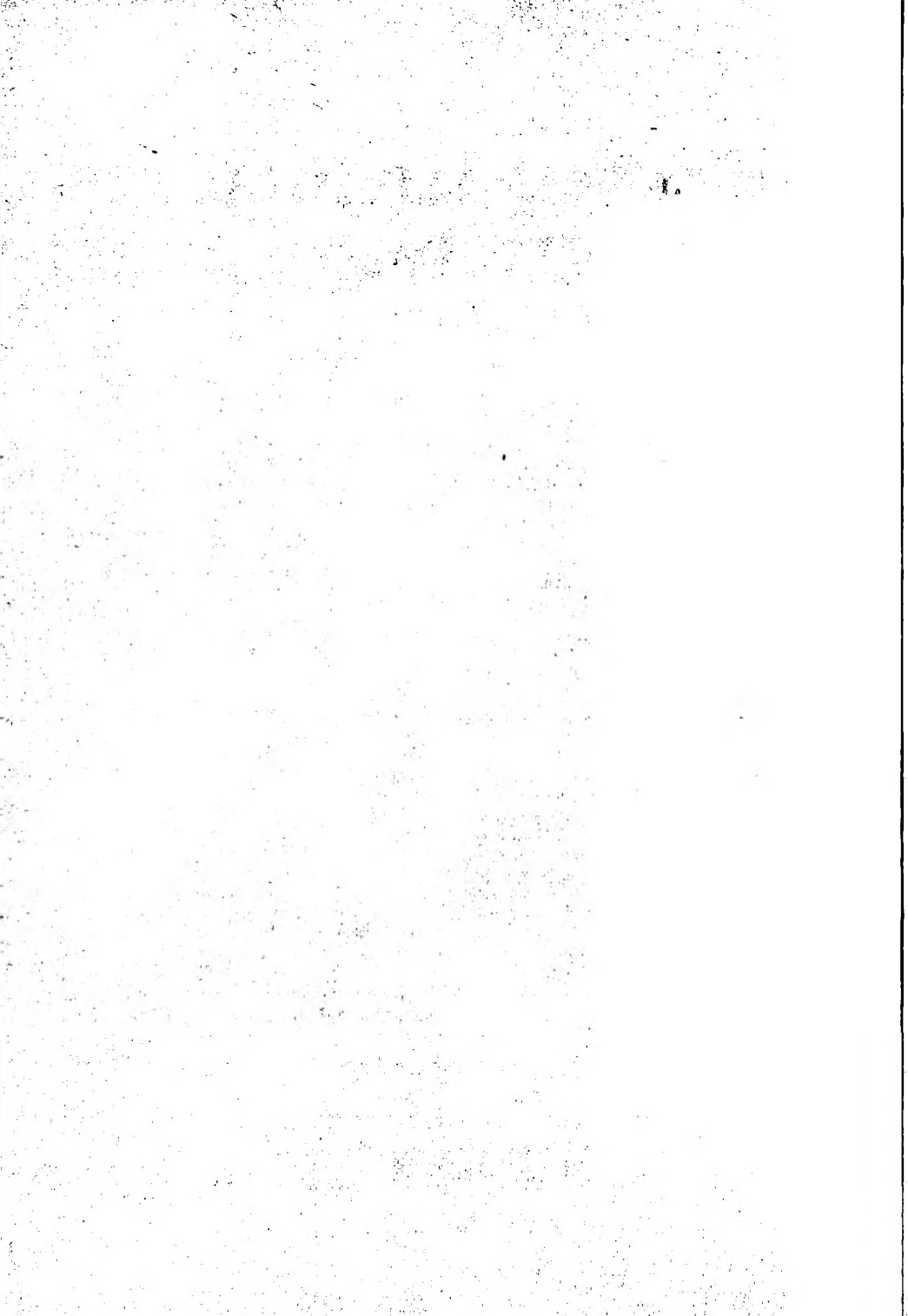
Sonuç olarak Infograph, "Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi"ni sunarken sorumlu yayıncılığın da anlamlı bir örneğini verdiğini inanıyor.

●14,8 X 21 cm. ebadında 380 sayfa ● Bez cilt üzerine bronz istampa başlıklı ● Ayrıca dört renk ofset dış kapak ● fiyatı: 24,80 DM.

İSTEME ADRESİ

infoGRAPH

Neuhofstr. 19, 5000 Frankfurt / M., Telefon : 0611 - 59 45 23

YAYINA HAZIRLANAN KİTAPLAR:

Arbeitsemigranten und Verhaltensstörungen

Dr.Serol Teber

Inceleme / Araştırma Dizimiz çerçevesinde sunduğumuz bu kitap ülkemizdeki emekçi yığınların önemli bir bölümü tarafından yaşanan, çeşitli düzeylerdeki etkileri tüm ulusça duyulan bir konuya, göç sorununa eğilmektedir.

Dr. Serol Teber bu araştırmasında milyonlarca emekçiyi elverişsiz durumlarda yerinden yurdundan kopmaya zorlayan, ama yeni bir yaşamın kurulmasına da ortam hazırlayan nesnel koşulları, göçmen işçilerde ruh sağlığı bozulmalarının başlıca temeli olarak açıklamaya çalışılmaktadır.

Almanca çevirisini sunduğumuz bu kitapta Dr. Serol Teber, Federal Almanya'da Ruhr bölgesindeki göçmen işçiler arasında yaptığı araştırmaların bir analizini yapmakta ve günümüzdeki göç sorununun sancılı sonuçlarının kapitalist toplumun bir ürünü olduğu sonucuna varmaktadır.

KELOĞLAN ALMANYA'DA / Yücel Feyzioğlu

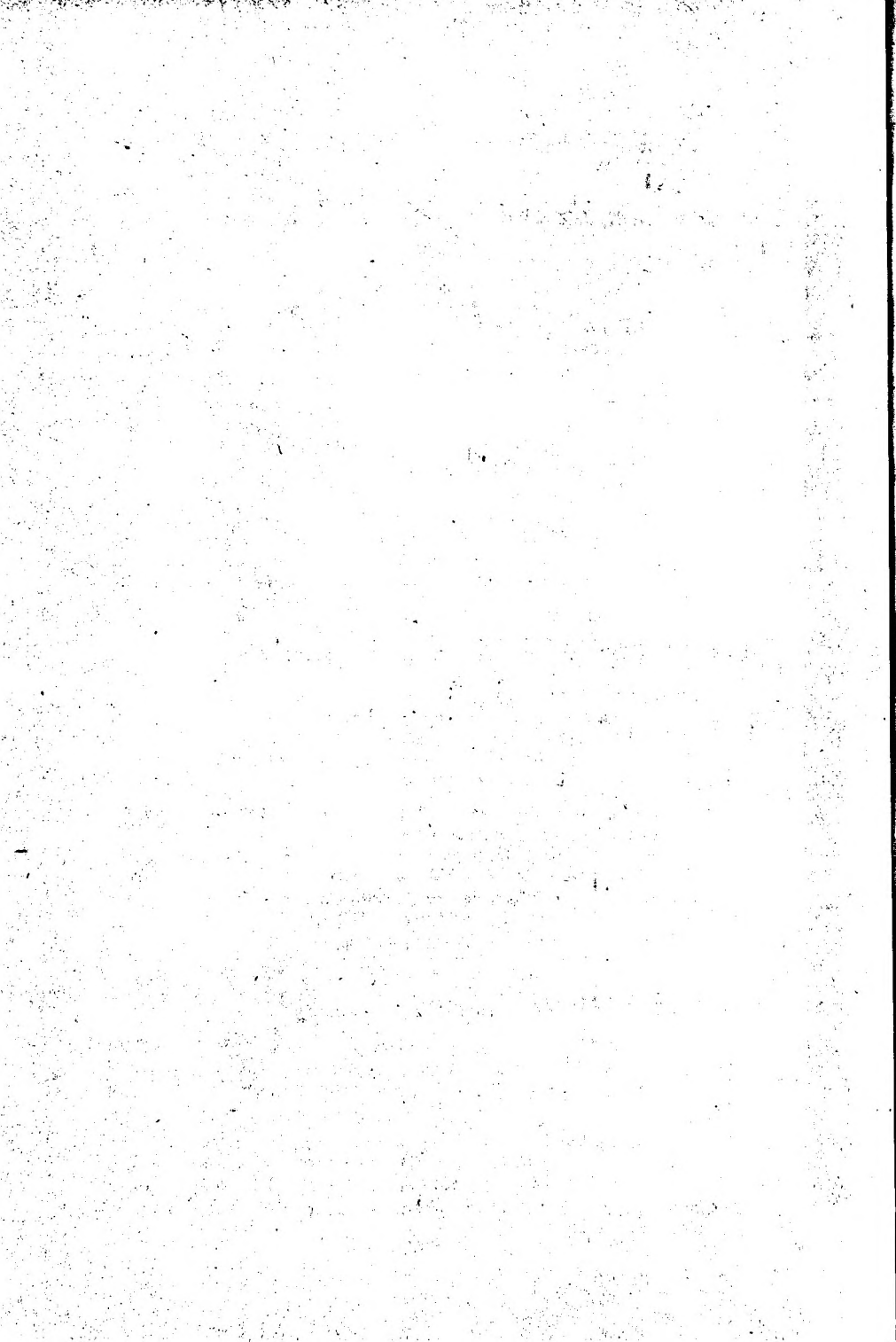
Her halk kendi masal kahramanlarını, kendi toplumsal değer birimlerini yansıtacak, çocuklarına eğitsel kavramları aktarmakta ölçü olacak nitelikte kurar. İşte Keloğlan da Anadolu'nun sert yaşamı koşullarında gereken eğitsel niteliklerde bir masal kahramanıdır. Gerçekçi ve "idealize edilmemiş" bir insanlık...

Yücel Feyzioğlu, Ruhr bölgesinde kömür ocaklarında çalışan on binlerce göçmen işçi çocuğunun arasında Keloğlan'ın, Federal Almanya'da da çocuk fantezisini kurcaladığını saptadı. Bu düşleri çocuklarla birlikte geliştirdi ve birlikte masallaştırdılar. "Almanya-cı Keloğlan" ilginç bir pedagojik çalışmanın sonuçları. Bu bakımdan Federal Almanya'da yeni tipten bir kültürel gelişmenin belgelerinden biri olarak bu masalları sunacağız.

FOTOĞRAFLAR / Ünal Mehmet

İşçi olarak Federal Almanya'ya göçen M. Ünal son yıllarda "Türk Danış"ta sosyal danışman olarak çalıştığı süre boyunca gözlemlerini yüzlerce fotoğraf belgeledi ve bu fotoğraflarını bir çok yerde sergiledi.

Biz bunlardan bir kısmını sizlere bir albüm içerisinde sunacağız. Özellikle okullar ve gençlik evlerinde poster olarak asılabilmesi gibi eğitsel bir yönü gözönünde tutarak yaptığımız bu seçme aynı zamanda göçmen işçilerle ilgili küçük bir "belge - fotoğraf" derlemesi niteliğini de taşıyor.

ATATÜRK DÖNEMİNDE SOVYET/TÜRK İLİŞKİLERİ Dr. Dimitir Vandov

Atatürk döneminde SSCB ile Türkiye Cumhuriyeti, 1921 yılında Moskova'da, 1925 yılında da Paris'te imzaladıkları antlaşmalarla, yaşamın hemen hemen tüm alanlarında çok etkin bir işbirliği yapmışlardır. Bu dünyada bir sosyalist devlet ile bir burjuva cumhuriyeti arasında kurulan, karşılıklı yarar ilkesine dayanan bir işbirliğiydi. Bunun için, o dönemdeki Sovyet - Türk ilişkilerinin gelişmesini incelemek, dünya barışı açısından büyük bir önem taşımaktadır. Çünkü, Sovyet - Türk ilişkilerinin o dönemlerdeki gelişmesi, Leninist temel ilkelerden birinin, barış içinde yanyana yaşama ilkesinin doğruluğunu tarihte ilk kez uygulama içinde kanıtlamış bulunuyor.

Barış içinde yan yana yaşama ilkesi, SSCB'nin kuruluşundan bu yana dış politikasının temel ilkesi oldu. Bu ilke, yapıtta incelenen dönemde SSCB ile Türkiye Cumhuriyeti arasında güven ve saygınlık yaratma, birbirlerinin içişlerine karışmama ve ulusal çıkarlarına hürmet etme temeline dayalı samimi bir dostluk ve yararlı bir işbirliği kurulmasına olanak sağladı.

Türkiye'de günümüz koşullarında "Kemalizm" kavramının tartışma gündeminde durduğu da ayrıca gözönüne alınırsa, K. Atatürk dönemindeki devlet dış politikasının niteliğini belirlemeye yardımcı olacağı düşüncesiyle bu araştırmayı okuyucularımızın önüne koymakta yarar buluyoruz.